

SOTAHISTORIAALLINEN AIKAKAUSKIRJA

12

1993

JOURNAL OF MILITARY HISTORY
12

PUBLISHED BY:
THE SOCIETY FOR MILITARY HISTORY AND
THE INSTITUTE OF MILITARY SCIENCE

ISSN 0357-816X

Tekstinvalmistus: Magneettisesta tekstistä
Painaminen ja sidonta: Gummerus Kirjapaino Oy
Jyväskylä 1993

LUKIJALLE

Sotahistoriallisen Aikakauskirjan toimituskunta on tälläkin kertaa pyrkinyt rakentamaan tarjotuista pienimuotoisista tutkimuksista sisällöltään monipuolisen aikakauskirjan. Tehtävän on tehnyt aikaisempaa helpommaksi tutkimusten runsas tarjonta, mistä kiitokset kaikille tutkijoille. Myönteinen suhtautuminen osoittaa aikakauskirjan vakiinnuttaneen asemansa. Erityistä tyydytystä tuottaa tämän aikakauskirjan kirjoitusten ajallisen ulottuvuuden laajeneminen viime sotien jälkeiseen aikaan. Toivottavasti tämä osaltaan rohkaisee tutkijoita vuoden 1945 jälkeisen Suomen sotahistorian, esimerkiksi puolustuspolitiikan tai sotalaitoshistorian, tutkimiseen. Tutkimusaineistohan on pääsääntöisesti julkista 1960-luvun lopulle saakka.

Toisaalta toimituskunta toivoisi tutkimuksia myös Suomen vanhemmasta sotahistoriasta. Vähäistä on ollut Ruotsin vallan tai autonomian ajan sotahistoriaan liittyvien tutkimusten tarjonta. Tämä vuosi on osoittanut, että jopa Vapaussodasta voidaan edelleenkin löytää uusia tutkimusnäkökulmia.

Toimituskunta haluaa kiittää myös Maanpuolustuksen kannatusäätiötä taloudellisesta tuesta aikakauskirjan julkaisemiseksi.

Huomautettakoon vielä lopuksi, että toimituskunta jättää kirjoittajille vastuun heidän esittämistään mielipiteistä.

TOIMITUSKUNTA

SISÄLLYS

MARKKU SALOMAA:

Suomalaisrykmentit Venäjän kansalaissodassa 7

HENRY HERLIN:

Suojeluskuntaupseerijärjestelmän vaiheet 46

PAAVO TALVIO:

Talvi- ja jatkosodan sotasaalislippuja Sotamuseossa 61

KEIJO SUOMINEN:

IV Armeijakunnan huollon järjestelyt kesällä 1944
taisteltaessa VKT-asemassa 108

JUHANI PAAKKINEN:

Ilmatilan loukkaukset 1945–1959 Suomen rajoilla 190

ERIK WIHTOL:

Yhdysvaltain arkistot 225

SOTAHISTORIALLINEN SEURA r.y. –

KRIGSHISTORISKA SAMFUNDET r.f.:

Vuoden 1992 toiminnasta 233

CONTENTS

MARKKU SALOMAA:

- Finnish Regiments in the Russian Civil War 7

HENRY HERLIN:

- The Finnish Civic Guard Officer Scheme 46

PAAVO TALVIO:

- Colours captured as War Booty in the Winter War and
the Continuation War in the Collections of the Military
Museum of Finland 61

KEIJO SUOMINEN:

- The Arrangement of Logistics of the IV Army Corps
during the Battles in the VKT-Position in the Summer
1944 108

JUHANI PAAKKINEN:

- The Violations of Airspace along Finnish Borders in
1945-1959 190

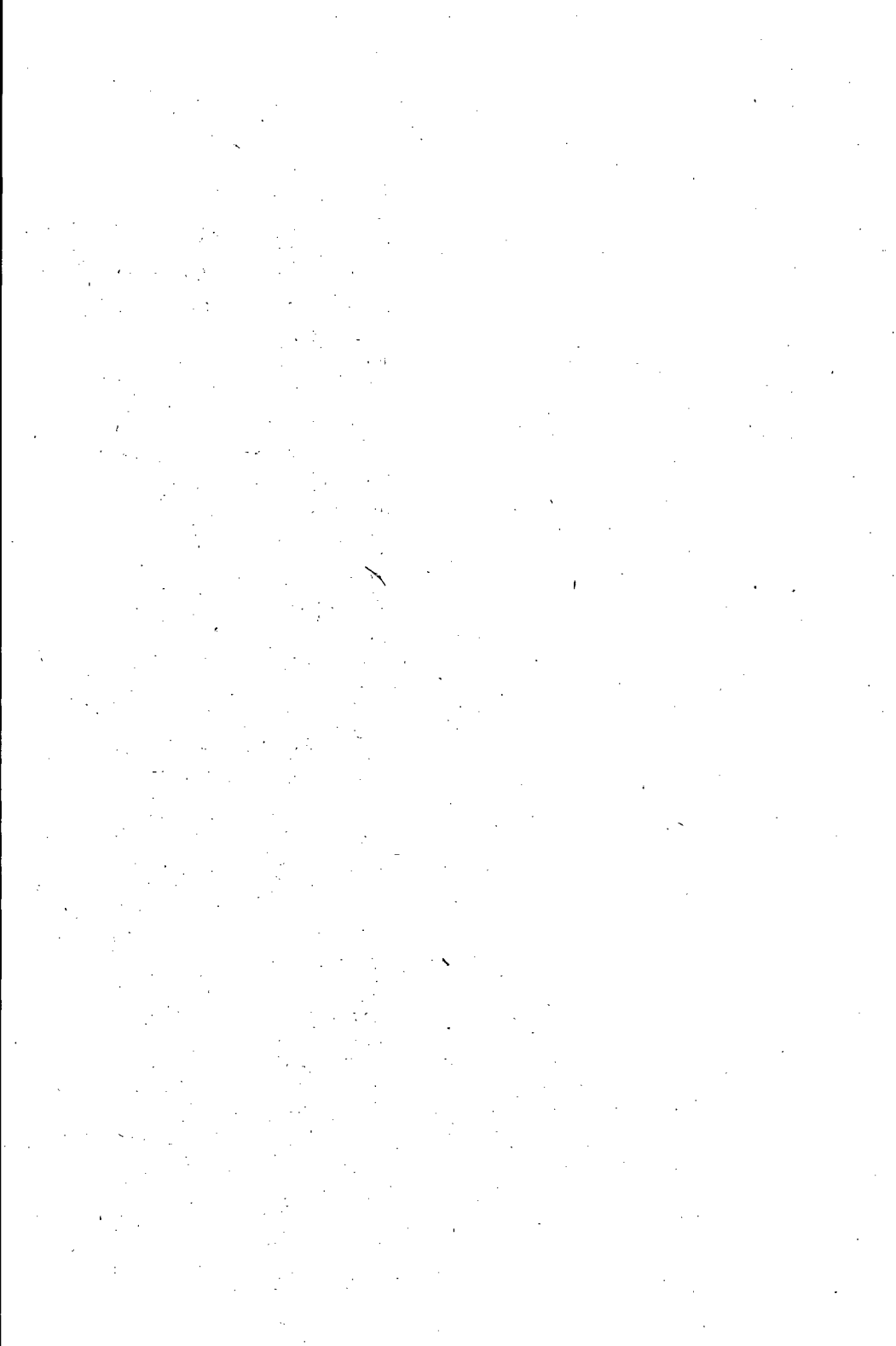
ERIK WIHTOL:

- The Archives of the United States 225

SOTAHISTORIALLINEN SEURA r.y. -

THE SOCIETY FOR MILITARY HISTORY:

- Some Aspects about the Activities in 1992 233

SUOMALAISRYKMENTIT VENÄJÄN KANSALAISSODASSA

Suomalaisten mobilisoiminen

Suomalaisten pakolaisten sekä Pietarin ja Inkerin suomalaisten mobilisoiminen puna-armeijaan tapahtui aluksi ilman Suomen Kommunistista Puoluetta (SKP), mutta vuoden 1918 lopulta lähtien myös SKP:n sotilasjärjestön välityksellä, minkä esikuvana oli bolshevikkipuolueen sotilasjärjestö. Kaikki suomalaiset joukko-osastot perustettiin yksittäisten punakaartilaisien aktiivisuuden tuloksena. Välittömästi SKP:n sotilasjärjestön päätöksellä perustettuja joukko-osastoja ei ole tiedossa ainuttakaan.

Kesällä 1918 suomalaisia liittyi esimerkiksi Pietarissa Mikko Kokon kokoamiin joukkoihin, Permissä Felix Ravelinin joukkoihin ja Moskovassa heitä oli matruusi Dimitri Popovin joukoissa. Kremlin vartiostona toimineen Popovin joukko-osaston suomalaiset siirtyivät sittemmin varsinaisiin suomalaisiin joukko-osastoihin, kun Popovin joukot heinäkuussa 1918 hajotettiin.¹

Sotilasjärjestö ryhtyi vuoden 1918 lopulla kokoamaan eri puolilla Neuvosto-Venäjää syntyneitä suomalaisia joukko-osastoja Pietariin. Se värväsi suomalaisia sotakouluun ja järjesti myös muita kursseja. Sotilasjärjestö järjesti useita lääkintämieskursseja ("saniitäärikursseja") vuosina 1918–1919 ja lennätinteknikkojen (sähköttäjäien) kurssin vuoden 1919 alussa. Lisäksi se värväsi alkuvuodesta 1919 kymmenkunta suomalaista Nizhnij-Novgorodin lentokouluun. Punaupseerikoulun ohella suurimerkityksinen oli sotilasjärjestön valvonnassa marraskuussa 1918 perustettu sotilassairaala. Sairaala toimi heinäkuuhun 1920 asti, mihin mennessä se oli antanut hoitoa 1 296 puna-armeijalaiselle, joista 3/4 oli suomalaisia, ja 323 suomalaiselle siviilihenkilölle.²

SKP:n keskuskomitea ja sotilasjärjestö julistivat suomalaisille pakolaisille asevelvollisuuden, vaikka pakolaiset eivät juridisesti olleet Venäjän alamaisia. SKP:n keskuskomitea päätti 26. marraskuuta 1918 asevelvollisuuden julistamisesta, jota se perusteli, että

”edessä on siis valtava ratkaisutaistelu sortavan kapitalistiluokan ja sorretun proletariaatin välillä” ja että ”kaikki työtätekevän luokan vallankumoukselliset voimat maailmassa on nyt koottava tähän viimeiseen taisteluun”. SKP:n keskuskomitea yritti innostaa edelleen hehkuttamalla, että ”porvarien luokkavalta (on) ikuisiksi ajoiksi hävitettävä kaikkialta” ja että ”minkään kansallisuuden sorrettu luokka ei nyt enää ole oikeutettu pysymään sivulla tästä sorrettujen sodasta sortajia vastaan”.³

Sotilasjärjestö julisti puolestaan 3. joulukuuta kutsunnat alkaviksi. Sotilasjärjestön johtaja Eino Rahjan ja sihteeri Kullervo Mannerin allekirjoittama kutsuntakäskeytys kuului seuraavasti:⁴

”S.K.P:n Keskuskomitealta saamansa tehtävän ja valtuuden mukaisesti, kutsuu ja käskee S.K.P:n Sotilasjärjestö täten kaikki Venäjän Sosialistisessa Neuvostotasavallassa oleskelevat suomalaiset työtätekevät miehet, 18 ikävuodesta täytettyyn 45 ikävuoteen asti, jotka eivät vielä ole Venäjän Punaisessa Armeijassa, ennen kuluvan joulukuun 15. päivää ilmoittautumaan Venäjän Punaiseen Armeijaan. Ilmoittautuminen tulee tehdä niissä paikoissa ja lähemmin osoitettuna aikoina, jotka Sotilasjärjestön asettamat ja valtuuttamat Vastaanottokomiteat kutakin lääninä ja läänin eri kuntia varten määräävät. Tämän kutsunnan ja käskyn noudattamisen laiminlyöjiä ja vastustajia tullaan katsomaan työtätekevän luokan kansainvälisen vallankumouksen vastustajiksi ja sen mukaisesti heihin suhtautumaan.”

Esimerkiksi Aunuksessa ja Petroskoissa ”vastaanottokomitea” otti vastaan suomalaisten ilmoittautumisia 26.–31. joulukuuta ja asevelvollinen saatettiin määrätä välittömästi johonkin suomalaiseen joukko-osastoon. Ilmoittautuneita oli useita satoja, mutta heidän tarkka määränsä ei ole tiedossa. Koska mobilisointi ei ollut virallinen toimenpide, eivät useimmat Pietarin suomalaisista (ei-pakolaisia) noudattaneet sitä, vaan pyrkivät päinvastoin jopa sabotoimaan käskyä.⁵

Pietarissa ilmoittautuneita oli 928, joista kaikkia ei kuitenkaan otettu aseisiin, vaan jätettiin sotilaallisesti tärkeisiin siviilitehtäviinsä kuten rautateille. Palveluun määrätyt tulivat SKP:n sotilasjärjestön kirjoihin, joka myös maksoi näiden palkat palveluajana ja antoi tarvittaessa ”matkapilettejä”. Sotilasjärjestö myös

hankki aseita ja muita sotilasvarusteita palvelukseen määrätuille.⁶

Kutsunnat kuitenkin epäonnistuivat kautta Pietarin maakunnan siinä määrin, että bolshevikkijohto määräsi kovista sanktioista ”karkulaisille”. Puolustusneuvoston puheenjohtaja Vladimir Lenin ja (tasavallan) vallankumouksellisen sotaneuvoston puheenjohtajan sijainen Efraim Skljanski julkaisivat nimissään työväen ja talonpoikain puolustusneuvoston ultimaatumin. Sen mukaan: ”Kaikkia, jotka eivät ilmoittaudu määrätyn ajan sisällä, tullaan pitämään työväen kavaltajina ja vihollisina ja tuomitaan heidät ankkariin rangaistuksiin aina ampumiseen saakka.”⁷

Tuo ”määrätty aika” oli seitsemän vuorokautta. Ampumista lievempiä rangaistuksia olivat sakot, omaisuuden takavarikointi, pakkotyö jne. Rangaistukset ulotettiin myös karkulaista piilotteleviin perheisiin ja muihin henkilöihin. SKP:n sotilasjärjestö julkaisi tämän Leninin-Skljanskin uhkavaatimuksen 18. toukokuuta 1919.

Käytettävissä olevien tietojen mukaan ainakin pakkotyötä käytettiin rangaistuksena palveluhaluttomiin suomalaisiin, mutta varmuudella myös muutamia kuolemantuomioita langetettiin. Loka-kuussa 1919 Pietarin taistelujen aikana kaupungin vallankumoustribunaalissa tuomittiin suomalaisia kommunisteja ammuttaviksi SKP:n mobilisaatiokäskyn noudattamatta jättämisestä. Ampumistuomiot saivat ulkoasiainkansankomissaari Georgij Tshitsherinin (1872–1936) pelkäämään Suomen saavan siitä aiheen jopa sodan julistukselle (”causus belli”).⁸

Suomalaisten perustamien puna-armeijan joukko-osastojen poliittinen valvonta kuului SKP:n sotilasjärjestölle, vaikka ne oli sotilaallisesti alistettu puna-armeijan esikunnille. Käytännössä tämä merkitsi sitä, että ylemmät esikunnat nimittivät suomalaisten joukko-osastojen sotilasjohdon tehtäviinsä ja SKP:n sotilasjärjestö puolestaan näiden rykmenttien ja pataljoonien komissaarit sekä komppanioitten poliittiset ohjaajat. Poliittiselle ohjaukselle ei myöhemmän kritiikin mukaan aina annettu ”sitä merkitystä ja arvoa kuin sillä olisi tullut olla”. Poliittisia ohjaajia koulutettiin helmikuussa 1919 SKP:n sotilasjärjestön improvisoimilla tilapäiskursseilla, mutta politrukeista oli ”jatkuvasti kova pula”. Heidä värvättiin myös muualta SKP:n piiristä.⁹

Käytännössä suurimman osan aikaa suomalaiset joukko-osastot kuuluivat sotilaallisesti ja poliittisesti Pietarin sotilaspiirin vallankumouksellisen sotaneuvoston (Revvojensovjet) alaisuuteen. Sotasiain kansankomissaari Lev Trotskin aloitteesta perustetuilla vallankumouksellisilla sotaneuvostoilla oli kaikkien sotilaspiirin joukkojen operatiivinen johto. Neuvosto johti myös sotilaspiirin mobilisointia, värväystä, varustelua, huoltoa ja koulutusta.¹⁰

Vallankumouksellisen sotaneuvoston puheenjohtajana oli sotilaspiirin komentaja. Sen jäsenenä oli yleensä 2–3 poliittista komissaria ja tarpeen mukaan myös tärkeimpien yhtymien komentajia, kuitenkin yhteensä enintään 7 henkilöä. Sotilaspiirin komentajan käskyt tulivat voimaan vain, mikäli neuvoston poliittiset jäsenet allekirjoittivat ne. Käytännössä koko armeijan poliittinen hallinto oli vain bolshevikkien sotilaspoliittisen vallan väline. Poliittinen hallinto oli suoraan keskuskomitean alainen, ohi yleisesikunnan.¹¹

Pietarin sotilaspiirin vallankumouksellisen sotaneuvoston alaisista joukoista keskeisin oli 7. armeija, joka oli vastuussa luoteisrintamasta. Armeijan komentajana oli suomalaisten mobilisoinnin aikana entinen suomalaissyntyinen tsaarinarmeijan kenraali N. V. Henriksson 5. joulukuuta 1918 ja 27. tammikuuta 1919 välisenä aikana. Hän palveli sittemmin Pietarin Kansainvälisen Sotakoulun tykistölinjan opettajana jonkin aikaa, mutta käytettävissä olevien tietojen mukaan palasi Suomeen, ilmeisesti salaa, syksyllä 1920. Pietarin sotaneuvoston jäsenenä oli jonkin aikaa myös Pietarin puoluejohtaja Grigorij Zinovjev. Suomalaisista pakolaisista ja punaupseereista sotaneuvoston jäseniksi ei ylennyt kuin silloinen divisioonankomissaari Eino Rahja ja hänkin vasta vuonna 1922.¹²

Itse asiassa sotaneuvostot oli tarkoitettu siirtymäajan järjestelmäksi, jotta armeija säilyy uskollisena bolshevikeille, kunnes punaupseereita oli koulutettu riittävästi ja heidän kokemuksensa oli karttunut vastaamaan ylempien komentajatehtävien vaatimuksia. Tällöin Trotskin mukaan oli tarkoitus luopua rinnakkaispäällikköjärjestelmästä ja palata perinteiseen yksilöpäällikköjärjestelmään eli yhtenäiseen komentojärjestelmään ilman poliittisia komissaareja. Käytännössä sotaneuvostot olivat kuitenkin tulleet jäädäkseen.¹³

Eino Aaponpoika Rahja (2.6. 1885–26.4.1936) lukeutui V. I. Leninin lähimpiin suomalaisiin. Lokakuun vallankumouksen aikana hän oli Leninin henkivartijana ja palveli sittemmin puna-armeijan poliittisessa hallinnossa. Hän kunnostautui taitavana ja lujatahtoisena rintamaupseerina, joka palkittiin kahdesti Punaisen Lipun kunniamerkillä ja yleni armeijakunnan komissaarin sotilasarvoon. Rahja kuoli Leningradissa keuhkotuberkuloosiin juuri puhdistusten alla ja haudattiin sotilaallisin kunnianosoituksin Aleksanteri Neuskin luostariin.

Eino Aaponpoika Rahja (b. 2 June 1885, d. 26 April 1936) was one of the most intimate Finnish friends of V. I. Lenin. During the October Revolution he acted as Lenin's bodyguard and served later in the ranks of the Red Army Political Administration. He also distinguished himself as skilful and strong-willed frontline officer. He was twice decorated with the Red Flag Order and promoted to the rank of Army Corps Commissar. Rahja died of lung tuberculosis in Leningrad just before the Purges. His body was buried at the Cloister of Alexander Nevski with military honours.

Suomalaiset joukko-osastot

Puna-armeijan kansainvälisten joukko-osastojen olemassaolo hämmentä jonkin verran interventiojoukkoja. Toisaalta puna-armeija saattoi perustellusti julistaa olevansa luonteeltaan ”kansainvälinen”.¹⁴

Kansainvälisiä joukko-osastoja perustettiin marraskuun 1917 ja tammikuun 1918 välisenä aikana Pietarissa, Moskovassa, Kiiovasa, Minskissä, Jekaterinoslavissa, Belgorodissa, Odessassa, Tulasassa, Kazanissa, Orenburgissa, Tomskissa, Irkutskissa, Tashkentissa ja lukuisilla pienemmillä paikkakunnilla. Yksi tällainen pieni paikkakunta oli suomalaisten pakolaisten siirtokunta Buissa, missä perustettiin oma ”punakaarti”. Myös Pietarissa syntyi useita punakaartilaiskomppanioita. Työmies Felix Ravelin kokosi Permissä vapaaehtoisista suomalaisista paikallisen Tshekan käyttöön aluksi komppanian, joka laajeni nopeasti pataljoonaksi ja lähti lopulta loppuvuodesta 1918 rykmenttinä Samaran rintamalle. Näiden ”kansainvälisten” joukko-osastojen nimet ja kokoonpanot saattoivat vaihdella mielen mukaan. Yleensä ne olivat rykmenttejä. Esimerkiksi joukko-osastonumerolla 1 esiintyi seitsemän eri joukko-osastoa: 1. kansainvälinen jalkaväkirykmentti, 1. astrahanilainen kansainvälinen kommunistinen rykmentti, Punaiselle Varsovalle omistettu 1. vallankumouksellinen rykmentti, 1. turkestanilainen kansainvälinen jalkaväkirykmentti, 1. tshekkoslovakialainen vallankumouksellinen rykmentti, 1. jugoslavalainen kommunistinen rykmentti ja 1. suomalainen kommunistinen jalkaväkirykmentti (”tarkka-ampujarykmentti”).¹⁵

Rykmenttien numerointia voitiin muuttaa useastikin, mutta divisioonien ja armeijoiden numerointi yleensä säilytettiin alkuperäisenä suurempien sekaannusten välttämiseksi.

Varsinaisia suomalaisia rykmenttejä oli kolme, joiden numerointia vaihdettiin monta kertaa. Tarkemmin niiden perustamisiin, vahvuuksiin ja vaiheisiin palataan tuonnempana. Analogisuuden vuoksi tässä esitetään kuitenkin niiden numeroinnin muutokset:

- (I) JR 1 (perustettiin syyskuussa 1918)
- JR 164 (muutettiin tammikuusta 1919)
- JR 6 (muutettiin elokuusta 1919)
- JR 381 (muutettiin maaliskuusta 1921)
- (lakkautettiin ja hajotettiin toukokuussa 1921)

- (II) JR 3 (perustettiin marraskuussa 1918)
(päävoimat tuhoutuivat Viron rintamalla ja loput yhdistettiin JR 164:ään helmikuussa 1919)
- (III) JR 54 (perustettiin maaliskuussa 1919)
JR 480 (muutettiin marraskuussa 1919)
(päävoimat tuhoutuivat Puolan rintamalla ja loput internettiin Saksaan elokuussa 1920).

Ensimmäiseksi mainittu rykmentti kuului 7. armeijan 19. divisioonan alaisuuteen. Esimerkiksi toukokuussa 1920 rykmentin vahvuus oli 1 368 miestä. Suurimmillaan sen vahvuus lienee ollut maaliskuussa 1919, jolloin rykmentissä oli seitsemän jalkaväkikomppaniaa (jaettuna kahdeksi pataljoonaksi), aliupseerikoulu, raskas konekiväärijoukkue, ratsutiedustelujoukkue, viestijoukkue, huoltojoukkue, lääkintäjoukkue, soittokunta ja tykistöpatteri – yhteensä noin 2 000 miestä.¹⁶

Toiseksi mainitussa rykmentissä vahvuus oli tammikuussa 1919 yhteensä 870 miestä ja punaupseeria, 21 konekivääriä ja kaksi vuoristotykkiä. Se kuului 7. armeijan 6. divisioonan alaisuuteen.¹⁷

Kolmanneksi mainitussa rykmentissä oli heinäkuussa 1919 yhteensä yli 4 000 miestä, mutta rintamapalvelukseen heistä kelpuutettiin 3 683 miestä ja punaupseeria. Rykmentin ollessa Arkangelin rintamalla (18. toukokuuta 1920 asti) se kuului 6. armeijan 54. divisioonan alaisuuteen ja myöhemmin ollessaan Puolan rintamalla 4. armeijan 54. divisioonan alaisuuteen (ts. alistus muuttui toimintasuunnan armeijan mukaiseksi).¹⁸

Suomalaisista rykmenteistä puna-armeijan marraskuussa 1918 vahvistettuun rykmentin ohjevahvuuteen ei yksikään yltänyt, mutta käytännössä myös venäläisten rykmenttien miesvahvuus oli keskimäärin 1 200 miestä ja suurimmillaan 2 000–3 000 miestä eli siinä suhteessa suomalaiset rykmentit vastasivat kyllä vahvuudeltaan puna-armeijan rintamavahvuuksia.¹⁹

Pietarin ja koko luoteisalueen puolustuksesta vastanneen 7. armeijan yhteisvahvuus oli toukokuussa 1919 vain 15 500 miestä, 412 konekivääriä ja 162 tykkiä. Vahvuus kasvoi kesäkuuhun mennessä 23 000 mieheen, mutta se oli edelleen vajaamiehityksessä. Armei-

jan ohjevahvuus olisi ollut 40 000 miestä. Ottaen huomioon Muurmannin alueen laajuuden, Suomen rajan pituuden ja Viron rajan läheisyyden nämä miesmäärät olivat todella pieniä.²⁰

Arkangelin suunnasta vastannut 6. armeija oli miesmäärältään vielä heikompi. Sen vahvuus oli syyskuussa 1918 vain 9 000 miestä, 188 konekivääriä ja 27 tykkiä.

Kuitenkin vajaavahvuusinakin suomalaiset rykmentit edustivat silti jonkinlaista sotilaallista voimaa.²¹

Pohjoinen rintama

Neuvosto-Karjala ja Muurmanni (Kuolan niemimaa) saivat ensimmäisen maailmansodan vuosina strategista merkitystä, kun niitä aiemmin oli pidetty melko merkityksettöminä syrjäseutuina. Sotavuosina 1915–1916 rakennettu yli tuhatkilometrinen rautatie Pietarista Muurmanskiin mahdollisti yhteydet muuhun maailmaan, koska Muurmanskin satama säilyi sulana ympäri vuoden.

Saksan armeijan intensiivisimmän offensiivin aikana helmimaaliskuussa 1918 Trotski antoi Muurmanskin neuvostolle ohjeen hyväksyä liittoutuneiden (Ententen) sotilaallinen apu sataman suojaamiseksi Suomessa sotivilta saksalaisilta, joiden odotettiin mahdollisesti Suomen valkoisten tuella pyrkivän pohjoiseen. Sopimukseen sisältyi myös ehto alueen itsenäisyyden säilyttämisestä ja vallan jäämisestä neuvostojen käsiin.²²

Maaliskuun 6. päivänä 1918 eli kolme päivää Brest-Litovskin rauhansopimuksen jälkeen laski Muurmanskissa maihin 170 englantilaista merijalkaväen sotilasta ja kesäkuun lopussa 600 miestä lisää. Arkangelissa puolestaan laski maihin 600 ranskalaista ja englantilaista sotilasta. Tällä välin Neuvosto-Venäjän ja liittoutuneiden välit olivat jäähtyneet aiemmasta epäluottamuksesta suoraan vihamielisyydeksi. Myös paikalliset neuvostot olivat menettäneet merkityksensä ja elämä näissä kaupungeissa oli palannut vallankumousta edeltäneille raiteilleen.²³

Muurmanskista englantilaiset lähtivät heinäkuussa 1918 hiljalleen etenemään rautatietä ja Vienenmeren rannikkoa pitkin kohti

etelää, josta taistelut alkoivat. Englantilaisiin oli liittynyt lisäksi valkoisia venäläisiä joukkoja ja näiden yhteisvahvuus oli 10 334 miestä. Vastaavasti Arkangelissa oli interventiojoukkoja ja valko-kaartilaisia 13 182 miestä.²⁴

Pohjoisen sotänäyttämön operaatioedellytykset eivät olleet hyvät hyökkääjälle. Toiminta oli mahdollista vain Muurmannin rautatienlinjan, maanteiden ja jokien suunnassa. Suunnattomat suot, järvi-alueet ja tiettömät korpialueet rajoittivat toimintaa ja muodostivat kapeikkoja, joissa taisteluja käytiin. Lisäksi myöhemmin kelirikko vaikeutti ja osaksi keskeyttikin operaatioita. Luonto oli karua sekä asutus harvaa ja vähäinen väestö köyhiä talonpoikia. Seudulla ei ollut juuri ollenkaan teollisuutta tai merkittäviä viljelyalueita. Pohjoinen rintama ei ollut se suunta, jossa ratkaisutaistelut käytäisiin, mutta sieltä aiheutui kuitenkin uhka suoraan Pietariin. Operaatiot jäivät lopulta kuitenkin vain paikallisuonteisiksi.

Englantilaisten ja valkoisten joukkojen eteneminen pysäytettiin lopulta 40 kilometrin päähän Sorokasta (nyk. Belomorsk), joka sijaitsi Viananmeren eteläpohjukassa. Joukot pysäytti pieni suomalainen panssarijunalla liikkunut komennuskunta, jota johti prominentti punakaartilaispäällikkö Aleksander Wastén (1887–1938). Pietarissa syntynyt Wastén oli työskennellyt viilarina Helsingissä. Hän oli kuulunut Suomen punakaartin pohjoisen rintaman esikuntaan Tampereella ja yleisesikuntaan Helsingissä. Bolshevikkipuolueeseen hän oli kuulunut vuodesta 1907 ja sen aluekomiteaan Helsingissä vuodesta 1917. Myöhemmin hän oli tunnetuimpia suomalaisia Trotskin kannattajia.²⁵

Juuri tästä joukosta kehittyi sittemmin tunnetuin suomalainen rykmentti (JR 1). Wasténin joukko oli tyypillinen siirtymäajan joukko-osasto. Se oli muodostunut vapaaehtoisista punakaartilaisista. Aseiksi oli hankittu, mitä oli saatu. Ei ollut asepukuja eikä arvomerkkejä. Arvomerkkejä ei aluksi tarvittukaan, koska alaiset tunsivat hyvin päällystönsä. Myöhemmin vuonna 1918 tuli käyttöön kaikille puna-armeijalaisille yhteinen rintamerkki, emaloitu punainen tähti, jonka keskelle oli kuvattu neuvostovallan alkuperäiset emblemit; aura ja vasara ristissä. Asepuvut ja arvomerkit saatiin käyttöön vasta vuoden 1919 kuluessa.²⁶

Suomalaisia puna-armeijalaisia lähdössä Pietarista rintamalle vuonna 1918.

Finnish Red Army warriors leaving Sankt Petersburg and heading for frontlines in 1918.

Pietarin sotilaspiirin sotaneuvoston jäsen ja pohjoisen rintaman komissaari Sergei Natsarenus (1883–1938) tavoitti Wasténin panssarijunan Maaselän asemalla 14. heinäkuuta 1918. Tuntematta tilannetta ja etenevien joukkojen vahvuutta Natsarenus määräsi kuitenkin Wasténin joukon hyökkääjiä vastaan. Wasténin joukon vahvuus oli vain 38 miestä ja yksi nainen. Junan saapuessa Sorokkaan siellä vallitsi täysi kaaos. Tarmokkaasti toiminut Wastén laittoi Sorokassa parisataa suomalaista työmiestä evakuoimaan kaupungin varastot. Hän ehti lähettää toistakymmentä junaa etelään ennen valkoisten saapumista. Wasténin joukon toimintaa vaikeutti yleinen pakokauhu, ja päällystö joutui pitämään kovalla työllä paikoillaan junamiehistöjä. Komennuskunta räjäytti ja poltti kaiken, millä oli strategista merkitystä. Lopulta, kun kaupunki oli jäämässä saarroksiin, Wastén määräsi oman junansa ajamaan viimeisenä

yli liekehtivän sillan, jonka valkoiset olivat ehtineet jo sytyttää. Wasténin komennuskunta vetäytyi ja tuhosi samalla rautatietä 80 kilometrin matkalla, mikä pysäyttikin vastustajan etenemisen useaksi kuukaudeksi. Vastustajan miesyivoimasta ei ollut näissä maasto-oloissa mitään hyötyä.²⁷

Yhteensä 250 mieheen kasvanut Wasténin joukko perusti puolustusaseman Ontojoelle, jossa se oli viikon. Natsarenuksen lähettämällä sähköellä se sai nimekseen "Suomalainen otrjadi" (osasto) ja Wastén tittelikseen "Puna-armeijaa varten perustetun suomalaisen osaston päällikkö" (Natshalnik Finskoj Otrjada pri Krasnoj Armii). Osasto siirtyi Karhumäkeen vahvennettavaksi ja varustettavaksi. Sitten 20. syyskuuta 1918 se sai rykmentin nimityksen. Se merkittiin päiväkäskyssä puna-armeijan "1. Suomalaiseksi Kommunistiseksi Tarkka-ampuja Rykmentiksi". Rykmentin komentajaksi ja komissaariksi määrättiin Aleksander Wastén itse.²⁸

Aliupseerien kouluttamista varten rykmenttiin perustettiin koulu. Aliupseerikoulua johti entinen virolainen tsaarinarmeijan upseeri N. N. Nadelsten, joka toimi myös rykmentissä pataljoonankomentajana, kunnes hän loikkasi Paatenen taistelun yhteydessä keväällä 1919 venäläisen valkokenraali E. K. Millerin puolelle, jonka "pohjoisten alueiden väliaikainen hallitus" istui Arkangelissa.²⁹

Joulukuussa 1918 suomalaisrykmentti palasi rintamavastuuseen Ontojoelle. Pohjoisen rintaman uudelleenjärjestelyjen yhteydessä muutettiin rykmentin nimi 4. tammikuuta 1919 annetulla päiväkäskyllä "164. suomalaiseksi tarkka-ampujarykmentiksi". Sen miesvahvuus oli tuolloin 1 003 henkeä. Samalla nimitettiin rykmentille uusi komentaja, karjalaissyntyinen A. P. Petrov, ja Wastén sai keskittyä rykmentin komissaarin tehtävään.³⁰

Helmikuussa 1919 rykmentin komissaariksi tuli Johannes Heikkonen. EK:n (Valpo:n) henkilöasiakirjojen tietojen mukaan rykmentin komissaarina ehtivät toimia myös Anton Uotinen, Antti Markkanen ja Aleksi Tuorila.

Rykmentin taistelukyky kohentui huomattavasti toukokuun alkupäivänä 1919, kun se sai 67 vastavalmistunutta suomalaista punaupseeria suoraan Pietarin Kansainvälisestä sotakoulusta. Rykmentissä voi päätellä olleen täydessä vahvuudessa 131 suoma-

laista punaupseeria, joista seuraavassa esitellään EK:n henkilöasiakirjoihin perustuen tärkeimmissä johtotehtävissä olleet.

Päälliköt ehtivät vaihtua komennusten, haavoittumisten ja kaatumisten vuoksi monta kertaa. Punaupseerien esiintymisjärjestystä aineiston perusteella ei voi todeta varmuudella.

1. pataljoonan komentajana toimi suomenruotsalainen Sven Viking Sevélius (tuli haavoittuneena valkoisten teloittamaksi 13. kesäkuuta 1919 Polovinassa). Hänen jälkeensä komentajana toimi Kaarlo Niemelä. Pataljoonan komissaareina ehtivät toimia Alexander Laihonen ja Mikko Tolvanen. Pataljoona koostui rykmentin 1., 2., 6. ja 7. komppaniasta. Niistä jälkimmäinen oli naiskomppania.

2. pataljoonan komentajana toimi suomenruotsalainen Eyolf Georg Mattsson (haavoittui 4. marraskuuta 1919 Poventsassa). Hänen seuraajanaan komentajana toimi entinen jääkäri Kaarlo Johannes Sipola. Mattssonin aikana pataljoonan komissaarina toimi Toivo Antikainen sekä hänen seuraajinaan Lauri Hjalmar Juhonp. Mattsson, jota kutsuttiin erotukseksi edellisestä "Pitkä-Mattssoniksi" (kaatui heinäkuun puolivälissä 1920 Hirvisalmella), Arthur Valldén ja Valfrid Lindfors. Pataljoona koostui rykmentin 3., 4. ja 5. komppaniasta.

Komppanioiden päälliköt ja poliittiset ohjaajat saattoivat vaihtaa tehtäviä keskenään tilanteen mukaan, mutta pääpiirteissään komppanioitten päällystötehtävissä palvelivat vuoden 1919 aikana seuraavat punaupseerit:

- 1.K: Aleksanteri Mäkelä, Paul Ossian Peltonen, Jalmari Tar-
kiainen ja Axel Vikberg.
- 2.K: Vihtor Huusari, Viktor Johansson, Juho Kirilov, Mikko
Miinalainen ja Viljam Mäkelä.
- 3.K: Kaarlo Forsten, Johan Kelonen, Karl Tammi ja Otto Tyn-
nilä.
- 4.K: Emil Elo, (jääkäri) Kaarlo Kaihola, Arttur Lampinen,
Mikko Lehmus, Juho Miinalainen, Mikko Nevalainen ja
Iisakki Nuutinen.
- 5.K: Aksel Eklund, Yrjö Forström, Yrjö Merisalo, Juho Kohta-
neva, Uno Malmberg, Yrjö Piiparinen, Toivo Tiilikka ja
Martti Äkräs.
- 6.K: Toivo Hanski, Väinö Jalkanen, Oskar Julin ja Emil Ka-
helin.
- 7.K: Juho Järvinen, Väinö Rämö ja Viktor Virtanen.

Joukkueitten johtajia ei ole tässä tarkoituksenmukaista edes yrittää ryhtyä luettelemaan.

Rykmentin ”työkompanian” (rangaistusosaston) päällikkönä oli Toivo Kempas. Viestijoukkueen johtajana oli Nikodemus (Teemu) Kallio, pioneerijoukkueen johtajana Juho Brotkin, huoltojoukkueen johtajana Abel Hämäläinen, tiedustelujoukkueen johtajana Matti Pääkkönen ja lääkintäjoukkueen johtajana Heikki Leinonen. Raskaan konekiväärijoukkueen johtajana ehtivät toimia Wilho Grönlund, Juho Hiltunen, Antti Rantala, Onni Sipilä ja Nikolai Tähkä sekä konekiväärijoukkueen varastopäällikkönä Tauno Lamberg. Rykmentin asemestarina ja ampumatarvikevarastojen hoitajana palveli Kaarlo Budén. Rykmentin talouspäällikkönä eli ”kasöörinä” oli Emil Louhikko sekä kirjurina Herman Keltakallio ja soittokunnan kapellimestarina Feodor Kaipainen.

Rykmentin tykkipatterin komentajana oli helmikuusta 1919 lueksen suomenruotsalainen Thure Valdemar Lehén ja hänen poliittisena apulaisenaan (komissaarina) Juho Viitasaari. Kesästä 1920 komentajana oli Väinö Rautio ja hänen apulaisenaan Väinö Koivuniemi.

1. tykkijaoksen johtajana toimi Ville Jokela, 2. jaoksen johtajana Jukka Hyvönen, 3. jaoksen johtajana August Richard Arjanne ja 4. jaoksen johtajana Anton Bärn. Kuormastopäällikkönä oli August Pyy ja viestipäällikkönä eli ”telefonipäällikkönä” Martti Lainio. Kevyen patterin kalustona olivat 76,2 mm:n vuoristotykit.

Kun ottaa huomioon, että rykmentin miehistö oli entisiä suomalaisia punakaartilaisia ja sen komentokielenä oli suomi, on perusteltua pitää rykmenttiä kansallisuudeltaan suomalaisena.

Toukokuun lopulla 1919 valkoiset ja interventiojoukot onnistuivat 3,5 kuukautta kestäneiden taistelujen jälkeen valtaamaan Povensan ja Karhumäen asemat. Sitä ennen monet Muurmannin radan asemat ja kylät olivat siirtyneet kiiwaissa ja jopa verisissä taisteluissa useammin kuin kerran puolelta toiselle. Painopistesuunnassa taisteli juuri JR 164.³¹

Bolshevikit onnistuivat organisoimaan myös toimintaa valkoisten selustassa. Suomalaisten avustuksella sekä Ruotsista että Norjasta käsin levitettiin salaisesti suomenkielistä ja venäjänkielistä propa-

gandaa, jolla ainakin bolshevikkien arvion mukaan oli valkoisten joukkojen taisteluhenkä heikentävää merkitystä. Suomenkielinen materiaali oli tarkoitettu lähinnä englantilaisten palveluksessa olleelle suomalaiselle Muurmanningin legioonalle.³²

Propagandalla voi arvella olleen jotain vaikutusta ainakin sen perusteella, että loikkaukset rintaman yli punaisten puolelle olivat hyvin yleisiä. Mutta yleisiä olivat myös loikkaukset punaisten joukoista valkoisten puolelle. Loikkareina eivät olleet vain yksittäiset sotilaat; vaan myös sotilasryhmät – jopa kokonaiset pataljoonat ja rykmentit. Se kuvastaa neuvostovallan sisäisen tilanteen ja heidän vastustajiensa välisen rintamankäynnin häilyvyyttä.³³

Kesällä 1919 rykmentti (JR 164) osallistui Petroskoin puolustus-taisteluun kärsien suurta mieshukkaa. Vain suurin ponnistuksin neuvostovalta säilyi kaupungissa. Valtausta yritti Suomesta tullut Aunuksen ”vapaaehtoisarmeija”. Se eteni kahtena kärkenä; Laatokan rantaa pitkin Rajakonnulta Aunukseen ja Lotinapeltoon; Tulomajärveltä Prääsään ja Petroskoihin; yhteensä noin 3 000 miehen voimin. Sen tavoitteena nähtiin Muurmanningin radan katkaiseminen ja tällä suunnalla toimivien puna-armeijan joukkojen eristäminen Pietarista. Taistelujen aikana Aunus vaihtoi omistajaa kolme kertaa. Lopullisesti taistelu ratkesi 1. divisioonan komissaarina toimineen Eino Rahjan käytännössä johtamalla puna-armeijan maihinnousulla ”vapaaehtoisarmeijan” selustaan, Vitelen kylään Laatokan rannalle 27. kesäkuuta kello 5 aamulla, jolloin vapaaehtoisjoukot menettivät esikuntansa ja varastonsa. Loistavasti onnistunut yllätyshyökkäys sai kiitosmaininnan itse Leniniltä.³⁴

Taisteluun osallistui myös kaksi komppaniaa JR 164:stä, jotka oli alistettu 1. divisioonalle. Divisioonan miesvahvuus nousi suurimmillaan lähes 5 000 mieheen ja se kuului 7. armeijan alaisuuteen. Käyttäen hyväkseen saamaansa aloitetta divisioona löi ”vapaaehtoisarmeijan” kautta Aunuksen ja Petroskoin rintaman elokuun alkuun mennessä, jolloin koko Etelä-Karjala oli jälleen neuvostovallan piirissä. Elokuussa JR 164 sai puna-armeijan uudelleenjärjestelyjen yhteydessä uuden numeron ja sen nimeksi tuli 6. suomalainen jalkaväkirykmentti.³⁵

Karjalassa rintamalinja asettui syyskuussa 1919 Kontupohjan

tasolle, Lizhman aseman pohjoispuolelle. Puna-armeijan ylijohdo jätti pohjoisen rintaman joksikin aikaa rauhaan ja kiinnitti päähuomionsa kansalaissodan tärkeimmille sotanäyttämöille, kuten Pietarin edustalle, joissa pyrittiin ratkaisuun. Punaisten taistelutoiminnan hiljentymistä yritti vastustaja käyttää hyväkseen. Se yritti täydentää voimiaan pakkomobilisoinnilla, mutta toimenpide nostatti vain väestön antipatioita valkoisia vastaan. Antipatioita lisäsivät myös elintarvikkeiden pakko-otot. Valkoiset onnistuivat kuitenkin luomaan kaikkiaan 13 rykmenttiä, joiden miesvahvuus nousi 50 000:een. Se ei silti ollut paljon, koska rintama ulottui Muurmanskista Arkangeliin asti.³⁶

Torjuntataistelu Petroskoihin johtavilla teillä ”vapaaehtoisarmeijaa” vastaan tapahtui samanaikaisesti Viteleen operaation kanssa. Karjalan rintaman ratkaisutaisteluksi muodostui 30. syyskuuta 1919 käyty Lizhman taistelu. Edelleen 1. divisioonalle alistettu JR 6 oli taistelussa ratkaisevassa asemassa. Käytännössä taistelua johtivat divisioonan komissaari Rahja ja JR 6:n 2. pataljoonan komentaja Eyolf Mattsson sekä pataljoonan komissaari Toivo Antikainen. Puna-armeijan aiemmat yritykset olivat epäonnistuneet. Pataljoona suoritti Äänisjärven kautta maihinnousun vastustajan selustaan, jossa käydyillä taisteluilla ei ollut vain paikallista (taktista) merkitystä, vaan myös strategista. Ne saivat ratkaisevalla tavalla koko rintaman liikkeelle. Taistelut avasivat Karjalan rintamalla toimiville puna-armeijan joukoille laajat mahdollisuudet suurhyökkäyksen läpiviemiselle. Rintama siirtyi 40 kilometriä pohjoiseen ja murtui lopulta keväällä 1920, jolloin englantilaiset olivat jo poistuneet. JR 6 valtasi lopulta raskaiden korpivaellusten jälkeen Uhtuan toukokuun lopulla 1920.³⁷

Sekä Aunuksen että Arkangelin rintamien taisteluihin osallistui omalla tavallaan myös toinen suomalainen joukko-osasto; 54. suomalainen jalkaväkirykmentti (JR 54). Osasto oli saanut alkunsa heinäkuussa 1918 Lesnoin kasarmilla Pietarissa. Tästä kantajoukosta (ns. Eino Rahjan ”otrjadi”) oli lähetetty suomalaisia punakaartilaisia eri rintamille aina Siperiaa myöten ja myös Karjalan rintamalla perusteilla olleeseen 1. suomalaiseen rykmenttiin. Uuden rykmentin muodostaminen aloitettiin varsinaisesti joulou-

*Suomalaisen Jalkaväkirykmentti 164:n upseeristoa pohjoiselta rintamalta talvella 1919 yhteiskuvassa Pietarin Kansainvälisen sotakoulun johtajan Aleksander Innon kanssa (3. rivissä keskellä).
Kuva: Työväenaatteen museo.*

Officers of the 164th Finnish Infantry Regiment on the Northern Front in winter 1919, next to the Commandant of the Sankt Petersburg International Warschool, Aleksander Into (3rd row, middle).

kuussa 1918. Miehistönä oli ollut siihen asti pääasiassa suomalaisia punakaartilaisia, mutta tuolloin rivejä täydennettiin Inkerin suomalaisilla asevelvollisilla. Rykmenttiä onkin kutsuttu epävirallisesti myös "suomalais-inkeriläiseksi rykmentiksi". Siihen tuli myös naiskomppania. Rykmentin komentaja, pataljoonien komentajat sekä komppanioitten päälliköt olivat pääasiassa venäläisiä, mutta joukkueitten johtajat olivat suomalaisia Kansainvälisen sotakoulun "päästökkäitä", jotka ehtivät juuri mukaan, kun rykmentti sai 25. huhtikuuta 1919 käskyn lähteä Aunuksen rintamalle.³⁸

Rykmentin kuri oli heikko, eikä rykmentin tuoreen ja nuoren, vain 26-vuotiaan komissaarin Johannes Heikkosen agitaatio tehonnut miehistön mielialoihin toivotulla tavalla. Se kostautui rykmentille verisesti. Väärien tilannetietojen ja huhujen vuoksi se vetäytyi melkein heti rintamalle saavuttuaan 30. huhtikuuta ja ryhtyi pitämään yleistä kokousta eräällä kentällä neljän kilometrin päässä.

Koska perääntymissojausta ei ollut järjestetty, seurasi pieni joukko suomalaisesta Aunuksen "vapaaehtoisarmeijasta" perääntyviä punaisia ja yllätti nämä "vappukokousta" pitämästä – kiistelemästä perääntymisen syistä. Yhteislaukaus yllätti täysin kokouksen pitäjät ja pakokauhuun joutuneet joukot saatiin pysäytettyä vasta kahdeksan kilometrin päässä. Kokouspaikalle jäivät vain Heikkonen ja muut vastavalmistuneet suomalaiset punaupseerit, jotka yhdellä konekiväärillä pysäyttivät hyökkääjät.³⁹

Sittemmin 1.–3. toukokuuta rykmentti (JR 54) osallistui puna-armeijan hyökkäykseen ja Aunuksen valtaukseseen. Rykmentti kärsi miehistön tottumattomuuden vuoksi suuria tappioita. Mieshukkaa eivät aiheuttaneet vain haavoittumiset ja kaatumiset, vaan niitäkin enemmän miehistöä verottivat erilaiset sairastumiset. Miehistö koostui eri ikäluokista aina 18-vuotiaista 50-vuotiaisiin asti.⁴⁰

Heinäkuussa 1919 rykmentti täydennettiin ja järjestettiin uudelleen. Sen miehistöä koulutettiin 1,5 kuukautta ja sotilaallisen opetuksen ohella harjoitettiin poliittista propagandaa. Rykmentin miehistön parissa oli suorastaan bolshevikkien vastaista mielialaa. Elokussa 1919 rykmentti sai myös uuden nimen. Siitä tuli 480. suomalainen jalkaväkirykmentti.⁴¹

JR 480 komennettiin 8. elokuuta 1919 rintamalle, jolloin vasta puolet miehistöstä oli saanut vaatetuksen ja varusteet, mutta puutteet saatiin korjattua matkan varrella, ennen kuin rykmentti saapui rintamalle 5. syyskuuta. Nyt myös Heikkosen poliittinen työ oli jo tuottanut tulosta ja taisteluhenki miehistössä oli kohonnut. Sen komentajatehtäviin oli myös saatu suomalaisia. 1. pataljoonan komentajaksi tuli Johannes Heikkonen ja komissaarina toimi Arthur Valldén sekä 3. pataljoonan komentajana Kaarlo Johannes Sipola.⁴²

Rykmentti osallistui 5. helmikuuta 1920 aloitettuun puna-armeijan suurhyökkäykseen Arkangelia vastaan ja tunkeutui piikkilankaesteiden läpi paikalliseen linnoitukseen, minne se itse puolestaan jäi saarroksiin. Kaksi päivää kestäneiden taistelujen tuloksena se onnistui lopulta kuitenkin valtaamaan loput linnoituksesta. Rykmentti oli keskeisesti mukana myös rintaman ratkaisutaisteluissa. Arkangelin puna-armeija valtasi 21. helmikuuta ja Muurmanskin 13. maaliskuuta. Venäläisen kenraalin E. K. Millerin pohjoinen

hallitus oli paennut Arkangelista jäänsärkijällä kolme päivää ennen valtausta ja neuvostovallan elimet perustettiin uudestaan. Sama toistui myös Muurmanskissa, jonne jäi myös suomalaisia joukkoja varuskuntapalvelukseen.⁴³

Viron ja Pietarin rintama

Neuvosto-Venäjän ilmoitettua Saksan keisarikunnan sortumisen jälkeen 13. marraskuuta 1918 Brest-Litovskin rauhansopimuksen mitätöimisestä seurasi Virossa lyhyt rinnakkaisvallan vaihe. Kommunistit muodostivat "Eestinmaan Työkommuunin neuvoston", joka kokoontui 19. marraskuuta. Se oli eräänlainen bolshevikkiesikuvan mukainen "vallankumouhallitus", joka yksinkertaisesti julistautui valtiovallan ylimmäksi elimeksi. Neuvosto-Venäjän kansankomissaarien neuvosto tunnusti tämän uuden "neuvostotasavallan" suvereniteetin 9. joulukuuta 1918. Mutta toisaalla saksalaisten valvonnassa ja liittoutuneiden tuella tosiasialliseen valtaan nostettiin virolainen porvarillinen hallitus 19. marraskuuta. Puna-armeija ehti "vapauttaa" Viron aluetta aina 30 kilometrin päähän Tallinnasta, kunnes 7. tammikuuta 1919 aloitetulla vastahyökkäyksellä hallituksen joukot ryhtyivät englantilaisten tuella puhdistamaan maata puna-armeijan osastoista.⁴⁴

Tammikuussa 1919 Viron kansallisen hallituksen joukoissa taisteli myös noin 3 700 suomalaista vapaaehtoista, jotka joutuivat vastakkain entisten suomalaisten punakaartilaisien kanssa. Yllätys oli molemminpuolisesti suuri.⁴⁵

Sistranista matruusi Dimitri Popovin entisestä "otrjadista" irrotettu suomalainen "rykmentti" vahvistuksenaan Felix Ravelinin "pataljoona" saapui pääosin 28. marraskuuta Viron rintamalle. Suomalaisten vahvuus oli 520 miestä, joista 250 neljässä komppaniassa, 48 konekiväärijoukkueessa (8 konekivääriä), 60 tykkipatterissa (4 tykkiä), 25 viestijoukkueessa, 25 tiedustelujoukkueessa, 100 ratsueskadronassa sekä loput esikunnassa. Koko joukon komissaarina oli suomalaisiin SR-puolueen kannattajiin lukeutunut Karl Lukander, ("Kaarlo Lukka"), joka oli jo Moskovassa ollut yksi Popo-

vin lähimpiä miehiä, mutta välttynyt tuomiolta. Esikunta oli venäläinen, mutta komppanioitten päälliköt ja joukkueitten johtajat olivat suomalaisia. Joukko nimitettiin nyt virallisesti rykmentiksi, 3. suomalaiseksi jalkaväkirykmentiksi (JR 3). Rykmentin komentajaksi nimitettiin samalla entinen tsaarin armeijan kapteeni N. Blagovestshenski (joka loikkasi sittemmin Muurmannilla valkoisten puolelle). Rykmentti jaettiin kahdeksi pataljoonaksi.⁴⁶

Suomalaisrykmentti ei ollut saanut varsinaista sotilaallista koulutusta lainkaan, mutta sillä oli huomattavasti taistelukokemusta. Bolshevistista poliittista työtä miehistön keskuudessa ei ollut tehty. SKP:n sotilasjärjestö toimitti rykmentille suomenkielisiä ohjekirjasia ja komensi sinne pari poliittista työntekijää. Näillä toimilla ei kuitenkaan ollut merkitystä, koska joukot olivat alituisen liikkeellä.⁴⁷

Rykmentti saapui Narvan edustalle 29. joulukuuta 1918 ja yhdessä venäläisten matruusien kanssa se valloitti kaupungin vastarinna. Saksalaiset ensimmäisen maailmansodan demoralisoimat sotilaat halusivat poistua kaupungista vapaaehtoisesti. He jättivät kuitenkin kaupungin suojavarustuksena olleeseen sähköpiikkilanka-aitaan virran päälle, johon kuoli kymmeniä matruuseja.⁴⁸

Rykmentti eteni Peipsijärven rantaa käyden pienehköjä taisteluja 30.–31. joulukuuta 1918. Edelleen tammikuussa 1919 se hyökkäsi ja valloitti lähikyliä. Edetessään kohti Rakken kylää se menetti yhteyden muihin joukkoihin ja päällystön epäpätevyys oli koitua koko rykmentin tuhoksi. Se säästy vain vastustajan varovaisuuden ansiosta. Rykmentti tuli yllätetyksi ja jäi oman tykistönsä shrapnelituleen. Rykmentti joutui jatkuvasti tappioita kärsien vetäytymään. Yleistilanne oli hyvin epäselvä ja puna-armeijan joukot menivät sekaisin sekä menettivät yhteydet toisiinsa. Lopulta 10. tammikuuta rykmentti jäi saarroksiin ja joutui ristituleen. Ylläköstä ehjin nahoin säilyneet – heidän joukossaan komissaari ”Lukka” – juoksivat karkuun pakokauhun vallassa ja jättivät vastustajan käsiin koko patterin tykistön sekä kuormaston hevosineen. Haavoittuneet parisataa punasotilasta jäivät vangiksi. Näissä taisteluissa entiset suomalaiset valkoiset ja punaiset joutuivat useasti vastakkain.⁴⁹

Kovin suomalaisten välillä käyty yhteenotto tapahtui Narvan kaupungissa, minne suomalaiset valkoiset vapaaehtoiset joukot nousivat maihin 17. tammikuuta. Sitä seuranneena yönä ne löivät paljon vahvemmat puna-armeijan joukot. Kaupunkiin oli saapunut juuri JR 3:n täydennysjoukoksi Pietarista Uno Malmbergin johtama 350 miehen komppania, joka joutui keskelle kaaosta ja suoraan taisteluun valkoisten kanssa. Kaupunki oli tulijoille kuitenkin vieras ja toimintaa haittasi lisäksi pimeys. Aamuun 18. tammikuuta mennessä punaiset oli löyty ja joukkojen rippeet vetäytyivät kaupungista. Valkoisten suomalaisten vangiksi oli joutunut Narvassa kokonainen divisioonan esikunta ja yksi rykmentin esikunta. Valkoisten saaliiksi oli jäänyt neljä tykkiä, 200 hevosta, suuri määrä sotatarvikkeita ja yksi lentokone.⁵⁰

Näiden katastrofien jälkeen punaiset joukot koottiin uudestaan ja vallankumoustribunaalissa alkoi tilinteko paniikinomaisista perääntymisistä ja Narvan jättämisestä. Seurauksena oli useita kuolemantuomioita komissaareille ja päälliköille. Suomalaisrykmentin komissaari "Lukka" pelastui jälleen kerran, mutta ammutti itse kolme miestä. 3. suomalaisen jalkaväkirykmentin komppanioista oli jäljellä kaksi, joista ensimmäisessä oli 171 ja toisessa 131 miestä. Malmbergin komppaniassa oli jäljellä 122 miestä. Lisäksi ratsutiedustelijoita oli 40, jalkatiedustelijoita 27, konekiväärimiehiä 60, esikuntaväkeä 20, soittajia 14 ja lopuksi ilmestyi vielä 40 harhailutta. Rykmentin suurimmillaan 870 hengen miesvahvuudesta oli rivissä vielä 625, mutta suurin osa sen varustuksesta oli menetetty. Lisäksi se oli moraalisesti löyty. Viron rintamalle rykmenttiä ei enää vietykään, vaan se oli reservissä koulutettavana. Myös poliittista työtä yritettiin tehdä, mutta se jäi heikoksi. Helmikuussa 1919 rykmentin vahvuus oli haavoittuneiden riviin paluun myötä noussut 712 mieheen, kun se siirrettiin Muurmannin rintamalle ja yhdistettiin 164. suomalaiseen jalkaväkirykmenttiin. Viimeisetkin suomalaiset siirrettiin Viron rintamalta pohjoiselle rintamalle huhtikuussa.⁵¹

Saksalaisten suojeluksessa syksyllä 1918 aloitettu valkoisen venäläisen armeijan ("pohjoinen armeija") kokoaminen oli edistynyt vuoden 1919 alkuun mennessä siksi hyvin, että kenraali Nikolai Judenitshin (1862–1933) johtamat joukot saattoivat toukokuussa

1919 aloittaa etenemisen Virosta Peipsijärven ja Narvajoen yli Neuvosto-Venäjälle kohti Pietaria. Ne etenivät nopeasti ja työnsivät edellään paljon suurempaa, mutta epäjärjestyksessä olevaa 7. armeijaa. Judenitshin armeijan vahvuus oli vain 5 800 miestä, 30 tykkiä, kaksi panssarijunaa ja kaksi panssarivaunua. Näitä tuki 4 700 virolaista.⁵²

Taistelumaasto oli yleensä alavaa tasankoa, jota halkoivat väkirikkaita asutuskeskuksia yhdistävät lukuisat maantiet ja rautatiet. Rintama-alueen asukkaista kuului 10 prosenttia kansallisuuksiin, jotka olivat juuri saaneet itsenäisyyden (Suomi, Viro, Latvia ja Puola). Yksistään suomalaisia oli noin 130 000, jotka asuivat (Inkerissä) kaarena Pietarin ympärillä. Matkaa Viron rajalta Pietariin oli vain noin 150 kilometriä. Pietari oli paitsi "vallankumouksen kehto" myös suuri (sota)teollisuuskaupunki. Kaupungin strategista merkitystä korosti lisäksi se, että se oli Itämeren laivaston kotisatama. Lenin vaati, että Pietaria oli "puolustettava hinnalla millä hyvänsä". Puolustusneuvosto julistikin 2. toukokuuta sekä Pietarin kaupungissa että Pietarin, Aunuksen ja Tsherepovetsin lääneissä sotatilan.⁵³

Judenitshin vapaaehtoisarmeijan tavoitteena oli 1) Pietarin valtaaminen ja bolshevikkien kukistaminen, 2) laillisen vallan tukeminen ja 3) järjestyksen palauttaminen.⁵⁴ Judenitsh yritti epäonnistuen taivutella myös Suomea ja suomalaisia yhtymään hyökkäykseen, mikä olisikin ratkaissut Pietarin kohtalon. Judenitshin "poliittisena selkänोजना" oli "Luoteis-Venäjän (demokraattinen) hallitus", joka Tallinnasta käsin johti Luoteis-Venäjän "vapautettujen alueiden" siviili- ja sotilashallintoa. Judenitsh oli hallituksen sotaministeri ja armeijan ylipäällikkö.⁵⁵

Omia poliittisia ambitiesi Judenitshilla ei juuri ollut. Hän oli palvellut tsaarin armeijassa jalkaväenkenraalina ja piti itseään ensi sijassa ammattisotilaana ja vieroksui politiikkaa omaan tehtäväpiiriinsä kuulumattomana. 57-vuotias Judenitsh oli ansainnut maineensa ensimmäisen maailmansodan rintamilla, joissa hän ei ollut hävinnyt yhtään taistelua, mutta hänen pahin puutteensa oli kuitenkin poliittinen naivismi. Hänen iskulauseensa oli "Bolshevikkeja vastaan, ilman politiikkaa".⁵⁶

Judenitshin lähtiessä etenemään siirtyi vastassa olleen 7. armeijan punaisia virolaisjoukkoja maanmiestensä puolelle, jollaista ei ollut nähty sentään Aunuksen rintamalla, missä suomalaiset olivat joutuneet vastakkain. Ensin loikkasi virolainen divisioonankomentaja, sitten prikaatinkomentaja ja lopulta rykmentinkomentaja, joka vei koko rykmentin valkoisten puolelle toukokuun 24. päivän vastaisena yönä. Samanlaisen loikkauksen teki 4. kesäkuuta Pietarin sotakouluista koottua kurssilaisrykmenttiä johtanut kenraali von Otto ja monet muut entiset tsaarinupseerit. Seurauksena kaatui myös 20 suomalaista kurssilaista. Puna-armeijasta saatujen loikkareiden taisteluhenki ei yleensä ollut kuitenkaan korkealla.⁵⁷

Toukokuussa tehdyn offensiivin tarkoitus ei ollut vielä suora Pietarin valtaus, vaan Viron ulkopuolisen tukialueen valtaaminen myöhemmille operaatioille, missä Judenitsh onnistuikin. Sen sijaan Pietarin valtaaminen ei olisi onnistunut jo kertyneiden tappioidenkaan vuoksi ja suurhyökkäys siirtyi syksyyn.⁵⁸

Hyökkäyksen alkaessa Judenitshin armeijan vahvuus oli 14 400 miestä, 44 tykkiä, neljä panssarijunaa, kaksi panssariautua ja kuusi panssarivaunua sekä 700 ratsumiestä.⁵⁹

Toukokuun 31. päivänä 1919 kaikkien silloisten neuvostotasavaltajien sotilaallinen johto yhdistettiin. Täten Venäjän, Ukrainan, Valkovenäjän, Latvian, Liettuan ja Krimin rintamien sotilaallinen johto, huolto, rautatieyhteydet ja työvoimahallinto yhdistettiin suoraan ylijohdon alle. Puna-armeijan tehtäväksi kansankomissaarien neuvosto määritteli päätöksessään aloittaa ”suuren venäläisen valankumouksen” (”Velikoj Russkoj Revoljutshii”), mutta se lienee ollut enemmänkin osoitus tilanteen vakavuudesta puna-armeijan ja neuvostovallan kannalta. Kuvaavaa oli läntisen rintaman komentajan arvio (Pietariin sijoitetun) 7. armeijan tilasta 4. elokuuta 1919:⁶⁰

”Joukko-osastojen kurittomuus ja järjestyksen puute, päällystön ja komissaarienkin välinpitämätön jopa rikollinen suhtautuminen velvollisuuksiinsa. Kovin heikko, veltto ja suunnittelematon johtavain elinten ja henkilöiden toiminta, jota luonnehtii aloitteen puute ja taitamattomuus ottaa lukuun ja käyttää hyväkseen välineitä ja tilanteita. Käskeytä ei täytetä ajallansa ja osoitetaan siinä velttoutta eikä saada täytäntöön. Erittäin heikkoa kulttuuri ja poliittinen työ puna-armeijalaisten keskuudes-

sa. Heikkoa epäilyttävän aineksen silmällä pito. Ohjesääntöjen alkeellisinkin noudattamattomuus. Hillittömyys, ryöstöt, säädetyn järjestyksen rikkominen, omavaltaisia rikollisia otteita, alinomaiset asujamiston loukkaukset. Talous- ja varusteluosastojen huono järjestys alkaen komppanioista rykmenttiin ja päättyen koko rintamaan. Tilityksen puuttuminen sekä miehistöön että hevosiin nähden antaa mahdollisuuden pitää ”kuolleita sieluja”.

Judenitsh aloitti sivustahyökkäyksen 28. syyskuuta Suomenlahden ja Pihkovan välisellä (Lugan) alueella. Sitä seurasi 11. lokakuuta Jaaman luona päävoimien onnistunut hyökkäys, mikä johtikin Krasnoje Selon valtaukseen 16. lokakuuta. Vastassa olleen 7. armeijan vahvuus oli 13 000 miestä ja koko puna-armeijan luoteisen rintaman läntisen osan vahvuus 26 000 miestä, 148 tykkiä, kaksi panssarijunaa ja 10 panssariautoa sekä 600 ratsumiestä. Ylivoi- mastaan huolimatta puna-armeija ei kyennyt torjumaan hyökkää- jää, vaan 7. armeijan joukot vetäytyivät paikoin pakokauhun val- lassa jättäen tien Hatsinan suunnasta avoimeksi. Valkoisten jouk- kojen olisi ollut mahdollista katkaista jopa Pietarin–Moskovan rau- tatie ja sitä seuraava viestilinja Tosnossa 15. lokakuuta. Sitä koske- va käsky jäi kuitenkin toteuttamatta, koska päälliköt tahtoivat jo levähtää ja nauttia voitosta, ”koska Pietariin on enää vain marssit- tava”. Radan liikenteen jatkuminen mahdollisti punaisten joukko- jen siirrot ja 17. lokakuuta kaupunkiin saapui bolshevikkipuolueen politbyroon lähettämänä erikoisjunalla itse Trotski avustajineen, jotka ottivat kaupungin johdon käsiinsä. Paikallinen puoluejohtaja Zinovjev oli Trotskin mukaan katkeamispisteessä.⁶¹

Trotski ryhtyi välittömästi organisoimaan kaupungin puolustus- ta Judenitshia vastaan. Hän kaksinkertaisti armeijan ruoka- an- nokset ja ryhtyi perustamaan Pietarin tehtailta työläisrykmenttejä. Puolustusneuvoston puheenjohtaja Leninin antaman käskyn mu- kaan tuli ryhtyä myös kaupungin evakuoimiseen ja valmistelemaan kaupunkia katutaisteluihin. Itämeren laivasto tuli kaupungin jät- tämisen yhteydessä saattaa toimintakelvottomaksi. Lenin vaati mobilisoimaan 20 000 työläistä ”plus 10 000 porvaria” ja asetta- maan näiden ”taakse konekiväärejä, ampua (heistä) useita satoja, ja varmistaa todellinen massahyökkäys Judenitshia vastaan”.⁶²

Pietarin Tshekan päällikkö J. H. Peters oli jo yöllä 14.–15. kesäkuuta suorittanut suurin voimin kotietsinnät kaupungissa ja sen ympäristössä ja kerännyt pois yksityiset aseet metsästysaseita myöten. Saalis oli 6 626 kivääriä, 664 revolveria, pari konekivääriä ja 141 895 patruunaa. Pidätyksin pyrittiin eliminoimaan valkoisten toiminta, josta oli ollut näyttöä. Merkittävin maanalainen ryhmä oli ns. Kansallinen keskus. Myös Krasnaja Gorkan merilinnointus joutui hetkeksi valkoisille. Linnointuksen komendantin johdolla pidettiin komissaarit ja bolshevikkipuolueen jäsenet yöllä 12.–13. kesäkuuta ja julistettiin bolshevikkien vastainen kapina alkaneeksi. Punaiset onnistuivat kukistamaan linnointuksen kapinan kuitenkin jo yöllä 15.–16. kesäkuuta. Pietarin porvariston parissa oli laajaa myötämielisyyttä valkoisia kohtaan, joten bolshevikkien pelko näiden tukitoimista Judenitshille lienee ollut aiheellinen. Kaupungin linnointustöihin pakotettiin Leninin ohjeen mukaisesti 10 000 ”porvaria”.⁶³

Syyskuun ensimmäisenä päivänä Trotski julkaisi vielä puoluelehti Pravdassa uhkauksen Suomelle, että jos suomalaiset joukot liittyvät Judenitshin offensiiviin Pietaria vastaan, ”jokainen suomalainen porvari on erikseen velkaa selityksen, kun meidän joukkomme vastauksena provokaatioon tunkeutuvat Suomen alueelle”. Trotski olisi komentanut Suomeen rankaisuretkelle ”puolivillin bashkiiridivisioonan”, joka oli juuri siirretty Pietariin. Ratsuväkidivisioonan sotahuutona olisi ollut ”Helsinkiin!”. Trotski pelkäsi, että suomalaisten osuus ei ehkä jäisi vain siihen everstiluutnantti G. Elfvengrenin johtamaan vapaaehtoispataljoonaan, joka oli ilman Suomen hallituksen lupaa tunkeutunut heinäkuun lopussa 1919 Karjalan kannaksella rajan yli Lempaalaan ja Miikkulaisiin.⁶⁴

Suomalaiset vapaaehtoiset olivat Rajajoella Valkeasaassa vastakkain aiemmin mainitun Mikko Kokon rajavartiopataljoonan kanssa ja molemmin puolin ammuskeltiin herkästi konekivääreillä jopa siinä määrin, että se antoi aihetta Trotskin, Skljanskin ja Tshitsherinin sähköidenvaihdolle. Elfvengrenin pataljoona oli kuitenkin liian heikko merkittävään hyökkäykseen.⁶⁵

Judenitshin hyökkäys eteni suhteellisen helposti aina Pietarin porteille asti 30–40 kilometrin päivävauhtia. Valkoiset valtasivat

20. lokakuuta Pavlovskin ja Tsarskojen Selon ja edelleen Pulkovan kukkulat, josta saattoi jo nähdä paljain silmin 12 kilometrin päästä Iisakin kirkon kultaisten kupolien kimalluksen ja kiikarilla erottaa kaupungin liikenteen vilinän. Puna-armeijan työläisrykmentit olivat joutuneet pakokauhuun havaitessaan Judenitshin kuusi (kevyt-
tä) panssarivaunua, jotka olivat englantilaisten vapaaehtoisten ajamia. Sellaisia eivät työläiset olleet ennen nähneet.⁶⁶

Judenitshin "panssarikiilan" pysäyttämiseksi tarvittiin kokeneita ja kurinalaisia taistelijoita. Heitä löytyi Kansainväliseltä sotakoululta. Koulun komissaari Eino Rahjan johdolla varustettiin kurssilaisista iskujoukko panssarivaunujen tuhoamiseksi. Iskujoukko muodosti pataljoonan, jossa oli kolme jalkaväkikomppaniaa, konekiväärijoukkue ja viestijoukkue. Pataljoona liitettiin 7. armeijan 2. divisioonan alaisuuteen. Kurssilaispataljoonan vahvuus oli vain 250 miestä. Iskujoukko varustettiin improvisoiduilla välineillä telaketjujen tuhoamiseksi; paksuilla puupölkyillä, rautakangilla, ratakiskonkappaleilla ja yhteen köytetyillä 5–6 käsikranaatin nippuilla. Näin varustettuna torjuntaosasto lähti rintamalle 14. lokakuuta 1919.⁶⁷

Vasta 20. lokakuuta "kursanttipataljoona" joutui taisteluun panssarivaunujen kanssa Pavlovskissa. Pataljoonan ensimmäinen ja toinen komppania joutuivat lähitaisteluun kolmea panssarivaunua vastaan. Helppoon voittoon tottuneet panssarivaunumiehet eivät ehtineet käsittää, mitä oli tekeillä, ennen kuin heidän aseensa oli tehty käyttökelvottomiksi; telaketjut katkaistu, konekiväärien putket isketty rautakangilla vääriksi jne. Tässä ensimmäisessä taistelussa perivät kuitenkin voiton apuun ennättäneet panssarit, jotka tulellaan niittivät maahan monta suomalaista. Kurssilaiset ottivat yhteen panssareitten kanssa päivittäin 20.–22. lokakuuta. Juuri näillä kolme päivää kestäneillä taisteluilla oli strategista merkitystä. Pataljoonan kolmas komppania ei joutunut kokemaan panssarivaunujen toimintaa kuten muut, mutta kriittisessä Pulkovan kukuloitten sulkemistaistelussa se oli mukana. Jos suomalaiset kurssilaiset olisivat antaneet periksi, olisi Judenitshin joukoille avautunut esteetön pääsy Pietariin. Niin ei käynyt, vaan Pulkovan kukkuiloilta alkoi Judenitshin joukkojen perääntyminen. Puna-armeijan

yleishyökkäys alkoi 26. marraskuuta. Taistelut aaltoilivat edestakaisin ja lopulta 31. lokakuuta alkoi valkoisten vastarinta ratkaisevasti murtua. Marraskuun 1. päivän aamusta lukien kurssilaispataljoona sai tulittaa jo asemistaan irtaantuvaa vihollista. Pataljoona saattoi jo 1.–2. marraskuuta levätä ja seuraavana päivänä se marssitettiin Hatsinaan, mistä valkoiset olivat samana päivänä poistuneet. Sen jälkeen pataljoona ei osallistunut enää taisteluihin ja 10. marraskuuta sen tuntuvasti harvenneet rivit palasivat sotakoululle jatkamaan opintojaan. Erään tiedon mukaan taisteluissa oli kaatunut noin 30 suomalaista kurssilaista.⁶⁸

Judenitshia vastaan taistelemassa oli myös ryhmä suomalaisia Nizhni-Novgorodin lentokoulun kurssilaisia; Valter Bergström, Otto Kalvitsa, Werner Lehtimäki, Kaarlo Neronen, Kaarlo Ränkäs, Konstantin Taskinen, Manne Tynys ja Kalle Tähtelä. Heistä Tähtelä kuoli taistelujen yhteydessä. Lentäessään vihollisen asemien yläpuolella osui koneen bensiinisäiliöön ja Tähtelä joutui tekemään pakkolaskun vihollisen selustaan. Tähtelä ja koneen mekaanikko joutuivat vangeiksi ja tulivat teloitetuiksi. Muut lentäjät säilyivät vahingoittumattomina. Lentokoneita ei käytetty vain tiedusteluun, vaan ne ottivat konekivääreillään osaa myös taistelutoimintaan.⁶⁹

Näiden taistelujen kestäessä Trotski oli saanut yöllä 29.–30. lokakuuta myös huojentavan tiedon sähköitse, että Suomi ei aio yhtyä Judenitshin offensiiviin, jolloin tosin taistelu oli myös jo ratkennut.⁷⁰

Suomalaisten kurssilaisten taistelussa osoittama urheus sai suorastaan runollisen arvolauseen ylimmän vallankumouksellisen sotaneuvoston jäseneltä Nikolai Podvoiskilta, joka oli Trotskin esikunnassa johtamassa taistelua Pietarista, seuraavasti:⁷¹

”Varsin kuulumattomalla urheudella kunnostautuivat suomalaiset kurssilaiset.

Kylmästä, lumipeittoisesta Suomesta olivat he tuoneet mukanaan palavan vallankumoushehkun.

Kun valkoisten ensimmäiset tankit ilmestyivät rintamalle, kun jo paljas sana ”tankki” sai aikaan paniikintapaisen perään-tymisen, heittäytyivät suomalaiset kurssilaiset hyökkäykseen tankkia vastaan.” ...

”Kun suomalaiset kurssilaiset kamalasti kiroten riensivät hyökkäykseen tankkia vastaan, muistuttivat he graniittimöh-

kälettä, jota vastaan mikään voima ei voi kestää.” ...

”Paljon uhreja kantoivat kurssilaiset näinä historiallisina päivinä. Heidän parhaittensa ruumiit peittävät tien Punaiseen Pietariin”.

Liioittelematta voitaneen sanoa, että taistelun Pietarista ratkaisivat suomalaiset punaupseerikurssilaiset. Kurssilaisten käyttämät taistelukeinot panssareita vastaan vietiin sittemmin puna-armeijan ensimmäiseen jalkaväen taisteluohjesääntöön.

Juuri eri sotakoulujen ”kursanteista” muodostettiin eliittijoukkoja, joilla ratkaistiin taisteluja myös muilla rintamilla. Kursantteja oli vuonna 1918 noin 2 000, vuonna 1919 noin 11 000 ja vuonna 1920 noin 25 000. He joutuivat kansalaissodan vuosina tuon tuostakin keskeyttämään opintonsa ja ratkaisemaan taistelun neuvostovallan sisäisiä ja ulkoisia uhkia vastaan.⁷²

Judenitshin joukot vetäytyivät lopullisesti Neuvosto-Venäjän alueelta marraskuun puolivälissä Viron alueelle, missä ne riisuttiin aseista. Sittemmin Viron ja Neuvosto-Venäjän välillä solmittiin aselepo 31. joulukuuta 1919 ja rauhansopimus 2. helmikuuta 1920. Vastaavasti seurasivat rauhansopimukset Liettuan kanssa kesäkuussa ja Latvian kanssa elokuussa 1920, mutta suhteet Suomeen ja Puolaan pysyivät käytännössä auki.⁷³

Puolan rintama

Puolan valtionpäämies ja armeijan ylipäällikkö, marsalkka Josef Pilsudski oli laskenut, että taistelu sisäisiä ja ulkoisia vihollisia vastaan oli heikentänyt Neuvosto-Venäjää siksi paljon, että Puola voisi sodalla palauttaa itärajansa vanhalle vuoden 1772 linjalle. Puolan armeija hyökkäsi Neuvosto-Venäjälle 25. huhtikuuta 1920. Pilsudskilla oli myös kaksi muuta tavoitetta; tukea Ukrainan itsenäistymispyrkimyksiä ja ennakolta estää puna-armeijaa valtaamasta takaisin entisiä Venäjän rajamaita. Puolan hyökkäys johti myös Suomen ja Neuvosto-Venäjän välisten aseleponeuvottelujen seisahtumiseen. Trotski epäili jopa Suomen ja Romanian mahdollisesti yhtyvän Puolan hyökkäykseen.⁷⁴

Puolan armeija eteni nopeasti, mutta vastassa olleet 12. ja 14. armeija onnistuivat myös vetäytymään ja välttämään täydellisen tuhoutumisen. Puna-armeijan sekasortoa kuvaa se, että 14. armeijan 44. divisioonan kaksi ukrainalaista prikaatia (2. ja 3. Pr.) nousivat kapinaan ja käänsivät aseensa neuvostovaltaa vastaan. Puolalaiset valtasivat Kiovan jo 6. toukokuuta. Varsin pian kuitenkin valkeni, ettei bolshevikkien tuhoaminen asevoimin onnistu ja että ukrainalaiset nationalistit eivät kykene luomaan omaa valtiota.⁷⁵

Sen sijaan puna-armeija kokosi joukkoja ja ryhmitti niitä vastaahyökkäystä varten. Puna-armeijan läntisen armeijaryhmän komentajana oli lahjakas, 27-vuotias Mihail Tuhatshevski. Armeijaryhmään kuuluivat 3., 4., 15. ja 16. armeija sekä 3. ratsuväkiarmeijakunta. Tuhatshevskin ensimmäinen vastaahyökkäys 14. toukokuuta epäonnistui. Ratkaiseva hyökkäys alkoi 4. heinäkuuta. Siihen liittyen oli 30. toukokuuta Semjon Budjonnyin komentama 1. ratsuväkiarmeija aloittanut laajan Kiovan saarroitusliikkeen. Budjonnyin kuusi ratsuväkidivisioonaa saivat puolalaisissa aikaa shokkivaikutuksen. Kiova joutui uudestaan puna-armeijan haltuun 12. kesäkuuta.⁷⁶

Myös 480. suomalainen jalkaväkirykmentti (entinen JR 54) sai 10. toukokuuta 1920 käskyn lähteä Puolan rintamalle. Se saapui rintamalohekolleen Valkovenäjälle 18. toukokuuta. Rykmentti osallistui koviin torjuntataisteluihin ja joutui perääntymään taistellen ja tappioita kärsien. Kesäkuun 6. päivänä sen 5. komppania tuhoutui melkein kokonaan: 75 miehen komppaniasta jäi henkiin 11 miehistöön kuuluvaa ja kaksi joukkueenjohtajaa haavoittuneena. Väliaikaiseksi rykmentinkomentajaksi joutunut Johannes Heikkonen johti (ohjesäännön vastaisesti) omalla esimerkillään joukkoon sillä seurauksella, että haavoittui 13. kesäkuuta.⁷⁷

Rykmentti oli kuitenkin hengeltään taistelukuntoinen ja hyvin varustettu. Sen varustukset oli saatu pääasiassa englantilaisten Arkangeliin jättämistä varastoista ja sen upseeristo oli kokenutta. Lisäksi miehistölle oli etukäteen perusteellisesti selitetty Puolan rintaman syntymisen syitä.⁷⁸

480. suomalainen rykmentti kuului 4. armeijan 54. divisioonaan. Näiden joukkojen mukana se joutui kokemaan Puolan sotaretken

katastrofin, kun puna-armeija yritti ensimmäisen kerran kääntää toista valtiota vastaan käymänsä sodan Leninin poliittisen ohjeen mukaisesti kansalais sodaksi. Puna-armeijan vastahyökkäys eteni joutuisasti. Se valtasi Minskin 11. heinäkuuta, Vilnan 14. heinäkuuta, Grodnon 19. heinäkuuta ja Brest-Litovskin 1. elokuuta 1920. Liittoutuneiden nooteista piittaamatta bolshevikkipuolueen politbyroo käski 17. heinäkuuta puna-armeijan yhtymiä etenemään Puolan alueelle. Bolshevikkijohto uskoi sekä Puolan että Saksan ja mahdollisesti myös muun Keski-Euroopan olevan kansainvälisen vallankumouksen kynnyksellä; kunhan puna-armeija vain potkaisi sen käyntiin.⁷⁹

Vahvistusta bolshevikkijohdon uskolle antoi parhaillaan Moskovassa koolla ollut Kominternin toinen kongressi.⁸⁰

Puna-armeija eteni uhkaavasti kohti Varsovaa tarkoituksena valata Puolan pääkaupunki. Poliittisena offensiivina päätettiin perustaa rinnakkaishallitus Puolan hallitukselle. Puolalaissyntyinen Tshekan päällikkö ja bolshevikki Felix Dzerzhinski asettui tämän "Puolan vallankumouskomitean" johtoon. Puolan puolueiden ja katolisen kirkon myötävaikutuksella koko kansa kääntyi tukemaan Pilsudskia. Yleinen venäläispelko pääsi valloille ja lujitti puolalaisten puolustustahtoa. Trotski julisti puna-armeijan taistelevan Puolan "valkokaartia" vastaan ja vapaan sekä itsenäisen "Työläisten ja Talonpoikain Puolan" puolesta. Leninin nimenomaisesta käskystä "vallankumouskomitean" propagandaa levitettiin Puolan armeijan hallussa olevalle alueelle Tuhatshevskin lentokoneista.⁸¹

Puolan armeija kävi 15. elokuuta ratkaisevan torjuntataistelunsa, jota on kutsuttu myös "Wislan ihmeeksi". Englannin painostuksesta Neuvosto-Venäjä suostui esittämään Puolalle "kohtuullisia" rauhan ehtoja, jotka oli laadittu kuitenkin niin, että ne olisivat merkinneet Neuvosto-Puolan syntyä. Puolan armeija olisi pitänyt su-pistaa 740 000 miehestä 50 000 mieheen ja yli jääneet aseet olisi pitänyt luovuttaa perustettavalle puolalaiselle työväenmiliisille (so. "punakaartille").⁸²

Sodan käännekohta oli kuitenkin käsillä puna-armeijan tappioit-ten myötä. Yksistään Tuhatshevskin armeijaryhmän miesvahvuus oli laskenut Varsovan edustan taistelujen jälkeen 108 000 miehestä

Johannes Edvardinpoika Heikkonen (2.9.1892–6.11.1938) osallistui Talvipalatsin valtaukseseen syksyllä 1917. Hän toimi komentajana ja komissaarina useilla rintamilla ja palkittiin kahdesti Punaisen Lipun kunniamerkillä. Heikkonen oli myös kunniaavartiossa V. I. Leninin hautajaisissa. Myöhemmin hän toimi Karjalan tasavallan sotakomissaarina. Tultuaan vangituksi puhdistuksissa hän menehtyi kuulustelijoiden käsiin Leningradin tutkintavankilassa tun-

nustamatta toista vuotta kestäneen tutkinnan aikana mitään esiteytystä syytöksistä.

Johannes Edvardinpoika Heikkonen (b. 2 September 1892, d. 6 November 1938) took part in the invasion in the Winter Palace in autumn 1917. He served as commander and commissar on many fronts and was also decorated twice with the Red Flag Order. Moreover, Heikkonen was a member of the funeral procession at V. I. Lenin's funeral. He later acted also as the War Commissar of the Karelian Republic. In the run of the Purges Heikkonen was captured and he lost his life in the hands of interrogators at the Leningrad Prison of Investigatios. Despite of the two years pressure in the custody, he didn't confess himself any of the charges brought against him.

40 000 mieheen. Puna-armeijalla oli suuria vaikeuksia myös komento- ja huoltoyhteyksien pidentymisen vuoksi. Puna-armeija oli laitettu ottamaan suuren riskin, joka myös kostautui.⁸³

480. suomalainen rykmentti oli mukana, kun 4. armeija sai käskyn kiertää Varsovan taakse. Tätä oli edeltänyt Puolan armeijan

takaa-ajo. Suomalaisrykmentti joutui Mlava-Serpetsin seudulle saakka. Samaan aikaan puna-armeijan rintama murtui ja 4. armeija jäi puolestaan puolalaisten saartamaksi. Saarrettujen joukkojen läpimurtoyritykset itään eivät onnistuneet ja armeija ryhtyi siirtymään taistellen kohti Saksan rajaa. Paikallisesti ylivoimaa hyväkseen käyttäen armeija onnistui murtamaan puolalaisten linjan toisensa jälkeen ja siirtymään Saksan rajan yli 24.–26. elokuuta. Näissä taisteluissa JR 480:n kolme pataljoonaa olivat jälkivarmistusjoukkona ja vetäytyivät Saksaan viimeisinä.⁸⁴

Saksassa puna-armeijan joukot internoitiin ja siihen päättyi myös JR 480:n toiminta. Rykmentistä oli jäänyt puna-armeijan puolelle vain talousjoukot, yhteensä noin 200 miestä, jotka siirrettiin Karjalan rintamalle ja liitettiin JR 6:een. Rykmentin muu miehistö oli Saksassa Saltswedenin vankileirillä aina vuodenvaihteen 1920–1921, jolloin heidät kotiutettiin Neuvosto-Venäjälle. Miehistö pääsi yleensä siviiliin, mutta pääosa punaupseereista jatkoi palvelua.⁸⁵ Neuvosto-Venäjä solmi aselevon ja alustavan rauhansopimuksen Puolan kanssa 12. lokakuuta 1920.⁸⁶

Tätä seurasi 14. lokakuuta 1920 Neuvosto-Venäjän ja Suomen rauhansopimus. Suomen rauhansopimuksessa pakolaisille sallittiin mahdollisuus palata Suomeen rangaistuksetta, vaikka he olisivat palvelleet puna-armeijassa. Sopimukseen ei kuitenkaan sisällynyt ehtoja siitä, millaista poliittista toimintaa heidän sallittaisiin harjoittaa kotimaassaan. Toisaalta SKP piti rauhansopimusta vain väliaikaisena etappina tiellä Suomen lopulliseen vallankumoukseen.⁸⁷

Muut rintamat

Etelärintaman taisteluissa valkoista kenraalia Anton Denikiniä ja itärintaman taisteluissa valkoista amiraalia Aleksander Koltshakia vastaan oli mukana myös suomalaisia.

Permissä suomalaisen Felix Ravelinin heinä–elokuussa 1918 bolshevikkien sotilasjärjestön kehotuksesta perustama komppania oli paikallisen Tshekan johdon alainen. Myöhäissyksyllä 1918 patal-

joonaksi laajenneessa joukossa oli 360 miestä ja sen aseistuksena oli myös kolme Maxim-konekivääriä ja yksi kolmen tuuman tykki. Komppania taisteli Kama-joella, Jekaterinburgissa ja Osan kaupungissa (Uralilla). Se ei osallistunut vain rintamataisteluihin, vaan myös rankaisuretkikuntana ”puhdistuksiin”.⁸⁸

Myös Buin sotilaskomissariaatissa perustettiin heinäkuussa 1918 suomalainen komppania, joka liitettiin paikalliseen pataljoonaan. Komppanian vahvuus oli 100 miestä, kaksi Maxim-konekivääriä ja yksi kolmen tuuman tykki. Poliittisena ohjaajana komppaniassa oli entinen SDP:n kansanedustaja (1917) Juho Kustaa Lehtinen (1883–1937) eli J. K. Lehtinen (”Jeesus Kristus Lehtinen”) – tunnettu SKP:n keskuskomitean ja sotilasjärjestön toimihenkilö – erotuksena eräästä toisesta J. A. Lehtisestä (”Lehtinen Jumalan Armosta”). Komppania taisteli myös Uralilla, missä se osallistui myös paikallisten kapinoiden sammuttamiseen, jossa ”ankaruus oli pakollista”. Lopulta komppania tuhoutui viimeiseen mieheen; osa kaatuneina, osa sotavankeudessa teloitettuina ja osa tauteihin kuolleina.⁸⁹

Erikoisin itärintamalla seikkaillut suomalaisjoukko oli noin 10 miehen ryhmä, joka vuosina 1918–1919 yritti päästä Uralin ja Siperian kautta Kauko-Itään ja edelleen Amerikkaan. Aina tilanteen mukaan ryhmä käytti eriväristä käsivarsinauhaa. He teeskentelivät ystävyyttä Koltshakin armeijan kanssa, jonka riveihin he olivat jo ”kauan” pyrkineet. Tilaisuuden tullen he kuitenkin karkasivat. Taistelujen aaltoillessa ryhmä onnistui vaihtamaan puolta useita kertoja. Valitettavasti sen lopullisesta kohtalosta ei ole tietoa.⁹⁰

Taisteluun japanilaisia vastaan osallistui ”Kaukaisen Idän valankumouksellisen ratsuväkiarmeijan” mukana myös suomalaisia konekiväärimiehiä ja ratsuväkeä, joiden vahvuus olisi ollut erään muistitiedon mukaan noin 600 miestä. Tämä joukko jäi taisteluissa lopulta japanilaisten saartamaksi ja joutui sotavangiksi, mutta vapautui myöhemmin. Vankeudessa miehiä kohdeltiin verraten hyvin.⁹¹

Lähdeviitteet

1. Kokko, Mikko Vilhelm Mikonp. EK-VALPO Hmp. 1230. Popovin joukko-osasto (otrjad) lukeutui Moskovan Tshekan joukkoihin, mihin Popov oli värvännyt paljon suomalaisia palveltuaan helmikuuhun asti Helsingissä Itämeren laivastossa. SR-puolueen johtoon lukeutunut Popov määräsi 6.7.1918 tilanteesta täysin tietämättömät 30 miestä, venäjänaitottomia suomalaisia, valtaamaan erään Moskovan keskustan virastotalon (Tshekan päämajan), kun puolueen välirikko bolshevikien kanssa oli tosiasia ja Popovin joukot piirittivät V. I. Leniniä Kremlessä. Suomalaiset tottelivat johtajiaan ja suorittivat annetun tehtävän nopeasti. Latvialaiset Tshekan joukot pelastivat Moskovan taistelut kuitenkin bolshevikien hyväksi. Popov pidätettiin muun SR-puolueen johdon kanssa ja ammuttiin 27.11.1918. Joukko-osaston suomalaiset vain hajotettiin muihin suomalaisiin joukko-osastoihin. Suomalaisten vallattua Tshekan päämajan myös sen päällikkö Felix Dzerzhinski oli ollut suomalaisten vankina, mutta valtaus ratkesi verettömästi.
Ks: Peters, J.: Vospominanija o pabote v VTshK v pervyj god revoljutschii. Proletarskaja Revoljutsija no. 10(33) Moskva 1924 g. / Fel'shtinskij Ju. G.: Bolsheviki i levye esery oktjabr 1917–ijul 1918. Parizh 1985.
2. Antikainen, T., Pietarinen, K., Törmälä, T. (toimittaneet): Kansalaisedan rintamilta. Suomalaisten vallankumouksellisten muistelmia taistelusta neuvostovallan puolesta. Leningrad, Petroskoi 1930, s. 55.
3. "Suomalaisen Kommunistisen Puolueen Keskuskomitea, Pietarissa, Marraskuun 26 päivänä 1918: Kaikille suomalaisille työläisille, jotka oleskelevat Wenäjän Sosialistisessa Neuvostotasavallassa. Yleinen työtätekevien kutsunta Punaiseen Armeijaan." (Julistus)
4. "Suomalaisen Kommunistisen Puolueen Sotilasjärjestö, Pietarissa, Joulukuun 3 päivänä 1918: Suomalaisen Kommunistisen Puolueen Sotilasjärjestön Kutsuntakäskey suomalaisille työläisille." (Julistus)
5. Antikainen ym. 1930, s. 55.
6. Ibid., s. 55–56.
7. "Suomalaisen Kommunistisen Puolueen Sotilasjärjestön lentolehtinen 18/5–19: Pietarin läänin karkulaisuutta vastaan taistelevan komitean julistus." (Julistus)
8. Tieto on Trotskin muistiinpanoista. Ks.: Meijer, Jan M. (ed.): The Trotsky Papers 1917–1922. I 1917–1919. London, The Hague, Paris 1964, s. 723.
9. Antikainen ym. 1930, s. 55.
10. Erickson, John: The Soviet High Command. A Military-Political History 1918–1941. Boulder and London 1984, s. 185. / Writings of Leon Trotsky (1936–37). New York 1978, s. 340.
11. Grazhdanskaja Vojna i Voennaja Interventsija v SSSR. Entsiklopedija, Moskva 1987, s. 502 (hakusana: Revvojensovjetj). / Danilov, V. D.: Organizatsija strategitsheskogo rukovodstva sovetskimi vooruzhennyimi Silami 1917–1920 gg. Voенno-istoritsheskij zhurnal no. 3/1988. Vooruzhennym Silam SSSR – 70 let 1918–1988. Sozdannye V. I. Lenin ym, vzashtshennye partiej. Voенno-istoritsheskij zhurnal no. 2/1988 (pääkirjoitus).
12. Direktivy Komandovanija Frontov Krasnoj Armii (1917–1922). Tom IV. Moskva 1978, s. 538. / (EK):n Luettelo suomalaisista punaupsee-

- reista, sotakoululaisista ja erikoistoimissa olevista Venäjällä. Helsinki 1924, s. 40. / Rahja, Eino Einari Aaponp. EK-VALPO Hmp. 1064.
13. Emt. Trotsky ... 1978, s. 340. / Ks.: Asetus sotilaskomissaareista, komentaja-yhtenäispäälliköistä ja poliittisista apulaisista 24.11.1928. Liitteenä teoksessa Toivola, A.: Poliittinen työ puna-armeijassa sodan aikana. Kokoelma. Leningrad, Petroskoi 1931, s. 175–182.
  14. Grazhdanskaja Vojna i Voennaja Interventsija v SSSR. Entsiklopedija, Moskva 1987, s. 235 (hakusana: Internatsionalnye Formirovaniya Krasnoj Armii).
  15. Ibid., s. 236–237. Suomalaiset rykmentit ks. s. 237. / Ravelin, Felix Aleksander Adolfinp. EK-VALPO henkilöasiakirjat (sarja 9). Myös hänen kuulustelutietonsa: EK-VALPO kptk. no. 4082 Kellomäellä 17.5.1922.
  16. Koronen, M. M.: Finskije Internatsionalisty v Borbe za Vlast Sovetov. Leningrad 1969, s. 135–136. / Antikainen ym. 1930, s. 82. / Myös: Neuvosto-Karjala no. 6 18.1.1987.
  17. Koronen 1969, s. 137 ja 175.
  18. Koronen 1969, s. 121 ja 161. / Antikainen ym. 1930, s. 115.
  19. Mawdsley, Evan: The Russian Civil War. London, Sydney, Wellington 1987, s. 183. / Seppälä, Helge: Puna-armeijasta sotilasmahdiksi. Porvoo 1978, s. 32.
  20. Seppälä 1978, s. 45 ja 54.
  21. Koronen 1969, s. 135. / Seppälä 1978, s. 41.
  22. Nevakivi, Jukka: Muurmannin legioona. Suomalaiset ja liittoutuneiden interventio Pohjois-Venäjällä 1918–1919. Helsinki 1970, s. 18–20. / Mawdsley 1987, s. 50. / Antikainen ym. 1930, s. 62–63.
  23. Otsherki Istorii Karelskoj Organizatsii KPSS. Petrozavodsk 1974, s. 99. / Myös: Mawdsley 1987, s. 50. / Seppälä 1978, s. 24–25. / Antikainen ym. 1930, s. 62–63.
  24. Antikainen ym. 1930, s. 63–64.
  25. Wastén, Aleksander Pietarinp. (Shurka) EK-VALPO Hmp. 1502.
  26. Grazhdanskaja Vojna i Voennaja Interventsija v SSSR. Entsiklopedija, Moskva 1987, s. 656–657 (kuvaliitesivut). / Myös esim. Voennyj Entsiklopeditsheskij Slovar. Moskva 1983, s. 256–257. / Myös esimerkiksi Seppälä 1978, s. 23.
  27. Vastén, A.: 6:nnen suomalaisen rykmentin historia. Vapaus no. 23 23.2.1928. / Myös: Otsherki Istorii ... 1974, s. 100–101. / Antikainen ym. 1930, s. 64.
  28. Direktivy Komandovaniya Frontov Krasnoj Armii (1917–1922 gg.). Tom I. S. 238. / Vapaus no. 23 23.2.1928.
  29. Otsherki Istorii ... 1974, s. 102. / Vapaus no. 23 23.2.1928. / Mawdsley 1987, s. 157. / Henrik Forströmin kptk. no 4749 (Wastén, Edvard. EK-VALPO Hmp. 1737).
  30. Antikainen ym. 1930, s. 80–81.
  31. Afanasjeva, Aleksandra; Morozov, Konstantin: V. I. Lenin ja Neuvosto-Karjala. Petroskoi 1987, s. 26.
  32. Nevakivi 1970, s. 327–328. / Antikainen ym. 1930, s. 67.
  33. Esimerkiksi Antikainen ym. 1930, s. 70 ja 75. / Kokonaisten Pietarin sotilaspiirin rykmenttien loikkauksista ks. Voroshilov, K.: Stalin ja Punainen Armeija. Leningrad, Petroskoi 1931, s. 18–19. / Myös Wrangell, P. N.: Kenraali Wrangelin muistelmat. Hämeenlinna 1989, s. 121 ja 213.

34. Neuvosto-Karjala no. 124 18.10.1987. / Afanasjeva ym. 1987, s. 27–30. / Mashezerski, V. I.: Ulkomaisten interventtien ja valkokaartilaiden murskaaminen Karjalassa vuosina 1918–1920. Petroskoi 1954, s. 20–25. / Myös Polvinen, Tuomo: Venäjän vallankumous ja Suomi 1917–1920 II. Toukokuu 1918–joulukuu 1920. Juva 1987, s. 160–161.
35. Otsherki Istorii ... 1974, s. 101, 121 ja 124–125. / Afanasjeva ym. 1987, s. 30. / Neuvosto-Karjala no. 6. 18.1.1987.
36. Mawdsley 1987, s. 158. / Antikainen ym. 1930, s. 73–74.
37. Koronen 1969, s. 141–143. / Rugojev, Jaakko: Polkua pohjustamassa. Tosipohjaisia kuvauksia ja kertoelmia. Petroskoi 1985, s. 115–117. / Mashezerski 1954, s. 26–29. / Antikainen ym. 1930, s. 93–96. / Neuvosto-Karjala no. 124 18.10.1987.
38. Antikainen ym. 1930, s. 110–111.
39. Ibid., s. 113–114.
40. Ibid., s. 114.
41. Grazhdanskaja Vojna ... Entsiklopedija, Moskva 1987, s. 237. / Koronen 1969, s. 121. / Antikainen ym. 1930, s. 115.
42. Koronen 1969, s. 162–165. / Antikainen ym. 1930, s. 116–117.
43. Mawdsley 1987, s. 158. / Otsherki Istorii ... 1974, s. 136–137. / Afanasjeva ym. 1987, s. 42. / Mashezerski 1954, s. 29–30. / Antikainen ym. 1930, s. 75–76 ja 122–123.
44. Mawdsley 1987, s. 116–117. / Vrt. Sedyh, Igor (toim.): Eesti. Tien valinta 1917–1940. Moskova 1987, s. 26–33. / Antikainen ym. 1930, s. 197.
45. Koronen 1969, s. 172–173. / Sedyh, 1987, s. 32. / Myös esimerkiksi Antikainen ym. 1930, s. 197.
46. Antikainen ym. 1930, s. 180.
47. Ibid., s. 181.
48. Ibid., s. 184.
49. Front, Hjalmar: Kremlin kiertolaisia. Forssa 1971, s. 57–59. / Antikainen ym. 1930, s. 190–192.
50. Koronen 1969, s. 175. / Antikainen ym. 1930, s. 194–200.
51. Neuvosto-Karjala no. 6 18.1.1987. / Antikainen ym. 1930, s. 202.
52. Mawdsley 1987, s. 196–197. / Antikainen ym. 1930, s. 161.
53. Mashezerski 1954, s. 21. / Antikainen ym. 1930, s. 153–154.
54. Antikainen ym. 1930, s. 156. / Polvinen 1987, s. 222–253.
55. Polvinen 1987, s. 222–253.
56. Mawdsley 1987, s. 197. / Polvinen 1987, s. 129.
57. Mawdsley 1987, s. 197. / Polvinen 1987, s. 223. / Antikainen ym. 1930, s. 162. / Työläisen ja talonpojan kalenteri vuodelle 1929 (Rabotshe-Krestjanskij Kalendar). Leningrad 1928, s. 38 ja 47. / Emt. Voroshilov 1931, s. 18–19.
58. Mawdsley 1987, s. 196–197.
59. Mawdsley 1987, s. 197. / Antikainen ym. 1930, s. 172.
60. Meijer 1964, s. 496–497. / Työläisen ja ... 1928, s. 44–45.
61. Meijer 1964, s. 693–695. / Mawdsley 1987, s. 200. / Antikainen ym. 1930, s. 165 ja 173–174. / Emt. Voroshilovin teoksessa Pietarin puolustus on suotu kontrafaktuaalisesti Josif Stalinin ansioksi, vaikka hän ei ollut edes koko rintamasuunnalla.
62. Meijer 1964, s. 695–697. / Mawdsley 1987, s. 200. / Antikainen ym. 1930, s. 175.
63. Polvinen 1987, s. 232–233. / Antikainen ym. 1930, s. 166–167.

64. Polvinen 1987, s. 239–241 ja 256–257. / Mawdsley 1987, s. 199. / Antikainen ym. 1930, s. 238–245.
65. Meijer 1964, s. 736–737. / Antikainen ym. 1930, s. 176.
66. Polvinen 1987, s. 275 ja 283. / Mawdsley 1987, s. 199–200.
67. Koronen 1969, s. 178–179. / Antikainen ym. 1930, s. 210–211. / Front 1971, s. 117–118. / Työläisen ja ... 1928, s. 47–48.
68. Mawdsley 1987, s. 201. / Antikainen ym. 1930, s. 175 ja 212–223. / Vähä, Toivo: Suomalaiset punikit. Petroskoi 1974, s. 39–40. / Front 1971, s. 117–118. / Työläisen ja ... 1928, s. 48.
69. Antikainen ym. 1930, s. 225–227. / Työläisen ja ... 1928, s. 48.
70. Meijer 1964, s. 744–747.
71. Tihonov, Oleg: Svidetel. Dokumentalnyj roman. Petrozavodsk 1990, s. 154. / Koronen 1969, s. 180. / Antikainen ym. 1930, s. 224.
72. Mawdsley 1987, s. 180.
73. Ibid., s. 201. / Antikainen ym. 1930, s. 176.
74. Meijer, Jan M. (ed.). The Trotsky Papers 1917–1922. II 1920–1922. Mouton, The Hague, Paris 1971, s. 166–167. / Mawdsley 1987, s. 250–251. / Polvinen 1987, s. 336–345. / Toranska, Teresa: ONI – vastuunkantajat. Puolan stalinistijohtajat kertovat. Keuruu 1988, s. 383.
75. Meijer 1971, s. 148–150. / Mawdsley 1987, s. 251. / Polvinen 1987, s. 341–343.
76. Mawdsley, 1987, s. 252.
77. Koronen 1969, s. 168–169. / Antikainen ym. 1930, s. 340–341. / Tiedot Johannes Heikkosen osalta: Karjalan yhteiskuntapoliittisten liikkeitten ja järjestöjen arkisto GAOPDF (ent. puoluearkisto) fond 3: opis 6 delo 11821 & delo 11822: opis 50 delo 2 (listat 80–83).
78. Ibid.
79. Iivonen, Jyrki: Independence or incorporation? The idea of Poland's National Self-Determination and Independence within the Russian and Soviet Socialism from the 1870s to the 1920s. Jyväskylä 1990, s. 174–185. / Meijer 1971, s. 228–231. / Mawdsley 1987, s. 253–254.
80. Meijer 1971, s. 467–469. / Polvinen 1987, s. 355.
81. Iivonen 1990, s. 182–183. / Meijer 1971, s. 242–243. / Mawdsley 1987, s. 255–261. / Toranska 1988, s. 383.
82. Mawdsley 1987, s. 255. / Polvinen 1987, s. 359.
83. Mawdsley, 1987, s. 259–260.
84. Koronen 1969, s. 170–171. / Antikainen ym. 1930, s. 343.
85. Koronen 1969, s. 171. / Antikainen ym. 1930, s. 343.
86. Iivonen 1990, s. 185–192. / Mawdsley 1987, s. 269. / Polvinen 1987, s. 363–364.
87. Rauhansopimus Suomen Tasavallan ja Venäjän Sosialistisen Federaatiivisen Neuvostotasavallan välillä 14.10.1920. Ks. erityisesti sopimuksen 35. artikla (Suomen asetuskokoelma no. 21/1921). Samoin: Asetus Suomen ja Venäjän välisen rauhansopimuksen 35. artiklan täytäntöönpanemisesta 20.1.1921 (Suomen asetuskokoelma no. 14/1921). / Myös esim. Polvinen 1987, s. 369–370.
88. Em. Felix Ravelinin kptk. no. 4082 Kellomäellä 17.5.1922 (EK-VALPO). / Antikainen ym. 1930, s. 285–293.
89. Antikainen ym. 1930, s. 294–195. / Lehtinen, Juho Kustaa EK-VALPO Hmp. 1443.
90. Antikainen ym. 1930, s. 296.
91. Antikainen ym. 1930, s. 321–324.

Summary

FINNISH REGIMENTS IN THE RUSSIAN CIVIL WAR

The article is based on a research work, first of its kind, on Finns who served in the Red Army especially during the Russian Civil War.

From the very beginning on, a natural causal connection is to be found in the cooperation between the Finnish Communist Party [FCP] and the "Workers' and Peasants' Red Army". From the viewpoint of political refugees it was also profitable to take part in the establishing, defending and widening of Soviet power: The enlistment of Finnish Red Guard combatants who fled to the Soviet-Russia in April 1918, was only a practical solution for both parties. For the Red Guardsmen themselves it was more an economic and social decision rather than an ideological choice.

Vladimir LENIN and Eino RAHJA agreed on organizing Finnish contingents inside the Russian Red Army as well as on the training of red officers in Kreml on 31 July 1918. The initiative came from Lenin's side and was closely linked with Bolsheviks' wider schemes of creating the Red Army as an International Liberation Army. On the other hand, recruitment made the daily maintenance of Finnish political refugees easier. International battalions, regiments and even divisions were established by using the manpower of many minority nationalities in different parts of Russia from the summer 1918 onwards.

The military education scheme of foreign red officers was also initiated at Sankt Petersburg International Warschool at the turn of November to December in 1918.

From Autumn 1918 on, three regiments were established by using former Finnish Red Guards' officers as well as ranks and files. Many detached companies and battalions were additionally organized already in the Summer 1918. The regiments mainly fought on the Northern Front, but they also partook battles in Estonia and the war with Poland. Some units even fought on the Southern and Siberian Fronts.

The share of Finnish red officer cadets was even of decisive nature in the defence of Sankt Petersburg in Autumn 1919. Finnish contingents took also part in Bolsheviks' internal struggles for power in Moscow, Sankt Petersburg and Kronstadt.

It was the FCP's Military Organization which took centralized care of the recruitment of Finns for the Red Army and red officer courses. That organization was also responsible for political education and political control of the Finnish contingents. The own activity of red officers was pretty successful in practice and they acted extensively independent in organizing and training the contingents

in the years of Russian Civil War in 1918–1921. In all, some 10 000 Finns may have served in the ranks of the Red Army at that time.

The social background of the Finns drafted in the ranks and files of the Red Army varied a lot. Among them, there were both refugees from Finland as well as Finns from Sankt Petersburg and Ingermanland oblasts [counties]. The draftees were mainly unemployed workers, but also entrepreneurs were taken in military service although they mainly tried to avoid it. It was not possible to arrange the drafts on voluntary basis but among the political refugees.

The selection of red officer cadets by using their social class as criterion according to Lenin's class theory, was clearly intentional. The Red Officer Corps was trained to be the armed vanguard of the working class. Approximately five sixths of the cadets derived their origins from occupations in which traditional manual labour is needed. Among the cadets, two main social classes can be identified; the poor working class youngsters of Southern Finland's industrial towns, and sons of peasants from Finnish border regions whose families didn't own the soil they farmed. A career in the army of an imperium might even have offered both groups tempting views compared with the opportunities their previous course of life had held for them.

The Finns serving in the Red Army as well as the Finnish red officers were born in the years 1890–1899. So they were at the same age as the conscripts of the Czar's Army who served as the actual tool in the Russian Revolution in 1917. Three fourths of the Finnish red officers joined the FCP or the Communist Party of the Soviet Union (CPSU) either during their tour of education or officer career.

The Finnish red officers made their career almost solely inside the branches of the army or internal security troops. They were assigned to infantry, cavalry, artillery, armoured troops, signal troops, engineer troops, security formations and the Frontier Guard. They served both as commanders and commissars. They were trained to be officers in branches the war-time duty of which was to seize opponent's territories and capture its built-up areas. The military ranks of the Finnish red officers indicate that they were intended for field service in particular, and not for upper commander tasks.

After the Russian Civil war, the Finnish regiments were disbanded and their ranks and files were mustered out. Some of the men returned to Finland, but most of them remained in Russia and took civilian jobs of various kinds. Most of the red officers were also mustered out in connection with demobilization and the savings-scheme following it.

However, the cooperation between FCP and the Red Army continued from 1925 on in the Detached Battalion of Soviet Karelia which was enlarged into a brigade in 1930. The three battalions of the brigade were located in the garrisons of Petroskoi, Aunus and Karhumäki. All Soviet subjects whose mother tongue was Finnish,

performed their two year-long national service in that Karelian national contingent as did the Finnish "defectors" who were liable for national service in certain cases according to the Soviet law.

The Finns received military training in the Soviet Union until November 1935 when the national contingents were suppressed, the Karelian Brigade and Sankt Petersburg (Leningrad) Red Officer Course among them. By that time, altogether some 1 400 red officers had graduated from the courses and some 200 had been dropped out of them. The latter figure shows how low was the quality of the manpower from which red officers were recruited. The FCP trained approximately as many officers in cooperation with the Red Army as did the Finnish Cadet School between the two world wars.

In principle, it could have been possible for the FCP still in the 1920's, to build up a revolutionary guard led by red officers and by using Finnish citizens residing in the Soviet Union, had only other prerequisites prevailed and an opportunity emerged. However, the development took completely another direction in the 1930's. At that time there were still some two thirds of the Finnish red officers in the Soviet Union either in active service or on reserve. Practically everybody was prisoned and sentenced because of ideological and national reasons. Most of them were shot. Even nearly all members of the "Lenin's old guard" who had fought as privates in the battles of 1918-1921, met the same fate.

Henry Herlin

SUOJELUSKUNTAUPSEERIJÄRJESTELMÄN VAIHEET

Vapaussodan aikainen upseerikoulutus

Käytettävissä olevan upseeriston vähäisyys oli eräs suurimpia ongelmia siinä vaiheessa, kun vapaussodan valkoista armeijaa muodostettiin. Henkilöstövahvuus oli vuoden 1918 helmikuun alussa vasta runsas 10 000 miestä ja sodan loppuvaiheessa vain hieman yli 70 000 miestä. Tämänkin kokoinen armeija olisi vaatinut noin 5 000 upseeria. Näitä ei maasta löytynyt, koska Suomella ei ollut omaa sotaväkeä vuoden 1901 jälkeen. Pulma ratkaistiin kuitenkin jokseenkin tyydyttävästi seuraavin toimin:

1. Valkoiseen armeijaan liittyi 140 lakkautetun sotaväen upseeria, joista valtaosa oli lakkauttamisen jälkeen siirtynyt siviiliammatteihin.
2. Venäjän vallankumouksen jälkeen tsaarin armeijan palveluksessa olleita suomalaisia upseereita hakeutui kotimaahan ja liittyi armeijaan.
3. 403 Saksasta kotiinpalannutta jääkäriä ylennettiin upseereiksi.
4. Vuoden 1917 joulun aikaan ja vapaussodan aikana pidettiin valkoisella puolella erinäisiä kursseja upseerien ja aliupseerien pikakouluttamiseksi. Näitä olivat:
  - a. Vimpelin sotakoulu 28.12.1917–13.1.1918. Kurssille osallistui 207 miestä, joista valtaosa oli ylioppilaita. Kurssilaiset saivat alkeellisen upseerikoulutuksen. Heistä toimi 4 vapaussodassa pataljoonankomentajina, 34 komppanianpäällikköinä ja 62 joukkueenjohtajina.
  - b. Vöyrin sotakoulu, joka alkoi tammikuussa 1918. Kurssi toimi eräin keskeytyksin sodan ajan. Se oli tarkoitettu aliupseerikouluksi, mutta parhaimmat ylennettiin sodan aikana reserviupseereiksi. Kurssi osallistui joukko-osastona venäläisten varuskuntien aseistariisumiseen Pohjanmaalla, mutta palasi 18.2.1918 Vöyriin, missä kurssitoiminta jatkui. Kurssi lähetettiin 10.3. rintamalle nimellä Vöyrin pataljoona (Vöy-

- rin kaarti) ja se osallistui Tampereen valtaukseseen. 1 261 miestä läpäisi kurssin. Tampereen valtauksen jälkeen kurssilaiset sijoitettiin eri joukko-osastoihin. Toinen Vöyrin kurssi alkoi Helsingissä sodan päättymisvaiheessa eli toukokuun 6. päivänä ja päättyi kesäkuun 28. päivänä. Tälle kurssille osallistui 450 miestä.
- c. Pietarsaaren Tykistökoulu aloitti toimintansa 5.2.1918 ja täällä koulutettiin miehistöä valkoisen armeijan tykistöä varten. Varsinaista upseeriopetusta ei tässä koulussa annettu, mutta parhaat ylennettiin sodan aikana upseereiksi.
  - d. Päämajan reserviupseerikurssi eli Sotavänrikikoulu otti ensi askeleensa Seinäjoella sekä koulutti oppilaitaan Vilppulan Kotiniemessä, Mikkelissä ja Helsingissä. Toiminta alkoi 14.3.1918 ja kurssiaika oli 4–6 viikkoa. Huhtikuun 26. päivänä 118 oppilasta ylennettiin vänrikeiksi. Toinen kurssi alkoi Mikkelissä ja päättyi Helsingissä 23.6.1918.
  - e. Suomen Tykistökoulun A-kurssi 134:lle oppilaalle alkoi vapaussodan jälkeen Lappeenrannassa ja B-kurssi Perkjärvelä (30 oppilasta/kurssi). Myös näiltä kursseilta parhaat ylennettiin reservin upseereiksi ja loput aliupseereiksi.

Varsinaista suojeluskuntaupseerin tutkintoa tai arvoa ei tuossa vaiheessa vielä suunniteltu, vaan yllä mainituilta kursseilta kokeilat ylennettiin reservivänrikeiksi.

Suojeluskuntajärjestön uudelleenjärjestely sodan jälkeen

Vapaussodan päätyttyä toukokuussa 1918 kotiutettiin valkoinen armeija ja rauhanaikainen sotaväki organisoitiin yleiseen asevelvollisuuden pohjautuvaksi.

Suojeluskuntajärjestö oli sodan aikana sulautunut valkoiseen armeijaan, johon kuului muitakin kuin vain suojeluskuntajoukkoja: värvättyjä ja asevelvollisia. Järjestö organisoitiin uudelleen kesällä ja syksyllä 1918. Suojeluskuntien säilyttämiseen vaikutti voimakkaasti kaksi näkökohtaa:

1. Koska Suomella ei kahdeksaantoista vuoteen ollut ollut minkäänlaista sotaväkeä, armeijalta puuttui reservi. Suojeluskuntajärjestö muodosti näin ollen – tosin heikosti koulutetun ja heikosti varustetun – reservin, joka territoriaaliko-
koonpanonsa ansiosta oli nopeasti pantavissa liikekannalle. Suojeluskunnassa saivat nostoväen II ja III luokkaan kuuluvat, jotka syystä tai toisesta eivät olleet saaneet varusmieskoulutusta, sotilaallisen peruskoulutuksen.
2. Vallankaappauksen uhka oli olemassa, koska entiset punakaartilaiset ja kommunistit harjoittivat kiihkoisaa myyräntyötä ja maanalaista propagandaa Petrogradissa toimivan Suomen kommunistisen puolueen johdolla. Virossa punakapinalliset tekivät vuonna 1924 verisen kaappausyrityksen. Sen kukisti Viron suojeluskunta, joka oli muodostettu Suomen mallin mukaan.

Neuvosto-Venäjän suunnasta kohdistuva uhka oli edelleenkin olemassa ja Tarton rauha solmittiin vasta vuonna 1920.

Suojeluskuntien miesvahvuus oli alun alkaen suuri. Se oli vuosina 1918 ja 1919 noin 60 000 miestä ja kohosi nopeasti noin 100 000:een. Päteviä johtajia ja kouluttajia löytyi kuitenkin tuskin nimeksi ja varsinkin maaseudulla päällystöpula oli suuri. Haminan Kadettikoulun käyneitä upseereita oli harvassa ja hekin olivat enimmäkseen yli-ikäisiä. Valtaosa jääkäriupseereista palveli armeijassa.

Vapaussodan jälkeen käynnistettiin kyllä erinäisiä kurseja, kuten Lappeenrannan Tykistökoulu, Viipurin upseerikokelaskurssi (Markovillan kurssi), Sotavänrikkikoulun kurssi Helsingissä ja Fahnenjunker-kurssi Jalkaväen Taistelukoulussa Haminassa, mutta näiden oppilaat siirtyivät valtaosaltaan armeijan palvelukseen.

Upseerikoulutus suojeluskuntajärjestön alkuvuosina

Vapaaehtoisten palkattomien upseerien puute suojeluskunnissa oli alkuvuosina suuri. Tämän vuoksi Suojeluskuntain Yliesikunta ryhtyi vuodesta 1919 toimenpiteisiin vapaaehtoisen päällystön kouluttamiseksi. Tuona vuonna perustettiin Suojeluskuntain Päällystökoulu. Ensimmäinen asetus suojeluskuntajärjestöstä oli annettu 2. päivänä elokuuta 1918.

Suojeluskuntaupseerikurssin harjoitus Suojeluskuntain Päälystökoulun kentällä Tuusulassa. Kuva: Sotamuseo.

The Civic Guard Officer Course in an exercise on the training field of the Civic Guard Higher Command Institute at Tuusula.

Ensimmäiset päälystökurssit pidettiin Hämeenlinnassa, ja ne alkoivat vuoden 1919 lokakuussa. Kurssit kestivät kolme kuukautta ja jokaiselle kurssille otettiin 100 oppilasta. Kurssin käytyään oppilaat suorittivat reserviupseeritutkinnon Kadettikoulussa. Näin ylennettiin vuonna 1920 Hämeenlinnan kurssilta 46, vastaavalta kurssilta Helsingissä 26 ja Nylands Södra skyddskårdstriktiin kurssilta 21 miestä reservivänrikeiksi vuosina 1919–1920. Helmikuun 7.–28. päivinä vuonna 1920 pidettiin Kadettikoulussa reserviupseeritutkinnot, joiden jälkeen 58 miestä korotettiin reservivänrikeiksi. Nämä olivat Hämeenlinnassa järjestetyiltä kursseilta 2 ja 3.

Suojeluskuntaupseerikurssit

Määrätietoinen suojeluskuntaupseerikoulutus alkoi 8.9.1921, jolloin Tuusulasta ostettiin Päälystökoululle Koivikon tila rakennuk-

sineen. Siellä voitiin kurssit pitää internaattimaisesti, lähes kasarmioloissa. Koulun mukana Tuusulaan siirtyi vakinainen opettajakunta, joka oli muodostunut Hämeenlinnan jakson aikana. Tuusulassa koulu toimi aina suojeluskuntajärjestön lakkauttamiseen asti.

Suojeluskuntain Ylipäällikkö vahvisti päiväkäskyllä 14. päivänä toukokuuta vuonna 1921 suojeluskuntaupseeritutkinnon vaatimukset ja vahvisti suojeluskuntaupseerin arvon.

Vuosina 1921–1935 pidettiin säännöllisesti suojeluskuntaupseerikursseja ja tutkinnot suoritettiin Päälystökoululla. Toiset kurssit pidettiin kasarmimajoituksessa Päälystökoululla ja kestivät kolme kuukautta, toiset taas suojeluskuntapiireissä oppitunnein kahdesti viikossa ja maastoharjoituksin joka sunnuntai kahden lukukauden aikana. Tähän koulutukseen sisältyi lyhyt noin viikon kestävä leiriharjoitus Päälystökoululla, jonka jälkeen seurasivat tutkinnot sekä teoreettisissa että käytännöllisissä aineissa.

Liitetäulukoissa on esitetty sekä vuodelta 1926 oleva esitys eri aineiden tuntimääriksi ja niiden jakautuminen oppituntien ja harjoitusten kesken että vertaileva taulukko vuodelta 1932, josta ilmenevät Reserviupseerikoulun ja Suojeluskuntain Päälystökoulun kurssien tuntimäärät ja niiden erot.

Kuten taulukoista ilmenee, suojeluskuntaupseerikurssien tuntimäärät olivat RUK:n vastaavia pienemmät. On otettava huomioon, että RUK:n oppilasmateriaali suurimmaksi osaksi koostui juuri koulunpenkiltä tulleista nuorista miehistä ilman sanottavaa sotilaskoulutuksellista taustaa ja monessa tapauksessa ilman intoa ja harrastusta sotilaskoulutukseen. Sitä vastoin suojeluskuntalaisissa oli runsaasti intoa ja lisäksi monilla heistä oli sotakokemusta vapaussodan päiviltä tai heillä oli takanaan monivuotinen palvelus aliupseeritehtävissä suojeluskunnissa. Tämän perusteella on oikeus päätellä, että suojeluskuntaupseerikurssit olivat ainakin taistelukoulutukseen liittyvien aiheiden osalta RUK:n kurssien tasolla. Myös viime sodistamme saadut kokemukset osoittavat tätä, sillä lukuisat suojeluskuntaupseerit kunnostautuivat sekä itsenäisissä päällikkötehtävissä että esikunnissa. Tämän lisäksi monet yli-ikäiset tai muuten – kuten sairauden tai muun syyn perusteella – rintamapalvelukseen huonosti soveltuvat suojeluskuntaupseerit

hoitivat päällystötehtäviä kotijoukoissa ja täten vapauttivat itseään nuorempia voimia rintamapalvelukseen.

Tilastollista tarkastelua

Vuonna 1921 ylennettiin ensimmäiset suojeluskuntaupseerit niiden määräysten mukaan, jotka vahvistettiin Suojeluskuntain Ylipäällikön toukokuun 14. päivänä 1921 antamassa päiväkäskyssä. Suojeluskuntaupseereita ylennettiin sitten vuosittain seuraavasti:

Vuosi	Sk.ups.	Vuosi	Sk.ups.	Merisk.-ups.	Merisk.-ins.ups.
1921	118	1930	11	30	2
1922	88	1931	144 ja 1 h.c	18	2
1923	93	1932	132	14	
1924	81	1933	21	11	
1925	30	1934	1	7	
1926	127	1935	82 ja 1 h.c.	3	
1927	112	1936	3 ja 1 h.c.		
1928	47	1937	—		
1929	66	1938	1 ja 65 h.c.		
		1939	1		
		1940	62 h.c.(?)		

Yhteensä ylennettiin Suojeluskuntain Ylipäällikön päiväkäskyjen mukaan 1 146 suojeluskuntaupseeria. Kun lasketaan mukaan Honoris causa-ylennykset, heitä oli 1 200. Honoris causa-ylennysten piiriin kuului kunnostautuneita suojeluskunta-aliupseereita – osaksi jääkärialiupseereita, joilla oli takanaan pitkäaikainen palvelus suojeluskunnissa. Vuonna 1938 kohdistettiin kolme h.c.-ylennystä jokaiseen suojeluskuntapiiriin vapaussodan 20-vuotisjuhlan merkeissä. Ne kuusikymmentä kaksi, jotka ylennettiin talvisodan jälkeen olivat vanhahkoja tai muuten ei-rintamapalveluksessa olleita suojeluskunta-aliupseereita, jotka sodan aikana olivat hoitaneet vastuullisia tehtäviä kotirintamalla.

Vuosi	Merisk.-ups.	Sk.ins.-ups.	Sk. lää-kintä-ups.	Sk.kent-täap-teekka-reita	Sk.kent-täpap-peja	Sk.mu-siikki-ups.
1922						4
1923			kaikki lääkärit sk.palveluksessa			
1924			4			4
1925			10	1		1
1926			38	8		6
1927				2	15	
1928					5	2
1929		1		1	3	4
1930	30 ¹	2			1	7
1931	18 ²	2			20	4
1932	14 ³			2		3
1933	11 ⁴			7	28 ⁵	4
1934	7			9		3
1935	3			4	35	3
1936				9	2	1
1937	1 h.c.			2		3
1938				2		5
1939					25	6
1941					23	
Yh-teen-sä	84	5	63	50	157	63

1. , joista neljä res.vänrikkiä, yksi kornetti ja kaksi sk.upseeria.
2. , joista neljä sk.upseeria, kaksi res.vänrikkiä, yksi res.luutnantti ja yksi res.kapteeni.
3. , joista neljä res.vänrikkiä.
4. , joista kolme res.vänrikkiä.
5. , joista kolme res.upseeria.

Nämä erikoisupseerien nimitykset olivat osittain aikaisemman upseerikoulutuksen täydennystä. Näin ollen merisuojeluskuntaupseereista 20 oli ennestään joko reservin- tai suojeluskuntaupseereita ja osa kenttäpapeista oli ennestään upseereita.

Yllä mainittujen suojeluskuntaupseerien lisäksi koulutettiin myös erikoissuojeluskuntaupseereita eli merisuojeluskunta-, insinööri-, lääkintä- ja musiikkiupseereita sekä suojeluskuntakenttäapteekkareja ja suojeluskuntakenttäpappeja. Näiden määrät ilmevät viereisestä taulukosta.

Suojeluskuntaupseerikoulutuksen ansioksi on laskettava, että 1920- ja 1930-luvulla voitiin jotenkuten täyttää vapaaehtoisen palokattoman upseeriston tarve. Reserviupseerikoulun aloitettua toimintansa vuonna 1920 koulutettiin vuosittain muutama sata asevelvollista reserviupseereiksi, jotka siinä tapauksessa, että he liittyivät suojeluskuntaan, omalta osaltaan poistivat vapaaehtoisen upseerikunnan puutetta. Suojeluskuntaupseereiden koulutustarve väheni siis sitä mukaa, kuin Reserviupseerikoulu koulutti reserviupseereita ja viimeinen suojeluskuntaupseerikurssi pidettiin vuonna 1935.

Päällystökoulun tiloissa Tuusulassa pidettiin lukuisia kursseja sekä aktiivi- että reserviupseeripäällystölle. Lisäksi siellä järjestettiin eriasteisia erikois- ja aselajikursseja. Vuosien 1930 ja 1944 välisenä aikana siellä järjestettiin 10 suojeluskuntaupseerikurssia tai tutkintotilaisuutta, joille osallistui 389 miestä, viisi merisuojeluskuntaupseeritutkintotilaisuutta, joihin osallistui 75 miestä, kuusi vapaaehtoisen päällystön täydennyskursseja, joihin osallistui 213 miestä, neljä kypsyystutkintoa vapaaehtoiselle päällystölle, joilla oli 72 upseeria, ja kaksi reservilääkintäupseerikurssia, joille osallistui 63 lääkäriä.

Aluejärjestelmä

Sotalaitoksen liikekannallepanojärjestelmän uudelleenjärjestely vuosina 1931–1934, jolloin siirryttiin kaaderijärjestelmästä aluejärjestelmään, merkitsi suurta muutosta. Tämän jälkeen suojeluskunnat muodostivat liikekannallepanossa kenttäarmeijan rungon ja rauhan ajan joukko-osastot suojajoukot. Uudistus asetti uudet vaatimukset suojeluskuntien järjestelylle ja taisteluvalmiudelle. Johtavissa piireissä ymmärrettiin tällöin, että reservi- ja suojeluskun-

Suojeluskuntaupseerikurssi matkalla Tuusulaan 30.6.1931. Alarivissä vasemmalta: majuri Ericsson sekä kurssilaiset Drufova, Alanen, Dahlberg, Vanamo, Herlin, Fräjdman, Rajaniemi, Kahlman, Monni, Grenner, Keinänen, Arovaara, Sjöblom, Nordgren ja Hirn. Ylärivissä vasemmalta: Nordström, Johansson, Aulio, Säntti, Virta, Söderlund, Hukkinen, Lindfors, Laine, Salminen, Mäntylä ja Hirvonen. Kuva: Henry Herlin.

The Civic Guard Officer Course on the way to Tuusula on 30 June 1931.

taupseerien kaksinaisjärjestelmä oli epätarkoituksenmukainen. Näiden kahden upseerijärjestelmän yhdistämiseksi ryhdyttiin toimiin.

Lokakuun 1. päivänä 1934 laaditun vahvuusilmoituksen mukaan suojeluskunnissa palveli 466 suojeluskuntaupseeria, joille ei ollut myönnetty vastaavaa upseeriarvoa. Kolmisen vuotta aiemmin – vuoden 1931 viimeisenä päivänä – laaditun vahvuusilmoituksen mukaan suojeluskunnissa palveli 3 344 vapaaehtoista upseeria, joista 607 oli suojeluskuntaupseeria, 39 merisuojeluskuntaupseeria, 2 merisuojeluskuntainsinööriupseeria, 69 suojeluskuntalääkin-

täupseeria, 9 suojeluskuntakenttäapteekkaria ja 27 suojeluskuntamusiikkiupseeria.

Suojeluskuntien vapaaehtoisesta päällystöstä neljännes oli suojeluskuntaupseereita loppujen ollessa joko reserviupseereita tai entisiä aktiiviupseereita. Nuoremasta upseeristosta suojeluskuntaupseerien määrä oli kolmasosa, sillä järjestössä palvelevien reserviupseerien lukumäärä oli 1 928 ja suojeluskuntaupseerien 607.

Sotaväen päällikkö määräsi pidettäväksi vuonna 1935 lyhyet suojeluskuntaupseerien täydennyskurssit Kuopiossa, Oulussa, Tampereella, Helsingissä, Turussa, Viipurissa ja Haminassa. Niiden jälkeen 522 suojeluskuntaupseeria ja 31 merisuojeluskuntaupseeria ylennettiin reserviupseereiksi. Tämän jälkeen jäi vielä yli kaksisataa suojeluskuntaupseeria, joille ei syystä tai toisesta (korkea ikä, sairaalloisuus tai vaativat siviilitehtävät) annettu reserviupseeriarvoa.

Kun talvisota syttyi, Ylipäällikkö valtuutti joukko-osastojen komentajat ja suojeluskuntain johdon korottamaan kaikki suojeluskuntaupseerit reserviupseereiksi. Kotijoukkojen esikunta antoi tästä oman käskynsä joulukuun 9. päivänä (Kotij.E:n käsky 1137.39 Kom 2 sal/9.12/1939).

Talvisotaan osallistui noin 14 000 reserviupseeria. Edellä esitetyt suojeluskuntaupseerien määrät osoittavat, että alemmissa upseeri-arvoissa palveli merkittävä määrä aiempia suojeluskuntaupseereita.

Loppupäätelmä

Suojeluskuntaupseerijärjestelmän merkitys maan puolustukselle voidaan pelkistää kolmeen tekijään:

1. Suojeluskuntaupseerit täyttivät 1920-luvulla ja 1930-luvun alkupuolella vapaaehtoisen päällystön vajauksen suojeluskuntajärjestössä.
2. Talvi- ja jatkosodassa suojeluskuntaupseerit täyttivät kunnialla paikkansa reserviupseereina kenttäarmeijassa, useimmat

joukkueenjohtajina ja perusyksikönpäällikköinä, mutta eräät jopa korkeammilla paikoilla.

3. Yli-ikäiset ja vähemmän kenttäkelpoiset suojeluskuntaupseerit palvelivat esikunnissa ja huoltomuodostelmissa ja ennen kaikkea kotijoukkojen päällystötehtävissä. Tämä teki mahdolliseksi sijoittaa nuoremmat upseerit kenttäarmeijaan.

Lähteet

Suojeluskuntain Ylipäällikön päiväkäskyt 1919–1944. Sota-arkisto, Helsinki.

Finlands frihetskrig skildrad av deltagare. Under redaktion av Kai Donner, Th. Svedlin, Heikki Nurmio. I–VIII. Helsingfors 1921–1922.

N. V. Hersalo – Hannes Raikkala, Suojeluskuntain historia I–III. Lahti 1955, Vaasa 1962 ja 1964.

Hannes Ignatius – Kaarle Soikkeli, Frihetskriget i Finland år 1918. Helsingfors 1924.

Sk-ups.kurssi 7.6.-31.7.26

Ehdotus tuntimääräksi eri oppiaineita varten

Oppiaine	Opettaja	Oppi- tunteja	Harjoi- tuksia	Yhteen- sä
Taktiikka -sovel- lettu ja jalk.takt. Jalk. taistelukou- lutus	Maj. Sigell "	35 15	12 30	47 tuntia 45 "
Ase- ja ampumaoppi, tykistöoppi, kev. miinanheittäjä ja jalk.kanuuna Ampumakoulutus	Maj. Snellman "	37 -	- 20	37 " 20 "
Konekivääri-(pika- kivääri-)palvelus	Kapt. Wuokko	14	16	30 "
Pionieripalvelus ja tiedonantoväl.	Kapt. Anthos	16	6	22 "
Maasto-oppi ja sot.topografia	Maj. Siven	14	6	20 "
Sotalaitos- ja sk- oppi	Luutn. Rossi	15	-	15 "
Ohjesäännöt, muo- dollinen koulutus	Komp.päällikkö.	5	25	30 "
Saniteettipalvelus	Maj. Siven	7	-	7 "
Hevoshoito-oppi	Maj. Snellman	7	-	7 "
Yhteensä		165	115	280 tuntia

Huomautuksia

Kunkin aineen opettajalla on oikeus järjestää oppituntien ja harjoitusten välinen suhde sopivalla tavalla. Pääasia, että opetus tapahtuu mahdollisimman käytännöllisesti ja havainnollisesti sekä karttamalla mahdollisuuden mukaan numeroiden ja nimien muistilukua.

Missä suinkin mahdollista, on oppituntien mukaista opetusta pidettävä luennontapaista opetustapaa parempana, vaikkakaan se ei kaikissa aineissa, ottaen huomioon suuren oppilasmäärän, ole mahdollista.

Res.- ja sk.-upseerikoulutuksen jalkaväen linjan pääasialliset eroavaisuudet eri opetusaineiden tuntimääriin nähden

Aineen nimi	RUK		Sk. PK	
	Teor.	Käyt.	Teor.	Käyt.
Sotalaitos- (ja sk.-)oppi	12		8	
Yleinen taktiikka	40	Sotaharj. yht. 20 p.	4	19+36
Sot.topografia (Sk:maasto-oppi)	16	20	5	5
Yleiset ohjesäännöt	20		7	20 (JHO)
Huoltopalvelus	10		5	takt.harj. yht.
Jv.taktiikka	60	240	2	56
Jv:n kev. aseet	20	jv.takt. yht.	3	7 (+ takt. harj. yht.)
Konekiväärioppi (RUK lyhempi)	16	60		20 (+ takt. harj. yht.)
Ampumakoulutus (käyt. olevat jv.aseet)			7	13
Jv.tykkioppi (RUK lyhempi)	24		2	3 (krh.) + takt. harj. yht.
Tykistö-oppi	6	8		takt. harj. yht.
Pioneerioppi	18	60	5	9 + takt. harj. yht.
Viestioppi	10	8	2	2 (+ takt. harj.)
Kaasusuojeluoppi	14	12		takt. harj. yht.
Liikuntakasvatus		20		9
Hevos(hoito)oppi		10	3	(sis. myös el.lääk.op.)
Lääkintäoppi	2		3	
Eläinlääk.oppi	3			
Sot.opetusoppia + sot. psykologia			2	2
Johtajana taist.ammun- noissa (puolijoukk.harj.)				1 harjoitus
	271	438	58	201

Sk.upseerikoulutuksessa ei käytetä aikaa sotamies- ja aliupseeri-vaatimuksiin, eikä niitten kertaamiseen muuta kuin välttämättömmimmässä määrässä. Periaatteena on pidetty sitä, että opetetaan vain se tärkein, mitä sodanaikaisessa joukkueen johtamisessa on ehdottomasti tarpeellista.

Summary

THE FINNISH CIVIC GUARD OFFICER SCHEME

At the beginning of the Finnish War of Independence, on 28 January 1918, the White Army was composed of some 10 000 volunteer White Guards men. At the end of the war the total strength of the army was some 70 000–80 000 men, and there was a bad shortage of officers. The roll of the White Army included some 140 officers who had served in the Old Finnish National Army suppressed by the Czar by 1905. Some Finnish officers had also returned home from the Imperial Russian Army and joined the White Army.

At the end of February, the Finnish 27th Prussian Jägerbattalion returned to Finland from Germany. Of those jæggers who served in the battalion, 403 were commissioned while the others were appointed non-commissioned officers. Additionally, some 2 000 reserve officers had been hastily trained in different courses during the war in order to meet the needs for officers in some way.

After the war the Civic Guard was mustered out and the peacetime army was based on universal conscription. Because the threat of Communism and Bolshevism still prevailed, the peace treaty was not signed until 1920 in Tartu, and it was realized that the country still needed the Civic Guards. Thus, the decree on the Civic Guards was signed on 2 August and a volunteer Civic Guard was established in every town and village.

At the end of 1918, the total strength of the Civic Guard was already some 60 000 men and the number of volunteers increased to 100 000 by the end of 1919. This meant that there still was a very bad shortage of volunteer, unsalaried officers especially in the countryside. In order to eliminate the shortage, The Supreme Headquarters of the Civic Guards arranged special officer courses in Kadettikoulu (Military Academy) in October 1919 in which the aspirants passed the reserve officer's examination.

A more purposeful officer training scheme was originated in 1921 as the Civic Guard Organization bought a real estate situated in Tuusula. The Supreme Commander of the Civic Guards enacted the Civic Guard officer's degree and examination requirements in the same year as well.

Civic Guard officer courses were arranged regularly throughout the years 1921–1935. Courses which were arranged in Tuusula, lasted three months. A certain amount of courses were also arranged by the Civic Guard Districts. These courses lasted two terms and were conducted so that there were lessons two evenings a week and a field exercise every Sunday. If one only counts out the amount of lessons and exercise hours, the training gives the impression of having been pretty skimpy. However, most of the students had been

frontline warriors in the War of Independence and many had served as Civic Guard non-commissioned officers for a substantial period of time. Thus, it is safe to say that at least the quantity of battle drill exercises can be regarded as sufficient.

In 15 years, altogether 1 146 Civic Guard officers, 84 Civic Guard naval officers, 5 Civic Guard engineer officers, 50 field pharmacists, 157 field chaplains, 63 military band officers as well as nearly two hundred Civic Guard medical officers were commissioned. The army commenced reserve officer training scheme at the Reserve Officer School in 1920. After that the need of Civic Guard officers diminished as reserve officers began to join the ranks of Civic Guards. Because of that, the last Civic Guard officer course was arranged in 1935.

The Finnish armed forces changed its mobilization system in 1931-1934. The Civic Guards were made responsible for mobilizing the war-time reserve formations if need be. Therefore, a need emerged to combine reserve officers and Civic Guard officers into one homogeneous Officer Corps on reserve. In 1931, some 3 344 volunteer unsalaried officers served in the ranks of the Civic Guards, more than 700 of which were Civic Guard officers while the others were either retired officers or reserve officers.

Some short supplementary officer courses were arranged in 1935, after which 552 Civic Guard officers and 31 Civic Guard naval officers were commissioned reserve officers. However, some 200 Civic Guard officers still didn't get their promotion in this connection for some reason or another. All of them got their reserve officer commission finally in December 1939, when the Winter War broke out. There were altogether some 14 000 reserve officers who took part in the Winter War of which some 1 000 were Civic Guard officers.

The significance of the Finnish Civic Guard Officer Scheme can be crystallized as follows:

- 1) The Civic Guard officers eliminated the shortage of volunteer officers prevailing in the Civic Guards in the 1920's.
- 2) In the Winter War and the Continuation War, the Civic Guard officers coped gloriously with their tasks in the field army. They served well as platoon leaders, company commanders and some of them even in higher positions.
- 3) Over-aged officers and those not fit for frontline service served at headquarters and in logistics formations as well as on home front making it possible to assign younger able-bodied officers to frontline duties.

Paavo Talvio

TALVI- JA JATKOSODAN SOTASAALISLIPPUJA SOTAMUSEOSSA

Pitkälti toistasataa vanhaa suomalaista sotalippua on sotasaaliina tai muista syistä joutunut suurten ulkomaisten museoiden trofeekokoelmiin: satakunta Venäjälle, toistakymmentä Tanskaan ja muutamia kymmeniä Ruotsiin. Ruotsiin vietiin myös ne liput, jotka suomalaiset joukot omalla maaperällään käydyissä taisteluissa valtasivat viholliselta, kuten Joutselän taistelussa 11.5.1555 sotasaaliiksi saadut 29 lippua sekä Revonlahdella 27.4. ja Pulkkilassa 1.5.1808 vallatut muutamat liput. Vain rippeet – kahdessakin merkityksessä – Ruotsin vallan aikaisista kunniakkaista sotalipuiltamme ovat jääneet kotimaahan, Venäjän vallan aikaisista lipuista ei niitäkään.

Näin ollen Suomen sotahistoriallisten lippujen pääosan muodostivat ennen talvisotaa vapaus- ja heimosodista peräisin olevat liput. Mitään sotasaalislippuja meillä ei ollut, ellei sellaisiksi lueta paria vapaussodassa vallattua punalippua, joista toinen on saatu Lempäälän rintamalla ja toinen Säiniöllä radalta suistetusta venäläisestä panssarijunasta. Vuoden 1917 muutamat venäläisiltä sotilailta otetut vallankumousliput ovat tulkinnanvaraisia sotasaalislippuja.

Talvisodan aikana sotasaalislippujen luku jäi vähäiseksi, mutta kasvoi jatkosodan aikana moninkertaiseksi. Ensi sijassa joukot lähettivät lippuja Sotamuseoon sotasaalisnäyttelyiden varjolla niille annettujen määräysten mukaisesti¹, niitä talteenottivat sotatoimialueella museon henkilökuntaan kuuluneet tilapäiset sotamuistoesineiden kerääjät² ja lippuja saatiin myös Päämajan ym. sotasaalistoimistoilta, Itä-Karjalan Sotilashallintoesikunnalta, Uuksun evakuointikeskukselta, Suojelupoliisilta, jopa entisiltä sotilailta. Valvontakomissio ei ollut kiinnostunut sotasaalislipuista eikä vaatinut niiden palauttamista Neuvostoliittoon, vaikka siihen ainakin muihin kuin taisteluissa menetettyihin lippuihin nähden olisi ollut mahdollisuuksia vetoamalla välirauhansopimuksen 12. artiklaan,

jonka nojalla muun muassa Petroskoin museoon palautettiin sieltä evakuoitua esineistöä.

Ennen kuin sotasaaliiksi saatuja puna-armeijan lippuja tarkastellaan lähemmin, on syytä luoda katsaus neuvostovaakunoiden ja puna-armeijan tunnusten syntyyn ja muutoksiin. Ne ovat näiden lippujen keskeistä symbolista sisältöä ja niillä on esimerkiksi lippujen iän määrittelyssä merkitystä.

Lokakuun vallankumouksen jälkeiset vaakunaa ja lippua koskeneet säädökset

Kaksoiskotkavaakuna, josta keisarinkruunu ja muutkin kruunut oli väliaikaisen hallituksen aikana poistettu, ei jäänyt täysin virattomaksi senkään jälkeen kun bolševikit olivat ottaneet hallitusvallan käsiinsä. Kaksoiskotka säilyi vielä jonkin aikaa työläis-talonpoikaisenkin hallituksen sineteissä. Lippu, joka Nikolai II:n tahdosta oli vuonna 1914 otettu käyttöön ja jossa kolmiväri-lipun yläsisäkulman valkean ja sinisen kaistan peittävässä keltaisessa tai oranssinvärisessä kentässä oli kaksoiskotkan kuva mustalla painettuna (= palatsilippu), ei tullut pitkäikäiseksi, vaan sen syrjäyttivät punaliput maaliskuun vallankumouksen puhjettua. Sotamu-seossa on yksi tämänmallinen sotasaalislippu.

Bolševikit kaappasivat vallan Kerenskin hallitukselta 7. päivänä marraskuuta 1917 Pietarin punakaartien ja sotaväen tuella. Järjestyksessä toinen yleisvenäläinen neuvostokongressi otti välittömästi haltuunsa ylimmän hallitusvallan valitsemalla kansankomissaarien neuvoston ja uskomalla sille toimeenpanovallan. Marraskuun 15. päivänä asetettiin toimeenpaneva keskuskomitea. Ensimmäisiä vallanvaihdoksesta ilmoittavia asetuksia allekirjoitettaessa jouduttiin vielä käyttämään väliaikaisen hallituksen sinettejä, joissa oli kaksoiskotkan kuva, mutta jo marraskuun puolivälissä 1917 julkaistiin kansankomissaarien neuvoston ehdotus uudeksi sinetiksi. Siinä oli kehäkirjoituksena ”Venäjän tasavallan talonpoikainen ja työläishallitus” ja sinetin keskellä vaakunakotkan kuvan korvasi sana ”asiahallinto”. Talonpoikien edustajille sanamuoto ”Kaikki

valta neuvostoilte" olisi ollut mieluisin, ja sen he olisivat halunneet sinettiinkin, mutta Lenin oli toista mieltä. Hänestä tämä ja monet muutkin esitetyt sinettiä koskevat ehdotukset merkitsivät turhaa ajanhaaskausta. Hän vaati sinetti- ja vaakunakysymyksen nopeaa ratkaisemista. Tehtävän sai hoitaakseen kansankomissaarien neuvoston sihteeri Gorbunov. Hän kääntyi yleisvenäläisen taiteilijaliiton graafisen jaoston puoleen ja vaakunaluonnoksia alkoi pian saapua Leninin kabinettiin. Joukossa oli vielä eräänlainen kaksoiskotkavaakunakin, tuskin vakavassa mielessä piirretty. Siinä oli keisarikruunun tilalla puna-armeijan kangaskypärä ja pienten kruunujen tilalla viisikärkiset tähdet. Kivi ja keppi kotkan kynsissä korvasivat valtio-omenan ja valtikan.

Leninille esiteltiin maaliskuussa 1918 asetetussa komiteassa eniten kannatusta saanut sinettiluonnos. Hän hyväksyi sen muuten, mutta vaati poistettavaksi miekan, joka oli piirretty sirpin ja vasaran yhteyteen kärki ylöspäin. Vaatimustaan Lenin ei perustellut heraldisilla syillä, vaan toteamalla, että Venäjä kävi puolustusotaa, jonka päätyttyä neuvostohallitus olisi "rauhan hallitus". Sinettiluonnos arkistoititiin, mutta komiteassa oli miekalla yhä kannattajansa. Ehdotus, että sinetin tekstiin lisättäisiin sana "sosialistinen", sai kannatusta ja sanamuoto "Venäjän sosialistisen federatiivisen neuvostotasavallan työläis-talonpoikainen hallitus" hyväksyttiin kehäkirjoitukseksi, vaikka sanapari "työläis-talonpoikainen" myöhemmin hylättiinkin. Kaikissa sinettiluonnoksissa keskuskuviolivat sirppi ja vasara.

Sinetti- ja itse asiassa myös vaakunakysymys sai lopulta ratkaisunsa, kun kansankomissaarien neuvosto kokoontui istuntoonsa Leninin johdolla 18.6.1918. Lenin vaati edelleen miekan poistamista ja vasta nyt eräs paikalla olleista ehdotti, että sinettivaakunan kehäkirjoitukseen olisi, mikäli mahdollista, lisättävä Marxin Kommunistisesta manifestista tunnettu iskulause "Kaikkien maiden työtätekevät, yhtykää!" Seuraavana päivänä 19.6. sinetistä ja vaakunasta päästiin lopulta yksimielisyyteen. Miekka jätettiin pois ja Kommunistisen manifestin iskulause päätettiin liittää vaakunaan.

Yleisvenäläisen neuvostojen kokouksen 5. istunnossa 4.7.1918 oli asialistalla tärkeimpänä kysymyksenä perustuslakiluonnoksen hy-

väksyminen. Siihen oli sisällytetty myös tasavallan vaakunaa ja lippua koskevat määräykset. Pykälässä 89, kohdassa 6 oli luettavissa, että Venäjän sosialistisen federatiivisen neuvostotasavallan vaakuna sisältää *"punaisella pohjalla kuvattuna auringon kultaisissa säteissä loistavan sirpin ja vasaran, sijoitettuina ristikkäin kädensijat alaspäin ja ympäröitynä tähkäsepeleellä ja kirjoituksella Venäjän sosialistinen federatiivinen neuvostotasavalta sekä lauseella Kaikkien maiden työtätekevät, yhtykää!"* Perustuslaki hyväksyttiin ja sen vahvistaminen tapahtui toimeenpanevan keskuskomitean päätöksellä 15.7.1918. Määräys, jolla kiellettiin käyttämästä kaksoiskotkavaakunaa ja veloitettiin käyttämään uutta "sirppi- ja vasara-vaakunaa", julkaistiin 3.8.1918.³

Vaakunakilpi edusti heraldiikan rappiokauden kilpimuotoa. Sen yläosassa oli valtion nimi lyhenteenä P.C.F.C.P. ja iskulause kilven alla seppelnauhassa. Tähkäpääät olivat hajallaan ja tähteä ei ollut.

Samaan aikaan kun sinetti- ja vaakuna-asiat olivat pohdittavina suunniteltiin puna-armeijalle omia tunnuksia ja merkkejä. Asetus työläis-talonpoikaisen punaisen armeijan perustamisesta oli julkaistu tammikuussa 1918 ja yleisestä sotilaskoulutuksesta oli päätetty maaliskuussa samana vuonna bolševikkipuolueen 7. edustajakokouksessa. Koulutuksen johtamista varten perustettiin asetuksella 8.4.1918 kansankomissariaatit. Kansankomissaarien neuvoston sota-asiain osasto vahvisti huhtikuussa 1918 puna-armeijan erikoismerkin.⁴ Merkinä oli päähineen paarteiden etuosaan kiinnitettävä viisikärkinen punainen tähti, jonka keskipisteessä olivat kullatut aura- ja vasarakuviot. Komentajia varten vahvistettiin hie-man myöhemmin rintamerkki, jonka muodosti 5-kärkinen emaljoitu punainen tähti, jonka keskellä renkaan sisällä olivat sirppi ja vasara ja kärjissä kirjaimet P.C.F.C.P. Tähteä ympäröi avoin laakeri- ja tammenlehväsepele. Helmikuussa 1919 julkaistiin puna-armeijan univormuja koskeva asetus, jonka mukaan kankaiseen piikkikipyrään kuuluvan viisikärkisen tähden ääriviivat olivat punaiset, tähden keskusta aselajin väriä ja tähden keskellä olevan pienen tähden tunnuksina olivat aura ja vasara. Vasta 13.4.1922 annetulla määräyksellä siipiaura vaihdettiin sirpiksi. Punaista tähteä perusteltiin sillä, että se oli "viiden maanosan työläisten ja

talonpoikien kapitalismin vastaisen taistelun vertauskuva". Sitä kutsuttiin myös "totuuden tähdeksi".

Kansallislippuna mikään muu lippu kuin punalippu ei voinut tulla neuvostotasavallassa kysymykseen huolimatta siitä, että punalipulla ei Venäjällä juuri ollut vuotta 1905 vanhempia perinteitä. Sellaisia on kyllä oltu löytävinään. Maailmanlaajuisesta vallankumouksesta haaveiltaessa olikin korostettava punaisen lipun eurooppalaisia perinteitä aina Ranskan suuresta, porvarillisesta vallankumouksesta lähtien; sitä bolševikit pitivät esikuvanaan muun muassa ihmisoikeusjulistuksessaan. Vastoin eräiden Neuvostoliitossa julkaistujen teosten tietoja on todettu, ettei esimerkiksi Bastiljia vallattaessa kansanjoukoilla ollut mukanaan punaisia lippuja.⁵ Ei niitä myöskään nähty katusuluilla vielä vuonna 1830, muuten ehkä Delacroixin kuuluisassa maalauksessa "Vapaus barrikadeilla" vapauden hengettärellä olisi trikolorin sijasta punalippu. Pariisissa, Lyonissa ja Prahassa punalippuja nähtiin jo vuonna 1832, "hulluna vuotena" 1848 muuallakin ja Pariisissa työläiset jo vaativat trikolorin korvaamista punalipulla. Ehkä siis pitää paikkansa, "etteivät työläiset enää vuoden 1832 jälkeen koskaan sanoutuneet irti punaisesta lipusta". Tasavallan kannattajat pitivät sitä verenvuodatusta ja roskaväen hirmuvaltaa ennustavana symbolina.

Myös mustalla lipulla oli kannattajansa, ainakin anarkistien keskuudessa; sitä pidettiin proletariaatin kurjuuden ja alennustilan vertauskuvana. Kansalliskokouksen puheenjohtajan, runoilija Lamartinen onnistui vuonna 1848 torjua vaatimukset punalipun julistamisesta kansallislipuksi kaunopuheisuudellaan.⁶ Trikoloriin oli kuitenkin kirjailtava sanat "vapaus, veljeys ja tasa-arvo", kuten jo Ranskan suuren vallankumouksen aikaisissa lipuissa oli. Prinssi Louis Napoleonin julistautuessa keisariksi kolmivärilippu kiellettiin ja tasavaltalaisia vainottiin. Karl Marx puolestaan julisti, ettei tasavallan tappio merkinnyt työtätekevän luokan tappiota, sillä "punainen lippu symbolisoi työläisten miellissä elävää uskoa voittoon". Kansainvälinen työväenliike ottikin punaisen lipun omakseen. Pariisin kommuunin lyhyen valtakauden aikana punalippu oli julistettu kansallislipuksi, mutta trikolori nostettiin jälleen entiseen asemaansa Napoleon III:n ja kommuunin kukistuttua.

Vasta vuonna 1905 punaliput ilmestyivät kaduille kautta Venäjän. Joukkomielenosoituksissa kannetut liput olivat suurimmaksi osaksi kulkuelippuja. Myös Petroskoissa syntyi vuonna 1905 levotomuuksia, joista Pietariin tiedottaessaan Aunuksen läänin kuvernööri kertoi, että ”kansantalolta lähti kulkue ja etujoukosta nostettiin punainen lippu ja laulettiin marseljeesia”.⁷ Vuonna 1917 bolševikit lähettivät sotamiesneuvostojen käyttöön rintamille punalippuja, joissa iskulauseena oli ”Alas sota”. Sama teksti on Sotamuseossa olevassa Raahen venäläisen varusväen vallankumouslipussa vuodelta 1917. Tampereellä vastaavanlaisessa 106. Divisioonan lipussa olivat sanat ”vapaus, veljeys, tasa-arvo”.

Venäjän neuvostotasavallan lipuksi vahvistettiin kansankomissaarien neuvoston toimeenpanevan keskuskomitean esityksestä punainen lippu, jonka yläsisäkulmassa oli vaakasuoraan 4:llä rivillä keltaisin kirjaimin painettuna tasavallan täydellinen nimi. Se korvattiin kuitenkin pian ristinmuotoisella lyhenteellä P.C.F.C.P. Päätös kansallislipusta on tehty 8.4.1918. Kolmantena muunnoksena vuosien 1918–1920 aikana oli lippu, jossa P.C.F.C.P.-kirjaimet olivat lipun yläsisäkulmassa suurena koossa ja kyrillisinä tyyppiltään keltaisin vaaka- ja pystysuorin viivojen rajattuna. Kansallislippua käytettiin myös sotalippuna. Kansallislipussa M/1924 tekstit on korvattu tähti-, sirppi- ja vasaratunnuksilla.

Työläis-talonpoikaisella puna-armeijalla ei aluksi ollut yhteistä lippumallia, jonka koot ja tunnuksot olisi määritelty sitovasti. Lipputa valmistivat jopa sotilaat itse, mutta tavallisesti ne saatiin lahjana päällystöltä, poliittisilta elimiltä, puolueorganisaatioilta, alueneuvostojen toimeenpanevilta komiteoilta, tehtaiden työläisiltä jne. Periaatteena oli, että rintamalle lähtevän joukon tuli saada lippu mukaansa. Sen valmistusaika jäi usein lyhyeksi kuten myös lipun kestoaikakin, johon lisäksi vaikuttivat usein virheelliset valmistusmenetelmät. Liput valmistettiin niistä kangaslaaduista, joita a.o. paikkakunnalla oli saatavissa, kuten silkistä, sametista, jopa plyyšistä ja brokadista. Tavallisimmin liput valmistettiin kuitenkin satiinista. Sotamuseossa on kaksi sotasaaalilippua puna-armeijan alkuajoilta. Niistä toinen on valmistettu lamee-kankaasta, toinen kukallisesta satiinista. Painavia kankaita käytettäessä ja mikäli

koruompelu tehtiin metallilangalla ei lipuista voinut tulla tulessa vapaasti hulmuavia, sellaisia, jotka vanhojen uskomusten mukaan tuottavat sotaonnea. Ratsuväen ja jalkaväen lipuilla ei ollut suuria eroja, sillä kaikki olivat "vallankumouksen punalippuja". Käytettiin myös nimitystä "taistelun ja voiton lippu".

Kansankomissaarien neuvoston toimeenpaneva keskuskomitea ilmoitti sanomalehdissä 3.8.1918, että tarkoituksena oli perustaa vallankumouksen kunniapunalippu sellaisten joukkojen palkitsemiseksi, jotka olivat kunnostautuneet taistelussa valkoisten venäläisten ja heidän liittolaistensa joukkoja vastaan. Kunniapunalippuja koskeva asetus julkaistiin jo 5.8.1918. Kunniapunalipulla voitiin palkita joukkoja armeijasta komppaniaan ja patteriin saakka, myös panssarijunien ja sota-alusten miehistöjä, sotakouluja ja "vapautettuja" kaupunkeja. Lipun tankoon oli tarkoituksena kiinnittää laatta, jossa kullatulla pohjalla oli teksti "Uljuudesta taistelussa". Pelkkä uljuus ei ajanpitkään riittänyt, vaan alettiin vaatia myös näyttöä operatiivisista ansioista. Kunniapunalipun malli vahvistettiin vasta 17.8.1920. Asetuksen mukaan lipusta tuli käydä ilmi, että se oli saatu toimeenpanevalta keskuskomitealta (Ot B-II-K). Lipussa tuli olla myös joukko-osaston nimi ja numero, valtionvaakuna ja viisikärkinen tähti, mutta ei mitään iskulauseita tms. Tunnusten ollessa tässä lippumallissa pintakuvioita lippujen heraldinen taso parani huomattavasti. Näitä vuoden 1920 mallia olevia vallankumouksen kunniapunalippuja on talvisodassa saatu Sotamuseonkin kokoelmiin kaksi kappaletta.

Neuvostoliiton perustamisen aiheuttamat muutokset vaakunaan ja lippuihin

Sosialististen neuvostotasavaltojen liitto muodostettiin 30.12.1922. Liittoon kuuluivat aluksi vain Venäjä, Ukraina, Valkovenäjä ja kolmen Taka-Kaukasian neuvostotasavallan liitto. Vuonna 1925 liittoon yhtyivät Turkmenistan ja Uzbekistan. Näiden neuvostotasavaltojen vaakunat olivat valmiit tai valmisteilla. Neuvostoliitolle haluttiin oma vaakuna ja sen suunnittelu uskottiin erityiselle

vaakunakomitealle. Sille asetettiin velvoitteeksi pitäytyminen liiton perustamisjulistuksen periaatteissa, joiden mukaan Neuvostoliitto oli rakenteeltaan liittovaltio, osavaltioiden yläpuolella. Heraldikkaan nähden tavoitteeksi asetettiin irtautuminen ”porvarillisesta” heraldiikasta, jota kuvattiin kaavoihinsa kangistuneeksi ja skolastiseksi. Neuvostolaisen heraldiikan tuli olla uutta luovaa sosialistisen ideologian hengessä. Kaikkea sitä, mitä perinteiseen heraldikkaan sisältyi, ei kuitenkaan tahdottu hylätä. Perehtymistä heraldiikan muotoihin, sääntöihin ja symboleihin edellytettiin. Vaakunan suunnitteluun kutsuttiin mukaan valtion taiteilijaliitto. Komitea päätyi pitkän pohdinnan jälkeen suosittelemaan taiteilija V. P. Korzunjin piirtämää vaakunaluonnosta. Sen saattaminen viimeistelyyn muotoon uskottiin kaivertajanakin tunnetulle taiteilija I. I. Dubasoville.

Kansankomissaarien neuvoston toimeenpaneva keskuskomitea hyväksyi 6.7.1923 vaakunakomitean esityksen. Perustuslakiin otettiin vaakunan kuvaus 31.1.1924 neuvostokongressin hyväksytyä vaakunan. Kuvaus oli seuraava: *”Maapallon pohjalla ristikkäin ovat sirppi ja vasara, alhaalla nouseva aurinko. Kaikki tämä ympäröitynä tähköpäillä, joiden yli on kierretty punainen nauha kuusi kertaa kielten ja tasavaltojen luvun mukaan, päiden jäädessä vapaiksi. Jokaisessa nauhan kierroksessa on kirjoitus ”Kaikkien maiden työtätekevät, yhtykää!” kuudella tasavaltojen kielellä venäjäksi, ukrainaksi, valkovenäjäksi, azerbaidžhaniksi, armeniaksi ja gruusiaksi. Ylhäällä – tähti.”*⁸ Vuoteen 1936 asti kielten luku pysyi kuutena, sen jälkeen niitä oli enimmillään 15. Vuonna 1936 julkaistuun perustuslakiin ei enää sisältynyt vaakunan kuvausta. Katsottiin, että vaakunassa piti olla maapallo kuvaamassa pyrkimystä maailmanvallankumoukseen ja maapallon yläpuolella sirppi ja vasara ja ympärillä tähköpääseppeli Neuvostoliiton työläis-talonpoikaisen rakenteen tunnuksina. Sirppi ja vasara, jotka olivat rauhanomaisen työn vertauskuvia, symbolisoivat myös sitä, että Neuvostoliiton työtätekevien saavutukset voivat tulla muidenkin maiden työtätekevien saavutettaviksi. Aurinko säteineen oli ihmiskunnan valoisan tulevaisuuden symboli. Jotkut olisivat halunneet sirpin ja vasaran tilalle maapallon ylle viisikärkisen tähden, koska se oli

neuvostovaakunoiden "peruuttamaton tunnuskuva", joka kertoi puna-armeijan ja koko valtion voimasta ja symbolisoi sen alueen loukkaamattomuutta. Tämän melko laajan symbolin tulkinnan vastaisesti sirpin ja vasaran puolustajat korostivat, että nämä työkalut kuvasivat työläisten ja talonpoikien rikkoutumatonta veljeyttä. He ovat, selitettiin, hävittäneet kapitalistisen järjestelmän ja rakentaneet sosialistisen yhteiskunnan. Sirppi ja vasara ehkä selvimmin ilmaisevatkin, millainen symbolin tuli leniniläisen tulkinnan mukaan olla: olemukseltaan konkreettinen ja materialistinen, objektiivista todellisuutta heijastava. Värisymbolistiikastakin etsittiin tarvittaessa tukea, vaikkei väreillä sinänsä heraldiikassa merkitystä olekaan eivätkä ikivanhat uskomukset värien merkityksistä ole yleispäteviä.

Armeijanreformin eli sotilasuudistuksen keskeisten kysymysten tultua ratkaistuksi 1920-luvun lopulla, julkaistiin myös lippuja koskevat statuutit. Neuvostoliiton vaakuna syrjäytti lipuissa muut vaakunat. Kesäkuussa 1926 julkaistujen määräysten mukaan kunniaunalippujenkin ulkonäköä muutettiin. Maapalloa ja aurinkoa esittävien heraldisten pintakuvioiden tilalle tuli realistinen maapallon kuva ja kullanvärinen auringonkehrä. Maapallossa oli runsaasti värejä ja varjostuksia ja vaakunassa muitakin perinnäisestä heraldiikasta poikkeavia yksityiskohtia. Kirjaimet P.C.F.C.P. korvasi pieni punätähti, sirppi ja vasara tunnuksinaan, kuten ulkosiivun suurennetuissa tähdessäkin, josta aurinkotausta jätettiin pois. Tekstin "От В-И-И-К" tilalle tuli "И.И.К".

Kunniapunalipun saaminen edellytti, että asianomainen joukko-osasto "näytti toteen poikkeuksellisen uskollisuutensa isänmaata kohtaan ja huomattavan urhoollisuutensa sodassa vihollista vastaan sosialistisen isänmaan puolesta tai osoitti suurta edistystä rauhan aikana sotilaallisissa tehtävissä ja poliittisessä valmiudessa".⁹ Lippu luovutettiin joukko-osastolle koko sen olemassaolon ajaksi ja säilytettiin numeron ja nimen muuttumisesta huolimatta. Se oli sotilaskunnan vertauskuva, mutta ilmensi myös sotilaiden moraalista yhteenkuuluvuutta, "sotilaiden, joita yhdisti velvollisuus olla valmiina astumaan esiin puolustamaan maailman ensimmäistä neuvostotasavaltaa hallituksen ensi käskystä ..." Työläis-

talonpoikaisenkin puna-armeijan monissa ohjesäännöissä korostettiin lipun pyhänä pitämisen tärkeyttä, mikä vaatimus koski sekä jokaista yksityistä sotilasta että joukko-osastoa kokonaisuudessaan. Lipun menetystä taistelussa pidettiin häpeänä koko joukolle. Lippua oli määräysten mukaan säilytettävä esikunnassa ja sen tuli seurata joukkoa kaikkialle sekä rauhan että sodan aikana.¹⁰ Tässä suhteessa mikään ei ollut muuttunut sitten tsaarin aikojen.

Talvisodasta peräisin olevat sotasaalisliput

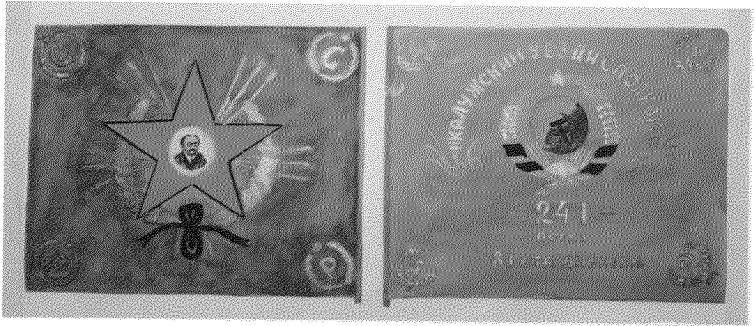
Talvisodassa vallattuja puna-armeijan lippuja Sotamuseossa on kymmenkunta, mutta vain kuusi niistä on joukko-osastolippuja. Suomussalmella ja Raatteen tiellä käydyistä tuhoamistaisteluista huolimatta sotasaaliiksi saatiin vain kaksi lippua ja niistäkin toinen on vaatimaton komentopaikan lippu, joka löytyi 44. Divisioonan kuuluneen III/JR 25:n komentopaikalta Kuomas- ja Kivijärvien väliseltä kannakselta.¹¹ Suomussalmelta löytyi yksi melko alkeellinen vanha lippu, mutta löytöpaikasta ja siitä, mille rykmentille se on kuulunut, ei ole täyttä varmuutta. Suomussalmen kirkonkylän vallanneen 163. Divisioonan rykmentit olivat JR 81, JR 662, JR 759 ja kaksi kenttätykistörykmenttiä. JR 662 taisteli Palovaaaran suunnalla ja sen lipun Ryhmä Suden komentaja kertoo löytyneen poltettuna (palaneena?) 30.12. tuhotusta kolonnasta.¹² Raatteen tietä Suomussalmelle saapuneen JR 759:n mahdollisesta lipusta ei ole tietoja. Divisioonan esikunta lienee saanut lippunsa pelastetuksi poistuessaan Hulkonniemen Roinilan talosta, vaikka lähtö tapahtuikin kovin kiireisesti. Kolmas rykmentti, JR 81, ei ollut divisioonan omia rykmenttejä, vaan sille alistettu 54. Divisioonan rykmentti. JR 81 taisteli Hulkonniemessä ja JR 759 poltetussa kirkonkylässä. Sen vuoksi, että JR 81 kuului 54. Divisioonaan, on syytä olettaa, että kyseessä oleva sotasaalislippu on kuulunut sille. Lipun kirjoitusten mukaan se on alkuaan kuulunut 81. Divisioonan JR 241:lle, joka on saanut lippunsa Kalugan alueneuvoston toimeenpanevalta komitealta. Divisioona muodostettiin kansalaissondan lopulla ja liitettiin alueelliseen liikekannallepanojärjestelmään

vuonna 1923.¹³ JR 241 taas kuului Kalugan prikaatiin, joka oli vuonna 1919 muodostetun 54. Divisioonan 3. Prikaati. Tämä divisioona taisteli kansalaissodan aikana 18. Divisioonan rinnalla muun muassa Itä-Karjalassa. Kiireisestä perääntymisestä takaisin Juntusrantaan johtunee, että hankalasti käsiteltävä lippu on unohdettu tai jätetty Suomussalmelle. Ehkä sitä ei edes ole otettu pois suomalaisten sotasaaliiksi joutuneesta kuormastosta.

Raatteen tiellä tuhotun 44. Divisioonan lippua lienee säilytetty varmassa tallessa Vasonvaarassa, minne divisioonan esikunta oli asetunut. Noin 700 miehen onnistui divisioonan tuhouduttua päästä takaisin Neuvostoliiton puolelle rajaa. Heidän mukanaan mahdollisesti jokin 44. Divisioonan lipuista on saattanut kulkeutua Neuvostoliiton puolelle.

Laatokan koillispuolella talvisodan aikana käydyissä taisteluissa puna-armeija menetti myös muutamia lippujaan. ”Rykmentin motin” sotasaaliin joukossa oli, kuten tunnettua, neljä lippua. Niiden joukossa oli 18. Divisioonan ”upea, kulta- ja hopealangoon ommeltu lippu”.¹⁴ Tämä lippu poikkeaa muista sotasaalislipuista siten, että siinä on siniset reunat, jotka kertovat ratsuväkiperinteistä. Lippu muistuttaa myös neuvostosymboliikan siitä vaiheesta, jolloin hallitsevana piirteenä oli ”työkaluheraldiikka”. 18. Divisioonan lipussa on lukuisten sirppien ja vasarain lisäksi tunnuksena myös kolmen linjan kiväärin pistin, jonka kärki on Skoonen kohdalla. Tuskin lipun suunnittelijalla kuitenkaan on ollut muuta tarkoitusta kuin osoittaa, että divisioona oli palkittu Punaisen Lipun kunniamerkillä, siksi selvästi pistin ja sen suunta on jäljennetty kyseessä olevasta kunniamerkistä.

Puna-armeijan valiojoukkoihin luettu 18. Divisioona oli loppukesällä 1935 siirtynyt Jaroslavista Petroskoihin hajotetun Karjalan Erillisen Jääkäriprikaatin tilalle. Sen rykmentit olivat Petroskoissa, Karhumäessä ja Nurmoilassa. Ylitettyään rajan Käsnäselässä se oli edennyt 40 kilometrin matkan Koirinojalle saakka ja kääntynyt Lemetin tienhaarasta kohti Syskyjärveä. JR 208 eteni Ruhtinaanmäelle, mutta JR 97:n kaksi pataljoonaa jätettiin Käsnäselkään. Suomalaisten joukkojen vastahyökkäykset pakottivat divisioonan puolustustaisteluun ja luopumaan sille asetetuista tavoit-

81. Divisioonan 241. Rykmentin lippu vuodelta 1924. Talvisodassa 163. (54.) Divisioonan 81. Rykmentin lippuna (?).

The colours of 241st Regiment, 81st Division issued in 1924. In the Winter War it was used by 81st Regiment, 163rd (54th) Division (?).

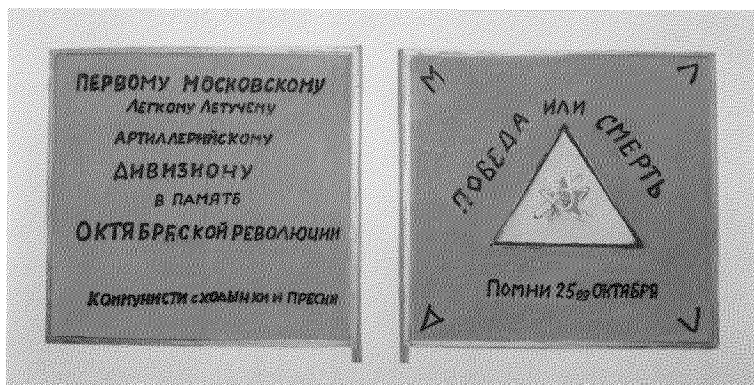
18. Punalipun Divisioonan kunnialippu m/26 vuodelta 1929.

The Honour Red Flag of 18th Red Flag Division; model 1926, issued in 1929.

teista. Seuranneessa asemasodassa taisteluja käytiin Ruunaviidanmäellä ja Vorojenkiven maastossa Koirinojan pysäkestä puolitoista kilometriä itään. Rykmentin motissa oli sen 18.2.1940 kukistuuessa osia JR 208:sta, JR 316:n esikunta, 12. Haupitsirykmentin pääosat ja kaksi patteristoa 3. Kenttätykistörykmentistä.

"Rykmentin motista" löytyi 18. Divisioonan lipun lisäksi kolme muuta lippua. Kaksi niistä on Sotamuseossa. Ne ovat Venäjän kansalaissodan aikana kuuluneet tykistölle. Toisen lipun kirjoitusten mukaan se on kuulunut 1. Moskovan kevyelle, lentävälle tykistöpatteristolle. Lahjoittajina olivat Hodinkan ja Presnjan kommunistit, jotka vuonna 1905 tekivät viimeiseen asti vastarintaa hallituksen joukoille. Moskovaan oli jo ennen 1. maailmansotaa sijoitettu 1. ja 2. Reservin tykistöprikaati. Niiden miehistöt osoittautuivat alttiiksi bolševikkien propagandalle ja päättivät vallata osan prikaatien tykeistä maaliskuun vallankumouksen puhjettua. Vallankumousneuvoston antaessa 28.10.1917 käskyn ryhtyä toimintaan "vastavallankumouksellisia" vastaan vallatut tykit käännettiin kohti Kremlin portteja, joiden takana hallituksen kannattajilla oli joukkonsa. Moskovan sotilaspiiriin ennen Petroskoihin siirtymistään kuuluneen 18. Jaroslavin divisioonan 3. Kenttätykistörykmentti on luultavasti muodostettu edellä mainituista reservin tykistöprikaatiin kuuluneista joukoista, joten 1. Moskovan kevyen, lentävän patteriston lippu näyttäisi luovutetun sille perinteiden vuoksi. Toinen motista saatu tykistön lippu on siinä olevien kirjoitusten mukaan kuulunut 3. Erilliselle lentokoneiden torjuntapatterille. Moskovassa oli keväällä 1918 varauduttu puolustamaan kaupunkia saksalaisten ilmahyökkäyksiä vastaan. Käytettävissä oli 35 lentokonetta, mutta "zeniittitykkeitä m/14" vain kahdeksaa patteria varten, joten torjuntaa varten oli varattava myös konekivääreitä ja kenttätykkeitä. "Zeniittitykit", kaliiperiltaan 76 mm oli saatu Putilovin ja Kalugan tehtailta ja ne oli asennettu kuorma-autojen lavoille. Myös 18. Divisioonalla oli käytössään muutamia Gaz-kuorma-autojen lavoille asennettuja nelipiippuisia konekivääreitä ja pitkäputkiset 76 mm kenttätykkit m/36 soveltuivat nekin ilmatorjuntaan. Ehkä näin ollen 18. Divisioonan ilmatorjuntayksikkö on saanut käyttöönsä 3. Erillisen lentokoneiden torjuntapatterin lipun. Neljäs "ryk-

1. Moskovan keuyen, lentävän patteriston lippu vuodelta 1918. Talvisodassa 18. Divisioonan tykistön lippuna. Iskulause: Voitto tai kuolema.

The colours of 1st Moscow Light Flying Artillery Battalion issued in 1918. In the Winter War it served as the colours of 18th Division's artillery. The slogan: Victory or death.

3. Erillisen lentokoneiden torjuntapatterin kunniaapunalippu m/20. Talvisodassa 18. Divisioonan ilmatorjuntapatterin lippuna (?).

The Honour Red Flag of 3rd Detached Anti-Aircraft Battery; model 1920. In the Winter War it was used by the Anti-Aircraft Battery of 18th Division (?).

mentin motista” löydetty lippu joutui nähtävästi motin valtaajien, lähinnä JP 4:n voitonmerkiksi.¹⁵ Arvoitukseksi jää, mihin ovat joutuneet 18. Divisioonan jalkaväkirykmenttien liput, sillä eivät kai ne ilman lippuja ole talvisotaan lähteneet?¹⁶

Eräs talvisodan ja nimenomaan Lemetin taistelualueen sotasaalislipuista on talvisodan aikaisen tiedon mukaan löytynyt ”rikkiammutusta” hyökkäysvaunusta Repomäen eteläpuolelta noin kilometrin päässä Lemetin tienhaarasta. Panssarintorjunta-aseita oli talvisodan aikana niin vähän käytettävissä, että hyvällä syyllä voi asettaa kyseenalaiseksi onko Repomäen hyökkäysvaunu ammuttu rikki panssarintorjuntatykillä. Taisteluosasto ”Mehiläinen” oli 6.12.1940 aloitetussa hyökkäyksessä saanut tavoitteekseen Repomäen valtauksen. Kevyt osasto 13:n ehdittyä ylittää Lemetin tien ja saatua sen myös sulutetuksi paikalle saapui kaksi hyökkäysvaunua Repomäkeen rajoittuvalta Tenhamon mäeltä. Toinen niistä tuhottiin kasanoksella ja se jäi maantielle. Todennäköisesti tämä hyökkäysvaunu on se ”rikkiammuttu” vaunu, josta löytyi 76. Hyökkäysvaunupataljoonan lippu, kuten Sotamuseon kartuntakirjaan on merkitty. Lipun löytäjäksi mainitaan sotilaspastori Karanko. Lippu on täysin samanlainen kuin kansainvälisen kommunistisen nuorisoliiton liput, mutta ilman КИМ-lyhennettä. Tällaisia lippuja, myös КИМ-tunnuksin, näyttää 2. maailmansodan aikana olleen kompanian, joissakin tapauksissa rykmentinkin ns. päällikkyyslippuina. Repomäellä tuhotun hyökkäysvaunun päällikkönä on luultavasti ollut Komsomol-järjestöön kuulunut aliupseeri tai upseeri.¹⁷

Lemetin ”kenraalimotista” löytyi sen valtauspäivänä 29.2.1940 lippu, jonka ulkosivusta otettu valokuva on julkaistu useissa teoksissa. Kuvateksteissä mainitaan – ehkä vankitietona – että lippu on kuulunut 34. Hyökkäysvaunuprikaatille. Prikaati oli syyskuussa 1939 lähetetty Puolaan, mutta palautettu sieltä jo kuukauden kuluttua ja käännytetty Petroskoihin. Laatokan koillispuolelle prikaati saapui Käsnäselän tietä 18. Divisioonan jäljissä ja oli motitusvaiheen aikana läntisen Lemetin tukena. Lipun kirjoituksista käy ilmi, että se on Venäjän kansalaissodan aikana kuulunut 159. Erilliselle rykmentille, joka oli 18. Divisioonan rykmenttejä. Suomen Yleisesikunnan III osaston tiedustelutoimiston viikkokatsauk-

sessä 19.5.1919 mainitaan, että "Vologdan suunnalta on äskettäin saapunut uusi rykmentti, luultavasti 159:s tai 154:s". Rykmentin piti saapua Karjalan kannakselle, mutta vuoden 1919 lopulla sen (JR 159:n) tiedettiin olevan "Äänisen rintamaa vastassa". Huhtikuussa 1920 rykmentti siirrettiin Arkangelista, jonka valtaukseseen se nähtävästi osallistui, Aunukseen ja sieltä kolmen muun 18. Divisioonan rykmentin kera niin sanotulle rautatierintamalle. Keskusotamuseossa Moskovassa on 159. Erillisen rykmentin ensimmäinen lippu, jonka se sai 6. Armeijan poliittiselta päällystöltä vuonna 1918. Museon tietojen mukaan rykmentti osallistui Arkangelin valtaukseseen ja muihin pohjoisrintaman taisteluihin.¹⁸ Pelkästään kuuluminen 18. Divisioonaan, jolle 34. Hyökkäysvaunuprikaatikin oli alistettu, näyttää siis olleen perusteena, kun 159. Erillisen rykmentin lippu luovutettiin prikaatille. Tosin 18. Divisioonallakin oli käytettävissään panssariaselajiin kuuluvia joukkoja, nimittäin panssarijuna Muurmannin radalla divisioonan taistellessa rautatierintamalla.

Sotamuseon kokoelmissa on myös eräs talvisodan aikainen vaakunalippu (108 cm × 145 cm), mutta siitä tiedetään vain, että se on saatu sotasaaliiksi "Laatokan läheltä". Tämän tiedon nojalla on mahdotonta sanoa, mille joukko-osastolle lippu on kuulunut ja onko se mahdollisesti moteista saatua sotasaalista.

Korpilahden Ignoinaholla 6.12.1939 käydyssä taistelussa Erillisen pataljoona 9:n sotasaaliiksi joutui merkkilippu, joka oli kuulunut jollekin 139. Divisioonan yksikölle. Tämäkin lippu löysi aikanaan tiensä Sotamuseoon.¹⁹

Jatkosodan hyökkäysvaiheen aikana saadut sotasaalisliput

Ensimmäiset jatkosodan sotasaalisliput saatiin pohjoisrintamalta rajan takaa. Sen jälkeen kun III AK:n joukot ylittivät rajan 1.–2.7.1941 vallattiin Vuokkiniemen kylä jo 3.7. lyhyen taistelun jälkeen, johon osallistui I/JR 11 muutaman saksalaisen panssarivaunun tukemana. Vastassa oli luultavasti Vuonnisen suunnalle vetäytyneen JR 118:n jälkivarmistusjoukko. Rajavartiosto oli kylästä jo poistunut Uhtualle. Eversti S. A. Malmin johtama osasto, johon

kuului JR 11 ja 25. TykkiK sekä saksalaiset panssarit, eteni Raateentietä tavoitteenaan ensin Vuokkiniemi ja sitten Uhtua. Akonlahden kylästä vihollinen oli jo aikoja sitten poistunut, kun luutnantti Nortian johtama osasto miehitti kylän 25.7. Näistä kylistä löytyneet vaakunaliput otti talteen Sotamuseon tällä suunnalla toiminut sotamuistoesineiden kerääjä.²⁰ Akonlahdesta löytyi kolme ja Vuokkiniemestä vain yksi lippu. Molemmissa kylissä oli rajavartiokasarmit, joista liput varmaankin olivat peräisin.

Saksalaiselle XXXVI AK:lle alistettu 6. Divisioona valtasi Polkuväärän taistelussa 7.7.1941 joukko-osastolipun joltakin 104. Divisioonan rykmentiltä. Taistelu käytiin Sallan-Kantalahden suunnalla Kuolajärven-Vuorikylän tien varsilla. Divisioona sai yöllä 6.7. käskyn katkaista tie, jotta Vuorijärvellä olevilta neuvostojoukoilta estettäisiin pääsy länteen saksalaisten aloittaessa hyökkäyksensä Sallan suunnalla. I/JR 54 katkaisi tien Killuntaivaaran suunnalla ja 6.II/JR 54 siltojen luona Vuorijärven länsipuolella. Neuvostojoukot eivät odottaneet hyökkäystä etelästä, missä maasto oli erittäin vaikeakulkuista. Millä suunnalla lippu vallattiin ja mikä rykmentti lippunsa menetti, siitä 6.DE ei mainitse lähettäessään lipun Sotamuseoon. Kapteeni V. Seppälä ilmoitti vallanneensa lipun.²¹

Karjalan Armeijan operaatioalueen pohjoisosassa Ilomantsiin keskitetty Ryhmä Oinonen valmistautui hyökkäämään rajan yli. Se oli jaettu kolmeen taisteluosastoon. Taistelut Kuolismaassa, Louhivaarassa ym. alkoivat 10.7. Karjalan Armeijan saatua hyökkäyskäskyn. Osasto S:n komentajana oli 2. JPr:n komentaja; siihen kuuluivat Jääkäripataljoonat 5, 6 ja 7, tykkikomppania ja pioneeri-joukkue. Tavoitteeksi oli määrätty rajan ylityksen jälkeen tie Korpiselän Ristikangas-Tolvajärvi. Korpiselän suunnalta oli samalle tielle saapumassa myös 1.JPr. Ensiksi mainitun prikaatin 5. ja 7. pataljoona juutuivat taisteluihin sitkeästi puolustautuvia rajavartioujoukkoja vastaan. Peurujoella osa niistä säärrettiin ja motin vartijaksi jätettiin JP 7. Motti kukistui vasta 21.7., jolloin aseiden lisäksi sotasaaliiksi saatiin motin puolustajien lippu, joka on yksinkertainen punalippu ilman tunnuksia. Se lähetettiin Sotamuseoon.²²

Tolvajärvelle saapuivat miltei yhtä aikaa 14.7. 1.JPr. ja 2.JPr:n 5. ja 6. pataljoona. 1.JPr. oli edennyt nopeasti vetäytyvien neuvostojoukkojen vastarinnasta huolimatta ja oli Koukkarin, Suistamon Uuksun ja Loimolan kylät vallattuaan Syskyjärvellä jo 15.7. Sieltä 1./JP 4, päällikkönä kapteeni V. Lounila, jatkoi välittömästi etenemistä kohti Pitkärantaa saatuaan tehtäväkseen tämän tärkeän tehdaspaikkakunnan valtauksen ennen kuin vihollinen ehtisi ryhtyä siellä hävitystyöhönsä. Pitkärannassa oli tuhoojapataljoona, mutta sen pääosa vetäytyi kiireesti Salmin suuntaan saatuaan kuulla Loimolan joutuneen suomalaisten käsiin.²³ Pitkärantaa puolusti vain komppanian vahvuinen osasto, joka ei kyennyt estämään sen valtausta 16.7. Pitkärannasta saatiin pelastetuksi ”ehkä satoihin miljooniin nouseva omaisuus”.²⁴ Vähäinen oli siihen verrattuna saalis, jonka jääkärit saivat haltuunsa punaupseeriklubista apteekkitalon 2. kerroksesta. Siihen kuului muun muassa vaakunalippu, jollaiset kuuluivat tällaisissa huoneistoissa vakioesineistöön.

Syskyjärvelle saapui myös 5. Divisioonan esikunta. Se sai 17.7. käskyn, että etenemistä oli jatkettava päävoimin Pitkärannan ja Uuksun kautta Salmiin. Neuvostojoukkojen vastarinta alkoi tässä vaiheessa lujittua huomattavasti ja taistelut laajenivat sivustoillekin, aina Suurimäelle saakka. Lotinapellostosta oli autokuljetuksin siirretty vasta heinäkuun puolivälissä muodostettu 3. Erillinen merijalkaväen prikaati Vitelen suunnalle; sen esikunta oli kylässä. Merijalkaväki ja moottoroitu JR 7 yrittivät puolustaa kylää, mutta JP 4 ja II/JR 44 tunkeutuivat sinne väkisin 24.7. Eteneminen jatkui kohti Tuulosjokea, mutta Päämajasta oli jo tulossa käsky, jossa kiellettiin jatkamasta hyökkäystä Vitelestä eteenpäin. Neuvostoliittolaiset olivat Petroskoista saaneet lisäjoukkoja Suojärven suunnalle ja heidän Laatokan-laivasto-osastonsa todettiin liikehtivän pohjoista kohti. Vuoden 1919 kokemusten perusteella saatettiin odottaa Vitelen pommitusta mereltä ja maihinnousua omien joukkojen selustaan.²⁵ Lunkulan- ja Mantsinsaaret miehitetiin sen varalta. Pelko ei ollutkaan aiheetonta, sillä 4. Erillinen merijalkaväen prikaati nousi maihin saarilla yöllä 24.7. Jumitsanlahteen Varpahaisten kylän eteläpuolella onnistui myös pureutumaan noin 60 merisotilasta. Kaikki maihinnousut osastot onnistuttiin kuitenkin

kin välittömästi lyömään takaisin tai tuhoamaan. Eversti Autti JR 8:n komentajana johti viime vaiheessa vihollisen motittamiseen päättäneitä sotatoimia. Lunkulansaaren motista saatiin sotasaaliiksi 4. Pähkinänlinnan tykistö patteriston lippu. Ellei se olisi joutunut suomalaisille, saksalaiset olisivat sen vallanneet, kun he 8.9.1941 saivat Pähkinänlinnan haltuunsa.

Suojärven valtauksen (31.8.) jälkeen Osasto Lagus, vahvistuksestaan Panssaripataljoona, jatkoi hyökkäystä kohti Syväriä. Aunuksenkaupunki vallattiin 5.9. Sotamuseossa on kolme sieltä talteenotettua kansallislippua ja myös "Aunuksen pataljoonan" lippu vuodelta 1919. Tämä pataljoona on varmaankin se jalkaväkipataljoona, joka Suomen Yleisesikunnan III osaston tiedustelutoimiston 12.5.1919 julkaiseman viikkokatsauksen mukaan oli lähetetty Pietarista Aunukseen Lotinapellon kautta yhdessä kolmen punaupseerikurssin tykkipatterin ja ratsuväkieskadroonan kanssa. Luultavasti kyseessä oli Eino Rahjan johtama taisteluosasto. Lipussa olevat tekstit ovat venäjänkielisiä ja lippu on valmistettu Aunuksesta.

Alavoisenjoen (Olonkan) luona taisteltiin jo vuonna 1919 ja 5.9.1941 sieltä löydettiin punalippu, joka on kuulunut "Aunuksen iskuprikaatille". Osallistuiko metsätyömiesten iskuprikaati taisteluihin on epävarmaa, mutta ei mahdotonta. Sitä on ainakin voitu käyttää puolustusasemien rakentamiseen, mikäli sellaista prikaattia enää vuonna 1941 oli olemassa.

Sotasaalislippuja saatiin lisää, kun Osasto Lagus pääsi Syvärille. Niitä löytyi Vaasenin kylästä, Syvärin voimalaitokselta, Lotinapellon kolhoosista ym. Koska ne eivät ole puna-armeijan lippuja, niiden tarkastelu on syytä jättää tässä pois. Lippuja valtasivat muutkin joukot kuin Osasto Lagus mm. JR 23, joka valtasi Syvärin voimalaitoksen. JR 9 puolestaan sai Nirkan asemalla saaliiksi 3. Divisioonan 3. Viipurin kaupunginosan rykmentin lipun; rykmentti kuului "kansan nostoväkeen". Lippua ei lähetetty Sotamuseoon.²⁶ Vasta Petroskoin valtauksen jälkeen Vahv. 1.JPr. sai sotasaaliiksi kaksi lippua, molemmat Poventsasta. Kaupunkia puolustivat 71. ja 313. Divisioona, jotka kuitenkin yöllä 6.12.1941 alkoivat vetäytyä jäätyneen Poventsanlahden yli sen itäpuolelle. Ennen ja jälkeen

Poentsan valtauksen käytiin kanava-alueella kovia taisteluita. Kaupungin valtasivat JP 2 ja 3./Panssaripataljoona. Taistelujen aikana kanavasulkujen miehistöt räjäyttivät pioneerien avustamina Karjalan Rintaman insinöörihallinnon käskystä useita sulkuja, viisi aamuun 7.12. mennessä ja vielä yhden sen jälkeen. Seurauksena oli tuhoisa tulva, jonka alle jäi koko itäosa Poentsasta. Pakkasen jäädytettyä tulva-alueen valtaajat pääsivät tutkimaan kaupunkia. Tällöin löydettiin myös edellä mainitut kaksi lippua. Toinen niistä on samanlainen vaakunalippu kuin Pitkärannasta löytynyt, toinen taas 43. OGPU-rajavartiorykmentin vuonna 1934 saama tunnustus- eli palkintolippu Tšekan, eli kuten lippuun on kirjoitettu, B.II.K-OGPU:n 16. vuosipäivän kunniaksi. Kun Tšeka perustettiin vuonna 1918, 16 vuotta oli kulunut sen perustamisesta vuonna 1934, jona vuonna myös valmistui Vienan- eli Valkeanmeren kanava. Kanavan päätepieste ja hallinto sijaitsivat Poentsassa. Kanavakombinaatin rakennuksista liputkin varmaan löytyivät. Lippuun ommeltu patolaitoksen kuva esittänee Vojatsun suojarahat. Stalin seurueineen osallistui kanavan vihkimiseen. Jatkosodan aikana 43. OGPU-rykmentti ei enää vastannut kanava-alueen vartiointista, sen tehtävät olivat siirtyneet 155. Rajavartiorykmentille, joka osallistui mm. Karhumäen puolustukseen. Vahv. 1.JPr:n esikunta lähetti liput Paateneesta vuonna 1942 Sotamuseoon; niihin tutustuttiin ensin VI AK:n esikunnassa ja Päämajassa.²⁷

Karjalan kannaksen valtauksessa saadut liput

Jatkosodan sotasaalislippujen joukossa on muitakin rajavartioiden joukkojen lippuja kuin ne, joista on edellä kerrottu. Lippunsa menettivät myös Leningradin piirin 33. rajavartio-osasto sekä 4. Pähkinänselän ja 5. Siestarjoen rajavartio-osasto. Ensiksi mainittu oli talvisodan jälkeen vartioimassa rajavyöhykettä, joka ulottui Pukalsjärveltä Nuijamaanjärveen. Elokuun puolivälissä 1941 se sai käskyn siirtyä mahdollisimman nopeasti Räisälän suunnalle ”siellä olevien vihollisen 265. Divisioonan luhistumaisillaan olevien osien vahvistamiseksi”, kuten 10. DE:n lippua koskevassa lähetekirjelmässä

mainitaan. Tämä divisioona oli taistellut 265. Divisioonaa vastaan, mutta kääntänyt rintamansa etelää kohti Hiitolan valtauksen jälkeen. Leningradin piirin 33. rajavartio-osasto koottiin Säkkijärvelle 15.8., josta sen matka jatkui heti autoilla kohti Räisälää. Kolonnalla, johon kuorma-autojen lisäksi kuului tykistöä ja panssarivaunuja, ei ilmeisesti ollut "avantgardea" ja niin se, kaikessa rauhassa edetessään ja yleistilannetta tuntematta, joutui yllättäen tulituksen kohteeksi Pölläkkälässä lähellä Oravakydön kylää. Valtatien varteen, sen molemmin puolin, oli vähän aikaisemmin saapunut kaksi JR 49:n pataljoonien kärkijoukkuetta, jotka kolonnan läheisyydessä avasivat sitä vastaan voimakkaan tulen. Rykmentti oli aamulla 16.8. lähtenyt Taljalan kylästä kohti Vuosalmea. Jatkosodan historian mukaan samalla alueella tavattiin "jokin sinne leiriytynyt rajavartiopataljoona". Oravakydön kylän eteläpuoleisessa maastossa käytiin sitten kovaa lähitaistelua parin vuorokauden ajan.²⁸

Yllättävän tulenavauksen kohteeksi joutunut kolonna oli nimenomaan Leningradin piirin 33. rajavartio-osasto. Leiriytyneenä tavattu rajavartiopataljoona oli 4. Pähkinänlinnan rajavartio-osasto. Se saarrettiin ja motti vallattiin 19.8. Leningradilaisista rajavartioiden osa pääsi murtautumaan saarroksista. Erään läpimurtaneen joukon mukana olivat osaston komentaja, majuri S. I. Smirnov, joka haavoittuneena harhailtuaan joutui vangiksi Vuosalmella ja hänen mukanaan rykmentinkomissaari Soldatov, lääkäri Grebenik, huoltopäällikkö Maruhin ja politrukki Šarlytsin. He yrittivät sitten paeta veneellä Vuosalmelta, mutta heidät tavoitettiin eräältä saarelta. Soldatovin laukusta löytyivät molempien edellä mainittujen rajavartio-osastojen liput.²⁹

Vuoksen Kiviniemessä, jonka 10. Divisioona valtasi 21.8., joutui vangiksi eräs aliluutnantti, joka kuljetti mukanaan 5. Rajavartio-osaston lippua. Sen Sotamuseoon lähettänyt JR 43:n tiedustelupseeri mainitsee kirjeessään, että "lippu ei liene varsinainen sotalippu, vaan jonkinlainen tunnustus tai palkinto".³⁰ Tästä rajavartio-osastosta tiedetään, että ainakin heinäkuussa 1941 se oli rajavartioimassa Vuoksenniskan korkeudella, mutta osallistui sittemmin taisteluihin Enson-Jääsken-Kirvun suunnilla. Sotamuseossa

Leningradin piirin 33. rajavartio-osaston lippu "ensi sijasta palveluksessa sotilaallisessa ja poliittisessa valmiudessa".

The colours of 33rd Border Guard Detachment, Leningrad District; for "The first place at service in military and political preparedness".

on pieni punainen komentopaikan lippu Jääsken Tietäyälän kylästä, mutta se lienee sinne unohtunut joltakin jalkaväen yksiköltä. 5. Rajavartio-osaston täydellinen nimi oli 5. Siestarjoen rajavartio-osasto. Se oli perustettu vuonna 1924, kun siihenastinen rajan vartiointi alati vaihtuvin joukoin oli osoittautunut epätydyttäväksi. Siestarjoella oli toiminut erillinen vartiokomppania ja Valkeasaarella jonkin aikaa muun muassa 1. Suomalainen tarkka-ampujarykmentti, asemalla niin sanottu Kokon osasto vahvuudeltaan 250 miestä. Vuonna 1924 Kannakselle tuotiin Suomenlahden eteläpuolelta Kingiseppistä eli entisestä Jaamasta yksi kansalaissotaan osallistuneen 380. Rykmentin pataljoonista, johon Siestarjoen erillinen vartiokomppania luultavasti yhdistettiin. Yhdistynyt rajavartio-osasto sai nimen 5. Siestarjoen rajavartio-osasto. Sen toiminnassa oli aluksi monia puutteita, mutta toimintaedellytyksiä parannettiin ajan kuluessa. Vuonna 1930 osaston vahvuus oli 935 henkilöä, mikä vastasi muiden rajavartio-osastojen vahvuutta. Marraskuussa 1935 osasto palkittiin Punaisen Lipun kunniamerkillä ja kunnostauduttuaan Leningradin piirin rajavartio-osastojen välisissä kilpailuissa osastolle annettiin 3.12.1940 kiertävä punalippu "Ete-

vämmydestä sotilaallisessa ja poliittisessa valmiudessa” eli se lippu, jonka se sitten menetti Kiviniemessä. Muutenkin rajavartiosasto sai tunnustusta ”rajan vaikean osan” ja ”Leninin kaupungin etumaaston” vartioinnista. Talvisodan aikana osastolla oli erityistehtäviä, joiden laadusta ei ole tarkempaa tietoa.³¹

Syväoron suunnalla oli jo ennen Kiviniemen valtausta saatu sotasaaaliiksi joukko-osastolippu. Syväoro kuului I AK:n 2. Divisioonan tavoitteisiin. Divisioonan hyökkäyslähtöasemat olivat Simpeleen järvisedun idänpuoleisella järvilinjalla. Vastassa olivat 142. Divisioonan rykmentit 461 ja 701, jotka puolustivat Kukkarolahden-Syväoron-Tyrjänjärven linnoitettua linjaa. Divisioonan hyökkäys alkoi 31.7. Edellisenä päivänä II AK oli saanut käskyn aloittaa Karjalan kannaksen takaisinvaltauksen. Kukkarolahden ja Tyrjänjärven välillä hyökkäsi 17.Er.RajaJP, joka eteni rautatien Elisenvaara-Syväoro-Parikkala itäpuolelle, kun länsipuolella samaan aikaan alkoi neljän II AK:n divisioonan hyökkäys. 17.Er.RajaJP:lla oli vastustajana II/JR 701. Pataljoona sai kuitenkin 1.9. käskyn rajoittua puolustukseen Syväoron suunnalla ja osallistua osilla voimistaan hyökkäykseen Tyrjän vahvaa puolustusasemaa vastaan. Se vallattiin 4.8. Samaan aikaan II/JR 701 puolusti vielä sitkeästi Syväoroa helpottaakseen muiden joukkojen vetäytymistä Elisenvaaraa kohti. Tyrjästä saatuun suureen sotasaaaliiseen ei näytä kuuluneen yhtään punalippua. Rajajääkärit valtasivat Syrjän aseman ja läheisen Poutalan kylän 6.8. Kylä sijaitsee Elisenvaaraan vievän tien ja Koitsanlahdesta Syväoroon tulevan tien risteyksessä. Kylän ympäristöön ja teiden varsille oli viholliselta jäänyt suuri määrä aseita ja kalustoa. Kylästä sotasaaalislippukin on varmaan löytynyt.

Kannakselta oli 198. Moottoroitu divisioona siirretty Sortavalan suunnalle tukemaan kaupungin puolustusta. Sortavalan pohjois- ja luoteispuolella taisteli 168. Divisioona, 198. ja 142. Divisioona puolustautuivat Hiitolan pohjois- ja koillispuolella. Kenraalimajuri Krestovskin, 198. Divisioonan komentajan, taistelukäsky no 2/28.7. alkaa toteamuksella, että ”vihollinen koettaa 7. ja 19. Divisioonan osilla keskittää hyökkäystä 168. Divisioonan kaistalla tarkoituksella vallata Sortavala, uhaten täten 23. Armeijan ja 19. Armeijakun-

nan sivustaa". Hiitola, Lahdenpohja ja Kurkijoki vallattiin 9.8. mennessä. Neuvostojoukkojen vastahyökkäys Hiitolan suunnalla torjuttiin 10.8. ja hyökkäys koko rintamalla jatkui kohti Laatokkaa jo seuraavana päivänä. Sortavalan valtasi 7. Divisioona vasta 28.8. Kaupungista on otettu talteen useita sotasaalislippuja, mutta vain yksi niistä on Sotamuseossa. Kaupungintalon lippusalosta laskettiin heti valtauksen jälkeen alas punalippu ja tilalle nostettiin Suomen lippu. Alas otetun lipun pitäisi sen lähettäjän mukaan olla sama lippu, joka lähetettiin Sotamuseoon. Tämä ei tunnu kovin uskottavalta, koska kyseessä ei ole kansallislippu vaan vaakunalippu, jonka reunoissa on hapsut ja jonka ulkopuoli on tyhjä. Lienee kuitenkin uskottava lipun lähettäjää. Mutta kysyä sopinee, mihin on joutunut se lippu, joka II/JR 30:n sotilaille on käsissään heti valtauksen jälkeen otetussa valokuvassa? Lipussa on tanko kärki-neen ja lippuvaatteen sisäpuolella on NL:n vaakuna vasemmalla ja Leninin ja Stalinin pääkuvat oikealla, yläreunassa vaakunaiskulause ja vaakunan alla C.C.C.P.-kirjaimet.³²

Läntisen Kannaksen valtaus alkoi siinä vaiheessa, jolloin II AK:n joukot jo olivat saavuttaneet Laatokan rannat ja 18. Divisioona ylittänyt Vuoksen vesistön. Hyökkäyksen aloittamista koskeva käsky saapui IV AK:lle 20.8. Suomalaisten joukkojen voitokas ja nopea eteneminen Itä-Kannaksella kohti Laatokkaa sai neuvostoarmeijan ylijohdon vakuuttuneeksi siitä, että Viipurin ryhmän kolme divisioonaa olivat joutumassa vaikeuksiin ellei niitä vedettäisi taaksepäin raja-alueelta. Samana päivänä kun IV AK sai hyökkäyskäskyn 23. Armeijan komentajan käskettiin vetää joukkonsa entistä edullisemmalle puolustuslinjalle, joka kulki Pyhäjärvestä Vuoksen järveen ja Vuoksen oikeaa rantaa pitkin Viipurin pohjoispuolelle. Ensimmäisenä Vuoksen yläjuoksulta irroitettiin 115. Divisioona, joka saapui Tammisuolle. Vahvistettu 43. Divisioona miehitti Viipurin pohjoispuoliset asemat ja 123. Divisioona siirtyi Peron ja Kämärän väliseen maastoon. Suomalaisten joukkojen lähestyessä Viipuria Päämaja käski 23.8. IV AK:n katkaista kaikki Viipurista etelään ja kaakkoon johtavat tiet. Lihaniemeen alettiin siirtää 8. Divisioonan joukkoja 24.8. ja ne valtasivat sillanpääasemat mantereen puolella. Koivistolle vievät tiet katkaistiin. 115. ja 123. Divisioonan aloitta-

ma vastahyökkäys koilliseen kohti Vuoksea tyrehtyi muutaman päivän kuluttua kovien taistelujen jälkeen. Leningradin rintaman sotaneuvosto antoikin sitten 28.8., tosin liian myöhään, käskyn Viipurin ryhmän divisioonien vetämisestä Muolaanjärven-Rokkalanjoen linjalle. Joukkojen vetäytyminen Viipurin seudulta alkoi heti ja suomalaisille avautui tie kaupunkiin.

Ensimmäisinä Viipuriin tulleet joukot vetivät linnan tornista alas punalipun. Sitä säilytetään Sotamuseossa, mutta siitä on vain vä-rinsä menettäneet riekaleet jäljellä. Kaupungista löytyi useita mui-takin lippuja, muun muassa hovioukeuden talosta 3.9. kansallislip-pu. Vasta joulukuussa 1941 löydettiin rakennuksesta, josta yksi huone oli ollut 14. NKVD-rykmentin käytössä, lippu, joka ilmeisesti oli kuulunut tälle rykmentille ja unohtunut kätköpaikkaansa ryk-mentin lähtiessä.³³ Samasta huoneesta löytyi pahville piirretty kartta, joka kuvaa nähtävästi saman rykmentin 3. komppanian talvisodan aikaista marssireittiä Leningradista Viipuriin. Komppa-nia marssi Tyrisevän ja Terijoen kautta, ylitti rautatien Vammel-suussa ja jatkoi marssiaan Vammeljärven eteläpuolitse Järnilään ja Kuolemajärven ohittaen rautatien suunnassa kohti Viipuria. So-tamuseossa on 61 cm × 100 cm:n kokoinen punalippu, joka lienee tämän komppanian lippu, koska se on löydetty samasta huoneesta kuin 14. NKVD-rykmentin lippu. Siinä on merkintä ”3. C.Pota” (= 3. jalkaväkikomppania). Tähti, sirppi ja vasara on ommeltu lippuun kultalangalla.

Moottoroitu 14. NKVD-rykmentti oli Sortanlahdelta Laatokan suunnalta lähetetty 43. Divisioonan vahvistukseksi. Sekä JR 14 että 43. Divisioona pyrkivät Liimatan aseman kautta Koivistolle Kaislahden kautta vievälle tielle ja rautatielle. 115. Divisioona yritti päästä Säiniön kautta Huumolaan. Etujoukkona sillä oli JR 638, joka pääsi Korpelan Autioon saakka, mutta menetti siellä tykistönsä ja kuormastonsa. JR 272 ja JR 576, molemmat 115. Divisioonan rykmenttejä, juutuivat taisteluihin Karhusuon-Säi-niön alueella ja saarrettiin. Säiniön valtauksen oli saanut osalleen 4. Divisioonan JR 5, ”joka sisempänä saartorenkana torjui 29.8. kaikki vihollisen ulosmurtautumisyrietykset ja sai runsaan sotasaaliin”.³⁴ Säiniölle oli kuormastonsa jättänyt JR 245, 123. Divisioonan

rykmentti, jonka piti vallata takaisin Kämärän asema, mutta joka ei siihen pystynyt. 43. Divisioonan pääosan onnistui tunkeutua Porlammille saakka, mutta ei sieltä kauemmas. Sitten sen ”moraa-li” alkoi tykkitulessa ja taisteluissa kärsittyjen tappioiden vuoksi heikentyä eikä sen onnistunut jatkuvin hyökkäyksinkään raivata itselleen pääsyä ulos saartorengaasta. Hyökkäykset kilpistyivät I/JR 24:n ja III/JR 45:n puolustukseen. Divisioonan viimeinen läpimurtoyritys tapahtui 30.8.

Säiniön sotasaaliin joukossa oli kaksi, ehkä kolmekin joukko-osastolippua ja yksi Komsomol-järjestön Spartak-lippu. Taisteluis- sa oli tästä päättäen mukana myös nuorkommunisteja Viipurista. Sotamuseossa on kaksi näistä Säiniöllä vallatuista lipuista ja myös Spartak-nuorison lippu. Hämeenlinnassa on valokuvattu yksi lippu, joka on peräisin Säiniön taistelusta. Porlammilla motin jälkiselvi- tys oli uskottu III/JR 25:lle. Motista talteenotettiin heti valtauksen jälkeen kaksi joukko-osastolippua, kolmas löytyi myöhemmin. Ne aiottiin aluksi luovuttaa Pohjois-Kymenlaakson Suojeluskuntapii- rille, mutta Päämajan puututtua asiaan Kotijoukkojen Esikunta lähetti liput Sotamuseoon.³⁵ Yksi lipuista löytyi autojen alta ja oli kiinnitetty tilapäistankoon, mutta sitä ei otettu mukaan, kun lip- pua lähdettiin kuljettamaan. Toinen lippu löytyi kenraalimajuri Kirpitšnikovin esikunnan autosta ja sen löysi vänrikki V. Ikonen. Kolmannen lipun talteenotti kapteeni Koskinen. Ensimmäisen niin sanotun komissaarin lipun löytäjä oli kersantti Erola. Kapteeni Koskisen löytämä lippu on vankitiedon mukaan kuulunut ”jollekin Punaisen Lipun kunniamerkin” saaneelle divisioonalle. Tuskinpa se voi olla mikään muu kuin 43. Divisioona, sehän oli talvisodan jälkeen palkittu mainitulla kunniamerkillä.

Eräältä 6.9.1941 Valkeasaaren suunnalla vangiksi otetulta 123. Divisioonan sotilailta löytyi lippu, jota hän oli kuljettanut muka- naan. Lippu on osoittautunut 49. Divisioonan 146. Tarkka-ampuja- rykmentin kunniapunalipuksi m/26, jonka rykmentti oli saanut kansalaissodan aikaisista ansioistaan. Rauhan ajan JR 146:sta muodostettiin, kuten Ohto Manninen on selvittänyt, syksyllä 1939 123. Divisioona, jolle mainittu lippu siirtyi perinnelippuna. Loka- kuussa 1939 Kalininin alueella muodostetun 123. Divisioonan

115. Divisioonan tiedustelupataljoonan lippu (?) 1920-luvulta. ”Parhaalle yksikölle fyysisessä valmiudessa”.

The colours of the Reconnaissance Battalion, 115th Division (?) from the 1920's. "To the best unit in physical preparedness".

marssivalmiista rivistöstä otetussa valokuvassa näkyy rivistön edessä kaksi lippua, joista toinen on ilmeisesti 146. Rykmentin, toinen divisioonan lippu (ks. teos *Boi v Finljandii*, osa II, sivu 508).

Heinäkuussa 1941 Leningradissa, Oranienbaumissa ja Kronstadtissa oli aloitettu muodostaa merijalkaväen erillisiä prikaateja, jotka heti muodostamisen tultua suoritetuksi joutuivat etulinjaan Suomenlahden molemmin puolin. Näin esimerkiksi Syvärillä, jonne 3. Erillinen merijalkaväen prikaati lähetettiin 7. Armeijalle alistettuna. Elokuun lopulla muodostetusta 5. Erillisestä merijalkaväen prikaatista kaksi pataljoonaa lähetettiin Karjalan kannakselle tehtävänä pyrkiä yhteyteen 43. Divisioonan kanssa. Kärsittyään tappioita taisteluissa III/JR 45:aa ja I/JR 24:aa vastaan merijalkaväen oli vetäydyttävä takaisin Koiviston suunnalle Kaislahdelta, jossa se näyttää menettäneen lippunsa. Kaislahdella on ainakin valokuvattu lippu, jonka sisäpuolella on Neuvostoliiton vaakuna, sen yllä kirjaimet C.C.C.P. ja vaakunasta oikealle siihen kuuluva iskulause. Tätä lippua ei ole Sotamuseossa.

Jalkaväkirykmentit 24 ja 45 aloittivat etenemisen Koivistolle

43. Punalipun divisioonan poliittisen päällystön lippu. Kiertävä lippu "Parhaalle yksikölle sotilaallisessa ja poliittisessä valmiudessa".

The flag of the political higher command of 43rd Red Flag Division. A rotating flag "To the best unit in military and political preparedness".

49. Divisioonan 146. Tarkka-ampujarykmentin kunnialippu m/26, vallattu jatkosodassa 123. Divisioonalta.

The Honour Red Flag of 146th Sharpshooter Regiment, 49th Division; model 1926. Captured from 123rd Division in the Continuation War.

heti, kun merijalkaväki oli vetäytynyt eikä 43. Divisioonasta enää ollut vastusta. JR 24 marssi Humaljoelle. Sinne siirtyi myös JR 45, koska 8. Divisioonan komentaja oli päättänyt, että hänen komennossaan olevien joukkojen oli osallistuttava Koivistonniemen valtaukseseen. Tämän tehtävän armeijakunnan komentaja oli kuitenkin varannut JR 3:lle. Takaa-ajettuna Koivistolle eri tahoilta pyrkineistä neuvostojoukoista osa hajaantui ja osa joutui sotavangeiksi. Koiviston satamaan saapuneisiin tykkiveneisiin ja muihin aluksiin ehdittiin kuitenkin ottaa mukaan noin 12 000 miestä. Näiden joukossa olivat ne vajaat 2 000 JR 638:n sotilasta, jotka 115. Divisioonan komentajan johdolla olivat Säiniöllä murtautuneet saarroksista vain henkilökohtaiset aseet mukanaan. Koivistolla JR 3 sai sotasaaaliiksi lipun, joka on samanlainen kuin Säiniöllä vallattu poliittisen päällystön lippu, mutta ilman Leninin ja Stalinin kuvia. Lippu on saatu Sotamuseoon, mutta kenelle se on kuulunut, sitä ei voi varmuudella sanoa.

Koivistolla nousi aamuyöllä 3.9. maihin 8. RPr. Prikaatille jäi tehtäväksi Koivistonniemen puhdistaminen niistä harhailevista vihollisen sotilaista, joita ei ollut onnistuttu saamaan mukaan evakuointialuksiin. Samana päivänä prikaati miehitti Tuppuran saaren, josta vihollinen oli poistunut. Saarella olevassa lipputangossa liehui edelleen punainen merisotalippu. Se otettiin sotasaaaliiksi ja luovutettiin sittemmin Sotamuseolle. Lippu on raine- ja samalla linnonituslippu, jossa valkean, ison 5-kärkisen tähden keskellä on pieni punainen vastaavanlainen tähti sirppi- ja vasaratunnuksineen. Samanlainen lippu saatiin sotasaaaliiksi Saarenpään linnakkeelta.

Neljäskin "komissaarin" lippu löytyy Sotamuseosta. Sen otti talteen kapteeni E. Salovuori kesällä 1941 Kannaksella; paikkaa ei ole mainittu. Salovuori lähetti lipun eversti L. Leanderin välityksellä puolustusministerille, jalkaväenkenraali Rudolf Waldenille, joka luovutti sen Sotamuseolle. Lipussa olevan leiman mukaan se on valmistettu vuonna 1940. Toisessa leimassa on merkintä "Punaisen Lokakuun klubi".

Talvisodan ja jatkosodan aikana puna-armeijassa tehostettiin voimallisesti puoluepoliittista työtä joukkojen moraalin ja taistelukykyyn kohottamiseksi. Ehkä 3./JR 14 NKVD tässä tarkoituksessa

lähetettiin Viipuriin. Lippumalli, johon on kuvattu Lenin ja Stalin ja jossa iskulauseena on ”Ylimmäksi Leninin-Stalinin lippu, se tuo meille voiton” liittyy tähän kampanjaan.

Sotamuseon lippukokoelmiin kuuluu myös 59. Viipurin rykmentin lippu. Se ei kuitenkaan ole Viipurista sotasaaliiksi saatu. Sen on museolle lahjoittanut kenraali Harald Öhqvist palattuaan komentukseltaan Saksasta. Saksalaiset luovuttivat suomalaiselle yhdysupseerille Vitebskin suunnalla sotasaaliiksi saamansa lipun. Kyseessä on Leningradin Viipurin kaupunginosassa muodostettu rykmentti, joka osallistui Venäjän kansalaissotaan. Tämän perinnelipun 2. maailmansodan puhjettua saanut rykmentti on todennäköisesti kuulunut kenraali (sittemmin marsalkka) I. S. Konjevin komentamaan 19. Armeijaan, joka taisteli Vitebskin suunnalla Saksan keskustan armeijaryhmää vastaan kesällä 1941. Useampia kymmeniä kilometrejä leveälle rintamanosalle keskitettiin ensin 153. ja sitten 128. Divisioonaa, johon ehkä 59. Viipurin rykmentin lippua kantanut rykmenttikin kuului.³⁶

Sotamuseon sotasaalislipuissa on edellä mainittujen tavallisten vaakunalippujen lisäksi vielä kuusi samanlaista lippua, mutta tiedot siitä, missä ne on saatu sotasaaliiksi ja minkä joukko-osaston toimesta, ovat varsin puutteelliset. Yksi lipuista on Itä-Karjalasta peräisin ja saatu Suojelupoliisilta vuonna 1950. Jo 16.6.1942 Suojelupoliisi lähetti museolle ”bolševikkien sotalippuja Äänislinnasta” kaksi kappaletta, mutta molemmat liput ovat kaikkea muuta kuin sotalippuja. Kaksi vaakunalippua Sotamuseo on saanut Päämajan tiedustelutoimistolta, mutta toisesta niistä on sisäpuoli revitty irti. Kahdennentoista divisioonan esikunta lähetti 16.1.1942 museolle neljä ”Sosialistisen neuvostotasavallan” lippua Karjalan kannakselta vuonna 1941, mutta ilmoittamatta sitä, miltä paikkakunnalta se oli liput saanut ja mikä joukko-osasto oli ne ottanut talteen.³⁷ Yksi näistä lipuista on vaakunalippu, kuten myös kaksi muuta Karjalan kannakselta vuonna 1941 talteenotettua lippua.

Vuosina 1942 ja 1943 puna-armeijalle ja -laivastolle vahvistettiin uusia lippumalleja (1942 kaartinjoukoille ja 1943 merivoimille). Koska näitä lippuja ei jatkosodan aikana saatu sotasaaliiksi, niitä on tarpeetonta esitelläkään. Näinä vuosina ja jo aikaisemminkin

Sotamuseoon lähetettiin 17 kappaletta eri järjestöjen, tuotantolaitosten, puolueopistojen yms. lippuja, joita oli tarkoituksena esitellä Sotahistoriallisen toimiston ja museon suunnittelemassa voitonnäyttelyssä. Näissä lipuissa on useita, jotka on valmistettu jo 1920-luvulla ja muutamissa on myös suomenkielistä kirjoitusta. Tilan puutteessa näitä lippuja ei voida esitellä sanoin eikä kuvin puna-armeijan lippujen kanssa.³⁸ Sama koskee Komsomol-järjestön lippuja, joita museolla on parikymmentä. ”Nuorten pioneerien” lippujen lisäksi on pari ”nuorimpienkin pioneerien” eli ”Iljtsin lastenlasten” lippua.

Sotasaalislippujen tutkimuksessa ehkä hankalinta on sen toteaminen, mille joukko-osastolle lippu on kuulunut. Valtaushetkellä vallinneesta taistelutilanteesta ei ole myöskään käytettävissä kuin toisen osapuolen tietoja. Tosin Saksassa eräs arvostettu lippujen tutkija oli sitä mieltä, ettei sodanaikaisilla ilmoituksilla ja kertomuksilla, jotka koskevat sotalipun valtausta tai sen menettämistä, ole kuin ehdollinen arvo.³⁹

SOTASAALISLIPPUJEN YKSITYISKOHTIEN KUVAUS

1. 81. Divisioonan 241. Rykmentin lippu

Lähes aniliininpunaista satiinia, koko 142 cm × 172 cm. Kuvat ja kirjoitukset maalattu öljyvärein, osaksi lakattu. Sisäpuoli: Yläosan keskellä NL:n vaakuna: maapallon maat pahoin tummuneet, muu osa oranssinväristä, sirppi ja vasara miltei mustat, aurinko ja seppelaukon pieni tähti kultaa. Seppelnauhaa ei ole, sen korvaa 4 mustaa nauhaa kullankäpäläisen tähkäpääseppeleen alaosassa. Vaakunan yllä kaareissa: ”Kalugan alueneuvoston toimeenpaneva komitea”. Vaakunan alla: ”81. t.a. divisioonan 241. rykmentille” (venäjäksi). Tekstit ja niiden päissä olevat koristekiehkurat kultaa. Nurkissa pienten avointen kullankäpäläisten seppeleiden sisällä samanväriset sirppi- ja vasarakuviot. Ulkopuoli: Keskellä suuri oranssinväriäinen 5-kärkinen, mustareunainen tähti, jonka keskellä valkeassa ympyrässä Leninin rintakuva e.p.; puku musta, kaulus valkea. Tähti on kullankäpäläisen seppeleen päällä; musta rusetti sitoo lehvät. Alina 5 kolmisäteistä sädekimpua, kaksi yläviistoon, kaksi sivuille ja yksi alaspäin. Säteet kultaisia, kuten myös lipun nurkissa olevat 4 avointa pientä seppelettä, joissa kultaiset C-C-P-P-kirjaimet.

2. 18. Jaroslavin tarkka-ampujadivisioonan vallankumouksen kunniapunalippu m/26

Sinooperinpunaista silkkiripsiä vaaleansinisin noin 10 cm levein reunoin. Koko 115 cm × 120 cm. Kuvat ja tekstit ommeltu osaksi kulta- ja hopealangoin. Sisäpuoli: Keskellä NL:n vaakuna: maapallon meret vaaleansiniset, maat punaiset, tähkäpääät keltaiset, seppelaukon pieni tähti punainen, keltareunainen. Sirppi ja vasara maapallon päällä hopealankaa, vahvennetut. Yläreunassa vaakasuoraan kahdella rivillä vaakunaiskulause kultanvärisenä. Punaisen kentän nurkissa punaisen tähden ja hopeisten sirpin ja vasaran muodostamat kuviot. Sinisissä reunoissa kussakin 11 kulturalankaista sirppi- ja vasarakuviota ja nurkissa pienet punaiset tähdet kultanvärisissä renkaissa. Ulkopuoli: Yläsisäkulmassa kolmella rivillä venäjäksi: "SNTL:n toimeenpaneva keskuskomitea". Lähellä ulkoyläkulmaa suurehko punainen, kultareunainen 5-kärkinen tähti, jonka viisi tiheää kultaista sädekimppua ulottuvat punaisen kentän reunoihin, yksi alas, kaksi sivuille ja kaksi viistoon ylös. Alasisäkulmassa osa pohjoista pallonpuoliskoa ja Siperiaa, jossa tummanpunaisella pohjalla hopeanvärinen sirppi, vasara ja pistin. Maapallon kyljessä pienin, kultanvärisin kirjaimin kahdella rivillä venäjäksi: "18. Jaroslavin tarkka-ampujadivisioona." Reuna samanlainen kuin sisäpuolella.

3. Moskovan 1. kevyen, lentävän tykistöpatteriston lippu

Sinooperinpunaista, oranssinsävyistä lameekangasta. Koko 140 cm × 150 cm. Tekstit ommeltu mustalla langalla. Sisäpuoli: Keskellä applikoitu kolmio hopeabrokadia mustin samettireunoin. Kolmion keskellä oleva pieni punatähti myös samettia, sen keskellä kultanvärinen aura- ja vasarakuvio, päällä hopeanväriset tykinputket ristissä. Kolmion yllä ja sivuilla kaarevasti iskulause "Voitto tai kuolema" (venäjäksi) ja alla vaakasuoraan yhdellä rivillä: "25.lokakuun muistoksi". Nurkissa kirjaimet M-L-L-D. Ulkopuoli: seitsemällä rivillä venäjäksi: "Ensimmäiselle Moskovan/kevyelle lentävälle/tykistö/divisioonalle/lokakuun vallankumouksen/muistoksi/Hodinkan ja Presnjan kommunistit". Lipun reunoissa kultanvärinen nyöri. Lippu lienee vuodelta 1918. Talvisodassa 18. Divisioonan kenttätykistörykmentti 3:n lippuna (?).

4. 3. Erillisen kevyen lentokoneiden torjuntapatterin lippu

Kukkakuviosta karmiininpunaista satiinia. Koko 123 cm x 124 cm. Sisäpuoli: Yläsisäkulmassa aidattuna vaaka- ja pystysuorin kultanvärisin viivoin vaaleat, kyrilliset kirjaimet P.C.F.C.P. Keskellä

Neuvosto-Venäjän vaakuna heraldisena kuviona: vaaleanpunainen, kultareunainen ympyrä ja sen alareunassa kullanvärinen aurin-
gonkehrä, jossa kolme kullanväristä pitkää sädekimpua, yksi suo-
raan ylös, muut yläviistoon, kussakin viisi sädettä, keskimmäisen
sädekimpun päällä ympyrän keskellä vaaleat, kultareunaiset sirppi
ja vasara. Ympärillä valkotähkäinen, kultareunainen avoin seppe-
le. Vaakunan alla kahdella rivillä kultalangalla teksti: "Kaikkien
maiden proletaarit, yhtykää!" Ulkopuoli: Keskellä pienehkö puna-
armeijan tunnus: 5-kärkinen punatähti kultareunoin, sen keskellä
vaaleat aura- ja vasarakuviot. Tähten alla kullanvärinen aurinko-
kuvio säteineen. Tähten yllä kaaressa suurin, vaalein, kulumikkain,
kultareunaisin kirjaimin "OT B-II-И-K" (= yleisvenäläiseltä toi-
meenpanevalta keskuskomitealta). Alareunassa kahdella rivillä
kultalangalla teksti: "3. Er. kevyt lentokoneiden torjuntapatteri"
(venäjäksi). Lipun reunoissa kullanväriset hapsut. Lippu on vallan-
kumouksen kunniapunalippu m/1920. Talvisodassa 18. Divisioonan
ilmatorjuntayksikön lippuna (?).

5. 76. Hyökkäysvaunupataljoonan päällikköyslippu

Sinooperinpunaista satiinia. Keskellä liehuvaa lippua esittävä app-
likoitu kuvio tankoineen, kärkineen: lippu tummanpunainen, tanko
ja kärki keltaista pumpulilankaa. Liehuvan lipun keskelle ommeltu
reunasta reunaan ulottuva ympyrä, jonka keskustan täyttää 5-
kärkinen, tummanpunainen tähti, kärkien välit täynnä kultaisia
säteitä. Lippukuvion yllä keltaisella langalla ommeltuna valtion-
vaakunan iskulause, josta viimeinen sana lipun alla. Ulkopuoli
tyhjä. Reunoissa harvat kullanväriset hapsut. 1930-luvulla valmis-
tettu.

6. 159. Erillisen rykmentin lippu kansalaissodasta

Karmiininpunaista plyysiä, koko 130 cm × 131 cm. Täysin saman-
lainen kuin lippu nro 4, seuraavin poikkeuksin: maapalloa kuvaava
ympyrä hyvin tummaa punaista, samoin ulkopuolen 5-kärkinen
tähti. Tähten alla lipun alareunassa yhdellä rivillä vaakasuoraan
venäjäksi kultalangalla teksti: "159. Erilliselle rykmentille". Talvi-
sodassa 34. Hyökkäysvaunuprikaatin lippuna. Kunniapunalippu
m/20.

7.-8. Akonlahden vaakunaliput jatkosodasta

Liput ovat samanlaisia, ompelussa pieniä eroja. Sinooperinpunaista
satiinia. Koko 115 cm × 150 cm. Sisäpuoli: NL:n vaakuna, jossa
maapallo applikoitu, koruompelu silkkiä tai pumpulilankaa. Vasa-

ra ja sirppi maapallon päällä keltaiset, kuten myös vaakunaiskulause ja C.C.C.P.-kirjaimet. Tähtäpäät ja aurinko säteineen keltaiset. Seppelnauhan iskulauseet vain venäjää, toisessa lipussa sinisellä, toisessa valkealla langalla ommeltuna. Ulkopuolet tyhjä. Toinen lippu 1920- toinen 1930-luvulta.

9. Vuokkiniemen vaakunalippu jatkosodasta

Sinooperinpunaista satiinia, koko 117 cm × 125 cm. Sisäpuoli: Keskeällä silkillä ommeltuna NL:n vaakuna: meret vaaleansiniset, maat tummanpunaiset, pumpulilankaa. Sirppi ja vasara, aurinko säteineen, tähtäpäät, vaakunaiskulause ja vaakunan eri puolin olevat C.C. ja C.P.-kirjaimet keltaista pumpuli- ja metallilankaa. Punaisen seppelnauhan iskulauseet vain venäjäksi, valkealla langalla ommeltu. Lipun ulkopuoli tyhjä. Lippu on 1930-luvulta.

10. Polkuvaaran taistelussa 1941 vallattu joukko-osastolippu

Oranssinpunaista satiinia, koko 115 cm × 150 cm. Sisäpuoli: Keskeällä NL:n vaakuna: meret vaaleansiniset, maat tummanharmaat, sirppi ja vasara keltaruskeat, tähtäpäät vaaleankeltaiset, pieni tähti lippukangasta keltaisin reunoin, aurinko kirkaankeltainen, applikoitu. Yläreunassa yhdellä vaakasuoralla rivillä vaakunaiskulause ommeltuna keltaisella silkillä, kuten myös vaakunan alla olevat pyöristetyt C.C.C.P.-kirjaimet ilman välipisteitä. Ulkopuoli: Kolmella rivillä lause: "Etevämmyydestä joukoissa sotilaallisessa ja poliittisessa valmiudessa" keltaisella silkillä ommeltuna. Tanko 273 cm pitkä, mäntyä ja tummanpunaiseksi petsattu, kärki niklatua peltiä, koristeena tähti, sirppi ja vasara. Lipussa kullanväriset hapsut. Valmistettu vuoden 1936 jälkeen.

11. Pitkärannan vaakunalippu jatkosodasta

Karmiininpunaista satiinia, koko 115 cm × 162 cm. Ulkopuoli: Keskeällä NL:n vaakuna: maapallon meret siniset, maat ruskeat, sirppi ja vasara oranssinväriset, tähtäpäät keltaiset, kohokoruommu. Seppelnauhan iskulauseet harmaat. Aurinko ommeltu keltaisella, säteet kulta-langalla. Pieni tähti tulenpunainen, reunat kullanväriset. Koruompelu silkkiä ja kullanväristä metallilankaa. Iskulause vaakunan yllä, samoin C.C.C.P.-kirjaimet keltaisella silkillä. Lipun toinen puoli tyhjä. Hapsut keltaista pumpulilankaa. Valmistettu vuoden 1936 jälkeen.

12. 4. Pähkinänlinnan tykistöpatteriston lippu

Vadelmanpunaista silkkiripsiä, koko 115 cm × 150 cm. Sisäpuoli: Yläosassa hopealangalla ommeltuna venäjäksi: "Eläköön läheinen liitto Puna-armeijan ja työn armeijan välillä". Vaakuna pienehkö, pumpuli- ja silkkilangoin ommeltu. Tähtäpäät valkeat, sirppi ja vasara hopeanväriset. Vaakunan vasemmalla puolella: "12. heinäkuuta" ja oikealla vuosiluku, josta jäljellä no:t 1 ja 4 sekä pieni g. Vaakunan alle on kultanvärisin kirjaimin ommeltu: "Neuvostoliiton punainen tykistö lyö hajalle maailman kapitaalın perustan". Ulkopuoli: Hopean- ja kultanvärisin kirjaimin venäjäksi: "Toveri Leninin nimelle omistetun tuotantolaitoksen (Dubrovka) työläisiltä Pähkinänlinnan linnoituksen kunniapäällikkyuden alaiselle tykistöpatteristolle". Lipusta on revitty leveä kaistale pois, mikä vaikeuttaa kirjoituksen tulkintaa. Vuosiluku on luultavasti 1924. Lipun ulkosyrjässä taistelujen jäljiltä palamisjälkiä. Hapsut kultanväriset. Pähkinänlinna-sanana tilalla Šlisselburg. Valmistettu 1920-luvulla.

13. Aunuksen Pataljoonan lippu vuodelta 1919

Sinooperinpunaista villakangasta, koko 96 cm x 130 cm. Yläsisäkulmassa keltaisin vaaka- ja pystysuorin viivoin rajattuna kultanväriset kyrilliset kirjaimet P.C.F.C.P.; kirjaimet kookkaita. Pieni vanhanmuotoinen 5-kärkinen tähti, ääriiviivoin aura- ja vasaratunnuksin ja tähdestä oikealle kultalangalla ommeltuna "25/X 1917", oikeassa nurkassa "25/X 1918 ja 7/X". Keskellä kultanvärisin kirjaimin venäjäksi: "Aunuksen pataljoonalle" kahdella rivillä sekä: "Kuolla vaan ei luovuttaa" ja alinna: "Aunuksen alueneuvoston toimeenpanevalta komitealta". Ulkopuoli tyhjä. Kultanväriset metalli- ja pumpulilankaiset hapsut. Osa tupsunyöreistä jäljellä. Muoseolippu?

14. Poventsan vaakunalippu jatkosodasta

Sinooperinpunaista kangasta, koko 117 cm × 150 cm. Sisäpuoli: Keskellä NL:n vaakuna: maapallon maat punaiset, meret harmaat, sirppi ja vasara kultanväriset, samoin tähtäpäät. Aurinko kultakaluunaa. Punaisen seppelnauhan iskulauseet vain venäjää, yksi sana kieltä kohti. Vaakunan yllä kaareissa sen iskulause, vaakunan molemmin puolin C.C.- ja C.P.-kirjaimet. Kaikki tekstit kultanväristä pumpuli- ja metallilankaa. Ulkopuoli tyhjä. Hapsut kultanväriset. Valmistettu 1920-luvulla.

15. 43. OGPU-rajavartiorykmentin lippu Poventsasta

Karmiininpunaista plyyşisametia, koko 115 cm × 155 cm. Sisäpuoli: Yläsisäkulmassa pienehkö NL:n vaakuna: maapallon meret vaaleansiniset, maat harmaat, sirpin ja vasaran terät valkeat, varret punaiset. Aurinko ja tähtkääpää kullaväriset. Yläreunassa vaakunan yllä yhdellä rivillä valkein pienin kirjaimin silkillä ommeltuna vaakunaiskulause. Vaakunasta oikealle kullan- ja hopeanvärisin langoin ommeltuna erikokoista ja -väristä kirjoitusta: "43. Kunniapäällikkyyden alaiselle OGPU-rykmentille Promtehnika-tehtaan työläisiltä, tekniikoilta ja virkailijoilta B.II.K.-OGPU:n 16. vuosipäivänä" (venäjäksi). Ulkopuoli: Miltei lipun leveyden korkuinen Stalinin puolivartalokuva applikoituna, iho ja pusero okranväriset. Hänestä oikealle sinisellä, valkealla ja tummanpunaisella silkillä ommeltuna suojaapadon kuva, Stalinilla kädessään paperiarkki, johon sisältyvä hänen puheensa yhden lauseen sitaatti lipun yläosassa tangosta vasempaan kolmella rivillä kullavärisin kirjaimin: "GPU:ta vallankumous tarvitsi ja GPU tulee säilymään meillä työväenluokan vihollisten kauhuna/Stalin". Kaikki tekstit venäjäksi. Kullaväriset hapsut ja nyörit tupsuineen.

16. Leningradin piirin 33. NKVD-rajavartio-osaston lippu

Sinooperinpunaista satiinia, koko 118 cm × 143 cm. Sisäpuoli: Keskellä NL:n vaakuna: maapallon meret siniset, maat punaiset, sirppi ja vasara vaaleanpunaiset, aurinko keltaisella silkillä ketjuommeltu. Vaakunan yllä sen iskulause kahdella rivillä keltaisella pumpulilangalla ommeltuna, kuten tähtkääpäätkin. Vaakunan molemmin puolin C.C.- ja C.P.-kirjaimet, punaista silkkiä valkein reunoin. Vaakunan alla kolmella rivillä venäjäksi: "Leningradin piirin NKVD-rajavartiojoukkojen 33. osasto". Piirin nimi ommeltu sinisellä, NKVD punaisella ja muu teksti keltaisella silkillä. Ulkopuoli: Vain kirjoitusta: "Etevämmyydestä palveluksessa sotilaallisessa ja poliittisessa valmiudessa" (venäjäksi), keltaisella ja sinisellä silkillä ommeltuna. Hapsut keltaiset, pumpulilankaa. Valmistettu vuoden 1936 vaiheilla.

17. 4. Pähkinänlinnan rajavartio-osaston lippu

Helakanpunaista atlasta, koko 118 cm × 138 cm. Sisäpuoli: Keskellä NL:n vaakuna: maapallon meret siniset, maat tummanpunaiset, sirppi ja vasara kultalankaa. Maapallo ketjuommeltu silkillä, osittain applikoitu. Tähtkääpää himmeää kultaa, aurinko kirkkaankeltaista brokadia, seppelaukon pieni tähti tummanpunaista sametia kullavärisin reunoin. Vaakunan yllä sen iskulause kaarevasti,

vaakunan alla kahdella rivillä: ”4. Pähkinänlinnan OGPU-rajavartiosto” (venäjäksi). Tekstit ommeltu kullanvärisellä langalla. Yläsisäkulmassa pieni 5-kärkinen, kultareunainen tähti kullanvärisin sirppi- ja vasaratunnuksin. Ulkopuoli: Viisi riviä venäjänkielistä tekstiä: ”Etevämmyydestä palveluksessa sotilaallisessa ja poliittisessa valmiudessa”. Teksti ommeltu sinisellä ja keltaisella langalla. Lipun reunoissa kullanvärinen nyöripunos. Valmistettu 1920-luvulla.

18. 5. Siestarjoen rajavartio-osaston lippu

Sinooperinpunaista satiinia, koko 125 cm x 165 cm. Sisäpuoli: NL:n vaakuna: maapallon meret vaaleansiniset, maat ruskeat, sirppi ja vasara keltaiset, kaikki silkillä ommeltu. Seppelaukon pieni kultareunainen tähti miltei violetinvärinen. Tähtkäpäät vaaleankeltaiset, aurinko keltaista silkkiä. Vaakunaiskulause on yläreunassa, C.C.C.P.-kirjaimet vaakunan alla, keltaisella silkillä ommeltuna. Ulkopuoli lipusta revitty irti; siinä on luultavasti ollut sama teksti kuin lipussa nro 17 ja lisäksi rajavartio-osaston nimi ja numero. Sana Siestarjoki muodossa Sestroretsk, venäläisin kirjaimin, todennäköisesti.

19. Syväoron taisteluissa vallattu kiertävä lippu jatkosodasta

Vaaleanpunaista satiinia, koko 118 cm x 160 cm. Sisäpuoli: Keskelä NL:n vaakuna: maapallon meret kirkkaansiniset, maat tummanpunaiset, sirppi, vasara ja tähtkäpäät keltaruskeat, silkkiä. Vaakunan yllä sen iskulause, alla C.C.C.P.-kirjaimet, kaikki himmeänkeltaista silkkiä. Ulkopuolella: Yläosassa suurin painokirjaimin mustalla langalla ommeltuna: ”Kiertävä lippu parhaimmalle yksikölle” (venäjäksi). Valmistettu vuoden 1936 jälkeen.

20. Sortavalan kaupungin vaakunalippu jatkosodasta

Oranssinpunaista satiinia, koko 120 cm x 140 cm. Sisäpuoli: Keskelä NL:n vaakuna, jossa sirppi ja vasara kullanväriset, tähtkäpäät keltaista silkkiä. Vaakunan yllä kaaressa sen iskulause ja vaakunan molemmin puolin C.C. ja C.P.-kirjaimet pumpuli- ja kultalangalla ommeltuna. Ulkopuoli tyhjä. Hapsut kullanväriset.

21. Säiniöllä 1941 vallattu puoluepoliittinen joukko-osastolippu

Violetinpunaista viskoosia, koko 133 cm x 152 cm. Sisäpuoli: Yläsäkulmassa applikoitu, kirkkaanpunainen, kelta- ja valkoreunainen silkkiympyrä, jossa ketjuommeltuna Leninin ja Stalinin yhdenkokoiset kasvokuvat rinnatusten, Lenin valkoharmaana, Stalin mustatukkaisena, ruskeaihoisena. Ympyrästä oikealle, lipun yläosassa, venäjäksi keltaisin, tyylyteltyin kirjaimin sanat "Ylimmäksi lippu" ja alla punaisin, keltareunaisin, vastaavanlaisin kirjaimin kahdella rivillä sanat "Leninin-Stalinin" ja alinna pienin, valkein kirjaimin lause "Se tuo meille voiton". Ulkopuoli: Keskellä pienehkö NL:n vaakuna: Maapallon meret tummansiniset, maat tummanpunaiset, sirppi ja vasara valkeat ja keltaiset, tähkäpääät himmeänkeltaiset, seppelnauhan iskulauseet keltaiset. Vaakunan yllä laajassa kaaressa sen iskulause keltaisella langalla ommeltuna. Kaikki tekstit silkkiä. Alareunassa, vaakunan alla kookkaat, pyöristetyt, punasilkkiset, keltareunaiset C.C.C.P.-kirjaimet. Pumpulilankaiset, oranssinväriset hapsut. Valmistettu vuonna 1939 tai 1940.

22. Säiniöllä 1941 vallattu 115. Divisioonan tiedustelupataljoonan (?) lippu

Ruskeansävyistä punaista samettia, koko 150 cm x 175 cm. Sisäpuoli: Keskellä NL:n vaakuna: maapallon meret vaaleansiniset, maat punaiset, sirpin ja vasaran terät vaaleansiniset, varret ruskeat. Tähkäpääät ja aurinko kullanväriset, samoin punaisen seppelnauhan iskulauseet. Vaakunan yllä laajassa kaaressa sen iskulause, josta viimeinen sana vaakunan alla. Vaakunan molemmin puolin C.C. ja C.P.-kirjaimet kulmikkaat, kultanväriset, kuten muukin teksti. Ulkopuoli: Keskellä pieni, lipunvärisen, kultareunainen tähti ääriiviivoin, sen kärkien väleissä viisi lyhyttä sädettä kultaaisina. Tähtien alla kirjaimet M.B.O. (= Moskovan sotilaspiiri). Vaakunan yllä kaaressa venäjäksi sanat "Parhaalle osastolle" (yksikölle) ja alareunassa vaakasuoraan "fyysisessä valmiudessa". Tekstit kulta-langalla ommeltu. Hapsut kultanväriset. Alkuperäinen tanko tammea, punaiseksi petsattu, kaksi nahkalenkkiä. Siinä musteella merkintä: "Vallattu Säiniön taistelussa 28.8.41". Tangon pituus 280 cm, messinkisen kärjen n. 30 cm. Lippu on 1920-luvulta.

23. 43. Divisioonan pioneeripataljoonan lippu jatkosodasta

Tummahkoa punaista samettia, koko 145 cm x 175 cm. Sisäpuoli: Keskellä applikoitu tummanpunainen, 5-kärkinen samettitähti kultanvärisin reunoin; tähden keskellä sirppi ja vasara ristissä,

terät vaaleansiniset, varret kullanväriset. Tähtien kärkien välit täynnä tiheään ommeltuja kultaisia säteitä, joista muodostuu tähden täyttämä ympyrä. Tähtien vasemmalla puolella kirjaimet P.K., oikealla K.A. (= työläis-talonpoikainen puna-armeija). Vaakunan yllä kaaressa pienehköin painokirjaimin vaakunauskulause, josta viimeinen sana vaakunan alla. Kirjoitukset kulturalankaa. Ulkopuoli: Vain kirjoitusta, viidellä rivillä venäjäksi: "43. t.a. divisioonan punaisille pioneirisotilaille V-Lukin (= Velikije Lukin) alueen rakentajain työläisneuvoston päälliköltä". Kirjoitukset kulturalankaa, samoin hapsut. Valmistettu luultavasti 1930-luvun alkupuolella.

24. 43. Divisioonan puoluepoliittinen lippu jatkosodasta

Karmiininpunainen, kiiltävää satiinia, koko 110 cm x 155 cm. Sisäpuoli: Keskellä NL:n vaakuna: maapallon meret siniset, maat punaiset, sirppi ja vasara valkeat, tähkähäät keltaiset, pieni tähti kirkkaanpunainen, seppelnauhan iskulauseet keltaiset, kaikki pumpulilankaa. Vaakunan yllä sen iskulause päistään kaarevana, viimeinen sana vaakunan alla. Vaakunan vasemmalla puolella isot, pyöristetyt C.C.-kirjaimet, oikealla C.P.-kirjaimet. Kirjoitukset ommeltu keltaisella langalla. Ulkopuoli: Lähellä sisäreunaa harmaat ketjuommellut Leninin ja Stalinin rintakuvat, Lenin Stalinia kookkaampana. Kuvista vasemmalle erikokoista ja -tyylistä kirjoitusta venäjäksi: Ylinnä pienin, tyylieltyin kirjaimin sanat "Kiertävä lippu", niiden alla suurin vaaleanharmain, tyylieltyin kirjaimin: "Etu-rivin yksikölle" kahdella rivillä, näiden alla keskellä lippua pienin kirjaimin keltaisella langalla ommeltuna viidellä rivillä lause: "Ensi sijasta joukoissa sotilaallisessa ja poliittisessä valmiudessa". Kirjaimet ZA paljon muita suuremmat. Lipun alaosassa lipun leveydeltä vaaleanharmain painokirjaimin lause: "Joukkojen no 8529 päällystöltä". Hapsut keltaista pumpulilankaa.

25. 43. Divisioonan vallankumouksen kunniapunalippu m/1926

Sinooperinpunaista silkkiripsiä, koko 114 cm x 117 cm. Sisäpuoli: Yläsisänurkassa pieni punasamettinen, applikoitu 5-kärkinen tähti, jonka sirppi ja vasara kulturalangalla ommeltu. Keskellä NL:n vaakuna: maapallon meret siniset, maat tummanpunaiset, sirppi ja vasara kullanväristä metallilankaa, vahvistetut. Aurinko keltaista brokadia, tähkähäät kullanväristä metallilankaa, vahvennetut. Pieni tähti punaista silkkiä, seppelnauhan iskulauseet valkeata. Vaakunan yllä sen iskulause kullanväristä metallilankaa. Ulkopuoli: Keskellä suurehko, samettikankainen applikoitu 5-kärkinen, karmiininpunainen tähti, jonka uloin reunajuova kullanväristä

metallilankaa, seuraavana violetinvärinen silkkijuova ja sisimpänä leveä vaaleanpunainen juova. Sirppi ja vasara kullanväristä metallilankaa, vahvennetut, tummuneet. Tähten yllä ja osittain sivulla kaaressa II.II.K-kirjaimet nurjalta puolelta. Lipusta on nimittäin ulkopuoli revitty irti ja vain tähti jäänyt; revityssä osassa ovat ilmeisesti olleet divisioonan nimi ja numero.

26. 49. Divisioonan 146. Tarkka-ampujarykmentin lippu

Sinooperinpunaista silkkiripsiä, koko 117 cm × 137 cm. Sisäpuoli: Yläsisäkulmassa pieni, 5-kärkinen, tummanpunainen, applikoitu samettitähti kullanvärisin sirppi- ja vasarakuvioin, reunat kultalankaa. Keskellä NL:n vaakuna: maapallon meret vaaleansiniset, maat punaiset, sirppi ja vasara kullanväristä metallilankaa, jolla myös tähkäpäiden kärjet ja varret ommeltu, muuten tähkät ovat kirkkaankeltaista pumpulilankaa, vahvennetut. Aurinko säteineen ja seppelnauhan iskulauseet kultalankaa, kuten myös kaareen ommeltu iskulause vaakunan yllä ja vaakunan alla lipun alareunassa oleva rykmentin numero ja nimi. Ulkopuoli: Keskellä suuri, applikoitu, tummanpunainen 5-kärkinen tähti samanlaisin reunajuovoin kuin lipussa nro 25 oleva tähti. Tähten keskustan sirppi ja vasara hopeanväristä metallilankaa, vahvennetut, tummuneet. Tähten yllä kaaressa II.II.K-kirjaimet ja alla isot, kulmikkaat C.C.C.P.-kirjaimet, kaikki kullanväristä metallilankaa. Lipun reunoissa kullanvärinen punosnyöri. Lippu on vallankumouksen kunniapunalippu m/26.

27. Koivistolla 1941 vallattu puoluepoliittinen joukko-osastolippu

Vahvaa punaista samettia, koko 115 cm x 160 cm. Sisäpuoli: Pie-nehkö, silkkilangalla ommeltu NL:n vaakuna: meret preussinsiniset, maat ruskeat, NL punainen. Tähkäpäät kirkkaankeltaiset, kuten aurinkokin säteineen. Vaakunan yllä sen iskulause, alla C.C.C.P.-kirjaimet, kaikki kirkkaankeltaista pumpulilankaa. Ulkopuoli: neljällä rivillä keltaisella pumpulilangalla painokirjaimin ommeltuna lause ”Ylimmäksi Leninin-Stalinin lippu, se tuo meille voiton”. Muuta ei ulkopuolella ole; Leninin ja Stalinin kuvat puuttuvat. Hapsut keltaiset, pumpulilankaa. Lippu on valmistettu kahdesta yhtä leveästä kaistaleesta. Tanko mäntyä, vaaleanruskea, Ø 3 cm, pituus 258 cm. Kärki ohutta, niklattua peltiä tähti-, sirppi- ja vasarakuvioin, korkeus 30 cm. Tankoon puukolla kaiverrettu ”Koiviston valtauksessa 2.9.41 JP 3:n ottama lippu.”

28. 14. Moottoroidun jalkaväkirykmentin (NKVD) lippu Viipurista 1941

Sinooperinpunaista viskoosia, koko 116 cm × 150 cm. Sisäpuoli: Yläsisäkulmassa applikoitu, tummanpunainen silkkiympyrä keltaisn reunoin. Siinä silkillä ketjuommellut Leninin ja Stalinin kasvokuvat rinnatusten, yhtä suurina, Lenin vaaleanharmaana, Stalin mustatukkaisena ja -viiksisenä, kasvot ruskeat. Ympyrästä oikealle neljällä rivillä tyylitellyin kirjaimin seuraavat tekstit: ”Ylimmäksi lippu” valkealla silkillä ja sen alla suuremmin, tummanpunaisiin keltareunaisiin kirjaimiin sanat ”Leninin-Stalinin” kahdella rivillä ja alinna pienin valkein kirjaimiin lause ”Se tuo meille voiton”. Kaikki venäjäksi. Ulkopuoli: Keskellä NL:n vaakuna: maapallon meret siniset, maat ruskeat, NL punainen, silkillä ommeltu. Tähtäpäät keltaiset, pieni tähti tummanpunainen, keltareunainen. Punaisen seppelnauhan iskulauseet harmaata silkkiä, vaakunan alla olevat C.C.C.P.-kirjaimet applikoidut, tummanpunaista silkkiä, reunat keltaiset ja valkeat. Hapsut pumpulilankaa, väri keltainen. Lippu on valmistettu huoltavasti vuonna 1939.

29. 59. Viipurin tarkka-ampujarykmentin kunniapunalippu m/26

Sinooperinpunaista silkkiä, koko 117 cm × 137. Lippu on samanlainen kuin 146. Tarkka-ampujarykmentin lippu seuraavin eroavaisuuksin: Sisäpuolen vaakunassa tähtäpäät kullanväriset ja seppelnauhan varjostukset iskulauseiden kohdalla tummanpunaiset. Rykmentin numero 59 korkeampi kuin nro 146 lipussa nro 26. Ulkopuoli: Tähti samanlainen kummassakin lipussa, mutta sirpin ja vasaran varret lipussa nro 29 ruskeat ja II.Ī.K- sekä C.C.C.P.-kirjaimet hopeanväriset, kuten myös sisäpuolen rykmentin nimi ja numero.

30. Neuvostoliiton merisotalippu Tuppuran linnakkeelta 1941

Sinooperinpunaista villakangasta, koko 117 cm × 135 cm. Ommeltu kahdesta kapeasta ja yhdestä leveästä kangaskaistaleesta. Keskellä suurikokoinen, viisisakarainen valkea tähtikuvio painettuna, sen sisällä pieni vastaavanlainen punatähti, jonka keskellä valkeat sirppi ja vasara. Sisäreunassa harmaa, purjekankainen kantti, jonka sisällä 117 cm pitkä lippunaru, joka päättyy kahteen messinkiin jousihakaan. Purjekankaisessa kantissa painovärileima П-OC (= raine/linnoituslippu) ja luku 33 (valmistusvuosi?).

31. Neuvostoliiton merisotalippu Saarenpään linnakkeelta

Täysin samanlainen kuin lippu nro 30. Koko 115 cm x 133 cm.

Lähdeviitteet

1. Talvisodan aikana IV AK:n tykistökomentaja, ev. A. Snellman korosti 12. Divisioonan v.a. komentajana eräässä päiväkäskyssä, että sotasaaliiksi saadut liput on lähetettävä Sotamuseolle. Jatkosodan aikana: PM:n käsky sotamuistojen talteenottamisesta, no 513/Kom.2/37/1941. VII AKE:n käsky huollosta, no 367/IV/329/14.7.1941, koskee sotamuistoesineiden keräystä.
2. R. W. Palmroth, Sotamuistonäyttelyt 1941–1943. Sotahistoriallinen aikakauskirja nro 1/1980, s. 207.
3. V. S. Dratšuk, Rasskasivaet geraldika, Moskova 1977, s. 101 ja Gert Oswald, Lexikon der Heraldik, Leipzig 1984, hakus. Sowjetische Heraldik, s. 368.
4. T.p. keskuskomitea julkaisi lentolehtisen 5-kärkisen tähden kuvalla ja kysyi siinä: ”Miksi puna-armeija kantaa punaista tähteä? V. Vsevolodov, Besedi o faleristike. Moskova 1990, s. 241.
5. Ordeni i medali, Planeta, Moskova 1982, s. 12. Punalipuista Ranskan vallankumouksen aikana: Bolšaja sovetškaja entsiklopedija 1933, osa 27, s. 83. Vrt. Matti Klinge, Suomen sinivalkoiset värit, luku Punaisuuden historiaa, Helsinki 1981, s. 68.
6. A. de Lamartine, Histoire de la Révolution de 1848, ruotsalainen painos 1849, s. 204: ”Punainen lippu, jota te meille tarjoatte, ei ole koskaan päässyt pitemmälle kuin Mars-kentän ympäri, missä se tahrattiin kansan vereen vuosina 91 ja 92; kolmivärilippu sitä vastoin on kiertänyt maailman ympäri isänmaan nimeä, sen kunniaa ja vapautta julistaen.”
7. Lauri Letonmäki, Karjalan historia, Leningrad 1931, s. 78.
8. Dratšuk ja Oswald, e.m. teokset, s. 116–117 ja 369.
9. E.m. neuvostoliittolainen suuri sanakirja vuodelta 1933, osa 27, s. 83.
10. Rukovodstvo dlja boitsa pehoty 1940, s. 32.
11. Lipun lähettäjä kapt. A. Sintonen, JR 44.
12. P. Susitaival, Ryhmä Susi talvisodassa. Porvoo 1973, s. 226.
13. A. Vasilevski, NL:n marsalkka, Elämäni työ. Moskova 1978, s. 63.
14. Matti A. Aarnio, Talvisodan ihme, Jyväskylä 1966, s. 325.
15. Tauno Räisänen, Kenraalimotti, Jyväskylä 1959, s. 192 ja Aarnio, e.m. teos, s. 321. Räisäsen teoksessa oleva valokuva näyttää, hämäryydestä huolimatta todistavan, että Aarnion teltassa ollut lippu on kookas kansallislippu tähti-, vasara- ja sirppitunnuskin.
16. Joukko-osastolipun pelastamista kiertämällä se vartalon ympäri on saatettu yrittää talvisodassakin. Siihen viittaa 18. Divisioonan Korznikov-nimisen aliupseerin kertomus V. Stepakovin ja D. Orehovin teoksessa ”Paraatimarssi Suomeen”, s. 146. Kun Ukrainassa 1947 kaivettiin ylös talonpoikien yöllä taistelun jälkeen hautaamia kaatuneita muualle siirrettäviksi, löytyi upseerin ruumis, jonka ylävartalon ympäri oli kiedottu 608. tarkka-ampujarykmentin lippu. Lippu on Keskussotamuseossa Moskovassa. Museon opaskirja 1965, s. 92.

17. YE Sotamuseolle, kirj. no 1703/U a/40/21.2.1940. Ks. myös Niilo Lappalainen, *Sotiemme suurmotit*, Porvoo 1990, s. 123.
18. Keskussotamuseon e.m. opaskirja, s. 24.
19. Lipun lähetti I/JR 48:n luutn. Linnakallio.
20. Sotamuseon esinekerääjänä toimi entinen TK-mies, sot.virk. R. Kukkonen, joka ilmoitti 6.3.1942 ottaneensa talteen ”kolme komeaa lippua”. Hän lähetti 28.8.1941 kaksi ja lienee lähettänyt kolmannenkin. Kukkosen toimintaselostus vuodelta 1942.
21. Kapt. Seppälä ilmoitti 27.9.1941 lähettäneensä Polkuvaaran taistelussa valtaamansa ”rykmentin sotalipun”.
22. Lipun otti talteen ”vallatusta vihollisasemasta” luutn. Ahonen. Ryhmä Oinosen esikunnan kirj. no 764/I/3.8.1941. Liitteenä sotasaalisluettelo, jossa ”bolševikkien punainen lippu” on mainittu vallatuksi Korpiselässä 27.7.1941. Luutn. Paavilainen lähetti museoon vastaavanlaisen lipun, joka on vallattu Kuolismaalla. Osasto E/RO, 22.7.1941.
23. G. N. Kuprijanov, Jäämereltä Laatokalle, Helsinki, 1972, s. 64.
24. Väinö Merikallio, Jääkäriprikaati hyökkää, Lahti 1954, s. 93.
25. Vuonna 1919 suomalainen vapaaehtoisten Aunuksen pataljoona eli ns. eteläinen joukko-osasto hyökkäsi Salmista rajan yli, valtasi Vitelen, Tuuloksen ja Aunuksenkaupungin ja eteni 6:ssa päivässä Syvärille. Sotaretki alkoi 21.4.1919. Maihinnousu Vitelessä tapahtui 26.4. Suomalaisen hyökkäyksen johdosta 10. Divisioonan haupitsipatteri siirrettiin Pietarista Pähkinänlinnaan. Maihinnoususta Lunkulansaareen on vain hyvin lyhyt selostus Atškasovin & Vainerin teoksessa ”Punalippuinen Itämeren laivasto suuressa isänmaallisessa sodassa”, Moskova 1957. Siinä ei mainita mitään 4. Merijalkaväen prikaatista, vaan ”merisotilaista, puolueytöntekijöistä ja laivojen henkilökunnasta” kootusta osastosta, jolta puuttui täistelukoulutus maissa, mutta joka silti taisteli sinnikkäästi. s. 101.
26. Lipun kuva on julkaistu Jatkosodan historian III osassa, s. 24.
27. Vahv. 1.JPr:n esikunnan kirj. no 82/II/11/10.1.1942 AK:lle: ”Oheisena lähetetään Sotamuseota varten Poventsasta löydetty 2 ryssän puoluelippua”.
28. Lauri Jäntti, Tykinjyskeessä jatkosodassa. Porvoo 1969, s. 96.
29. 10.DE:n kirj. no 623/II/91/1.9.1941 SotaM:lle, allekirjoittanut maj. Edv. Hyry. Liput valokuvattiin Pölläkkälässä ja olivat divisioonan komentajan hallussa, mutta PM:n kom.os. päällikkö, ev. Schauman kehotti lähettämään liput viipymättä Sotamuseoon.
30. Lipun lähetti tiedustelu-upseeri O. Karasjärvi 28.8.1941.
31. Tiedot 5. Rajavartio-osaston historiasta perustuvat pahville tekstattuun, luultavasti komissaarin laatimaan historiikkiin, jota säilytetään Sotamuseossa.
32. Kaupungin valtauksen jälkeen liikkui huhuja muistakin lipuista, minä vuoksi sotamuseonhoitaja kääntyi PM:n kom.osaston puoleen pyytäen sitä puuttumaan asiaan. Selvitystä yritettiinkin, mutta lippujen ”pimittämisestä” epäillyt kiistivät mitään lippuja anastaneensa. Komento-osaston kirj. SotaM:lle 14.9.1941.
33. Lippu lähetettiin SotaM:lle maininnalla, että se oli ”Viipurista talteenotettu ryssien lippu”. IV AKE no 1497/II/207 sal./31.12. Allekirjoittaneet kapt. A. Sirma ja luutn. G. Baronin. SM 504/41.
34. V. Tervasmäki, Aaverykmentti kolmella kannaksella, JR 5:n tie jatkosodassa 1941–1944. Helsinki 1983, s. 34.

35. PM:n kirj. no 513/Kom.2/30.8.1941 Kotijoukkojen Esikunnalle ja päivättyä 26.9.1941 edelleen Sotam:lle. Kotijoukkojen Esikunta ilmoitti luovuttavansa sotamuistonäyttelyyn kolme venäläistä sotalippua, jotka oli saatu sotasaaliiksi Sommeen motista ja jotka P. Nyman oli lähettänyt Sk-piiristä. Liittyy selostus k.o. lipuista: "joista yksi lienee vangiksi saadun venäläisen kenraalin Kirpitšnikovin komentaman 43. Divisioonan lippu. Toinen lippu (Leninin ja Stalinin kuvin) on poliittisen komissaarin ja kolmas erään Punalipun kunniamerkin saaneen divisioonan lippu".
36. V. A. Anfifov. Natsalo velikoj otetšestvennoj vojny. Moskova 1962, s. 135.
37. Vaakunalipuista, joiden ulkopuoli oli tyhjä ja joita oli esikunnissa, upseerikerhoissa, komendantinvirastoissa yms. paikoissa tiloja juhlistamassa, käytettiin ehkä yleisestikin nimitystä "seinävaate". Ainakin eräs JR 47:n konekiväärikomppanian luutnantti, joka oli annettu ilmi tällaisen lipun anastamisesta, käytti seinävaate-nimeä. Hän torjui epäilyt, ilmoitti vain valokuvanneensa kyseisen lipun, mutta myönsi ottaneensa talteen toisen lipun, jonka lupasi "mielihyvin" luovuttaa Sotam:lle. Kirjeenvaihdosta ei käy selville, onko hänen nimellään luovutettu Kuokkalasta talteenotettua lippua.
38. Sotamuseossa ovat seuraavat puoluetäustaiset sotasaaლისliput: Aunuksen piirin iskuprikaatin lippu, Aunuksen kaupungin palokomennuskunnan lippu, Iskuryöläisten lippu, Stahanovilaisen työn lippu, Etelä-Karjalan metsä- ja uittoyhdistyksen aluekomitean kiertävä punalippu, Karjalan neuvostopuoluekoulun lippu, Karhumäen kommunististen nuoriso-osaston lippu, Karjalan valistustyöntekijäin kiertävä punalippu, Rakentajain kiertävä punalippu, Karelgortkollektiivin lippu, Jauhokombinaatti nro I:n lippu, Punaisen Ristin ja Punaisen Puolikuun Karjalan aluekomitean lippu, Syväri II:n (Svirstroin) rakentajain lippu, Ylä-Syvärin voimalaitoksen rakentajain lippu, Lotinapellon kolhoosin lippu, Kolpinon kaupan lippu ja Olhavan tehdaskoulun lippu. Useat liput periytyvät Edv. Gyllingin hallintokaudelta Neuvosto-Karjalassa.
39. Tähän johtopäätökseen tuli tri K. E. Klietmann, tunnettu militariaalan tutkija, joka vv. 1939–1945 työskenteli Potsdamin sota-arkistossa (Heeresarchiv) tutkimuskohteena Saksan armeijan 1. maailmansodassa valtaamat liput. Feldgrau, Zeitschrift für neuzeitliche Wehrgeschichte Nr 1/1967, s. 10.

Summary

COLOURS CAPTURED AS WAR BOOTY IN THE WINTER WAR AND THE CONTINUATION WAR IN THE COLLECTIONS OF THE MILITARY MUSEUM OF FINLAND

The historical colours that the Military Museum had in its collections before the Winter War, had mainly been acquired in the War of Independence and so called 'Tribal Wars' waged in East-Karelia in 1918–1922. At those times the museum hadn't got any colours captured as war booty besides of a couple of Russian red flags obtained in the War of Independence.

It is widely known that the colours of the Red Army also held some other purport than does the customary colours of a contingent. Their colours, slogans as well as figures of Lenin and Stalin give those Red Army colours a certain political content of ideas. Party politics were closely connected with combat activities in the Red Army. Because of that, it is only fair to place the flags used by political higher command on a level with the colours of contingents. The coat of arms of the Soviet Union and the previous emblem of Soviet Russia were an essential part of the colours as were the slogans borrowed from Marx's "Communist Manifest".

During the Russian Civil War the colours of Red Army formed quite an incoherent entirety because their size, model etc. were not regulated at all. Specific regulations on flags and colours were not issued until after the army reform of 1926. Only one of the colours at the museum captured as war booty dates back to the year 1918. That is the colours of the former 1st Moscow Light 'Flying' Artillery Battalion which was captured at the "Regimental motti" (Pocket) on 18 February 1940. This very colours may have been used by some artillery contingent also in the Winter War. Another older colours belonged to the former 241st Regiment of 81st Division, captured as war booty in Suomussalmi at the end of December 1939.

It was a Red Army fashion to prefer rewarding troops' courage to merits of an individual. On the other hand, reliability was regarded as important as courage. The statute on "Revolution's Honour Red Flags" was given as early as on 5 August 1918 despite of the fact that the shape and model of the colours were not established until on 17 August 1920. The colours bore a text "От В-Ц-И-К" which meant that they were issued by the Russian Universal Executive Central Committee. The colours bore the number and name of the contingent, letters 'P.C.F.C.P' and a Red Star with five pointed ends as an emblem of the Red Army.

The national coat of arms was used as heraldic surface-figure while the sun was also used as a ground figure of the star. The star

was featured by plough and hammer and the figure of national coats of arms by sickle and hammer. The figure of a wingplough was changed into sickle in 1922. The Military Museum possesses two of those Honour Red Flags model 1920: one has belonged to 3rd Detached Anti-Aircraft Battery, captured at the "Regimental Motti" in Lemetti, the other being the colours of 159th Detached Regiment, used by 34th Tank Brigade in the Winter War and obtained at the "General Motti" situated likewise in Lemetti.

The Soviet Union was established in 1922, and her national coat of arms was enacted in 1923 when its description was written in the basic law. After that, certain changes had to be done in the colours. The national coat of arms of the Soviet Union replaced the heraldic emblem even in the Honour Red Flags. The abbreviation "От В-И-И-К" was shortened into the form of "И-И-К", and a small star replaced the letters 'P.C.F.C.P.'. The sun and its beams were removed from the big star depicted at the outer end of the flag. From the year 1923 on, it was the star in which the hammer and sickle were shown as emblems.

The Military Museum possesses three examples of these Honour Red Flags model 1926. Probably the most valuable of them is the colours of 18th Jaroslav Division issued in 1929. This Red Flag Division had been transferred from Jaroslav to Petroskoi in 1935. The colours of 146th Regiment, 44th Division which was destroyed on Raate road during the Winter War, was captured as war booty during The Continuation War. The mutilated colours of 43th Red Flag Division was also found during the Continuation War at Somme Motti on 26 August 1941. The fourth Honour Red Flag model 1926 is the colours of 59th Viipuri (Wyborg) Regiment obtained as war booty by the Germans in Vitebsk in the Summer 1941. The colours was later handed to the Finns.

Among the colours captured at the "Somme Motti" there was also one political flag bearing the figures of Lenin and Stalin, as well as the colours of 43th Division's engineers. Even before the fall of the "Somme Motti", the colours of besieged 115th and 123rd Divisions had been captured in Säiniö. One of them was so called Spartak-flag of young communists, another was a flag of political high command bearing the text: "Be the flag of Lenin-Stalin the uppermost, it brings us victory". The third colours may have belonged to the Reconnaissance Battalion of 115th Division because it was shown on cavalry flagpole. Besides that, it was issued to "The best unit in physical preparedness".

Similar political flags as had been captured in Säiniö, were also obtained in Koivisto on 2 September 1941 as well as in Viipuri. The latter had belonged to 14th NKVD Infantry Regiment. Of the other colours captured as war booty, two are still worth mentioning. The colours of one of 104th Division's regiments was captured during the struggle of Polkuvaara on 7 July 1941, and the colours of II Battali-

on, 701 Infantry Regiment was captured in the battle of Syvänoo waged at the eastern parts of Karelian Isthmus on 6 August 1941. Both of them bear the text: "To the best unit in military and political preparedness".

Two colours were found in the town of Poventsa. One of these was an ordinary flag bearing the figure of national coats of arms. Among the captured flags there were also several samples of that type. The other colours had belonged to 43rd OGPU-Border Guard Regiment and issued in 1934 when Tsheka (OGPU-NKVD) had its 16th anniversary.

There were also other Soviet Border Guard units that lost their colours during the war. Among them were the 33rd Border Guard Detachment of Leningrad district, 4th Pähkinälinna Border Guard Detachment, and 5th Siestarjoki Border Guard Detachment. The two firstly mentioned colours were captured in Vuosalmi on 16 August 1941, and the latter in Kiviniemi along Vuoksi river on 28 August 1941. Besides of those, the colours of Pähkinälinna Artillery Battery had been captured as war booty in Lunkulansaari as early as on 25 July 1941.

Among the flags and colours at the Military Museum there are also 17 examples which have belonged to various organizations, factories, power plants, party academies as well as other kinds of flags closely linked with the party and some twenty flags of the Komsomol-organization.

Keijo Suominen

IV ARMEIJAKUNNAN HUOLLON JÄRJESTELYT KESÄLLÄ 1944 TAISTELTAESSA VKT-ASEMASSA

Ennen kuin ryhdytään tarkastelemaan IV Armeijakunnan huollon järjestelyjä kesällä 1944 taisteltaessa VKT-asemassa, lienee paikallaan esitellä yleisesti armeijakunnan huoltoa ja sen järjestelyjä.

Armeijakunnan huoltojärjestelmä kesällä 1944

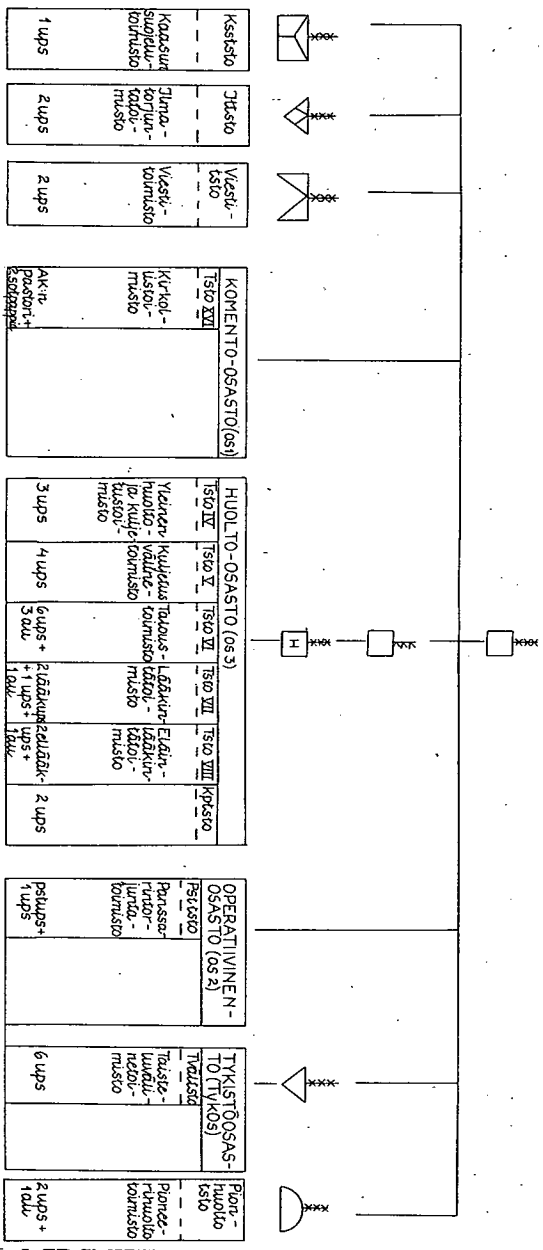
Armeijakunnan huollon johtaminen

Armeijakunnan esikuntapäällikön alainen huoltopäällikkö johti armeijakunnan huoltoa. Eri huoltolajien johtajat olivat huoltotaktisessa suhteessa suoraan huoltopäällikön alaisia ja he työskentelivät esikunnan jäsenenä huollon taktista toteutusta päätettäessä. Yksityiskohtainen suunnittelu tapahtui eri toimistoissa, mikä olikin tarpeen huoltolajien erityispiirteiden vuoksi.

Esikuntapäällikkö antoi komentajan päätösten perusteella käskyt huoltopäällikölle sekä vastasi siitä, että huoltopäällikkö oli aina selvillä tilanteesta. Huoltopäällikkö liikkui usein komentajan mukana, jolloin huolto-osastoa johti toimisto IV:n päällikkö tai joku muu tehtävään määrätty upseeri.

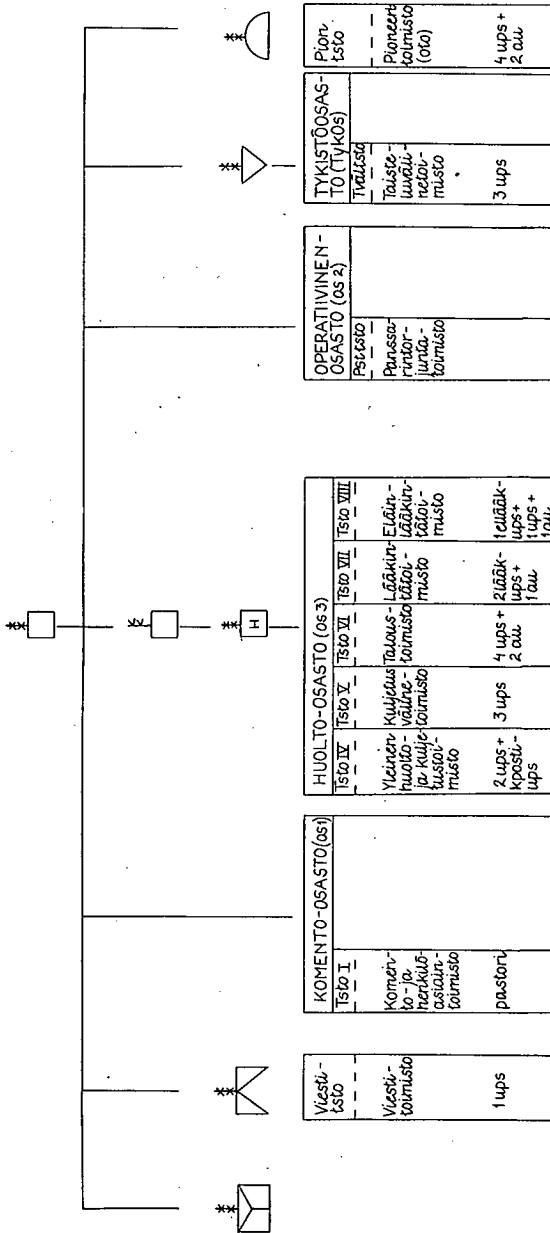
Huoltopäällikkö laati huoltosuunnitelman, vastasi sen toimeenpanosta ja valvoi suunnitelman toteutumista apunaan huolto-osasto ja huoltolajien johtajat, joihin kuuluivat omilla aloillaan myös pioneerikomentaja, viestikomentaja, kaasusuojelu-upseeri, armeijakunnan pastori ja panssarintorjuntaupseeri. Taisteluvälinehuoltoa johti tykistökommentaja.

Kuljetusesikunnat vastasivat selustassa toimineiden huoltoyksiköiden ja muiden pienten joukkojen kuljetusten järjestämisestä ja valvonnasta. Lisäksi ne vastasivat alaisinaan olleiden yksiköiden huollosta, keräsivät alaiensa määräaikaisilmoitukset ja toimittivat ne eteenpäin sekä jakoivat postin. Kuljetusesikuntien lisäksi

Armeijäkunnan esikunnan kokoonpano kesällä 1944.

The composition of army corps headquarters in summer 1944.

Divisioonan esikunnan kokoonpano kesällä 1944.

The composition of division headquarters in summer 1944.

tehtävään käytettiin esikuntia, joita nimitettiin huoltokeskuksiksi.

Huollon organisaatio muodostui esikuntaan keskitetystä johdosta sekä huoltoa toteuttavista joukoista. Armeijakunnassa ja divisioonassa näitä joukkoja kutsuttiin huoltomuodostelmiksi, joukko-osastoissa ne olivat huoltoelimiä. Ylemmän johtoportaan huoltomuodostelmien alistaminen armeijakunnan käyttöön oli myös mahdollista.

Taisteluvälinehuolto

Tykistökomentaja johti armeijakunnassa taisteluvälinehuoltoa apunaan tykistöosastoon kuulunut taisteluvälinetoimisto. Taisteluvälinetoimiston päällikkö vastasi ampumatarvikekenttämakasiinien perustamisesta sekä joukkojen täydennyksen suunnittelusta ja toteuttamisesta operatiivisen toimiston ja tykistökomentajan vaatimusten perusteella. Ampumatarvikkeet toimitettiin armeijakunnalle junakuljetuksin suoraan tehtaista tai ylemmän johtoportaan varikoilta.

Talvisodassa esikunnista oli puuttunut riittävästi koulutettu taisteluvälinehuollon johtohenkilöstö, minkä vuoksi huoltolajin johtamisvastuu oli annettu sodan aikana tykistökomentajalle. Taisteluvälinehuollon toiminnassa oli ilmennyt puutteita, joiden korjaaminen olisi edellyttänyt johtajiston kouluttamista. Koulutusta ei ehditty kuitenkaan aloittaa, joten jatkosodassa taisteluvälinehuoltoa johdettiin entiseen tapaan, kunnes huoltolaji alistettiin 21.7.1944 uudelleen huoltopäällikölle.

Armeijakunnalla oli kesällä 1944 tavallisesti kaksi ampumatarvikevarastokomppaniaa, joista kumpikin kykeni perustamaan yhden tai kaksi kenttämakasiinia. Divisioonalla oli vastaava komppania, joka perusti yhden tai kaksi, joskus jopa kolme ampumatarvike-täydennyspaikkaa. Armeijakunnan aseenkorjauskomppania perusti täydennyistä ja korjaustoimintaa varten asekkentämakasiinin. Taisteluvälinetoimisto tilasi asetäydennykset. Ampumatarvike-täydennyksen selkiyttämiseksi aseille oli määritetty tuliannokset sekä annettu vaatimukset siitä, kuinka paljon eri varastoportaissa piti olla ampumatarvikkeita.

L ä ä k i n t ä h u o l t o

Armeijakunnan lääkäri apunaan lääkintätoimisto eli toimisto VII, jonka päällikkö hän oli, johti armeijakunnan lääkintähuoltoa. Lääkäri oli komentoasioissa komentajan, huoltotaktisissa asioissa huoltopäällikön ja lääkintähuoltoteknisissä asioissa ylemmän huoltolajohtajan alainen. Yhtymän lääkintämuodostelmat ja divisioonien lääkärit olivat hänen alaisuudessaan.

Haavoittuneet hoidettiin armeijakunnan tai divisioonan kenttä-sairaalassa tai prikaatin kenttä-sairaalaosastossa ajotien, rautatien tai vesireitin varrella.

Koska talvisodassa oli todettu, että haavoittuneet oli saatava nopeasti kenttä- tai sotasairaalahoittoon, muutettiin kenttä-sairaalan kokoonpanoa siten, että se pystyi toimimaan kahtena osana. Kirurginen osasto toimi lähempänä linjoja kuin toinen osasto, jossa hoidettiin myös sairaita ja lievästi haavoittuneita. Divisioonan kenttä-sairaalaasta haavoittuneet evakuoitiin joko suoraan tai armeijakunnan kenttä-sairaalan kautta sotasairaaloihin.

Armeijakunnan ja divisioonan kenttä-sairaala jaettiin kirurgiseen 50-paikkaiseen A-osastoon ja 150-paikkaiseen B-osastoon. Prikaatin kenttä-sairaalaosasto vastasi A-osastoa vahvennettuna huolto- ja johtohenkilöstöllä. Potilaskuljetuksiin käytettiin armeijakunnan kahta sairausautokomppaniaa ja divisioonan tai prikaatin lääkintäkomppaniaa, joka perusti sairausautoasemia lähelle taistelevia joukkoja. Haavoittuneet evakuoitiin joko lähimpään kenttä-sairaalaan tai suoraan sotasairaalaan. Lääkintäkomppaniaan ja kenttä-sairaalaan kuului pieni apteekkiosasto, joka valmisti lääkkeitä tai tilasi täydennyksen päämajan lääkintäosastolta sekä jakoi täydennyksen alajohtoportaiden lääkintämuodostelmille.

T a l o u s h u o l t o

Huoltopäällikön alainen intendentti johti taloushuoltoa. Hän oli samalla intendenttitoimiston eli taloustoimiston päällikkö. Huoltoyksikköinä olivat elintarvikevarastokomppania ja vaatetuskomppania.

Elintarvikevarastokomppanian perustamasta kenttämakasiinista elintarvikkeet kuljetettiin divisioonien elintarviketäydennyspaikkoihin kuormasto- ja autokomppanioiden ajoneuvoilla. Kenttämakasiini toimi lisäksi lähellä olleiden joukkojen täydennyspaikkana. Armeijakunnalle toimitettiin täydennys päämajan elintarvikekenttävarikoilta tai elintarvikevarikoilta.

Toimistokoneiden huolto ja korjaustoiminta oli joukkojen vastuulla. Helmikuussa 1944 liitettiin vaateuskomppaniaan erityinen mekaanikkoryhmä, jolloin armeijakunta ja divisioona pystyivät perustamaan omat toimistokonekorjaamonsa. Toimistotarvikkeet jaettiin elintarvikekenttämakasiinista tai -täydennyspaikoilta tilauksia vastaan.

M u u t h u o l t o l a j i t

Armeijakunnan esikunnan kuljetusvälinetoimiston päällikkö johti kuormastovälineiden ja -tarvikkeiden kunnossapitoa ja täydennystä sekä vastasi alansa hankinnoista. Hän vastasi myös moottoriajoneuvojen huollosta ja polttoainetäydennyksestä. Mikäli korjauksia ja huoltoja ei kyetty tekemään armeijakunnan omissa autokorjaamoissa, toimitettiin vaurioituneet moottoriajoneuvot ylemmän johdortaan kiinteisiin autokorjaamoihin.

Kesällä 1944 armeijakuntaan kuului kaksi autokorjaamaa. Divisioonalla oli yksi samanlainen korjaamo. Kuormastovälinehuollosta vastasi armeijakunnassa kuormastokorjauskomppania ja divisioonassa kuormastokorjausryhmä. Polttoainetäydennystä varten armeijakunnalla oli kaksi polttoaineosastoa, joiden perustamista polttoainekenttämakasiineista jaettiin täydennys divisioonien täydennyspaikoille. Armeijakunnan alaiset kuljetusmuodostelmat hakivat itse tarvitsemansa polttoaineen.

Eläinlääkintähuoltoa johti armeijakunnan eläinlääkäri, jolla oli oma toimisto. Hevosten hoitopaikaksi perustettiin kenttähovossairaala, jonka kuljetusjoukkue evakuoivat haavoittuneet eläimet divisioonien ilmoitusten mukaisesti järjestämällä tarvittaessa vastaanottoaikoja evakuointiteiden varsille. Ne hevoset, joita ei kyetty

hoitamaan hevossairaalassa, toimitettiin ylemmän johtoportaan antamien ohjeiden mukaisesti junilla tai aluksilla kotiseudun hevossairaaloihin. Kesällä 1944 armeijakunnan kenttähevossairaalassa oli 300–500 potilaspaikkaa. Kenttähevossairaalan varikkojoukkue toteutti hevoshankinnat armeijakunnan alueella.

Divisioonassa ja prikaatissa oli sairastalli ja sairaiden hevosten kokoamispaikkoja, joihin hevoset evakuoitiin joukko-osastojen perustamilta sidontapaikoilta. Hoitopaikat perusti divisioonassa eläinlääkintäkomppania ja prikaatissa eläinlääkintäjoukkue.

Pioneerikomentaja johti pioneerihuoltotoimiston avustamana alansa täydennyksiä ja evakuoiteja. Materiaalitoimitukset yhdistettiin yleensä muihin kuljetuksiin, mutta suuremmat täydennykset vietiin suoraan divisioonille tai joukko-osastoille erillisillä kuljetusmuodostelmilla.

Armeijakuntaan kuului pioneerivarastokomppania, joka perusti pioneerikenttämakasiinin. Divisioonan pioneerikolonna varastoi materiaalin täydennyspaikkaan, mistä pioneerikolonna toimitti sen edelleen joukoille. Pioneerijohto ja -yksiköt työskentelivät yhteistöiminnassa huoltopäällikön ja huoltoyksiköiden kanssa teiden hoitoa ja rakentamista sekä rakennus- ja tuotantotoimintaa koskevissa asioissa.

Viestikomentaja, apunaan viestitoimisto, johti viestihuoltoa. Täydennykset toteutettiin siten, että armeijakunnan viestipataljoonan esikunnan varastojoukkue perusti kenttämakasiinin, josta materiaali toimitettiin divisioonan viestipataljoonan perustamaan täydennyspaikkaan. Rikkoontunut kalusto korjattiin viestipataljoonan perustamassa korjaamossa.

Armeijakunnan kaasusuojelua johti esikunnassa kaasusuojelupseeri apunaan kaasusuojelutoimisto. Välineet varastoitiin kaasusuojelukomppanian hoitamaan kenttämakasiiniin, mistä ne toimitettiin tarvitsijoille ampumatarvikekuljetusten yhteydessä. Divisioonissa oli samanlainen organisaatio ja järjestelmä. Joukko-osaston esikunnassa oli erillinen kaasusuojelu-upseeri.

Pastori, apunaan kirkollistoimisto, johti kaatuneiden huoltoa. Kaatuneet koottiin taistelukentällä sopivaan paikkaan, mistä heidät kuljetettiin divisioonan pastorin perustamaan kaatuneiden ko-

koamispaikkaan. Kokoamispaikalta vainajat noudettiin armeijakunnan kaatuneiden evakuintikeskukseen, jossa heidät huollettiin ennen kotiseurakuntaan lähettämistä.

Kenttäpostitoimintaa johdettiin huolto-osaston kenttäpostitoimistossa. Postin vastaanottamista ja jakelua varten armeijakunnilla ja divisioonilla oli kenttäpostikonttorit. Armeijakunnan osuus huoltolajin johtamisessa oli vähäinen, koska kirjeet ja paketit toimitettiin päämajan alaisista keskuskenttäpostikonttoreista joukko-osastojen peitenumeroiden perusteella suoraan eri kenttäpostikonttoreille.

Liikenne ja kuljetukset

Armeijakunnan huoltopäällikkö suunnitteli kuljetukset ja valvoi kuljetusmuodostelmien toimintaa yleisen huolto- ja kuljetustoimiston avustamana. Rautatiekuljetuksia johti päämaja, joka asetti yhteistyön helpottamiseksi rautatieupseerin armeijakunnan esikuntaan.

Selustan kuljetuksia johti pieni kuljetusesikunta. Liikennettä ohjasi ja valvoi armeijakunnassa liikennekomppania, johon kuului kolme liikennejoukkuetta. Samoja tehtäviä varten divisioonan esikuntakomppaniassa oli liikennejoukkue ja prikaatin huoltokomppaniassa liikenneryhmä.

Talvisodassa armeijakunta oli toimittanut materiaalin divisioonille ja jopa niiden alajohtoportaille. Menetelmä oli toiminut niin hyvin, että sitä käytettiin myös jatkosodassa. Hevosajoneuvoja pidettiin liian hitaina ja niiden kuljetuskykyä liian pienenä armeijakunnan täydennyskuljetuksiin. Kuljetuksia oli pakko toteuttaa myös valoisana aikana, jolloin autoja käytettiin yksittäin tai pieninä osastoina.

Jatkosodassa pääosa kuljetuksista toteutettiin autokompanioilla, joita divisioonassa oli yksi ja armeijakunnassa useampia. Divisioonaan kuului lisäksi 24 kuljetusautoa sisältänyt pioneerikolonna. Armeijakuntaan kuului kuormastokomppanioita, joiden kuljetuskyky oli sama kuin autojoukkueella, mutta jotka olivat maastossa hevosvetoisina varsin käyttökelpoisia.

**ARMEIJAKUNNAN JA DIVISIOONAN HUOLTOJOUKOT KESÄLLÄ
1944**

Huoltojoukot	Joukkojen lukumäärä		
	AK	Divisioona	Pr
Ampumatarvikevarastokomppania (AVarK)	2	1	
Aseenkorjauskomppania (AsekorjK)	1		
Elintarvikevarastokomppania (EVarK)	1	1	
Vaatetuskomppania (Vaatak)	1	1	
Kenttäsairaala	2	1	
Kenttähevossairaala (KHevS)	1		
Autokorjaamo	2	1	
Kuormastokorjaamo (Kmkorj)	1		
Polttoaineosasto (PolttOs)	2	1	
Kenttäposti konttori (Kpk)	2	1	1
Kaatuneiden evakuoitikeskus (KEK)	1		
Kuljetusesikunta (KuljE)	2		
Liikennekomppania (LiikK)	1		
Autokomppania (AutoK)	2	1	
Sairasautokomppania (SAutoK)	2		
Lääkintäkomppania (LääkK)		1	
Eläinlääkintäkomppania (EllääkK)		1	
Kuormastonkorjausjoukkue (KmkorjJ)		1	
Liikennejoukkue (LiikJ)		1	
Huoltokomppania			1
Kenttäsairaalaosasto (KSOs)			1
Lääkintäjoukkue (LääkJ)			1
Eläinlääkintäjoukkue (EllääkJ)			1
Kolonna			1
Lisäksi:			
ViestiP	1	1	
PionP	1	1	
Pioneerikolonna		1	
Kaasusuojelukomppania (KssK)	1	1	

2 PANSsarIDIVISIOONAN JA RATSUVÄKIPRIKAATIN HUOLTOJOUKOT

Panssaridivisioona	Ratsuväkiprikaati
21.AVarJ	25.AVarJ
21.AsekorjR	
21.AutoJ	25.AutoJ
23.AutoJ	
21.Autokorj	25.Autokorj
21.SAutoJ	25.SAutoJ
21.KSOs	25.KSOs
2.KSOs	
21.LääkJ	25.LääkJ
21.TalJ	25.TalJ
23.TalJ	
21.KmkorjJ	1.KmkorjJ
21.PoltOs	30.PoltOs
21.VaatK	
Pskorj	
19.Kpk	
Lisäksi:	
HTK 6	HTK 7
TäydJP	
PionP 2	PionK/RvPr
ViestiP 6	Viestieskadroona/RvPr

Huollon koulutus

Syksyllä 1927 sotaväen päällikkö asetti huolto-ohjesääntötoimikunnan, joka määritteli vuosikymmenen lopulla sodan ajan huoltopalvelun perusteet. Kenttäohjesäännön kolmas osa ilmestyi vuonna 1934, jonka jälkeen se oli huollon koulutuksen perusta.

Talvisodan ja jatkosodan divisioonien ja armeijakuntien esikuntapäälliköt, operatiivisten osastojen päälliköt ja useimmat huoltopäälliköt olivat saaneet yleisesikuntaupseerin koulutuksen. Muihin huollon tehtäviin käytettiin talouselämän palveluksessa olleita reserviupseereita ja -aliupseereita.

Asepuolen koulutus toteutettiin Aseseppäkoulussa, joka aloitti toimintansa vuonna 1919. Kertausharjoitukset reservin asesepille aloitettiin vuonna 1935. Sotien aikana havaittiin tarpeelliseksi kouluttaa aseseppien lisäksi ase- ja ampumatarvikealiupseereita.

Kuljetusalan koulutus alkoi Autopataljoonassa Helsingissä, josta se siirtyi vuonna 1927 Kuormastopataljoonaan Viipuriin. Ennen sotia kantahenkilökunnalle annettu autoalan koulutus oli kuitenkin vähäistä. Kuormastopataljoonasta muodostettiin vuonna 1938 Huoltorykmentti, jossa annettiin kaikkien huollon alojen koulutusta.

Talouselämyksen upseerikoulutus alkoi vuonna 1926 Helsingissä puolustusministeriön sotilashallinnollisina kursseina ja jatkui vuodesta 1933 Sotilashallinnollisessa Koulussa, jossa toimivat talouselämyksen upseeri- ja huoltopäällikkökurssit.

Sotilaslääkäreiden koulutus tehostui vuonna 1923, kun kaikille asevelvollisuuttaan suorittaville lääketieteen kandidaateille ja lisensoijateille aloitettiin antaa sellainen koulutus, että heidät voitiin ylentää suoraan reservin lääkintäupseereiksi. Lääkintäaliupseereita koulutettiin Lääkintäaliupseerikoulussa vuoteen 1927 saakka, jonka jälkeen koulutus jatkui Kuormastopataljoonassa.

Vuonna 1935 aloitetuissa yleisissä kertausharjoituksissa koulutettiin myös joukkoihin kuuluvaa lääkintähenkilöstöä. Kun todettiin, että suurin osa lääkäreistä oli vailla mitään sotilaslääkintäkoulutusta, aloitettiin Kadettikoululla vuosittain pidetyt kuukauden mittaiset reservilääkintäupseerikurssit.

Talvisotaa seuranneen ajan koulutusta leimasi sotakokemusten mahdollisimman nopea käyttöönotto. Sodan jälkeinen organisaatiomuutos ja taisteluvälinehankinnat aiheuttivat myös koulutus-tarvetta. Koulutus oli epävarmoissa oloissa pikakoulutusta, jonka pyrkimyksenä oli saada aikaan kaikissa olosuhteissa toimintakykyinen sotajoukko.

Jatkosodan alussa perustettiin Mänttään Huoltokoulutuskeskus. Sotilashallinnollisen Koulun tehtäviä jatkoi vuodesta 1942 alkaen Huoltokoulu tehtävänään huoltoupseerien koulutus. Huoltokoulun ohjelmia laajennettiin sisältämään taloushuollon lisäksi muitakin huoltolajeja. Huoltokoulutuskeskus siirtyi 15.11.1942 Mäntästä Lahteen ja sen nimi muutettiin hieman myöhemmin Moottori-ajoneuvokoulutuskeskukseksi.

Lääkintäaliupseerikoulun toiminta lakkautettiin kesällä 1941 liikekannallepanon jälkeen, mutta osa koulun henkilökunnasta siirrettiin Huoltokoulutuskeskuksen Lääkintäkomppaniaan Mänt-

tään. Myöhemmin Lääkintäkomppania siirtyi Lahteen, jolloin siitä muodostettiin Lääkintäkoulutuskeskus, jonka nimi muutettiin Lääkintäkouluksi vuonna 1943. Lahdessa koulutettiin sodan aikana kenttäarmeijan koko miespuolinen lääkintähenkilöstö.

Huollon koulutustoiminta sai vakiintuneita muotoja yhtymissä vasta vuonna 1942, mutta joukoissa tapahtunut koulutus oli varsin vähäistä.

Johtopäätöksiä armeijakunnan huoltojärjestelmästä

Armeijakunnan huoltojärjestelmä kehittyi 1930-luvulla pääpiirtein sellaiseksi, mikä se oli sotien aikana. Eversti, myöhemmin kenraaliluutnantti Leonard Grandellin henkilökohtainen panos oli merkittävä. Hän kehitti sodan ajan huoltoa ja julkaisi omalla kustannuksellaan kirjan "Joukkojen huolto sodassa", jossa hän hyödynsi ohjesääntökomitean työn tulokset kenttäohjesääntöä laajemmin.

Sotatoimiyhtymään oli perustettu huoltopäällikön tehtävä huollon taktisen johtamisen nopeuttamiseksi ja koordinoimiseksi. Tämä osoittautui oikeaksi ratkaisuksi, sillä se vapautti komentajan ja esikuntapäällikön taistelujen välittömään johtamiseen. Huoltopäällikön työtä pidettiin niin tärkeänä, että tehtävään sijoitettiin yleisesikuntaupseereita sodan ajan kokoonpanoissa, vaikka kyseisen koulutuksen saaneita oli liian vähän monilla muilla aloilla.

Huollon toimintaan ja organisaatioihin tehtiin monia muutoksia vielä jatkosodan aikana. Viimeiset organisaatiomuutokset ennen suurhyökkäystä toteutettiin kesäkuun alussa 1944 vahventamalla prikaatin huoltokomppaniaa, joka oli osoittautunut liian kevyeksi.

IV Armeijakunnan taistelut VKT-asetmassa

Taistelujen taustaa

Talvella 1944 muodostettiin koko Kannaksen aluetta johtaneesta Kannaksen Ryhmän esikunnasta IV Armeijakunnan esikunta, joka

IV AK:n huoltopäällikkö eversti Jarl Erik Wulff. Kuva: Sotamuseo.

Colonel Jarl Erik Wulff, the Commander of Logistics of the IV Army Corps.

IV AK:n komentaja kenraaliluutnantti Taavetti Laatikainen. Kuva: Sotamuseo.

Lt.Gen. Taavetti Laatikainen, the Commander of the IV Army Corps.

otti vastuun Länsi-Kannaksen joukkojen johtamisesta. Samassa yhteydessä siirrettiin Itä-Kannakselle III Armeijakunnan esikunta.

Ylipäällikkö määräsi IV Armeijakunnan komentajaksi kenraaliluutnantti T. Laatikaisen. Hänen esikuntaansa kuuluivat esikuntapäällikkö everstiluutnantti Y. S. Hautala, komento-osaston päällikkö majuri T. Matilainen, operatiivisen osaston päällikkö everstiluutnantti M. I. Sarparanta ja huoltopäällikkö eversti J. E. Wulff. Lisäksi ylimpään johtajistoon kuuluivat tykistökomentaja eversti O. I. Sippola, pioneerikomentaja eversti N. M. Oinonen, viestikomentaja eversti V. K. Veijola ja ilmatorjuntakomentaja everstiluut-

nantti E. Pietarinen. Operatiivisen osaston päälliköksi vaihdettiin 21.6. everstilutnantti V. Pesonius.

Suurhyökkäyksen alettua 9.6. joutuivat suomalaiset muuttamaan heti taistelusuunnitelmaansa, jonka mukaan hyökkäykset piti torjua Kannaksella pääpuolustusasemana olleessa "Etuasemassa". Syntyneiden murtojen takia IV Armeijakunta joutui vetäytymään nopeasti Vammelsuu-Taipale (VT)-asemaan, josta se jatkoi vetäytymistä muutaman päivän taistelujen jälkeen Viipuri-Kuparsaari-Taipale (VKT)-asemaan.

Joukkojen ryhmityksissä ja johtosuhteissa tapahtui suuria muutoksia. Kannakselle muodostettiin uusi johtoporras, kun ylipäällikkö nimitti 14.6. kenraaliluutnantti K. L. Oeschin kaikkien Kannaksella toimineiden joukkojen komentajaksi. Kannaksella toimineet III ja IV Armeijakunta alistettiin operatiivisesti kenraaliluutnantti Oeschille.

Ylipäällikkö antoi 15.6. illalla toimintaohjeensa Kannaksen joukkojen vetäytymisestä puolustuskykyisinä VKT-asemaan. Toimintaohje tiedotettiin heti IV Armeijakunnan komentajalle ja sitä täydennettiin 16.6. Kannaksen joukkojen komentajan kirjallisella ohjeella, jossa määritettiin ensimmäisen viivytyisaseman tasa ja taistelun periaatteet. Seuraavana yönä IV Armeijakunta sai käskyt toisen viivytyisaseman ja tulevan puolustusaseman tasasta, vastuualueista sekä alistusten muutoksista. Saamansa tehtävän perusteella kenraaliluutnantti Laatikainen antoi 18.6. käskyn ryhmittyä puolustukseen VKT-asemaan. VKT-asema oli miehitetty painopistesuunnassa 19.6. klo 24.00 mennessä.

Kenraaliluutnantti Oesch siirtyi 17.6. IV Armeijakunnan komentoportaan mukana Kavantsaareen, mistä hän jatkoi 20.6. iltapäivällä Imatralla Schreyn huvilalle. Kannaksen joukkojen komentajan esikunta toimikin Imatralla taisteluvaiheen loppuun asti. IV Armeijakunnan komentoporras siirtyi muutamia päiviä myöhemmin Lauritsalaan, minne esikunnan pääosat olivat ryhmittyneet jo aiemmin.

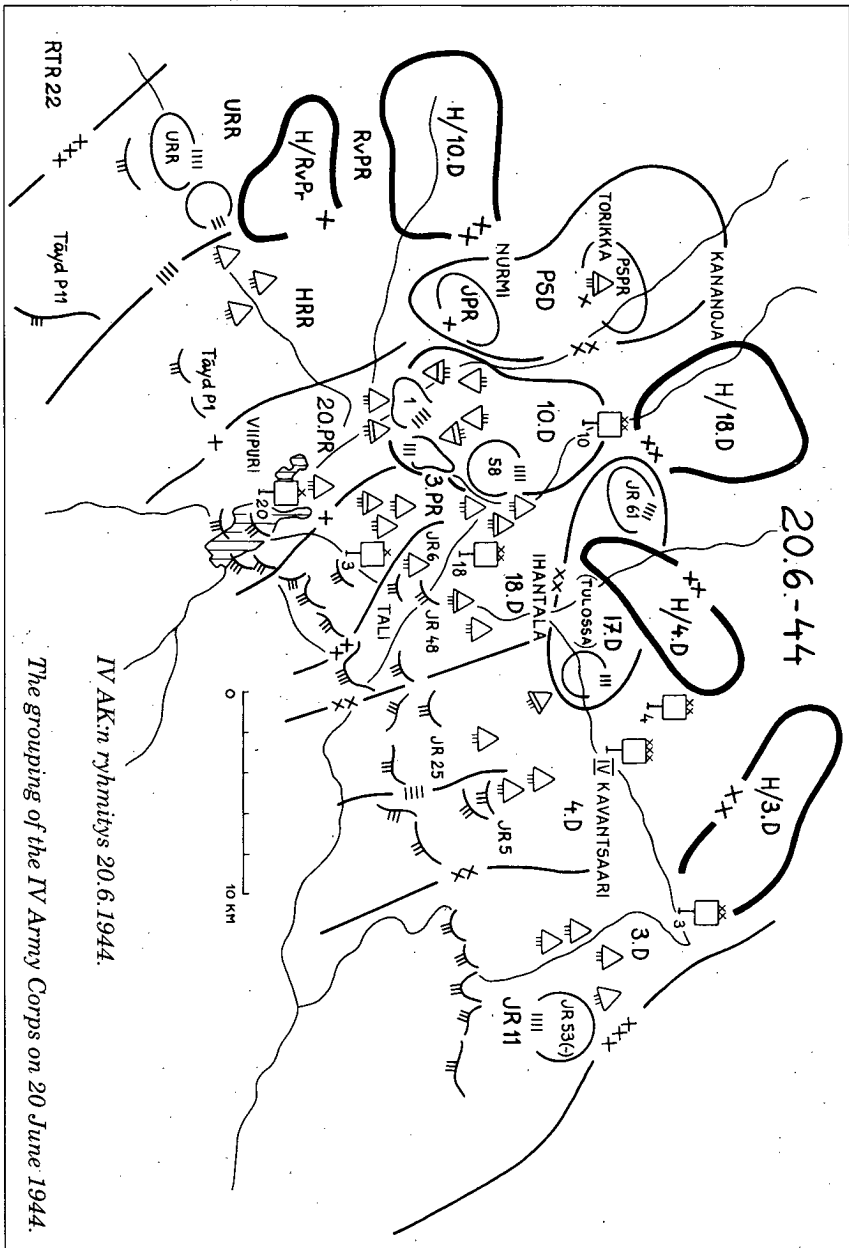
VKT-aseman sijainti ja valmius

VKT-asema muodosti Kannaksen viimeisen puolustusaseman Viipurinlahden–Viipurin–Kuparsaaren–Vuoksen–Taipaleen–Laatokan tasalla. Aseman linnoitustyöt oli aloitettu tehokkaasti vasta maaliskuussa 1944 Viipurin–Tammisuon–Talin alueella. Taistelujen alkaessa 20.6. asemalta puuttui syvyys ja IV Armeijakunnan puolustusalueen itäosassa se oli vain kartalle piirretty viiva, jonka mukaisesti joukot ryhmittäytyivät.

VKT-asema tukeutui järviin tai jokiin ja sijaitsi Tammisuon sekä Talin suuntia lukuunottamatta panssarivaunujen käytölle epäedullisessa maastossa. Talin alue tiedettiin jo ennakkolta hyökkääjälle edullisimmaksi, koska sieltä avautui mahdollisuus edetä Leitimojärven molemmin puolin peltoaukeiden suunnassa länteen. Maaston erityispiirteenä oli koko alueen mäkien kallioisuus ja kivisyys, mikä toisaalta vaikeutti linnoittamista ja aiheutti tykistötulessa suuria tappioita.

IV Armeijakunnan tehtävänä oli pitää VKT-asema ja estää hyökkääjän pääsy Etelä-Suomeen. Armeijakunnan puolustusalue oli noin 40 kilometriä leveä, joten alajohtoportaiden kaistoista muodotui melko kapeita. Viipurinlahden rannikkolohkosta vastasi taistelujen alkaessa vahvennettu Ratsuväkiprikaati. Siihen kuului kuusi pataljoonaa ja kaksi patteristoa. Viipuria puolusti alueelle siirretty 20. Prikaati.

Tulevassa painopistesuunnassa 3. Prikaatilla ja 18. Divisioonalla oli yhteensä 12 pataljoonaa ja 11 patteristoa. 4. Divisioonan puolustusalueella oli kahdeksan pataljoonaa ja viisi patteristoa. Äärimmäisenä vasemmalla oli 3. Divisioona, johon kuului seitsemän pataljoonaa ja neljä patteristoa. Kannaksen joukkojen komentajan reserveiksi koottiin Panssaridivisioonaa ja 10. Divisioonaa sekä alueelle saapumassa ollutta 17. Divisioonaa.

The grouping of the IV Army Corps on 20 June 1944.

Taistelujen alku VKT- asemassa

Neuvostoliiton joukot aloittivat tykistön häirintäammunnan 20. Prikaatin asemia vastaan Viipurissa 20.6. aamun tunteina. Seuranneissa taisteluissa syntyi jo iltapäivällä murto puolustajan asemiin. Murto ja sitä seuranneet epäselvyydet johtivat siihen, että 20. Prikaati vetäytyi Viipurista klo 16.45.

Kenraaliluutnantit Laatikainen ja Oesch tulivat siihen tulokseen, että Viipuria ei pystytä valtaamaan takaisin. Päämaja oikeuttikin heidät ryhmittämään Kannaksen joukot tilanteen pakottamina Viipurinlahden–Kivisalmen–Konkkalan–Talin tasalle, mistä itäänpäin ryhmitys pysyi VKT-linjalla. Kun Viipurin suuntaa ei voitu vahventaa IV Armeijakunnan omin voimin, kenraaliluutnantti Oesch alisti IV Armeijakunnan esikunnalle 17. Divisioonan, joka oli saapumassa Kilpeenjoelle.

IV Armeijakunnan vasemmalla sivustalla hyökkäykset 4. Divisioonaa vastaan alkoivat 21.6. Hyökkäykset torjuttiin tuottaen viholliselle suuria tappioita. Samoin torjuttiin naapurina olleen 3. Divisioonan alueella tapahtuneet hyökkäykset.

IV Armeijakunta pystyi keskittämään voimansa painopistesuunnan taisteluun sen jälkeen, kun V Armeijakunta aloitti toimintansa 22.6. klo 12.00 kenraalimajuri A. Svenssonin otettua rintamavastuun Viipurinlahden loholla.

Seuraavana päivänä viimeiset vahvennukset alkoivat saapua Kannakselle. Viipurin luoteispuolisilla rautatieasemilla purettiin junista 11. Divisioona, joka alistettiin Kannaksen joukkojen komentajalle käytettäväksi vastahyökkäyksiin Viipurinlahden ja Viipurin suuntiin. 6. Divisioona saapui Jääsken asemalle päämajan reserviksi. Saksan lupaamia maavoimia alkoi myös tulla Kannakselle aikaisemmin saapuneiden ilmavoimien lisäksi. Ensimmäisenä saatiin käyttöön 303. Rynnäkkötykkiprikaati, joka alistettiin 24.6. Panssaridivisioonan komentajalle. Kesäkuun lopulla saapui vielä saksalainen 122. Divisioona ylipäällikön reserviksi.

Talin suurtaistelut

Neuvostojoukkojen uusi hyökkäys alkoi 25.6. klo 6.30 voimakkaalla tulivalmistelulla, jota seuranneella hyökkäyksellä vihollinen teki murron 3. Prikaatin asemiin. Ankarien taistelujen jälkeen 3. Prikaati vetäytyi saarroitusuhan vuoksi 25.6. Isoniityn–Suokkaan–Korven tasalle, missä hyökkäys torjuttiin.

Panssaridivisioona oli ryhmittynyt 24.6. mennessä Saimaan kanavan länsipuolelle Viipurin–Lappeenrannan maantien varteen. Divisioona oli ehditty huoltaa noin kolme vuorokautta, kun kenraaliluutnantti Oesch antoi sille 25.6. klo 14.35 tehtävän IV Armeijakunnalle alistettuna valmistautua vastahyökkäykseen Portinhoikan–Talin suuntaan. Tämän perusteella kenraaliluutnantti Laatikainen antoi jo klo 15.05 Panssaridivisioonalle käskyn vallata pääpuolustuslinja takaisin yhteistoiminnassa 18. Divisioonan kanssa.

Panssaridivisioona ei pystynyt toteuttamaan saamaansa tehtävää seuraavan yön aikana. Hyökkäys pysähtyi vihollisen yhtenäiseen puolustukseen, jonka jälkeen Jääkäriprikaati sitoutui saavuttamalleen tasalle, koska 18. Divisioona ei suunnitelmista huolimatta pystynyt miehittämään Jääkäriprikaatin valtaamia asemia. Aamuyöllä 26.6. alistettiin 18. Divisioona ja 3. Prikaati Panssaridivisioonan komentajalle, joka sai näin vastuun koko puolustusalueen johtamisesta. Kiihvainajatkuneiden taistelujen jälkeen neuvostoliittolaiset onnistuivat murtautumaan illalla Ihantalan tielle.

Neuvostojoukkojen hyökkäyksen jatkuessa selvisi, että vahvuudeltaan kuluneiden ja väsyneiden suomalaisten iskut eivät onnistu panssarivaunujen tukemaa vihollista vastaan. Tämän vuoksi Kanaksen joukkojen komentaja määräsi reservinä olleen 11. Divisioonan ottamaan rintamavastuun Panssaridivisioonalta, jota oli tarkoitettu käyttämään myöhemmin yhtenäiseen vastahyökkäykseen.

Suomalaisten uusi vastahyökkäys alkoi 27.6. ja sen tarkoituksena oli saartaa läpimurtautuneet vihollisjoukot ja palauttaa pääpuolustuslinja. Hyökkäys edistyi aluksi lupaavasti, mutta vihollinen sai etenemisen vähitellen pysähtymään, koska suomalaisten voima sitoutui kokonaisuudessaan taisteluun. Seuraavana päivänä suomalaiset aloittivat lisävoimien avulla uuden hyökkäyksen, johon osal-

listuivat jo 18. Divisioona, 4. Divisioona, 3. Prikaati, Panssaridivisioona, 11. Divisioona, saksalainen 303. Rynnäkkötykkiprikaati ja osia 6. Divisioonasta.

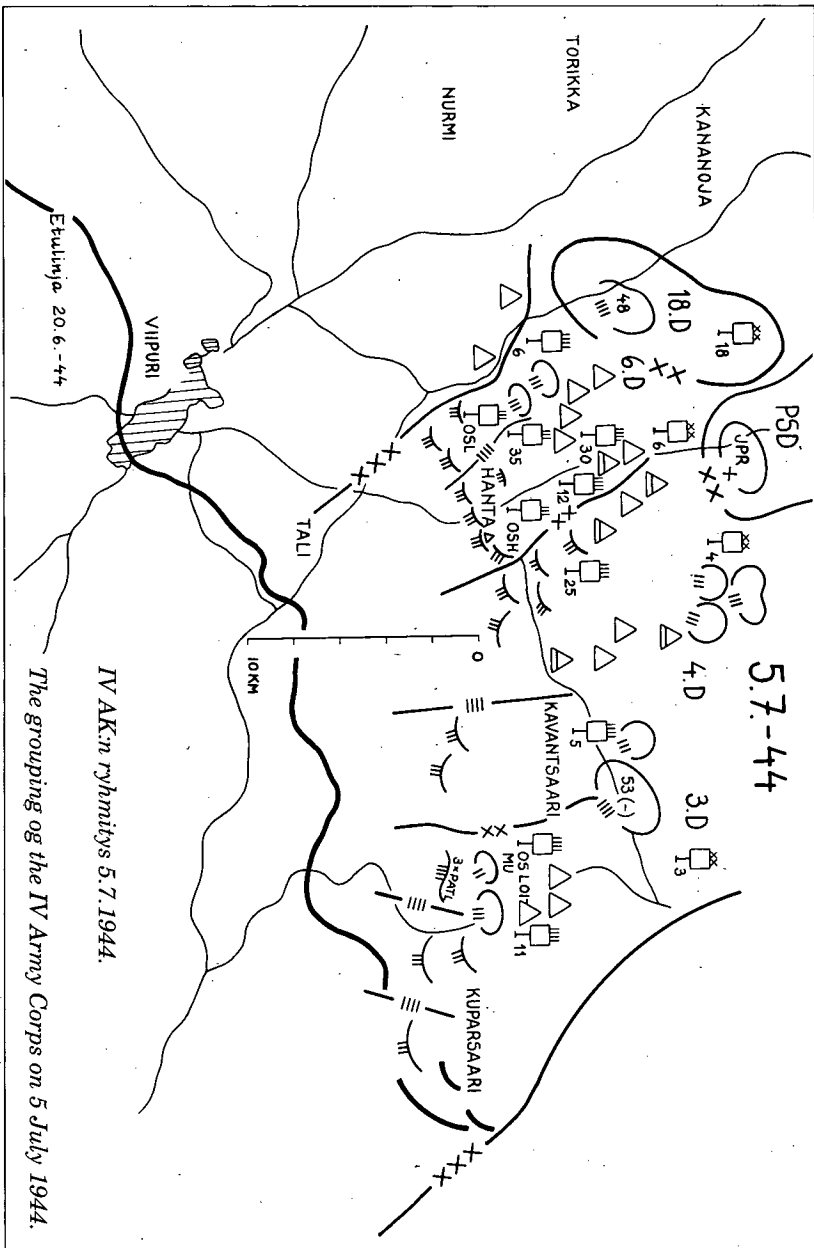
Tilanne kehittyi 29.6. aamuun mennessä erittäin vaikeaksi, kun neuvostojoukot uhkasivat murtautua Portinhoikan kautta suomalaisten selustaan. Tämän takia kenraaliluutnantit Oesch ja Laatikainen päättivät oikaista pitkän rintamalinjan ryhmittämällä joukot puolustukseen taempana. Komentajat päättivät vetää joukon sa aluksi Saimaan kanavan–Ventelänselän–Riihimäen–Vakkilan–Ihantalanjärven–Salojärven–Kokkoselän–Noskuanselän tasalle.

Kenraaliluutnantti Laatikainen antoi 29.6. keskipäivällä käskyn yhtymien irroittamisesta ja vetäytymisestä vaiheittain uudelle puolustuslinjalle. Tilanne ehti kuitenkin muuttua niin, että pääasema oli miehittävä suunniteltua nopeammin. Joukot siirtyivät taistelun uusiin aseisiin, joissa niiden oli torjuttava jo seuraavana päivänä uusi suurhyökkäys. Joukot olivat ryhmittyneet aseman oikaisemisen jälkeen oikealta alkaen järjestykseen 3. Prikaati, 18. Divisioonan osia, 6. Divisioona, 4. Divisioona ja 3. Divisioona. Etulinjasta irrotettiin reserveiksi pahoja tappioita kärsineet 11. Divisioona, 18. Divisioona ja Panssaridivisioona.

Seuraavina päivinä taistelut jatkuivat kiivaina. Neuvostojoukot tekivät useita hyökkäyksiä, mutta ne torjuttiin. Talin suurtaistelun voi katsoa päättyneen 30.6. mennessä, jolloin viimeiset suomalaiset joukot olivat vetäytyneet uudelle, mutta varustelemattomalle puolustuslinjalle.

Ihantalan puolustusvaihe ja tilanteen vakiintuminen

Suomalaiset vahvensivat puolustusta uusissa asemissa aloittamalla heti linnoittamisen ja järjestämällä puolustukselle syvyyttä. Tukena olevaa tykistöä käytettiin tehokkaasti ammuksia säästämättä, mikä tosin aiheutti hetkittäin ammuspulaa. Saksalaisilta saatu-
jen uusien panssarintorjunta-aseiden ansiosta taistelu panssari-
vaunuja vastaan helpottui.

IV AK:n ryhmittäys 5.7.1944.

The grouping of the IV Army Corps on 5 July 1944.

Neuvostoliiton joukot jatkoivat painostusta 6. Divisioonan alueella, missä ne pääsivät 2.7. Pyöräkankaalla murtoon, mutta kyettiin lyömään takaisin seuraavana päivänä. Taistelut hiljenivät hetkeksi alkaen jälleen 6.7. kiivaina. Seuranneiden päivien aikana vihollinen torjuttiin raskaissa taisteluissa, joissa erityisesti tykistön osuus oli ratkaiseva.

Talin-Ihantalan suunnalla yhteenotot jatkuivat kiivaina vielä heinäkuun alussa, mutta armeijakunnan vasemmalla sivustalla toiminta vaimeni jo kuukauden alkupäivinä. Tilanne oli 10.7. jo niin rauhallinen, että Länsi-Kannaksen joukkoja voitiin siirtää lujilla olleen III Armeijakunnan lohkolle Itä-Kannakselle.

Neuvostojoukkojen hyökkäykset olivat heinäkuun lopussa hajanaisia ja niiden tarkoituksena oli todennäköisesti vain etulinjassa olleiden suomalaisten joukkojen sitominen. Elokuussa taistelu muuttui täysin asemasodan luonteiseksi. Kenttävarustelutyöt jatkuivat ja joukkoja koulutettiin sekä lepuutettiin. Mieliala joukoissa rauhoittui ja suurtaistelun aikainen rintamakarkuruus supistui vähäiseksi.

IV Armeijakunnan huoltaminen

Huollon yleisjärjestelyt

Kun Neuvostoliitto aloitti suurhyökkäyksen, päämajan huoltolaitoksia ryhdyttiin siirtämään Viipurin alueelta taaksepäin Etelä-Suomen rautateiden läheisyyteen. Viipurista siirrettiin huoltolaitoksia taaksepäin sellaisessa vaiheessa, että se vaikutti kaupungissa toimineiden joukkojen moraaliin heikentävästi.

IV Armeijakunta oli huollollisesti päämajan alainen, vaikka taistelun operatiivisesta johtamisesta vastasi Kannaksen joukkojen komentajan esikunta. Suurin osa armeijakunnan saamasta tädenyksestä toimitettiin Kouvolan-Hämeenlinnan alueella sijainneista huoltolaitoksista, joiden etäisyys etulinjasta oli noin 150–200 kilometriä. Ratkaisevien taistelujen aikana haavoittuneita evakuoitiin myös Mikkelin ja Savonlinnan sotasairaaloihin ja ampumatar-

vikkeita toimitettiin useista varikoista eri puolilta Suomea.

Täydennys- ja evakuointikuljetuksiin käytettiin Kouvolan-Lappeenrannan radan lisäksi taistelujen loppuvaiheessa Saimaan vesistöä. Kuljetukset päämajan laitoksista IV Armeijakunnan laitokseen voitiin toteuttaa melko vähäisen ilmatoiminnan alaisina lukuunottamatta kesäkuun loppua ja heinäkuun alkua, jolloin junien purkamisasemia vastaan tehtiin useita ilmahyökkäyksiä.

Huoltoetäisyydet kasvoivat huomattavasti, kun IV Armeijakunta oli vetäytynyt VKT-asemaan ja päämaja oli joutunut siirtämään omat huoltolaitoksensa pois Viipurin alueelta. Tällöin oli vaarana kuljetusten katkeaminen. Siitä syystä armeijakunnan kenttämakaasiineissa oli keskimäärin päämajan suosittelema viiden vuorokauden tarvikeporrastus koko taisteluvaiheen ajan.

Päämaja tuki IV Armeijakuntaa alistamalla sille huoltomuodostelmia. Päämajan perustamat ja alistamat muodostelmat olivat pääosin auto- ja sairausautokomppanioita, joita oli kotiutettu asematavaiheen aikana. Materiaalia toimitettiin armeijakunnan tilausten mukaan rajoittamalla muualla kulutusta.

Huollon johtaminen ja huoltolaitokset

Kuten jo edellä on mainittu, IV AK:n huoltopäällikkönä toimi eversti J. E. Wulff. Hänen lähimpänä apulaisenaan oli yleisen huolto- ja kuljetustoimiston päällikkö majuri B. Falin, jonka tilalle vaihtui 2.8. majuri P. H. Toivonen.

Koska armeijakunnan selusta-alueella oli huomattava määrä erilaisia joukkoja, joita huolto-osaston oli vaikea valvoa, alistettiin nämä joukot kuljetusesikunnille. IV Armeijakuntaan kuuluivat 49. ja 45. Kuljetusesikunta sekä tehtäviltään kuljetusesikuntaa vastannut Viipurin huoltokeskus. Lisäksi tehtävään käytettiin tuotantotoimistoa, jonka nimi muutettiin myöhemmin IV Armeijakunnan huoltokeskukseksi.

IV Armeijakunnan huolto-osasto toimi koko taisteluvaiheen ajan Lauritsalassa, josta oli lyhyt matka Lappeenrannan alueella sijainneisiin huoltolaitoksiin. Huoltolajijohtajat pystyivät valvomaan hy-

vin omien yksiköittänsä toimintaa, vaikka puhelinyhteydet olivat usein epäkunnossa. Huoltopäällikkö työskenteli usein komentoportaassa mukanaan toimisto IV:n päällikkö ja muita erikseen käskettyjä henkilöitä.

Armeijakunnan esikunnan pääosat siirtyivät 17.6. Ylä-Kuusasta Lauritsalan Mustolaan. Komentoporras toimi Kavantsaareissa 20.6. iltaan saakka, jonka jälkeen sekin siirtyi Mustolaan. Tämän jälkeen yhteydenpito eri osastojen välillä helpottui huomattavasti.

IV Armeijakunnan komentaja antoi 17.6. käskyn vetäytymisestä VKT-asemaan täydentäen sitä seuraavana päivänä puolustuskäskyllä. Taistelujen läheisyyden vuoksi armeijakunnan omia huoltojoukkoja oli siirretty uuden aseman taakse jo ennen vetäytymiskäskyä. Huoltopäällikkö otti 19.6. klo 10.00 huoltolaitosten päälliköt neuvotteluun, jonka jälkeen laadittiin huoltokäskey.

IV Armeijakunnan huollon johtamisessa on havaittavissa selviä puutteita. Usein määräykset annettiin alaisille divisioonien huoltopäälliköille liian myöhään tai vajavaisina. Asiakirjoista ei löydy merkintöjä siitä, että huoltopäällikkö olisi antanut suullisia käskyjä tai esikäskyjä, vaikka niitä olisi voinut käyttää usein.

Ennen suurhyökkäyksen alkamista sijaitsi armeijakunnan huoltolaitoksista osa Perkjärven–Kanneljärven–Raivolan ja osa Viipurin alueella, joten huollon ryhmitys oli liian etupainoinen. Kun hyökkäys alkoi, jouduttiin Raivolan alueella sijainneet laitokset siirtämään heti taaksepäin. Tällöin osa materiaalista jäi viholliselle joko tuhottuna tai käyttökelpoisena.

Pääosa divisioonien huoltolaitoksista toimi hyökkäyksen alkaessa VT-aseman etupuolella. Joukkojen vetäydyttyä VT-asemaan IV Armeijakunnan huoltolaitokset olivat pääosin Viipurin ja Perkjärven alueilla sekä Kaukjärvellä ja Halilassa. Joitakin raskaimpia huoltolaitoksia oli siirretty jo VKT-aseman taakse.

Armeijakunta ryhtyi siirtämään 15.6. omia huoltolaitoksiaan VKT-aseman taakse, missä ne ryhmitettiin Pulsan–Lappeenrantaan–Joutsenon alueelle. Viipuriin ja sen ympäristöön jäi vielä joitakin raskaita osia, joista merkittävimmät olivat Rautakorven amputarvikekenttämakasiini sekä Elintarvikekenttämakasiini 1 ja Elintarviketäydennyspaikka 1 Viipurissa.

Kaikki armeijakunnan huoltolaitokset oli siirretty VKT-aseman taakse 19.–20.6. Ne olivat matalassa, mutta leveässä ryhmityksessä päähuoltosuuntaan nähden melko epäedullisessa pohjukassa Saimaan rannalla. Päämaja oli määrännyt armeijakunnan huollon takarajaksi Kivijärven–Rutolan–Lappeenrannan–Joutsenon–Imatran linjan. Huoltokeskus 1, entinen Viipurin huoltokeskus, oli laajalla alueella Rutolan–Vilkjärven–Hytin–Lauritsalan–Lappeenrannan maastossa. Huoltokeskus 2, jota johti 49. Kuljetusesikunta, oli Muukon–Partalan–Suokumaan–Joutsenon alueella.

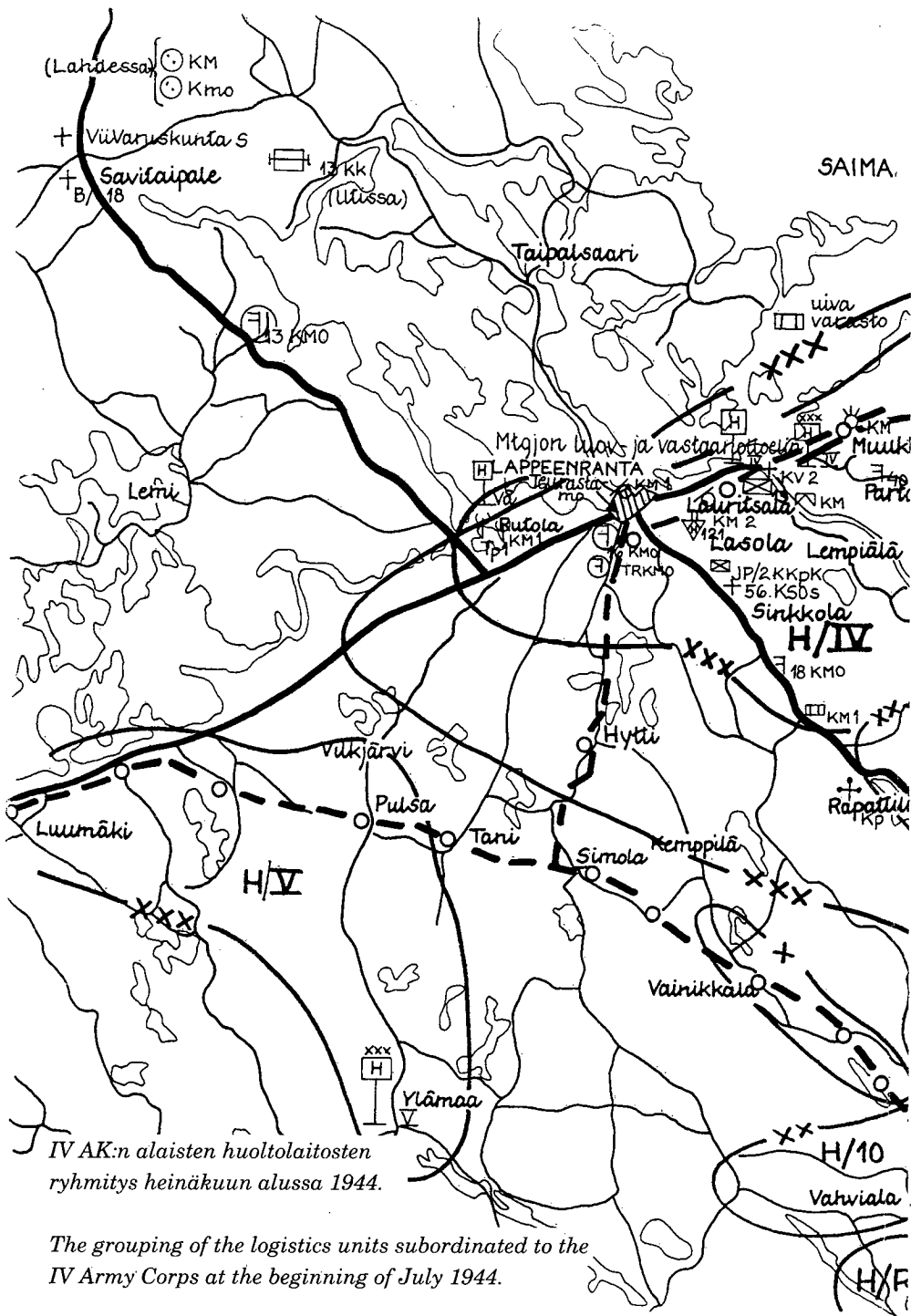
Yksiköiden ja elinten yleishuolto oli jaettu siten, että Rutolassa toiminut Viipurin huoltokeskus vastasi Lappeenrannan–Sinkkolan–Muukon alueelle sijoitetuista yksiköistä, joita oli noin 70. Joutsenossa ollut 49. Kuljetusesikunta johti Joutsenon–Hyvättilän alueella 22 yksikköä. Rauhan–Lappeenrannan alueella ja Lahdessa sijainneet 34 laitosta ja yksikköä olivat IV Armeijakunnan tuotantoimiston huoltovastuulla ja valvonnassa.

Kuljetusyksiköistä Viipurin huoltokeskukselle oli 20.6. alistettu viisi autokomppaniaa. 49. Kuljetusesikunta johti kahta autokomppaniaa ja auto-osasto Alankoa. Nuijamaalla sijainneen 45. Kuljetusesikunnan tehtävänä oli pelkästään kuljetusten järjestely, mitä varten sille oli alistettu neljä autokomppaniaa. Näistä yksi oli huoltopäällikön reservinä.

Huoltolaitosten siirtämistä taaksepäin ryhdyttiin suunnittelemaan 30.6., koska vihollinen näytti jatkavan etenemistä. Sijoituspaikaksi esitettiin Savitaipaleen–Suomenniemen suuntaa. Tilanteen vakiintuessa suunnitelmasta luovuttiin, ja laitoksista siirrettiin vain 18. Kenttäsaairaala sekä osia 13. Aseenkorjauskomppaniasta Savitaipaleelle. V Armeijakunnan huoltotehtävistä irtaantunut 13. Kaatuneiden evakuointikeskus siirrettiin 2.7. Rauhaan. 13. Aseenkorjauskomppanian osat palasivat myöhemmin Lappeenrantaan.

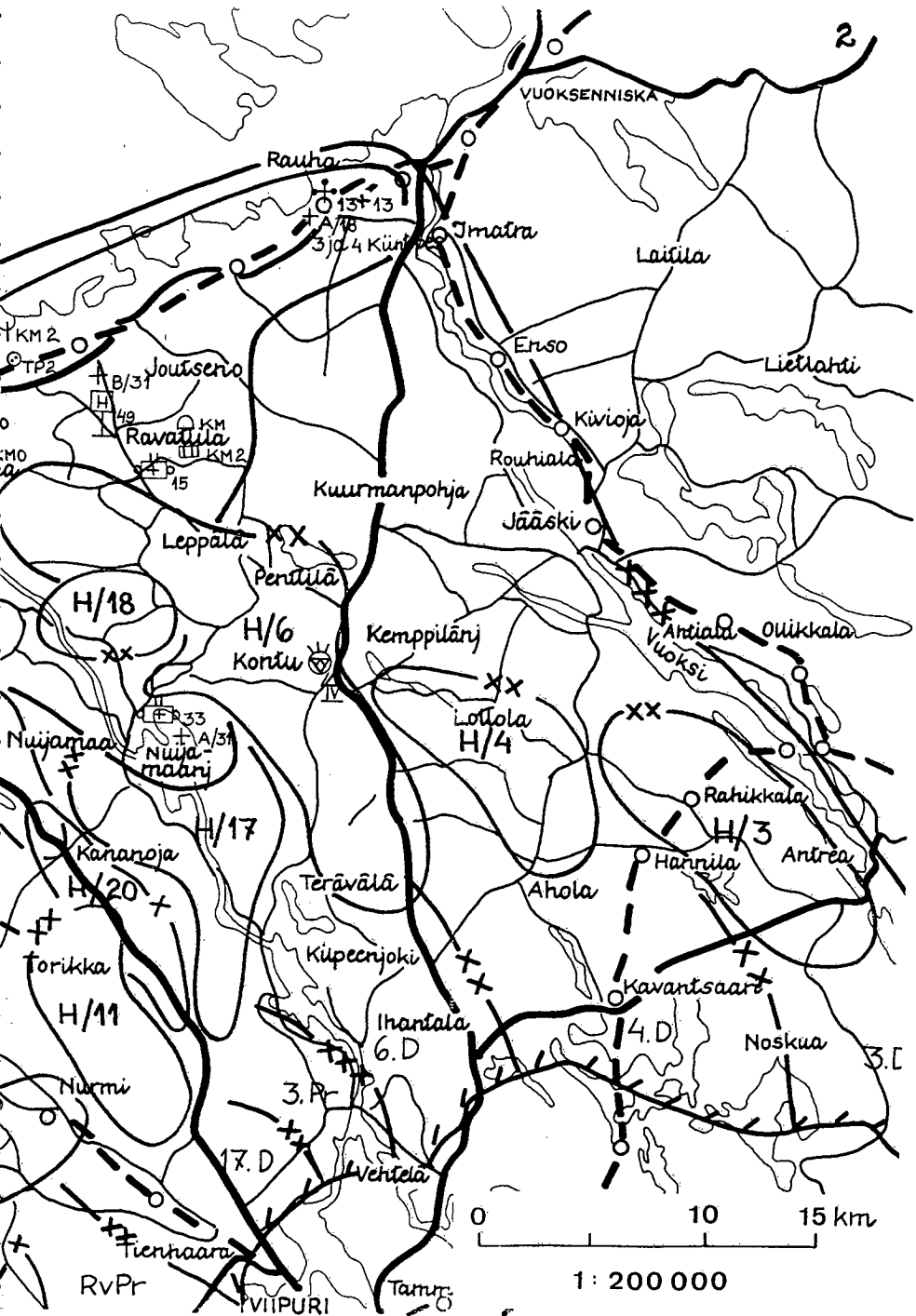
Alajohtoportaiden ja V Armeijakunnan huolto

Päämaja alisti 19.6. kenraaliluutnantti Oeschille V Armeijakunnan esikunnan. IV Armeijakunta sai samalla käskyn huoltaa V Armeija-

IV AK:n alaisten huoltolaitosten
ryhmitys heinäkuun alussa 1944.

The grouping of the logistics units subordinated to the
IV Army Corps at the beginning of July 1944.

2

VUOKSENNISKA

Rauha

Jyväskylä

Laitila

Lietlanti

KM 2

TP2

Joutseno

Ravattila

KM 2

Leppälä

Kuurmanpohja

Enso

Kivioja

Rouhiala

Jääski

H/18

Penstula

H/6

Konttu

Kempiläni

XX

Lottola

H/4

Nuijamiäki

Nuijamiäki

H/17

XX

Antiala

Ouikkala

Vuoksi

Kananoja

H/20

Torikka

H/11

Nurmi

Terävälä

Ahola

Rahikkala

H/3

Hännilä

Antrea

Kupecnjoki

Kavantsaari

Noskua

Ihantala

6.D

4.D

3.C

3.P

17.D

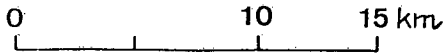
Vehetä

Tienhaara

RvPr

VIIPURI

Tamur

1:200 000

kunnan joukot, kunnes sen omat huoltoyksiköt olisivat toimintavalmiina. V Armeijakunta otti rintamavastuun nimellisesti jo alistamista seuranneena päivänä, mutta käytännössä se tapahtui vasta 22.6. mennessä. Joukkojen huoltovastuu siirtyi V Armeijakunnan esikunnalle vasta 3.7. sen saatua Kannakselle riittävästi omia huoltoyksiköitään.

V Armeijakunnan huoltolaitokset sijoitettiin rautatien varteen Pulsan–Luumäen–Taavetin alueelle. Laitoksista olivat IV Armeijakuntaan kuuluneet aiemmin Ampumatarvikekenttämakasiinit 1 ja 2, Elintarvikekenttämakasiini 2, Vaatetuskenttämakasiini, Evakuointielin 2, Pioneerikenttämakasiini ja 13. Kaatuneiden evakuointikeskus, joka vastasi kummankin armeijakunnan kaatuneiden huollosta. Lisäksi 10. Divisioonalta oli otettu 15. Autokorjaamo. Kun V Armeijakunnan huoltolaitokset saapuivat Itä-Karjalasta, se luovutti IV Armeijakunnalle käytössään olleet huoltolaitokset tai vastaavan yksikön omista joukoistaan. Armeijakunnan käyttöön jäivät edelleen Evakuointielin 2 ja 15. Autokorjaamo.

Suurhyökkäyksen alkaessa etulinjassa olleiden yhtymien huoltolaitokset menettivät jo ensimmäisinä päivinä toimintaedellytyksensä ja samalla huomattavan määrän materiaalia. Huoltolaitoksia jouduttiin siirtämään taaksepäin nopeasti, jotta ne olisivat kyenneet huoltamaan edes välttävästi joukkoja. VT-asemassa tapahtuneen lyhyen pysähdyksen jälkeen huoltolaitosten siirrot jatkuivat VKT-asemaan.

10. Divisioonaa joutui siirtämään jo 10.6. huoltolaitoksiaan taaksepäin. Raskaat laitokset siirrettiin kesäkuun puoliväliin mennessä Nurmen–Torikan alueelle. VKT-asemaan ryhmittymisen jälkeen divisioonan huoltoyksiköt olivat pääosin Nurmen–Vahvialan alueella. Joitakin osia oli Sirkjärvellä. Vetäytymistaisteluissa 10. Divisioonaa oli menettänyt runsaasti materiaalia, jota jouduttiin myöhemmin täydentämään.

3. Divisioonan huoltokeskus oli hyökkäyksen alkaessa VT-aseman takana Kanneljärven alueella, mistä se siirtyi 20.6. mennessä Kuukaupin–Hannilan–Rahikkalan alueelle. Heinäkuun alussa huoltolaitoksia siirrettiin pohjoiseen Rahikkalan–Ihalempiälän–Kariniemen alueelle.

Ratsuväkiprikaatin huoltotilanne oli erittäin vaikea VT-aseman murruttua, koska prikaatin huoltolaitokset olivat 17.6. hajallaan. Vaikeiden vaiheiden jälkeen huoltokomppania siirrettiin Viipurin kautta Tervajoen alueelle, missä se sijaitsi koko torjuntataisteluvaiheen ajan.

Panssaridivisioonan huoltolaitokset siirtyivät vetäytymistaistelujen aikana Kananojan–Rapattilan alueelle. Armeijakunnalle alistetun 4. Divisioonan huoltokeskus sijoitettiin Ahvolan–Ihalempiälän–Myllölän alueella, mistä se siirtyi heinäkuun alussa hieman pohjoisemmaksi Näverin–Lottolan–Seppälän–Kuurmanpohjan alueelle.

18. Divisioonan huoltokeskuksen pääosa siirtyi 17.–18.6. Valkjärveltä Ristseppälän maastoon. Vihollisen murtauduttua puolustusasemaan huoltomuodostelmat ja huolto-osasto joutuivat siirtymään jo 21.6. Rättijärven alueelle. Ihantalan tasalle jäi ampumatarviketäydennyspaikka ja evakuointielimiä. Omien joukkojensa lisäksi 18. Divisioona huolsi 11. Divisioonan ja 6. Divisioonan joukot siihen saakka, kunnes niiden huoltojoukot saapuivat kesäkuun lopussa. Sen jälkeen 18. Divisioonan huoltoyksiköt siirrettiin Nuijamaanjärven ympäristöön. Otettuaan rintamavastuun 3. Divisioonalta 18.–19.7. yön aikana 18. Divisioona ryhmitti huoltonsa Rahikkalan–Viskarin alueelle.

Ihantalan–Kaivolana–Kilpeenjoen alueelle keskitettyjen 17. Divisioonan ja 20. Prikaatin huollot sijoitettiin Nuijamaanjärven itä- ja eteläpuolelle. 17. Divisioona, 20. Prikaati, Ratsuväkiprikaati ja 10. Divisioona sekä reservinä ollut Panssaridivisioona alistettiin 22.6. V Armeijakunnalle. Panssaridivisioona alistettiin 25.6 takaisin IV Armeijakunnalle.

11. Divisioona alistettiin 26.6. IV Armeijakunnalle, jolloin se sai tehtäväkseen vaihtaa 18. Divisioonan ja Panssaridivisioonan osat etulinjasta. Divisioonalle alistettiin 3. Prikaati sekä 18. Divisioonan huoltolaitokset, tykistö-, pioneeri- ja viestijoukot. Divisioonan omat huoltolaitokset ryhmitettiin myöhemmin Kilpeenjoelle, josta ne siirtyivät Torikan alueelle sen jälkeen, kun 11. Divisioona alistettiin 30.6. V Armeijakunnalle.

Kilpeenjoen–Suokumaan alueelle 25.6. ryhmittyneen 6. Divisioonan huoltoyksiköt oli sijoitettava tilanpuutteen takia pitkään ryh-

mitykseen Kilpeenjoen–Penttilän–Joutsenon tien varteen pääosin Penttilän–Konnunsuon alueelle. Huoltokeskus oli liian laajalla alueella, ja osa laitoksista sijaitsi liian kaukana etulinjasta.

Huoltolaitosten ryhmittämisperiaatteet

Rintamavastuussa olleiden perusyhtymien huoltolaitokset olivat 10–20 kilometrin päässä etulinjasta. Puolustusalueet olivat kapeita ja usein käytössä oli vain yksi alueen läpi pitkätaissuuntaisesti kulkenut tie. Olosuhteiden pakottamana huoltolaitokset sijoitettiin tien varteen kapeaan ja pitkään ryhmitykseen, jolloin liikenteen suunnittelu ja järjestely korostui.

Yleensä varasto- ja jakopaikat sekä evakuointiosat sijoitettiin eteen ja korjaamot sekä hoitopaikat taakse. Syynä tähän oli se, että korjaamot ja hoitolaitokset olivat raskaita ja niiden toimintavalmiiksi saaminen vaati aikaa. Varasto- ja jakopaikkojen tehtävänä oli huolehtia alajohtoportaiden materiaalin saannista kaikissa oloissa, joten ne oli sijoitettava lähelle taistelevia joukkoja. Evakuointiosat toimivat niin lähellä joukkoja, että kuljetukset voitiin järjestää etulinjasta hevosajoneuvoin.

Tärkeimmät laitokset oli jaettu useisiin syvyyteen porrastettuihin osiin, jotta niiden toiminta olisi ollut mahdollista siirroista huolimatta. Esimerkiksi ampumatarviketäydennyspaikkoja divisioonilla oli heinäkuussa kaksi, lukuunottamatta reservinä toimintanutta 18. Divisioonaa, jolla oli vain yksi täydennyspaikka.

Taistelualueelle viimeisenä saapuneen 6. Divisioonan huoltopäällikkö antoi alaisilleen 25.6. kello 11.00 Suojärvellä esikäskyn siirtymisestä. Seuraavana iltapäivänä hän kävi IV Armeijakunnan esikunnassa ja aloitti huoltomuodostelmien ryhmitystiedustelun yhdessä toimistopäällikköiden kanssa. Kun he olivat saaneet tiedusteluksi sopivan alueen, divisioonan komentaja kenraalimajuri Vihma antoi uudet ohjeet ryhmittymisestä. Tämä järjestely johtui ilmeisesti siitä, että divisioonaa saapui alueelle viimeisenä, eikä sen huollolle ollut varattu tilaa.

6. Divisioonan huoltoyksiköt saapuivat 28.6. alkaen ja ne joudut-

tiin ryhmittämään liian taakse, koska 18. Divisioonan huoltomuodostelmat olivat edelleen alueella. Sopivan alueen valintaa vaikeutti lisäksi se, että vielä 28.6. oli epävarmaa, määrättäisiinkö 18. Divisioonasta alistettujen joukkojen huoltaminen 6. Divisioonan vastuulle.

Armeijakunta käski divisioonille 19.6. huoltoalueen takarajan uudessa puolustusasemassa, mutta divisioonat olivat jo ryhmittäneet huoltojoukkojaan alueen ulkopuolelle. Rajan määrääminen oli ilmeisesti muodollisuus, koska käskyssä todettiin, että jo sijoitetut laitokset voitiin jättää paikoilleen.

Joukkojen määrä oli alueeseen ja tiestöön nähden niin suuri, että IV Armeijakunnan, 17. Divisioonan, 11. Divisioonan, 20. Prikaatin ja Panssaridivisioonan huoltolaitoksia oli lähes päällekkäin. Osa-syynä ruuhkaantumiseen saattoi olla divisioonille annettu vapaus valita huoltojoukkojensa sijoitusalueet.

Vihollisen toiminta ja siitä aiheutunut jatkuva rintamalinjan muuttuminen vaikeutti huoltolaitosten sijoittamista. Suomalaisten vetäytyminen uudelle puolustuslinjalle 30.6. mennessä aiheutti hankaluuksia erityisesti 4. Divisioonalle, joka oli sijoittanut huoltolaitokset melko lähelle etulinjaa. Vetäytymisen vuoksi jouduttiin kaikki divisioonan huoltolaitokset ampumatarvikekenttämakasiinia, lääkintäkompaniaa ja kenttäsairaaloita lukuunottamatta siirtämään taaksepäin.

H u o l t o v a h v u u d e t

IV Armeijakunnan rivivahvuus oli kesäkuun 30. päivänä 69 888 henkilöä, joista naisia oli 2 035. Yhtymistä suurin oli 6. Divisioona, jossa oli lähes 14 000 miestä ja pienin 11. Divisioona, jossa oli 6 381 miestä. Keskimäärin divisioonan vahvuus oli 10 000–12 000 henkilöä. Länsi-Kannaksella taistelleiden IV Armeijakunnan ja V Armeijakunnan yhteisvahvuus kohosi kesäkuun loppuun mennessä lähes 100 000 mieheksi.

Armeijakunnalla oli enimmillään 3 460 autoa, joista kuorma-autoja oli lähes 2 200. Naapurina toimineella V Armeijakunnalla oli

IV ARMEIJAKUNNAN HUOLTOJOUKKOJEN TAISTELUJAOTUS JA VAHVUUDET 30.6. JA 15.7.1944

IV AK:N HUOLTOJOUKOT	MÄÄRÄVAHVUUS ups+au+m+n=yht	RIVIVAHVUUS 30.6.	RIVIVAHVUUS 15.7.
ViiHK	18+26+37+70=151	20+33+53+12=118	22+35+58+14=129
45.KulJE/V AK	2+0+1+3=6	2+1+1+1=5	2+1+2+1=6
49.KulJE	2+0+1+3=6	3+9+4+2=18	4+10+5+2=21
5.AutoK	4+17+71+2=94	3+18+61+1=83	3+18+63+2=86
10.AutoK/Aun.R	4+17+71+2=94	2+17+61+1=81	3+31+119+1=154
21.AutoK	4+17+71+2=94		3+14+87+0=104
45.AutoK	4+17+71+2=94	5+18+66+2=89	5+18+67+2=92
50.AutoK/V AK	4+17+71+2=94	2+23+61+0=86	3+24+60+2=89
80.AutoK/2.D	4+17+71+2=94	3+18+79+2=102	3+15+77+0=95
86.PAutoK/PM	3+9+37+2=51	2+15+58+2=77	3+15+72+2=92
89.PAutoK/14.D	3+9+37+2=51	3+14+55+1=73	3+14+55+1=73
13.LiikK	4+23+101+0=128	4+16+77=97	3+18+85+0=106
13.AsekorjK	7+57+68+1=133	4+60+98+6=168	7+51+108+4=170
15.AVarK	3+14+77+1=95	2+36+191+0=229	2+23+205+0=230
18.AVarK	3+14+77+1=95	3+15+75+0=93	2+17+69+1=89
13.PionVarK	3+8+45+3=59	2+20+61+3=86	2+26+67+3=98
1.EVarK/PM	5+20+91+5=121	3+22+89+3=117	2+17+72+3=94
13.EVarK	5+20+91+5=121	3+25+86+4=118	3+22+83+4=112
1.TeurJ	1+5+17+3=26	2+14+49+5=70	2+14+50+8=74
4.TeurJ	1+5+17+3=26	0+5+17+3=25	0+5+17+3=25
6.TeurJ	1+5+17+3=26	0+2+14+0=16	0+5+17+3=25
13.VaatK	2+11+38+54=105	2+11+36+54=103	2+11+36+54=103
40.VaatK/2.D	2+11+38+54=105	0+4+36+54=94	0+3+34+54=92
KorjJ/23.VaatK	1+4+23+51=79	0+0+11+51=62	
KorjJ/24.VaatK	1+4+23+51=79		0+0+11+51=62
KorjJ/25.VaatK	1+4+23+51=79		0+0+0+51=51
KorjJ/39.VaatK	1+4+23+51=79	0+0+0+152=152	0+0+0+31=31
1.KiintPes/PM	1+2+10+42=55	1+0+11+108=120	1+0+11+55=67
3.KiintPes/PM	1+1+4+29=35	0+1+5+55=61	0+1+5+59=65
4.KiintPes/PM	1+1+4+29=35	1+0+1+41=43	1+0+1+36=38
13.Autokorj	1+12+24+1=38	1+19+47+2=69	1+20+48+2=71
16.Autokorj	1+12+24+1=38	2+19+54+0=75	1+22+44+0=67
18.Autokorj	1+12+24+1=38	1+19+61+1=82	1+15+56+1=73
40.Autokorj/2.D	1+12+24+1=38	1+14+42+1=58	1+15+42+1=59
16.PolttOs/II AK	1+4+20+1=26	1+8+38+1=48	1+8+46+1=45
18.PolttOs	1+4+20+1=26	1+15+87+1=104	1+11+60+1=73
13.Kmkorj	2+26+60+6=94	2+15+31+1=49	2+28+76+1=107
15.SAutoK/V AK	3+13+63+0=79	2+8+73+0=83	2+9+49+0=60
31.SAutoK	3+13+63+0=79	3+20+54+0=77	3+21+51+2=77
33.SAutoK	3+13+63+0=79	3+14+74+0=91	3+14+54+0=71
SMvaunu 8	0+3+2+0=5	0+2+1+0=3	0+2+4+0=6
SMvaunu 11	0+3+2+0=5	0+3+1+0=4	0+3+1+0=4
13.SotaS	52+42+170+701=965	37+17+106+496=656	
13.KS	14+12+47+53=126	9+13+44+66=132	11+14+47+85=157
18.KS	14+12+47+53=126	17+18+47+73=155	17+18+48+80=163
ViiVaruskuntaS	3+4+8+13=28	2+4+5+13=24	3+4+3+12=22

LprVaruskuntaS	ei määrävahvuutta	1+2+10+0=13	2+2+10+10=24
LKV 2	4+2+7+11=24	8+1+8+10=27	8+2+7+12=39
11.KHevS	7+29+181+19=236	7+26+106+6=145	9+26+104+7=146
13.KEK	1+5+19+10=35	2+9+46+17=74	2+9+47+20=68
13.Kpk	2+3+4+4=13	3+3+2+1=9	3+3+2+1=9
2.TtusK/PM	ei määrävahvuutta	25+14+11=50	27+13+15+0=55
Tuotantopiirit	ei määrävahvuutta	0+1+0+0=1	
Yhteensä: 30.6. 248+591+2152+1299=4290 202+670+2383+1248=4503			
15.7. 216 595+2140+856=3807			179+667+2352+683=3881
AK:n rivivahvuus:	=69888	=54950	
Huoltojoukkojen osuus AK:n rivivahvuudesta:	=6,4 %	=7,0 %	
" , kun naiset poistettu:	=4,8 %	=5,9 %	

käytössään yli 1 800 autoa. Autojen määrä oli kuitenkin riittämätön ja autot olivat yleensä huonokuntoisia monen sotavuoden jälkeen.

Henkilömenetysten korvaaminen aloitettiin jo 22.6., jolloin IV Armeijakunta sai käyttöönsä Täydennysjääkäripataljoonasta, Täydennyspataljoona 1:stä ja Täydennyspataljoona 13:sta 3 700 miestä. Täydennyspataljooniin siirrettiin vielä neljässä erässä yhteensä 6 450 aliupseeria ja miestä, joilla heinäkuun alkupuolella korvattiin tappioita.

Armeijakunnan omien huoltojoukkojen osuus oli kesäkuun lopussa 6,4 prosenttia koko rivivahvuudesta. Heinäkuussa armeijakunnan huoltojoukkojen määrä oli enimmillään 7,0 prosenttia kokonaisvahvuudesta. Huoltojoukoissa palveli melko paljon naisia. Kun naiset vähennetään IV Armeijakunnan vahvuuksista, huoltojoukkojen osuus oli vähimmillään 4,8 prosenttia ja enimmillään 5,9 prosenttia rivivahvuudesta.

Divisioonissa huoltojoukkojen osuus rivivahvuudesta vaihteli suuresti. Keskimääräinen huoltojoukkojen määrä oli 7–10 prosenttia vahvuudesta. Kun lasketaan yhteen armeijakunnan ja divisioo-

nien huoltojoukot, niiden määrä oli yhteensä 13,4 prosenttia kaikista joukoista. Kun mukaan otetaan vielä joukkoyksiköt, huoltotehtävissä oli noin 15–16 prosenttia kaikista taistelijoista.

Useat IV Armeijakunnan huoltoyksiköt olivat rivivahvuudeltaan huomattavasti määrävahvuutta suurempia. Esimerkiksi 15. Ampu-
matarvikevarastokomppaniaan kuului kesäkuun 30. päivänä 229 miestä, vaikka sen määrävahvuus oli vain 95 henkilöä. Tämä tarkoittaa käytännössä sitä, että yksikön kapasiteetti oli 2,4-kertainen verrattuna normaaliin yksikköön. Autokorjaamoissa työskenteli kaksinkertainen ja polttoaineosastoissa kolminkertainen määrä miehiä määrävahvuuksiin verrattuna. Kaatuneiden evakuointikeskuksen vahvuus oli yli kaksi kertaa suurempi kuin sen määrävahvuus. Muissa huoltoyksiköissä rivivahvuus oli vähintään sama kuin määrävahvuus. Ainoat suuremmat poikkeukset olivat 13. Sotasairaala ja 11. Kenttähevossairaala, joissa rivivahvuudet olivat huomattavasti määrävahvuutta pienemmät.

Divisioonien huoltoyksiköt olivat keskimäärin määrävahvuuksien mukaisia. IV Armeijakunta joutui alistamaan alajohtoportailleen taistelujen aikana ainoastaan lääkintäjoukkueen, sairausautojoukkueen ja erillisen auto-osaston.

Johtopäätöksiä IV Armeijakunnan huoltamisesta

IV Armeijakunnan huoltojärjestelmä oli suhteellisen raskas, koska se vastasi kesäkuun lopussa lähes 100 000:n miehen täydennys- ja evakuointitarpeista. Huoltolaitokset oli ryhmitetty lähes poikkeuksetta rautatieasemien läheisyyteen, koska täydennys päämajan laitoksista toteutettiin junakuljetuksin.

Armeijakunnan huoltojohto ei ollut tehnyt ennen kesäkuun hyökkäystä minkäänlaisia huoltosuunnitelmia neuvostoliittolaisten mahdollisen läpimurron ja omien joukkojen vetäytymisen varalle. Ilmeisesti syynä oli sama psykologinen tekijä, joka esti operatiivista puolta suunnittelemaasta vetäytymistä, vaikka taempia asemia linnoitettiin.

Armeijakunnan huoltolaitosten siirtäminen Lappeenrannan-Joutsenon alueelle johtui ehkä rautatien sijainnista, mutta muuten

**IV ARMEIJAKUNNAN ALAJOHTOPORTAIDEN HUOLTOJOUKOT
30.6.1944**

3.Divisioona	4.Divisioona	6.Divisioona	18.Divisioona	11.Divisioona	Panssari- divisioona
64.AutoK 24.AVarK 24.EVarK 24.VaatK 24.Autokorj 24.PoltOs 24.KmkorjJ 24.LääkK 24.KS 24.EllääkK 24.Kpk LääkJ	65.AutoK 25.AVarK 25.EVarK 25.VaatK 25.Autokorj 25.PoltOs 25.KmkorjJ 25.LääkK 25.KS 25.EllääkK 25.Kpk	— 27.AVarK 27.EVarK 27.VaatK 1.Autokorj 27.PoltOs 27.KmkorjJ 27.LääkK 27.KS 27.EllääkK 27.Kpk 7.SAutoJ	79.AutoK 39.AVarK 39.EVarK 39.VaatK(-) 33.Autokorj 33.PoltOs 33.KmkorjJ 39.LääkK 31.KS 39.EllääkK 39.Kpk	72.AutoK 32.AVarK 32.EVarK 32.VaatK 32.Autokorj 32.PoltOs 32.KmkorjJ 32.LääkK 32.KS 32.EllääkK 32.Kpk	21.AutoJ 23.AutoJ 21.AVarJ 23.AVarJ Pskorjaamo 21.AsekorjR 21.TalJ 23.TalJ 21.VaatK 21.Autokorj 27.Autokorj 21.KmkorJ 21.PolttOs 21.SAutoJ 21.LääkJ 2.KSOs 21.KSOs 19.Kpk Soittokunta
Rivivahvuudet:					
ups: 40 au: 152 m: 533 n: 81	35 139 529 70	27 126 484 57	40 160 525 95	33 109 491 72	34 162 737 109
yht: 806	773	694	820	705	1042
Huoltojoukkojen osuus rivivahvuudesta:					
6,7 %	7,7 %	5,0 %	9,6 %	11 %	14,4 %

**IV ARMEIJAKUNNAN ALAJOHTOPORTAIDEN
HUOLTOJOUKOT 15.7.1944**

3. DIVISIOONA	4. DIVISIOONA	6. DIVISIOONA	18. DIVISIOONA
64.AutoK 24.AVarK 24.EVarK 24.VaatK 24.Autokorj 24.PolttOs 24.KmkorjJ 24.LääkK 24.KS 24.EllääkK 24.Kpk LääkJ 1.ErAuto-Os	65.AutoK 25.AVarK 25.EVarK 25.VaatK 25.Autokorj 25.PolttOs 25.KmkorjJ 25.LääkK 25.KS 25.EllääkK 25.Kpk	- 27.AVarK 27.EVarK 27.VaatK 1.Autokorj 27.PolttOs 27.KmkorjJ 27.LääkK 27.KS 27.EllääkK 27.Kpk 7.SAutoJ 97.AutoK	79.AutoK 39.AVarK 39.EVarK 39.VaatK(-) 33.Autokorj 33.PolttOs 33.KmkorjJ 39.LääkK 31.KS 39.EllääkK 39.Kpk
Huoltojoukkojen osuus rivivahvuudesta:			
7,1 %	7,0 %	6,9 %	6,7 %

ryhmitys ei ollut paras mahdollinen, koska siltä puuttui syvyys ja alueella oli liikaa huoltolaitoksia.

Huollon suunnittelu oli taistelujen alkuvaiheessa myöhässä, joten divisioonille käskettiin huoltoalueet VKT-asemassa liian myöhään. Ennakoimalla tulevaa toimintaa IV Armeijakunnan esikunta olisi voinut antaa ainakin esikäskyjä huollon toteuttamisesta alajohtoportaille jo vuorokautta aikaisemmin, kuin se nyt teki. Lisäksi huolto-osasto olisi voinut avustaa muualta saapuneiden alajohtoportaiden huoltopäälliköitä ryhmitysalueiden valinnassa, koska sillä oli kolmen taisteluvuoden jälkeen hyvät tiedot Kannaksen tiestöstä ja maastosta. Ilmeisesti vain alajsten huoltopäälliköiden kokemus ja ammattitaito estivät pahojen sekaannusten ja päällekkäisten ryhmitysten tapahtumisen.

Huolto-osastossa laadittujen kirjallisten käskyjen ja ohjeiden määrä väheni huomattavasti suurhyökkäyksen alettua. Kun tilanne rauhoittui heinäkuussa, käskyjen määrä lisääntyi jälleen oleellisesti. Jälkeenpäin on vaikea arvioida, miten paljon taistelujen aikana käytettiin suullisia käskyjä huollon johtamisessa, koska sotapäiväkirjoista ei löydy tästä merkintöjä.

Koska rykmentillä ei ollut huoltojoukkoja, divisioonien huoltolaitokset sijoitettiin lähelle etulinjaa, jolloin kuljetukset voitiin toteuttaa hevosajoneuvoin. Toimintavarmuutta lisäsi divisioonien huoltolaitosten syvyysporrastus, joka takasi täydennykset ja evakuoinnit, vaikka etumaiset huolto-osat olisivat menettäneet toimintakykynsä. Etupainoinen ryhmitys tuotti myös ongelmia, koska vihollisen aikaansaamat murrot ja niiden jälkeiset rintaman oikaisut aiheuttivat turhia siirtoja.

Vaikka huollon järjestelyissä ja johtosuhteissa voidaan havaita puutteellisuuksia, kyettiin IV Armeijakunnan ja alkuvaiheessa myös V Armeijakunnan joukot huoltamaan. Tästä osoituksena on taistelujen lopputulos sekä Talin-Ihantalan taistelut, joissa oli käytössä riittävästi materiaalia.

Huoltolajien toiminta ja kuljetukset

Taisteluvälinehuolto

IV Armeijakunnan tykistöpäällikkönä toimi eversti O. Sippola, jonka alaisena oli taisteluvälinetoimiston päällikkö majuri S. Kajanne. Eversti Sippolaa pidettiin päteväenä upseerina, joka teki työnsä hiljaisesti itseään korostamatta.

Kaksi ampumatarvikevarastokomppaniaa vastasi aluksi ampumatarvikehuollosta. 13. Ampumatarvikevarastokomppania toimi suurhyökkäyksen alkaessa Perkjärvellä, mistä se aloitti 16.6. siirtymisen Kämärälle. Varaston evakuointi Perkjärvellä keskeytettiin 17.6. vihollisen panssarivaunujen tunkeuduttua alueelle. Komppania siirsi samana päivänä materiaalin Kämärältä Rautakorpeen, missä toimi jo 18. Ampumatarvikevarastokomppania. Seuraavana päivänä komppania perusti Ampumatarvikekenttämakasiini 2:n Pulsaan. Koska komppania 22.6. alistettiin V Armeijakunnalle, IV Armeijakunta sai seuraavana päivänä käyttöönsä 15. Ampumatarvikevarastokomppanian.

Rautakorvessa toiminut 18. Ampumatarvikevarastokomppania oli aloittanut siirtymisen 20.6. iltalla Muukkoon, missä se oli koko-

naisuudessaan 24.6. aamuyöllä. Armeijakunta sijoitti saamansa yli 200-miehisen 15. Ampumatarvikevarastokomppanian myös Muukoon, minne perustettiin ainoa ampumatarvikekenttämakasiini. Makasiinin johtajaksi määrättiin 15. Ampumatarvikevarastokomppanian päällikkö.

Koska 18. Ampumatarvikevarastokomppania oli lähes määrävahvuinen ja 15. Ampumatarvikevarastokomppanian vahvuus oli 2,4-kertaa suurempi kuin määrävahvuus, Muukossa toiminut yhdistetty makasiini vastasi lähes neljää ampumatarvikevarastokomppaniaa. Muukon kenttämakasiini oli Konnunsuon radan varressa, joten täydennyskuljetukset päämajan kenttävarikoilta voitiin toteuttaa rautateitse.

Ampumatarvikekuljetuksissa pyrittiin noudattamaan vientiperiaatetta, mutta usein divisioonat joutuivat noutamaan itse täydennyksensä Muukosta. Armeijakunta toimitti ampumatarvikkeita myös suoraan patteristoille ja muille tarvitsijoille turhien kuormaimisten ja purkamisten välttämiseksi.

Ampumatarvikekuljetuksien turvaamiseksi ja joustavuuden saavuttamiseksi annettiin tykistökomentajan käyttöön 22.6. ampumatarvikekuljetuksia varten 67. Autokomppania ja 89. Perävaunu-autokomppania, jotka sijoitettiin Pulsan aseman pohjoispuolelle. Muukon asemalle varattiin 50. Autokomppania samaan tehtävään. Lisäksi Pulsassa oli 94. Autokomppania pääasiassa ampumatarvikekuljetuksia varten. Autokomppanioista alistettiin kesäkuun 30. päivänä V Armeijakunnalle 67. Autokomppania ja 94. Autokomppania.

Ampumatarvikekulutus oli IV Armeijakunnan alueella kesäkuussa tykistön ja kranaatinheittimistön osalta keskimäärin 12 720 laukausta vuorokaudessa. Talin suurtaistelujen aikana kulutus oli jonkin verran suurempi. Heinäkuussa keskikulutus oli vielä 6 641 laukausta vuorokaudessa.

Panssarintorjuntavälineitä oli liian vähän, mutta tilanne parani, kun Saksasta saatiin kesäkuun lopussa lähitorjunta-aseita. Käytössä olleet ampumatarvikemäärät olivat silti riittämättömiä. Tämä olikin yhtenä syynä siihen, että päämaja käski panssarintorjunnan tehostamiseksi ja ampumatarviketäydennyksen varmistamiseksi

IV ARMEIJAKUNNAN AMPUMATARVIKEKULUTUS KESÄ- JA HEINÄKUUSSA 1944

LAJI	KULUTUS	
	KESÄKUU	HEINÄKUU
7.62 kiv	13 693 000	3 160 000
9.00 kp	11 738 000	4 280 000
Pstkiv	44 345	1 364
Psttykki	42 055	9 424
81 krh	91 973	65 605
120 krh	66 714	20 757
Kvkanuuna	135 778	53 530
Kvhaupitsi	37 143	37 272
Rskanuuna	21 417	7 084
Rshaupitsi	28 564	21 637

armeijakuntia määräämään panssarintorjuntaupseeriksi alaan hyvin perehtyneen upseerin. IV Armeijakunnassa tehtävään asetettiin kesäkuun lopussa everstiluutnantti Haataja, jota avusti operatiiviseen osastoon liitetty pieni panssarintorjuntatoimisto.

Ampumatarvikejunien purkaminen aiheutti hankaluuksia, koska joukoille oli jaettava koko ajan täydennystä. Vilkkaimpina aikoina ampumatarvikevarastokomppaniat eivät ehtineetkään purkaa juna, vaan ratapihat ruuhkaantuivat purkamattomien ampumatarvikejunien vuoksi. Tilanne parani vasta, kun päämaja oli käsenyt monta kertaa armeijakuntia tehostamaan junien purkamista.

IV Armeijakunnan tuliannos painoi kesäkuun lopussa 1 087 tonnia, josta kenttätykistön osuus oli 606 tonnia. Muista ammuksista raskaiden kranaatinheittimien ammuksia oli 268 tonnia. Varastoissa oli 30.6. yhteensä 2 414 tonnia ampumatarvikkeita, joista 1 742 tonnia oli tykistön kranaatteja.

Joukkojen käytön lisäksi painopiste luotiin taisteluissa ampumatarvikkeilla. Painopistesuunnan kaistalla, jossa taistelivat vuorolaan 18. Divisioonaa ja 3. Prikaati sekä 6. Divisioonaa, käytettiin yhteensä 113 500 tykistön kranaattia. Vastaavana aikana 4. Divisioonan kaistalla käytettiin 24 600 ja 3. Divisioonan kaistalla 25 150 kranaattia.

Divisioonat varastoivat täydennyspaikkoihin noin viisi tykistön ja seitsemän jalkaväen tuliannosta ampumatarvikkeita, jotka sijoitet-

tiin kesäkuussa 3. ja 6. Divisioonassa kahteen sekä muissa divisioonissa yhteen täydennyspaikkaan keskimäärin 15 kilometrin päähän etulinjasta. Heinäkuussa divisioonilla oli, 18. Divisioonaa lukuunottamatta, kaksi täydennyspaikkaa. Armeijakunnan ampu-matarvikekenttämakasiinissa oli keskimäärin 2,5 tuliannosta tykistön kranaatteja.

Tulitehtävät pyrittiin toteuttamaan pääosin 75–76 mm:n tykistöllä, koska tykistön tarkastaja oli aiemmin ilmoittanut näille aseille olevan riittävästi ampumatarvikkeita. Joidenkin suurikaliiperisten tykkien ampumatarvikekulutusta oli käsketty säännöstellä. Etenkin 105 H/37:n ja 152 H/37–40:n ampumatarvikkeista oli puutetta.

Alkuvaiheen ampumatarvikehuollon ongelmiin ei ollut syynä materiaalin puute, vaan huoltojoukkojen taktisesti väärä sijoittuminen. Maaliskuussa vuonna 1944 ampumatarvikeporrastusta oli li-sätty niin, että divisioonilla oli viisi tykistön ja seitsemän jalkaväen raskaiden aseiden tuliannosta. Huoltolaitosten ryhmitys ja tarvikeporrastus oli kuitenkin liian etupainoinen. Vetäytymisen jälkeen toimintaa vaikeutti ampumatarvikkeiden niukkuus.

20. Prikaati syytti Viipurin menetyksestä IV Armeijakunnan kankeasti toiminutta taisteluvälinehuoltoa. Syynä täydennyksen epäonnistumiseen lienee ollut se, että 20. Prikaatilla ei ollut kuljetusvälineitä, eikä niitä voitu antaa Rautakorven ampumatarvikekenttämakasiinista, jota oltiin samaan aikaan tyhjentämässä. Armeijakunnan tykistökomentaja ja huoltopäällikkö olisivat voineet määrätietoisemmalla toiminnalla järjestää 20. Prikaatille ampu-matarvikkeita, mutta Viipurin menettämiseen sillä ei varmasti olisi ollut merkitystä.

Aseiden korjaustoimintaa varten IV Armeijakunnalla oli 13. Aseenkorjauskomppania, jonka korjausryhmät siirrettiin Perosta Lappeenrantaan ja Viipurista osin Rautakorpeen sekä Luumäelle 15.6. mennessä, ennen kuin taistelut alkoivat VKT-asemassa. Rautakorvessa ollut osa siirtyi 21.6. Lappeenrantaan. Luumäellä toiminnut ryhmä muutti Savitaipaleelle sen jälkeen, kun V Armeijakunnan 14. Aseenkorjauskomppania saapui Kannakselle ja ryhmittyi Taavettiin.

**IV ARMEIJAKUNNAN AMPUMATARVIKEVARASTOTILANNE
4.7.1944**

1 JALKAVÄKI- JA PANSSARINTORJUNTA-ASEET

VARASTO	AMPUMATARVIKE				
	7.62 kiv	9.00 kp	Pspanos 42	8 pshrak/B	142 psh/F2
Ampumatarvike- täydennyspaikka (ATp)/3.D	270 000	282 000	10	15	84
ATp/4.D	204 000	230 000	-	55	66
ATp/6.D	158 000	38 000	-	-	-
ATp/18.D	305 000	224 500	-	-	107
ATp/PsD	282 800	180 000	-	-	-
Ampumatarvi- kekentämaka- siini (AKM)	4 668 600	2 964 500	38	90	174
Yhteensä.	5 887 600	3 919 000	48	160	431

2 TYKISTÖASEET

VARASTO	AMPUMATARVIKE						
	75 mm	76 mm	105 mm	122 mm	150 mm	152 mm	155 mm
ATp/3.D	2 031	1 370	-	820	-	-	908
ATp/4.D	-	2 884	813	-	-	1 008	109
ATp/6.D	4 874	1 752	786	507	-	-	263
ATp/18.D	-	788	-	596	-	-	204
ATp/PsD	-	251	-	-	835	-	-
AKM	9 985	9 354	1 267	37	310	1 777	1 267
Yhteensä	16 890	16 399	2 866	1 960	1 145	2 785	2 751

Lisäksi oli ampumatarvikekentämakasiinissa 336 kpl 203 mm kranaattia.

Lappeenrannassa toiminut korjaamo joutui monta kertaa neuvos-
tojoukkojen ilmapommituksen kohteeksi, minkä takia se siirrettiin
Rutolaan. Sieltä se palasi myöhemmin takaisin Lappeenrantaan,
minne siirtyi myös Savitaipaleella ollut osa. 13. Aseenkorjaus-
komppaniaan liitettiin 7.7. tykistön traktorikorjaamo hallinnollis-
ten ja huollollisten syiden vuoksi:

Armeijakunnan kevyestä aseistuksesta pääosa oli kivääreitä, joi-

IV ARMEIJAKUNNAN PÄÄASEISTUS 1.7.1944

1 JALKAVÄKIASEET						
Kivääri	Pistooli	Pikakiv	Konepist	Konekiv	Kvkrh	Rskrh
62 608	4 510	1 348	7 725	455	122	69
2 PANSSARINTORJUNTA-ASEET						
Pstktiv	Psttykit	37 mm	45 mm	50 mm	75 mm	76 mm
205		34	14	18	10	7
3 KENTTÄTYKIT						
75/76 mm	105 mm	120/122 mm	150 mm	152 mm	155 mm	203 mm
68/75	38	4/36	12	29	42	2
4 PANSSARIVAUNUT						
- 14 panssariautoa						
- 95 panssarivaunua						

ta oli yli 62 000 kappaletta. Tykkikalustosta lähes puolet oli kaliiperiltaan 75–76 mm:n aseita. Vaihtoaseistus oli varastoituna aseenkorjauskomppaniassa. Divisioonan ampumatarviketäydennyspaikalla toimi jalkaväkiaseiden korjausryhmä, jolla oli hieman kiväärikaliiperisia vaihtoaseita.

Ilmatorjuntajoukot korjasivat itse omat aseensa. IV Armeijakunnan ilmatorjuntarykmenttiin kuului ilmatorjuntavarasto-osasto, joka säilytti ja jakoi ampumatarvikkeet ja vara-aseet sekä korjasi aseita ja vaikeina aikoina myös ilmatorjuntayksiköiden moottoriajoneuvoja. Erikoishuoltoa johti rykmentin ilmatorjuntaerikoishuoltoupseeri.

Taistelujen alkaessa VKT-asemassa 121. Ilmatorjuntavarasto-osasto siirtyi Hanhijoelta Lappeenrantaan Kaukaan tehtaalle. Ampumatarvikepulan takia perustettiin erillinen täydennyspaikka, joka pystyi lähempänä rintamaa sijaitsevana seuraamaan ampumatarvikkeiden jakoa paremmin siten, että niitä annettiin vain

todellisen tarpeen mukaan. Täydennyspaikka toimi 20.6. alkaen Kilpeenjoella, mistä se siirtyi 1.7. mennessä Konnuun.

Ilmatorjunta-aseiden ampumatarvikkeista oli pulaa, minkä takia koko Kannaksella käytettiin kesäkuussa vain 59 500 ja heinäkuussa enää 12 500 erilaista ammusta. Kiivaimpien taistelujen aikana Ihantalassa ilmatorjuntapatterit käyttivät keskimäärin 0,5 tulianosta vuorokaudessa.

IV Armeijakunnalla oli kesäkuun alussa 18 ja heinäkuun alussa 15 varatykkiä. Armeijakunta menetti runsaasti tykkikalustoaan kesäkuun taisteluissa. Menetettyjen panssaritorjunta-, jalkaväki- ja kenttätykkien kokonaismäärä oli 208.

Panssaridivisioonan erikoisase- ja ampumatarvikehuolto toimi ilmeisesti huonosti, koska divisioona esitti 24.7. päämajan ase-esikunnalle, että se olisi erikoismateriaalin osalta suoraan päämajan alainen. Päämajan ase-esikunnan päällikkö kenraalimajuri V. Svanström hyväksyi 2.8. esityksen, mutta sillä ei ollut enää saannettavaa merkitystä huollon toimintaan.

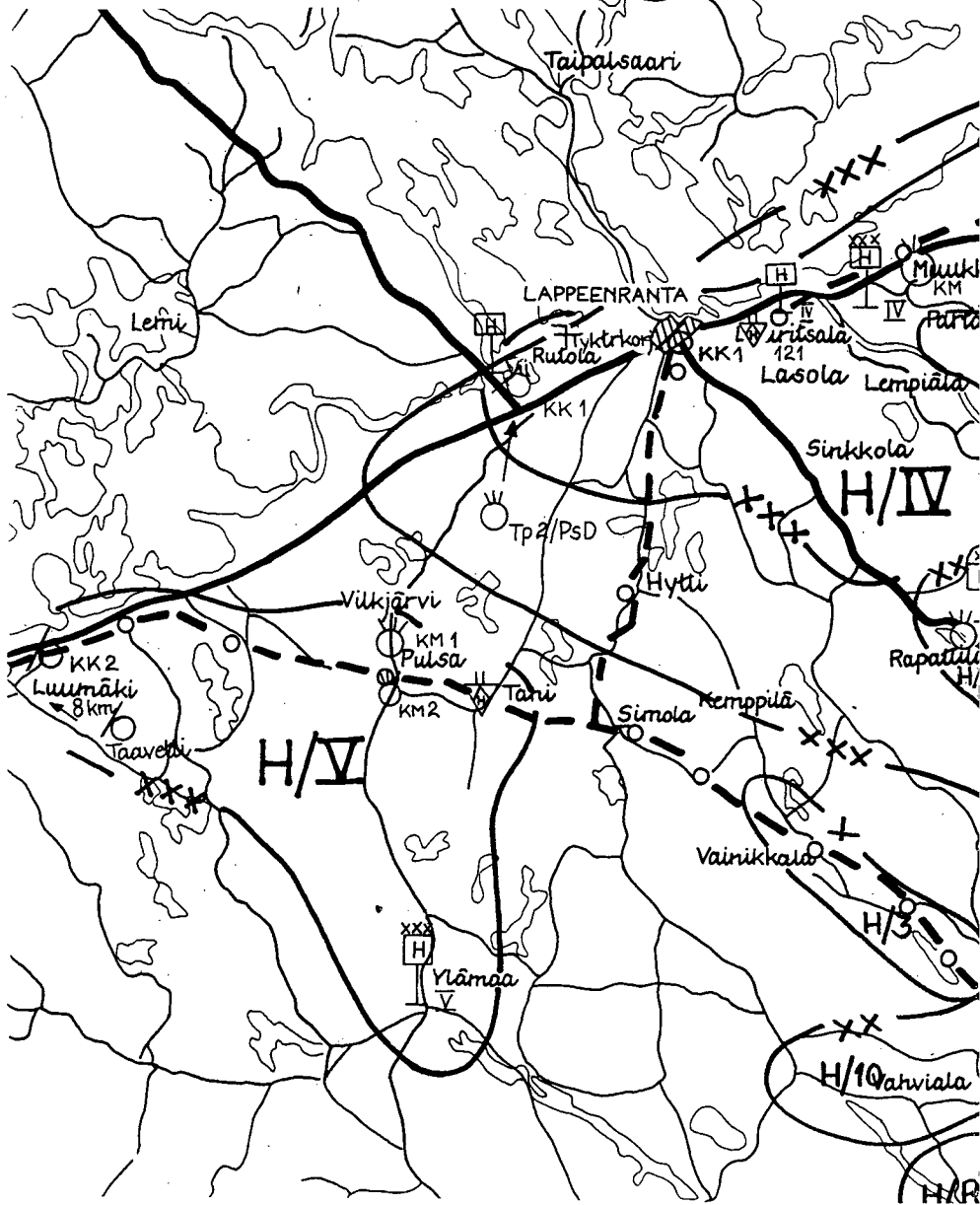
Panssaridivisioona menetti 11.–29.6. kaikkiaan 55 panssaroitua ajoneuvoa, joista taisteluvaunuja oli 43. Suurin osa vaurioituneista vaunuista jäi taistelulentälle, vain kolme vaunua lähetettiin korjattavaksi Panssarikeskukseen. Vaunukaluston kirjavuus vaikeutti osaltaan kenttähuoltoa. Koska täydennystä saatiin vasta heinäkuun lopussa, vähensivät menetykset divisioonan taistelukykyä tuntuvasti.

Taisteluvälinehuollon siirtäminen takaisin huoltopäällikön johtoon 21.7. viittaa siihen, että toiminta ei ollut täysin kitkatonta. Kuljetusten tehokas järjestäminen olisi edellyttänyt sitä, että yksi henkilö olisi päättänyt kaikkien ajoneuvojen käytöstä. IV Armeijakunnassa jouduttiin kuitenkin antamaan autoyksiköitä suoraan tykistökomentajan johtoon. Ampumatarvikehuollon johtamista vaikeutti todennäköisesti myös se, että yhteydenpito tykistökomentajan ja huoltopäällikön kesken ei ollut yhtä saumatonta kuin huoltopäällikön yhteydenpito komentajaan ja esikuntapäällikköön.

Armeijakunnan molemmat ampumatarvikevarastokomppaniat sijoitettiin Muukkoon, jonne niistä muodostettiin yksi kenttämaka-

IV AK:n taisteluvälinehuoltojoukkojen ryhmitys
heinäkuun alussa 1944.

The grouping of the ordnance units subordinated
to the IV Army Corps at the beginning of July 1944.

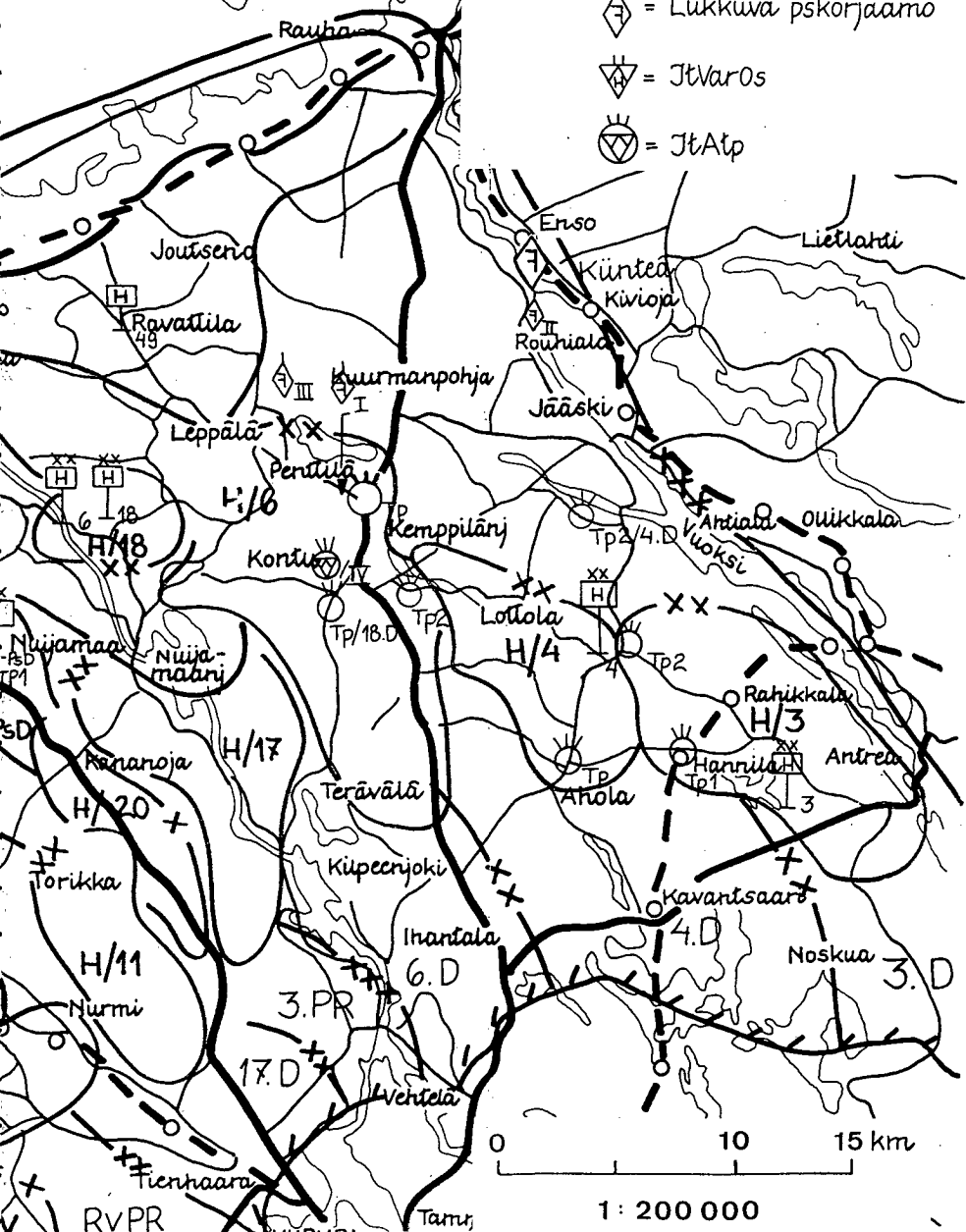

Huom: Muutokset heinäkuussa 2
on merkitty sirisellä.
Divisioonan ATP:n mukana,
oli jvaseiden korjausryhmä.

⬡ = Lukkuva pskorjaamo

▽ = JtVarOs

⊙ = JtAtp

siini. Yhden makasiinin käyttö oli johtamisen ja töiden järjestelyjen kannalta hyvä ratkaisu, mutta se lisäsi ilmahyökkäyksen uhkaa naamiointin ja hajauttamisen vaikeutuessa. Muukkoa ei kuitenkaan pommitettu, joten makasiini toimi suunnitelmien mukaisesti.

Ampumatarvikehuolto toimi toivottua heikommin erityisesti suurhyökkäyksen alettua ja joukkojen siirtyessä VKT-asemaan. Heinäkuussa tilanne kuitenkin parani niin, että ampumatarvikkeita pystyttiin toimittamaan riittävästi tarvitsijoille. Yksi syy ampumatarvikkeiden niukkuuteen ja loppumiseen olivat kesäkuun aikana huoltolaitosten jatkuvat siirtymiset. Divisioonat ryhmittivät ampumatarviketäydennyspaikkojaan usein liian lähelle etulinjaa, josta ne joutuivat siirtymään heti, kun tapahtui pienikin murto.

Taisteluvälinehuoltoa vaikeutti olosuhteiden lisäksi materiaalin kirjavuus. Osa kalustosta oli saatu sotasaaliina ja hankintoja oli tehty monista eri maista. Tästä syystä tietyn kaliiperin tai ampumatarvikelaadun osalta saattoi esiintyä puutetta, vaikka IV Armeijakunnan varastoissa oli runsaasti ampumatarvikkeita.

L ä ä k i n t ä h u o l t o .

Lääkintäeversti O. Enkvist apunaan huolto-osastoon kuulunut lääkintätoimisto eli toimisto VII johti IV Armeijakunnan lääkintähuoltoa.

Kenttäsaaraalat joutuivat alkuvaiheessa siirtymään useita kertoja, minkä lisäksi vihollisen voimakas ilmatoiminta vaikeutti niin potilaskuljetuksia kuin lääkintämuodostelmien toimintaa. Kenttäsaaraalat täyttyivät nopeasti, minkä vuoksi haavoittuneita kuljetettiin joukkosidontapaikoilta suoraan sotasaaraaloihin.

Kannaksella toimi suurhyökkäyksen aikana kaksi sotasaaraalaa, joista 13. Sotasairaala oli aluksi Viipurissa ja 43. Sotasairaala Rauhassa. 13. Sotasairaala alistettiin IV Armeijakunnalle 12.6. ja siirrettiin 15.6. alkaen Kuusankoskelle. Kun se oli 23.6. toimintavalmiina, aloitettiin 43. Sotasairaalan siirto Heinolaan. Tämän jälkeen potilaat evakuoitiin Länsi-Kannakselta pääosin 13. Sotasairaalaan ja Mikkelissä sijainneeseen 17. Sotasairaalaan. Armeijakunnalle

alistetun 13. Sotasairaalan henkilökunnan vahvuus oli kesäkuun lopussa 656 henkilöä, joista oli lääkäreitä 37.

Taistelujen alkaessa VKT-asemassa 13. Sotasairaala oli osin toimintavalmiina Kuusankoskella. Armeijakunnan 18. Kenttäsairaalan A-osasto oli Rauhassa ja B-osasto Lempiälän kansakoululla Lappeenrannassa. Lääkintämateriaalin täydennyksestä vastasi Lääkintäkenttävarikko 2 Lauritsalassa. Lisäksi armeijakunnan alaisuudessa toimi Viipurin varuskuntasairaala Nuijamaan kirkolla. Sen pääasiallisena tehtävänä oli sairaiden hoitaminen. Bakteeriloginen laboratorio 1 vastasi näytteiden analysoinnista Luumäellä.

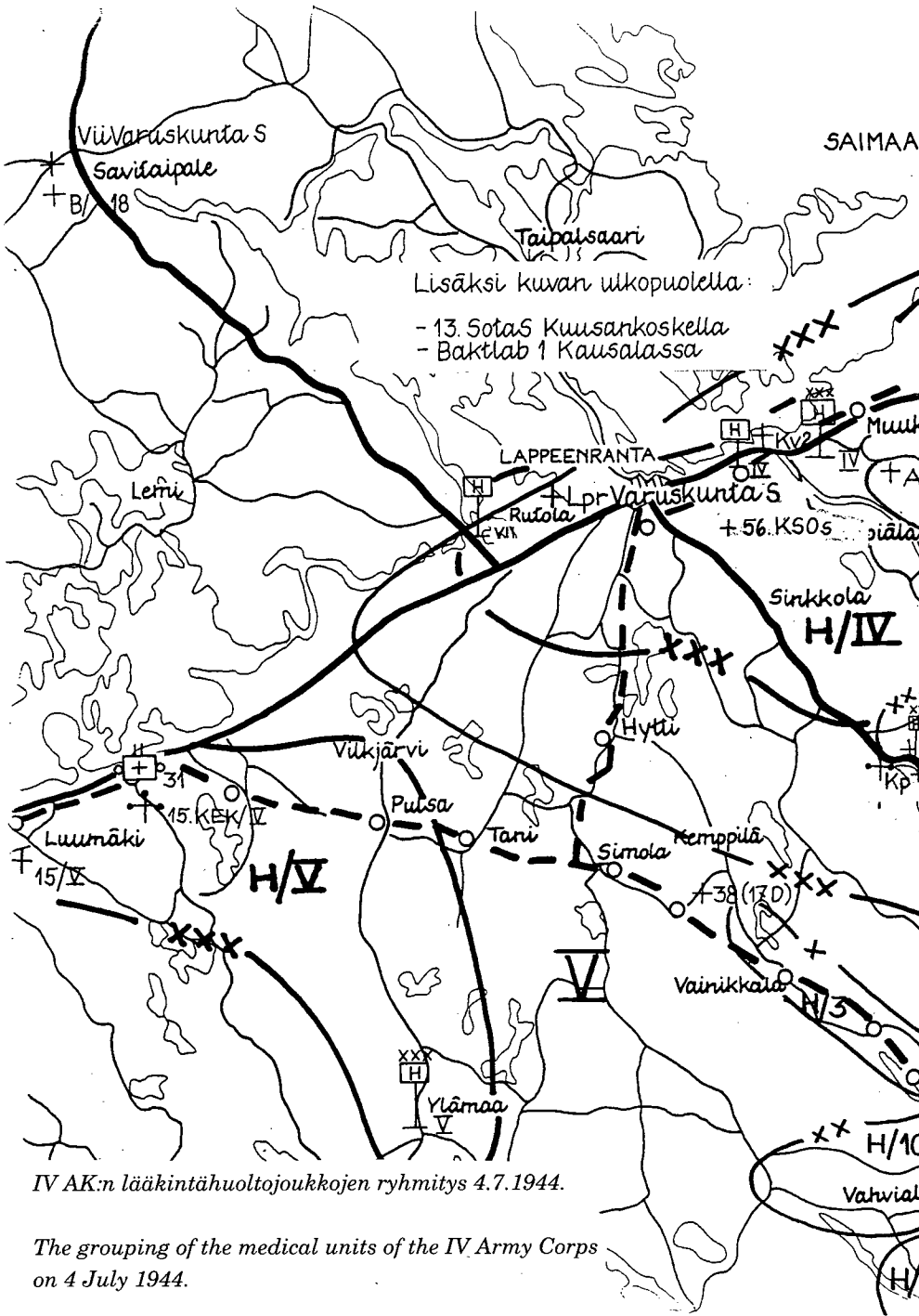
Lääkintähuoltomuodostelmien ryhmitys säilyi kesäkuussa lähes muuttumattomana. Muodostelmista siirtyivät ainoastaan Bakteeriloginen laboratorio 1 Kausalaan ja Viipurin varuskuntasairaala Savitaipaleelle 24.6. mennessä. Kesäkuun lopussa alistettiin armeijakunnalle 13. Kenttäsairaala, joka ryhmitettiin Rauhaan. Lisäksi armeijakunnalle alistettiin Lappeenrannan varuskuntasairaala, joka siirtyi 4.7. Kotaniemeen neljä kilometriä Lappeenrannan länsipuolelle. Heinäkuun alussa sijoitettiin 18. Kenttäsairaalan B-osasto Savitaipaleelle. V Armeijakunnan 15. Kenttäsairaala ja 11. Divisioonalta armeijakunnan johdettavaksi otettu 32. Kenttäsairaala olivat Luumäellä.

Potilasevakuointeihin käytetyt yksiköt oli sijoitettu siten, että V Armeijakunnalle alistettu 15. Sairasautokomppania oli Joutsenossa, Helsingin alueelta 16.6. siirtynyt 31. Sairasautokomppania Kuurmanpohjassa ja 33. Sairasautokomppania Nuijamaalla. Armeijakunta oli alistanut 10. Divisioonalle 13. Sairasautojoukkueen. Osia 31. Sairasautokompaniasta oli jatkuvasti V Armeijakunnan käytössä Luumäellä.

Komppanioihin kuului kaksi joukkuetta, joissa kummassakin oli neljä sairaautoa ja kahdeksan sairaalinja-autoa. Komppania pystyi kuljettamaan kerralla 124 maaten ja 180 istuen evakuoitavaa potilasta.

Armeijakunta evakuoii potilaansa pääosin 13. Sotasairaalaan sairaautoilla ja kahdella sairaasmootorivaunulla. 13. Kenttäsairaala evakuoitiin haavoittuneita myös vesitse 17. Sotasairaalaan.

SAIMAA

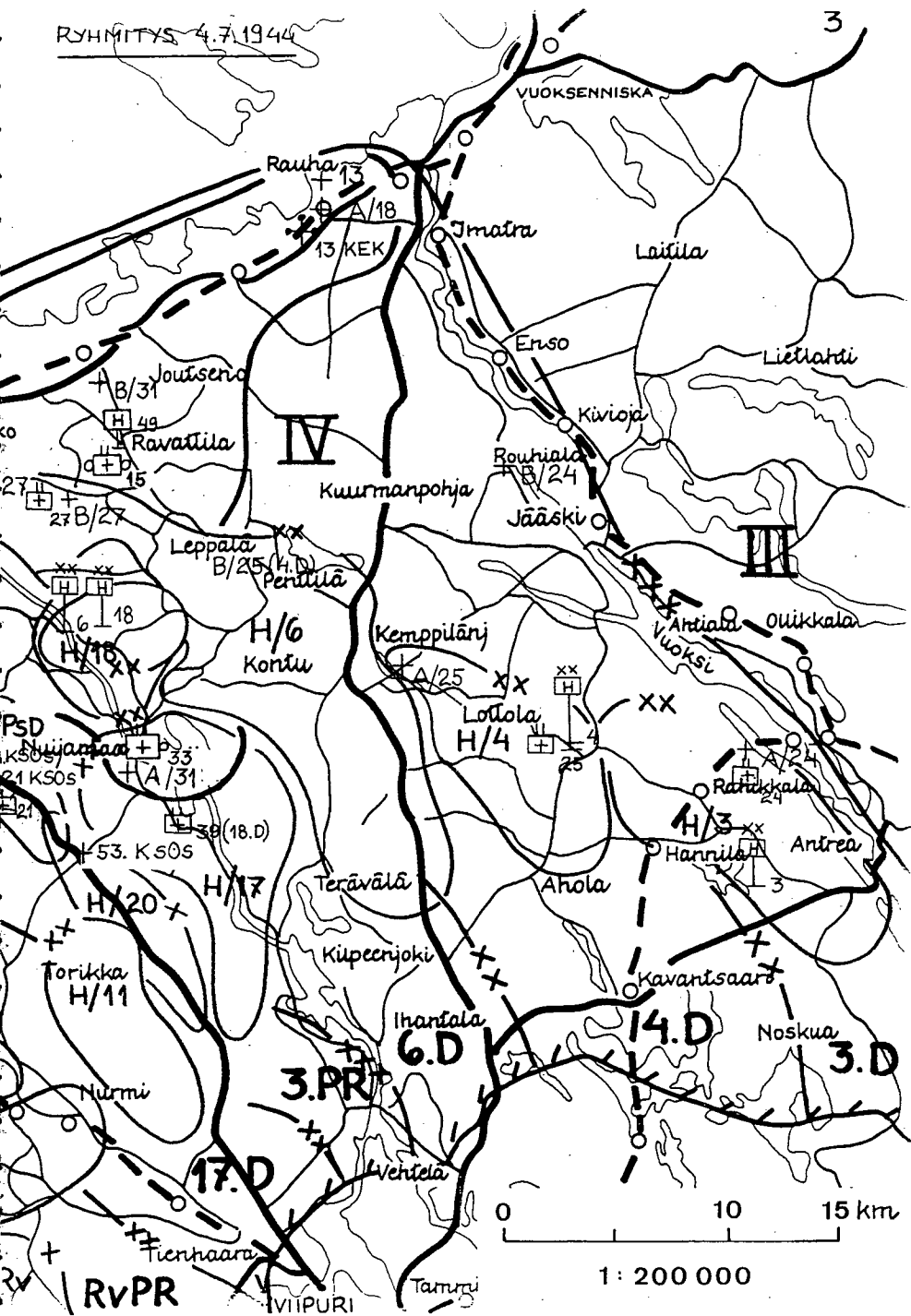
Lisäksi kuvan ulkopuolella:

- 13. Sot. S Kuusankoskella
- Baktlab 1 Kausalassa

IV AK:n lääkintähuoltojoukkojen ryhmitys 4.7.1944.

The grouping of the medical units of the IV Army Corps on 4 July 1944.

RYHMITYS 4.7.1944

Tätä varten Rauhassa oli kolme alusta, joiden kuljetuskyky oli yhteensä 300–350 potilasta.

IV Armeijakunta käytti vetäytymisvaiheesta alkaen sairaankuljetusyksiköitä kootusti keskeisissä paikoissa voidakseen säännöstellä potilaskuljetuksia. Näitä yksiköitä nimitettiin evakointieliemiksi. Nuijamaalla toiminut Evakointielin 1, johon kuului 33. Sairasautokomppania ja 31. Kenttäsairaalan kirurginen osasto, evakuoï painopistesuunnan potilaita 13. ja 15. Kenttäsairaalaan. Evakointielin 2 toimi 20.–23.6. Kuurmanpohjan Penttilässä, josta se siirtyi Luumäelle 15. Kenttäsairaalan yhteyteen. Siihen kuului osia 31. Sairasautokomppaniasta.

Lääkintämateriaali täydennettiin Lauritsalassa sijainneen Lääkintäkenttävarikko 2:n kautta. Lauritsalassa toimi aluksi myös Bakteriologinen laboratorio 1, jonka tehtävänä oli näytteiden otto ja hygieniasta huolehtiminen. Laboratorio siirtyi 24.6. Kausalaan, missä se jatkoi toimintaansa taisteluvaiheen loppuun saakka.

IV Armeijakunnan kenttäsairaaloissa oli potilaspaikkoja yhteensä 700. Näistä 13. Kenttäsairaalassa oli 300 ja 18. Kenttäsairaalassa 260 vuodesijaa. Viipurin ja Lappeenrannan varuskuntasairaalassa oli kummassakin 70 potilaspaikkaa. Lisäksi sisätautipotilaita varten oli 18. Kenttäsairaalassa 40 ja molemmissa varuskuntasairaaloissa 30 paikkaa. Sairaaloissa palveli yhteensä 66 lääkäriä. IV Armeijakunta otti suuren potilasmäärän vuoksi 30.6. johdettavakseen 18. Divisioonan 31. Kenttäsairaalan sen jälkeen, kun divisioonan oli siirretty reserviksi. Rasalaan sijoitettu 3. Prikaatin kenttäsairaalaosasto oli myös armeijakunnan alaisuudessa.

IV Armeijakunnan kenttäsairaaloïden syvyysporrastus oli noin 40 kilometriä. Sairaalat olivat rakennuksissa, paitsi 3. Prikaatin 56. Kenttäsairaalaosasto, joka oli teltoissa. Tästä huolimatta potilaat ja hoitohenkilökunta olivat rauhallisia, vaikka muualla ilmatoiminta vaikutti heihin hermostuttavasti. Sodassa saadun yleisen kokemuksen mukaan kenttäsairaalat kannatti hoitotoiminnan vuoksi kuitenkin sijoittaa rakennuksiin.

Itä-Karjalasta Kannakselle siirtynyt 4. Divisioonan tukeutui lääkintähuollossa 18. Divisioonan kenttäsairaalaan, kunnes sen oma 25. Kenttäsairaala saapui 17.6. Talin asemalle, mistä se siirtyi

Kilpeenjoelle. Lääkintäkomppania saapui samana päivänä perustaen heti kaksi sairausautoasemaa, jotka siirtyivät 19.6. mennessä Kilpeenjoelle. Kenttäsairaala jaettiin myöhemmin kahteen osaan, jolloin B-osasto siirtyi Leppälään.

Evakuointi etulinjasta pataljoonien joukkosidontapaikkoihin tapahtui yleensä kantamalla. Kantajiksi halukkaita oli rivimiehissä liikaakin. Lääkintämiestappiot olivat huomattavia ja täydennystä otettiin esimerkiksi kaasusuojelukomppanioista, jotta etulinjan taistelijoja ei olisi tarvinnut käyttää. Kantajia puuttui tästä huolimatta jatkuvasti.

Joukkosidontapaikoilta haavoittuneet kuljetettiin yleensä autoilla divisioonan kenttäsairaalaan. Divisioonaan kuului lääkärikomppania, jossa oli kolme lääkärijoukkuetta. Niissä jokaisessa oli kaksi sairausautoa ja kaksi sairaalinja-autoa. Lisäksi lääkärikomppaniaan kuului toimitusjoukkue. Yleensä lääkärijoukkue perusti yhden sairausautoaseman, joka tuki rykmenttiä. Prikaatiin kuului yksi lääkärijoukkue.

IV ARMEIJAKUNNAN KOKONAISTAPPIOT 20.6.-9.7.1944

PÄIVÄ	KAATUNEET	HAAV	KADONNEET	YHTEENSÄ
20.-21.6.	110	633	34	777
22.6.	155	813	10	978
23.6.	142	753	31	926
24.6.	69	388	37	494
25.6.	101	603	189	893
26.6.	177	797	218	1 192
27.6.	68	373	4	445
28.6.	144	823	81	1 048
29.6.	105	650	111	866
30.6.	121	551	194	866
1.7.	22	115	-	137
2.7.	122	728	203	1 053
3.7.	68	362	10	440
4.7.	15	136	15	166
5.7.	57	406	21	484
6.7.	22	263	6	291
7.7.	42	244	16	302
8.7.	26	135	4	165
9.7.	11	78	24	113
Yhteensä	1 577	8 851	1 208	11 636

Useimmat alayhtymät selviytyivät lääkintähuollosta omin voimin, mutta 3. Divisioonalle alistettiin lääkintäjoukkue pitkien etäisyyksien vuoksi. Myöhemmin alistettiin vielä 6. Divisioonalle suurien tappioiden takia sairausautojoukkue, jossa oli neljä sairaautoa ja kahdeksan sairaalinja-autoa.

Sairasautoasemat oli ryhmitetty tärkeimpiin toimintasuuntiin joukkosidontapaikkojen taakse ja ne olivat toisiinsa nähden syvyysporrastuksessa. Sairasautot oli usein jaettu siten, että etummaisilla asemilla niitä oli vain pieni määrä ja pääosa oli tilattavissa taemmalta asemalta. Tällä menettelyllä pyrittiin välttämään ajoneuvotappioita.

IV Armeijakunnassa haavoittui 20.6.–9.7. yhteensä 8 851 miestä, joiden lisäksi kaatui 1 577 ja katosi 1 208 miestä. Tappioita oli eniten Talin–Ihantalan kaistalla, missä kärsittiin yhtä suuret tappiot kuin muualla Länsi-Kannaksella yhteensä. Kaatuneita oli keskimäärin 13,5 prosenttia ja haavoittuneita 76 prosenttia kaikista tappioista.

Suurimmat suhteelliset menetykset koki Panssaridivisioona, jonka vuorokautiset keskimääräiset tappiot olivat 3,4 prosenttia. Divisioonan henkilöstöstä kaatui, haavoittui tai katosi 1 424 miestä. Kesäkuussa se menetti 21,5 prosenttia kokonaisvahvuudestaan. Lukumääräisesti tappioita oli eniten 18. ja 4. Divisioonalla, jotka menettivät 2 678 ja 2 650 miestä.

Kallovammaisia oli noin puolet kaikista haavoittuneista. Vammoista 95 prosenttia oli aiheutunut tykistötulehsta, koska lähitaiste-
luja ei käyty. Kaatuneiden osuus oli ilmeisesti samasta syystä alle 15 prosenttia, eli normaalia huomattavasti pienempi.

Neuvostojoukkojen murtovaiheen aikana 25.–26.6. kaatuneiden ja kadonneiden suhteellinen määrä oli normaalia suurempi. Pahimmat tappiot ajoittuvat 28.6. toteutettuun vastahyökkäykseen, jolloin esimerkiksi 33. Sairasautokomppania evakuo-
i 929 potilasta. Komppanian evakuoima haavoittuneiden määrä oli lähes 400 potilasta suurempi kuin toiseksi kiireisempänä päivänä.

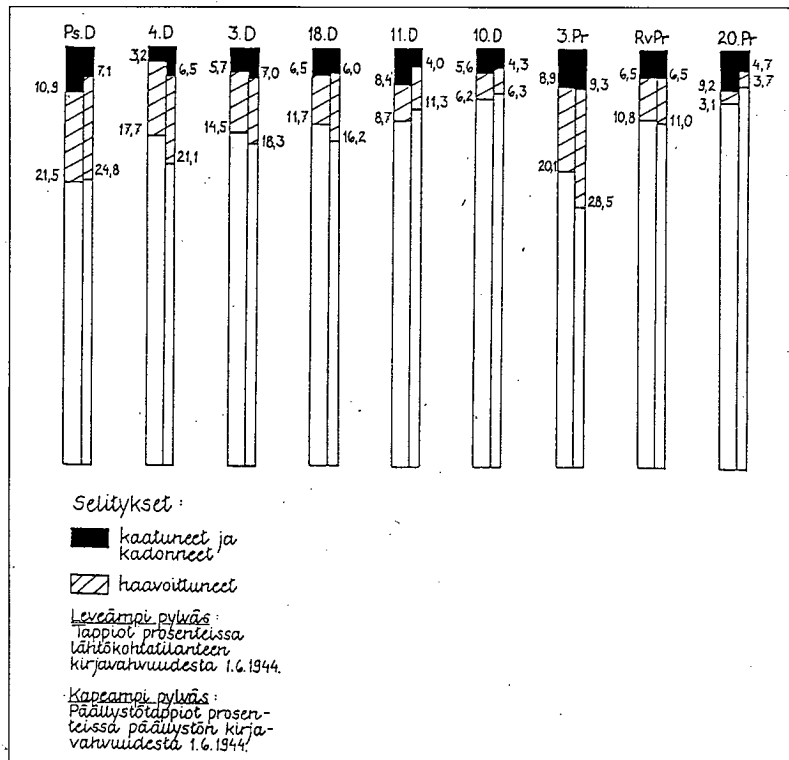
IV Armeijakunnassa alkoi heinäkuun alkupuolella punatauti-
epidemia, jonka leviäminen pysähtyi vasta syyskuun aikana. Tautiin sairastui pahimpana päivänä koko Kannaksen alueella 1 053 mies-

tä. Tartunnan arveltiin tulleen vihollisen puolelta, jossa sairastui suomalaisten tietojen mukaan noin miljoona henkilöä. Suomen puolustusvoimissa punataudin sairasti yli 100 000 henkilöä, joista 40 000 otettiin sairaalahoitoon. Potilaita varten perustettiin kenttä-sairaaloihin lisäpaikkoja, jotka riittivätkin siten, että kotiseudulle evakuoinneilta vältyttiin.

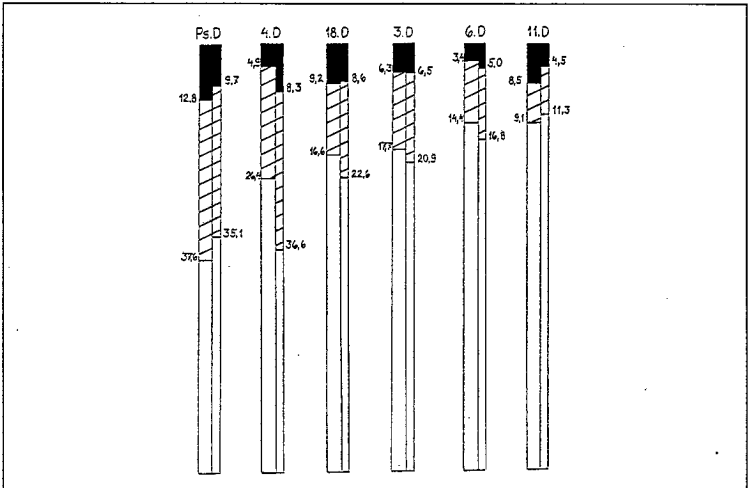
Lääkintähuollollisena ongelmana olivat kuoliot, joiden vuoksi amputoitiin raajoja suhteellisen lievienkin haavoittumisten johdos-ta. Runsaisiin kuoliomääriin kiinnitettiin huomiota kaikissa Kan-

5 TAPPIOPROSENTIT KESÄ- JA HEINÄKUUSSA

KESÄKUU

HEINÄKUU

Lähteet:

- 1) Päämajan huolto-osaston tappiotilastot 1944, T 12086/1.
- 2) Päämajan huolto-osaston tappiotilastoja 1944, T 12086/16.
- 3) Päämajan huolto-osaston tappiotilastoja 1944, Karjalan kannas päivittäin 9.6.–26.6.1944, T 12086/15.
- 4) Pääesikunnan järjestelytoimisto, puolustusvoimien vahvuusilmoitukset 1944, T 22104/Hh 187–188.
- 5) Päämajan operatiivisen osaston salaista ja yleistä kirjeistöä 1944, T 15709/4: Päämajan n:o 4200/Huolto 1/1.b.sal, liite 3.

naksen armeijakunnissa antamalla heinäkuun alussa määräyksiä kiristyssiteen käytöstä.

Upseeritappiot olivat suhteellisesti paljon suuremmat kuin aliupseeri- ja miehistötappiot. Tämä oli ehkä seurausta taisteluhengen laskusta, joka johtui vetäytymisen ja alkuvaiheen puolustustaistelun heikosta menestyksestä. Upseerit joutuivat usein hyökkäämään etummaisena tai irtautumaan viimeisenä miehenä, jotta pakokauhu ei olisi levinnyt joukkoon.

Suurhyökkäyksen alkaessa lääkintähuolto palveli vielä asemasotavaiheen tarpeita. Sotasairaalat ja kenttäsairaalat olivat lähellä joukkoja ja potilaiden määrä oli vähäinen. Päämaja oli kotiuttanut

sairasautokomppanioita, joita jouduttiin perustamaan kesäkuussa uudelleen painopistesuunnan sairaankuljetuskyvyn vahventamiseksi.

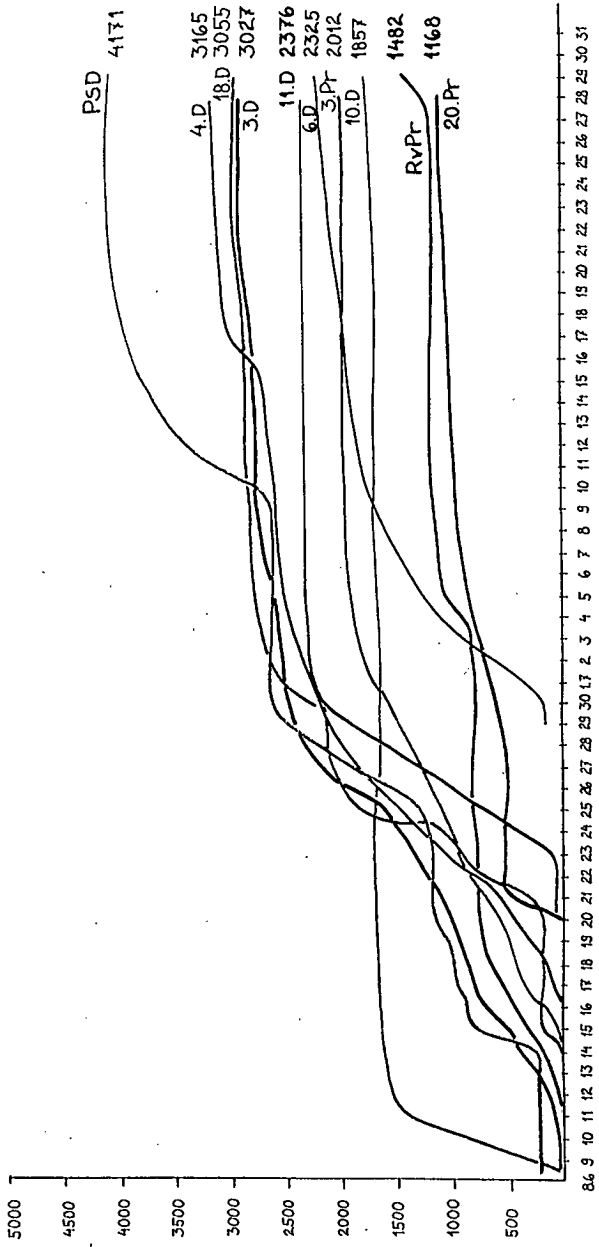
Kenttäsaaraloita käytettiin poikkeuksetta siten, että pienempi kirurginen osasto sijoitettiin lähelle etulinjaa, kun taas sairaalan pääosa oli keskimäärin 35–40 kilometrin päässä etulinjasta. Nopean sairaalahoidon takaamiseksi sijoitettiin kenttäsaaraalan osia joskus tarpeettoman lähelle etulinjaa. Tapahtuneiden murtojen vuoksi niitä jouduttiin siirtämään usein taaksepäin, jolloin hoitokapasiteetti oli pois käytöstä noin vuorokauden.

Yhteistoiminta armeijakuntien ja divisioonien kesken korostui muita huoltolajeja enemmän lääkintähuollon toteutuksessa. Haa-voittuneet evakuoitiin lähimpään hoitopaikkaan, jotta kuljetusaika olisi ollut mahdollisimman lyhyt. Menettely tasasi potilasruuhkia, koska eniten tappioita kokeneet yhtymät pystyivät lähettämään potilaita oman kenttäsaaraalansa lisäksi muihinkin kenttäsaaraloihin. Kenttäsaaraloiden toimintakyvyn säilymiseen vaikutti myös se, että kaikki kuljetusta kestäneet potilaat evakuoitiin suoraan sotasaaraloihin. Tästä huolimatta IV Armeijakunnassa toimittiin kesäkuun lopussa ja heinäkuun alussa suorituskyvyn ylärajoilla.

Lääkintähuollon toimintaa vaikeuttivat jatkuvat ilmahyökkäykset, joita tehtiin kaikkia rautatieasemia vastaan. Yhtään kenttäsaaralaa ei kuitenkaan tuhoutunut näissä iskuissa. Sairasautotappiotkin olivat suhteellisen pienet, mikä johtui ainakin osittain siitä, että lähellä etulinjaa olleilla sairaasautoasemilla pidettiin vain pieni osa kalustosta.

Lääkäritappiot olivat erityisesti joukkoyksiköissä melko suuret. Nämä tappiot kyettiin korvaamaan siirtämällä henkilöstöä taempaan sijainneista sotasaaraloista joukkosidontapaikoille. Lisäksi lääkäritappioita korvattiin sijoittamalla vähemmän koulutusta saaneita henkilöitä esimerkiksi lääkintäkomppanioihin.

Tappioiden päivittäinen kehitys 1.6.-31.7.1944

IV Armeijakunnan taloushuoltoa johti intendentti majuri I. Murtti, jolla oli apunaan taloustoimisto. Toimisto oli koko taisteluvaiheen ajan huolto-osaston yhteydessä Lauritsalassa.

Intendentin alaisuudessa toimi tuotantotoimisto, joka oli perustettu 24.5.1944. Sen tehtävänä oli tuotantotoiminnan järjestäminen ja valvominen, esitysten laatiminen, työvoiman varaaminen sekä eri tuotantoalojen suunnittelu. Tuotantotoimiston toiminta jäi lyhytaikaiseksi, koska suurhyökkäyksen alettua se toimi IV Armeijakunnan huoltokeskuksena.

Asemasotavaiheessa IV Armeijakunnalla oli ollut eri varastopor-
taissa yhteensä 15 päiväannosta elintarvikkeita. Joukkojen ryhmi-
tystä VKT-asemaan divisioonat saivat pitää hallussaan viisi päivä-
annosta, joista joukoilla sai olla kaksi ja täydennyspaikalla kolme.
Armeijakunnan kenttävarastoissa oli seitsemän päiväannosta.
Myöhemmin määrättiin, että armeijakunnan hallussa sai olla yh-
teensä seitsemän päiväannosta. Olosuhteisiin nähden ruokaa kyet-
tiin valmistamaan ja jakamaan hyvin.

Armeijakunnan vetäytyessä VKT-asemaan 13. Elintarvikevaras-
tokompanian perustamat Elintarvikekenttämaksiini 1 ja Elintar-
vike-täydennyspaikka 1 olivat Viipurissa sekä 1. Elintarvikevaras-
tokompanian perustamat Elintarvikekenttämaksiini 2 ja Elintar-
vike-täydennyspaikka 2 Nurmen asemalla. Taistelujen edettyä lä-
helle Viipuria muutettiin siellä toiminut kenttämaksiini 19.6.
Joutsenoon, jossa se toimi nimellä Elintarvikekenttämaksiini 2.

Nurmen asemalta siirrettiin kenttämaksiini ja täydennyspaikka
Luumäelle, missä ne täydensivät V. Armeijakunnan joukkoja 3.7.
saakka, jonka jälkeen ne ryhmitettiin IV Armeijakunnan käyttöön
Rutolaan, Savitaipaleen tien varteen. V Armeijakunnan oma 4.
Elintarvikevarastokomppania sijoitettiin heinäkuun alussa Luu-
mäelle.

Elintarvikekuljetukset yli 60 000-miehille armeijakunnalle
vaativat runsaasti kuljetus- ja käsittelykapasiteettia, mikä vaikutti
osaltaan siihen, että 20.6. perustettiin kuormastokomppania purka-
maan Nurmen asemalle saapuvia elintarvikejunia. Samana päivä-

nä Huoltokeskus 2:lle alistettiin elintarvikekuljetuksia varten 4. Autokomppania ja 86. Perävaunuautokomppania. 45. Kuljetusesikunta sai käyttöönsä 45. ja 80. Autokomppanian samaan tarkoitukseen.

Armeijakunnan vaatetuskenttämakasiini oli suurhyökkäyksen alkaessa Viipurissa, mistä se siirtyi Taavettiin 17.6. mennessä. Armeijakunnan pesulat lopettivat samaan aikaan toimintansa Viipurissa siirtyen Rauhaan. Heinäkuun alussa vaatetuskenttämakasiini ja vaatetuskorjaamot olivat Lahdessa, missä ne toimivat taistelujen loppuun saakka. Armeijakunta jätti Vaatetustäydennyspaikka 2:n Joutsenoon omia joukkojaan ja Vaatetustäydennyspaikka 1:n Taavettiin V Armeijakuntaa varten. Myöhemmin Vaatetustäydennyspaikka 1 liittyi Joutsenossa olleeseen osaan. Rauhan alueella armeijakunnan alaisena toimi kolme päämajan alistamaa kiinteää pesulaa.

Armeijakunnan vaatetus- ja muu varustilanne oli vetäytymisen jälkeen heikko, koska varusteita oli hukattu paljon. Tilanne paheni entisestään, kun aluksi ei saatu täydennystä. Miehet taistelivat koko kesäkuun samoissa varusteissa, koska heiltä oli kerätty vetäytymisvaiheen aikana pois tarpeettomat varusteet, joita olivat esimerkiksi toinen jalkinepari ja alusvaatepari. Kerätyt varusteet evakuoitiin taempiin varastoihin, joten joukko-osastoilla ja divisioonilla ei ollut vaihtovaatevarastoja taistelujen alkaessa VKT-asemassa. Suurin osa miehiltä kerätyistä varusteista jäi viholliselle tai tuhoutui. Eniten puuttui teräskypäriä, joita oli vetäytymisen aikana heitetty ilmeisesti tahallaan pois.

Divisioonat perustivat vain yhden elintarvikeäydennyspaikan, mutta IV Armeijakunnalla oli alaisuudessaan kaksi elintarvikekenttämakasiinia. Kahden kenttämakasiinin perustamiseen vaikutti ilmeisesti armeijakunnan suuri miesvahvuus ja sopivien tilojen puuttuminen sekä toisaalta varmennussyyt. Kahta kenttämakasiinia käyttämällä pystyttiin hoitamaan taloushuolto vetäytymisvaiheen vaikeissa olosuhteissa, vaikka varastoja jouduttiin siirtämään taaksepäin.

Vaatetustäydennyspaikat sijaitsivat divisioonissa taempana kuin elintarvikeäydennyspaikat. Vaatetushuollon osalta ryhmittämi-

seen vaikutti määräävänä tekijänä sopivien tilojen saanti. Ilmeisesti tilakysymys oli myös syynä siihen, että pesulatoiminta keskitettiin Rauhaan ja korjaamotoiminta Lahteen.

Elintarvikehuollossa oli käytössä muista huoltolajeista poiketen noutoperiaate, mikä johtui todennäköisesti armeijakunnan kuljetuskapasiteetin puutteesta ja siitä, että käytössä olleet autot keskitettiin sellaisten huoltolajien kuljetuksiin, joiden oikea-aikainen perilläolo oli vielä tärkeämpää. Kesäkuun lopulla IV Armeijakunnassa oli käytössä pelkkiin elintarvikekuljetuksiin neljän autokompanian kuljetuskyky.

Suuret elintarvikemenetykset ja valtakunnan elintarvikehuollon vaikeutuminen Saksan aseman heikentymisen myötä olivat syinä siihen, että päämaja antoi uudet määräykset elintarvikkeiden varastomääräistä, joita pienennettiin huomattavasti asemasotavaiheessa voimassa olleista määristä.

Kuljetusvälinehuolto

Majuri O. Laakso, joka oli toimisto V:n eli kuljetusvälinetoimiston päällikkö, johti kuljetusvälinehuoltoa. Armeijakunnan kuljetusvälinehuoltoyksiköt olivat 13., 16., 18. ja 40. Autokorjaamo, 13. Kuormastokorjaamo sekä 16. ja 18. Polttoaineosasto.

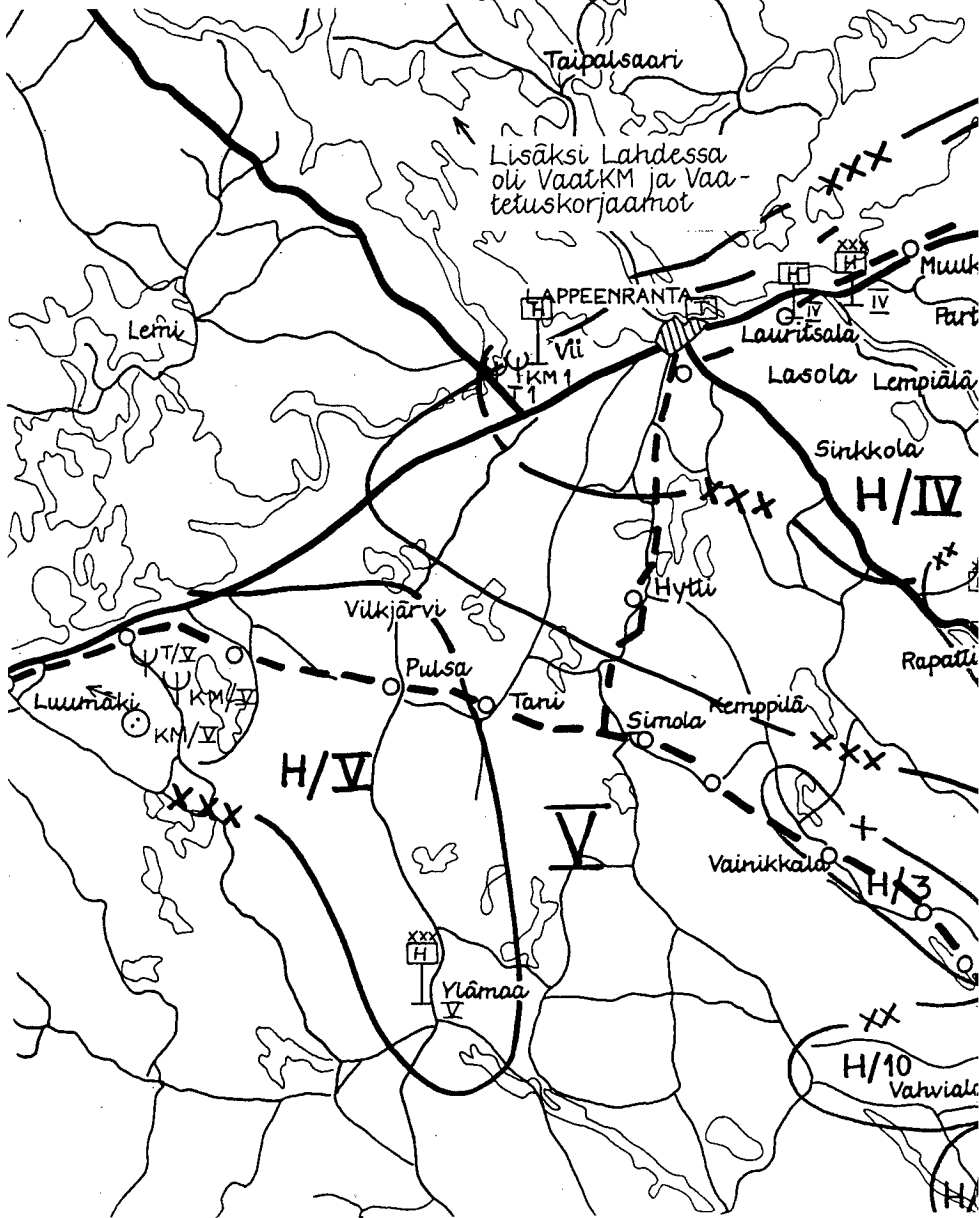
Armeijakunta sai poltto- ja voiteluainetäydennyksen päämajan alaiselta Poltto- ja voiteluainevarikko 1:ltä, joka poistui Viipurista 19.6. perustaen sen jälkeen väliaikaiset jakopaikat Hovinmaan ja Nurmen asemille. Myöhemmin varikko siirtyi Vuohijärvelle.

Taistelujen alkaessa VKT-asemassa IV Armeijakunnan polttoainekenttämaksiini oli toimintavalmiina Kasukkalassa 12 kilometriä Lappeenrannan eteläpuolella. Lisäksi Lappeenrannassa toimi polttoaineen jakopaikka Gulfin huoltoasemalla.

Kesäkuun lopulla armeijakunnalla oli kolme polttoainekenttämaksiinia. 15. Polttoaineosaston perustama Polttoainekenttämaksiini 1 oli Pulsan asemalla. Makasiini oli tarkoitettu V Armeijakunnan joukoille. 18. Polttoaineosasto oli perustanut Polttoainekenttämaksiini 2:n Kasukkalaan. Ravattilassa lähellä Joutsenoa oli II

IV AK:n taloushuoltolaitosten ryhmitys heinäkuun alussa vuonna 1944.

The grouping of the quartermaster units of the IV Army Corps at the beginning of July 1944.

SAIMA

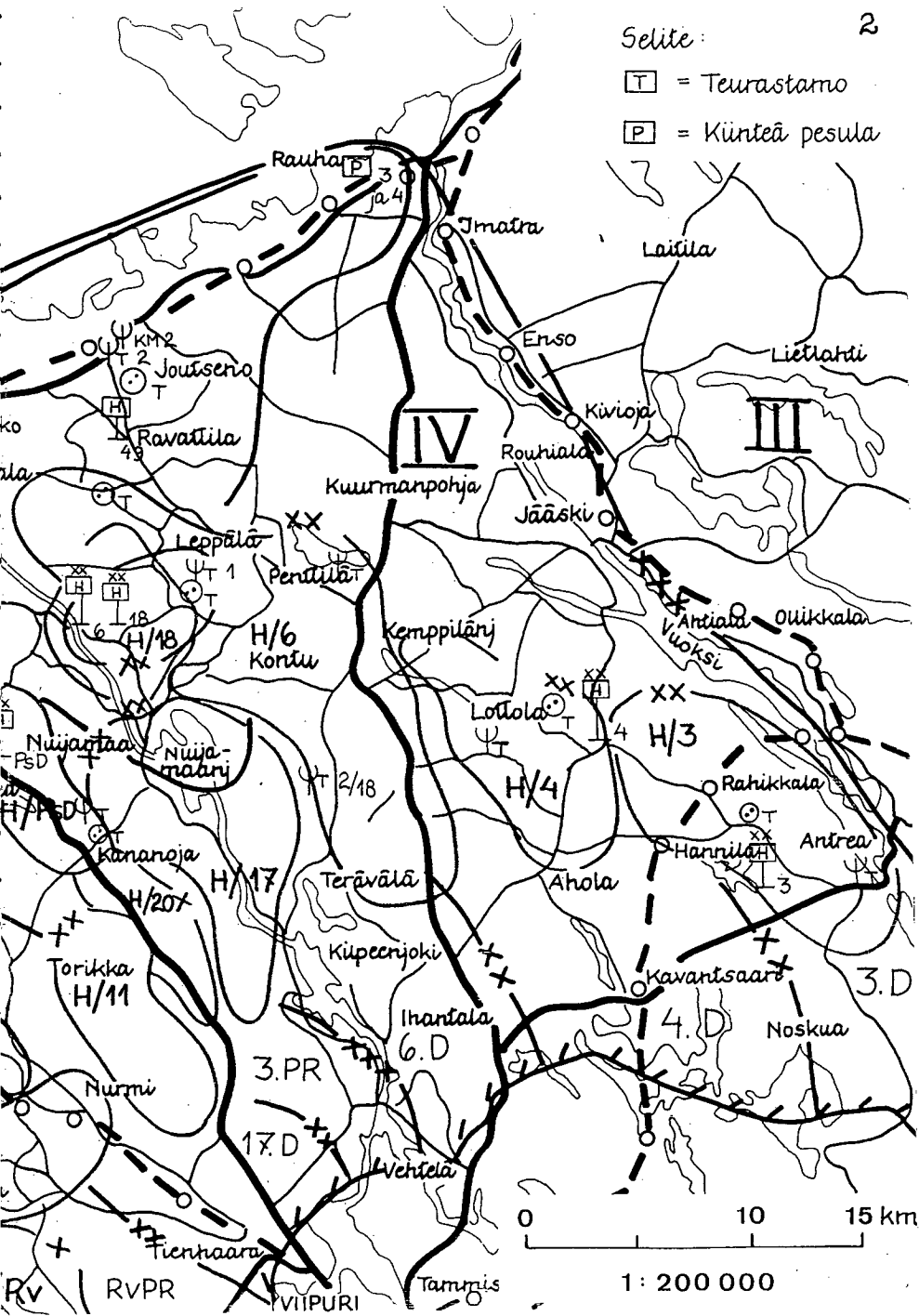
H/10
Vahviala

Selite:

2

T = Teurastamo

P = Kiinteä pesula

Armeijakunnalta alistetun 16. Polttoaineosaston hoitama kolmas makasiini. Polttoaineen jakopaikka oli edelleen Lappeenrannassa. Laitosten ryhmitys säilyi muuttumattomana taistelujen loppuun saakka, vaikka Polttoainekenttämakasiini 1 alistettiin heinäkuun 3. päivänä V Armeijakunnalle.

Polttoaineen kasvaneen kulutuksen vuoksi polttoaineosastojen vahvuudet olivat huomattavasti määrävahvuutta suuremmat. 18. Polttoaineosasto oli neljä kertaa ja 16. Polttoaineosasto kaksi kertaa määrävahvuutta suurempi. Suuri osa autoista oli muutettu sprii- tai puuhiilikäyttöisiksi, koska bensiinistä oli pulaa ja sitä jouduttiin säännöstelemään. Liikenteenohjaukselimet valvoivat säännöstelyä. Puolustusvoimien moottoriajoneuvoista toimi puuhiilellä peräti 58,8 prosenttia.

Divisioonat hakivat polttoaineen makasiineista täydennyspaikoihin, joista se jaettiin joukoille. Järjestelmässä esiintyi ongelmia, sillä divisioonilla ei ollut riittävästi ajoneuvoja poltto- ja voiteluainetäydennyksen noutamiseen. Eniten hankaluuksia jakelulle aiheutti kuitenkin se, että joukot eivät palauttaneet polttoaineastioita tai niiden palauttaminen oli hidasta.

Armeijakuntaan kuului neljä autokorjaamo, joista 16. Autokorjaamo siirtyi 17.6. lopulliselle sijoituspaikalleen Lappeenrannan Skinnarilaan. 13. Autokorjaamo siirtyi 16.–21.6. neljä kertaa ennen kuin se ryhmittyi Lemille Savitaipaleen tien varteen. 18. Autokorjaamo perustettiin 18.6. Sunilan maastoon. Siellä se toimi 22.7. saakka, jonka jälkeen se siirtyi Muukkoon, koska 40. Autokorjaamo oli alistettu V Armeijakunnalle. 40. Autokorjaamo toimi Muukossa 19.6. alkaen, kunnes se muutti 15.7. Pulsan lähistölle, missä se alistettiin V Armeijakunnalle.

Ennen suurhyökkäystä korjaamon viikottainen työsaavutus oli keskimäärin 60–80 autoa, mutta taisteluviikkojen aikana korjattiin yli 100 autoa viikossa, vaikka siirrot aiheuttivat aina noin vuorokauden katkoksen korjaamon toiminnassa. Varaosien saanti oli vaikeaa varsinkin siinä vaiheessa, kun päämajan alainen Autokenttävarikko 2 muutti Kouvolan–Heinolan–Lahden alueelle. Korjaamoiden päälliköt lähettivät omatoimisesti kuriireja noutamaan varaosia eri autokenttävarikoista. Varaosia saatiin myös purka-

mallalla huonokuntoisia autoja. Korjaustoimintaa vaikeuttivat tienvarsiin hajonneiden autojen ryöstelyt. Rikkoontuneista autoista oli usein ryöstetty kaikki irtisaatava materiaali runkoa lukuunottamatta.

Kaikilla muilla divisioonilla oli yksi autokorjaamo, paitsi Panssaridivisioonalla, jolla oli kaksi autokorjaamoa ja panssarikorjaamo. Tykistön käytössä olleet traktorit korjattiin traktorikorjaamossa, joka oli 16. Autokorjaamon yhteydessä Lappeenrannassa. Päämaja tuki korjaustoimintaa Autokenttävarikko 2:n korjauskeskuksilla, jotka sijaitsivat Kouvolassa ja Lahdessa. Autokenttävarikon varaosavarasto oli Heinolassa. Armeijakunnan Moottoriajoneuvojen vastaanotto- ja luovutuselin toimi koko taisteluvaiheen ajan Lappeenrannassa.

Riittämättömän autotäydennyksen vuoksi korjaustoiminta saientistä suuremman merkityksen. Sen lisäksi korostettiin ajoneuvojen huoltoa ja kuljetusten yhdistämistä sekä rajoitettiin moottoriajoneuvojen käyttöä.

IV Armeijakunnan autokomppanioiden kalustosta oli kiivaimpien taistelupäivien aikana käyttökunnossa vain noin 50 prosenttia, eikä aina sitäkään. Esimerkiksi kesäkuun 28. päivänä 369:stä autosta ajokunnossa oli vain 177. Samaan aikaan huollossa oli 20 autoa ja omissa korjaamoissa korjattavana 102 autoa. Liikkuviissa korjaamoissa ja Autokenttävarikko 2:ssa oli kunnostettavana yhteensä 70 autoa.

13. Kuormastokorjauskomppania vastasi armeijakunnan kuormastovälinehuollosta. Komppania oli siirtynyt 17.6. Perkjärveltä Vainikkalaan, mistä se muutti 22.6. Uttiin. Komppania vastasi polkupyörien, valjaiden, hevosajoneuvojen ja kenttäkeittiöiden korjauksesta, evakuoinnista ja jaosta.

Divisioonien orgaaniset kuormastokorjausjoukkueet vastasivat samoista tehtävistä kuin armeijakunnan kuormastokorjauskomppania. V Armeijakunta tukeutui kuormastovälinehuollossa suoraan Kuormastokenttävarikko 3:een, kunnes sen oma 15. Kuormastokorjauskomppania perusti 4.7. korjaamon Taavetin aseman läheisyyteen.

Armeijakunnan ajoneuvoista oli kunnossa samanaikaisesti vain

70 prosenttia, mikäli tilanne 28.6. oli normaali, kuten voisi olettaa. Lähes puolet autoista oli korvikekäyttöisiä huonosta bensiinitilanteesta johtuen. Korvikepolttoaineella toimivien ajoneuvojen teho oli oleellisesti heikompi kuin bensiinikäyttöisten, mikä vaikeutti myös huollon kuljetuksia. Korvikekäyttöiset ajoneuvot vaativat lisäksi runsaasti huoltoa ja olivat usein hajalla.

Hevosajoneuvot olivat huonoissa tieolosuhteissa välttämättömiä, koska autojen jatkuvat rikkoontumiset vähensivät kuljetuskapasiteettia huomattavasti. Talvisodan perusteella tehty päätelmä hevosajoneuvojen tarpeettomuudesta osoittautui jatkosodassa vääräksi.

Kuljetusvälineiden korjaustoimintaa vaikeutti eniten heikko varaosatilanne. Koska puolustusvoimien käytössä oli pääosa Suomen parhaista kuorma-autoista, varaosia ei saatu edes siviiliautoja purkamalla. Korjaamot olisivat pystyneet nopeuttamaan toimintaansa huomattavasti, jos varaosia olisi riittänyt. Toiminta korjaamoissa perustui materiaalipuutteen takia improvisointiin ja omatoimisuuteen, joiden avulla autokanta pysyi edes välttävässä kunnossa.

Eläinlääkintähuolto

Eläinlääkintäeversti L. Sarparanta toimi IV Armeijakunnan eläinlääkärinä. Huoltolajin johtamisessa häntä avusti eläinlääkintätöimisto. 13. Kenttähevossairaala vastasi kummankin Länsi-Kannaksen armeijakunnan eläinlääkintähuollosta 30.6. saakka, jolloin sairaala alistettiin V Armeijakunnalle. IV Armeijakunnalle alistettiin 11. Kenttähevossairaala, joka aloitti toimintansa 28.6. Lappeenrannassa.

13. Kenttähevossairaalan pääosat siirtyivät 16.–18.6. Luumäelle, mutta varikko ja kokoamispaikka jäivät Viipuriin, mistä ne poistui-
vat vasta 20.6.1944. Ratsuväkiprikaatin 5. Eläinlääkintäkomppania perusti 19.6. Lappeenrantaan kokoamispaikan, joka oli alistettu IV Armeijakunnalle 26.6. saakka.

Kesäkuun lopussa IV Armeijakuntaan kuuluivat ainoastaan Lappeenrannassa toiminut 11. Kenttähevossairaala ja sen perustama

kokoamispaikka, joka oli Ruokolassa. Molemmat laitokset siirtyivät heinäkuun alussa siten, että kokoamispaikka oli Pajarilassa ja sairaala Savitaipaleen kirkolla.

Hevoset evakuoitiin divisioonien eläinlääkintäkomppanioiden hevuskuljetusautoilla sairaiden hevosten kokoamispaikoilta sairastalleihin, joista ne noudettiin IV Armeijakunnan kenttähevossairaalaan Lappeenrantaan tai V Armeijakunnan kenttähevossairaalaan Luumäelle. Prikaatilla oli eläinlääkintäjoukkue, joka toimi samalla tavalla kuin divisioonan eläinlääkintäkomppania.

Hevosia menetettiin paljon. IV Armeijakunnalla oli kesäkuun lopussa 6 966 hevosta, joista oli hoidettavana 1 489. Kesäkuussa kuoli 601 ja katosi 166 hevosta. Heinäkuun lopussa vahvuus kohosi armeijakunnalle alistettujen joukkojen myötä 8 756 eläimeen, joista oli sairastalleissa hoidettavana 1 175 hevosta. Kaatuneina ja kadonneina menetettiin heinäkuussa 254 eläintä.

Kesä–heinäkuussa IV Armeijakunta sai täydennyksenä 1 420 hevosta, mutta ne eivät riittäneet korvaamaan suuria tappioita. Tappioiden vähentämiseksi annettiin määräys, jonka mukaan taistelutoiminnassa tarpeettomat hevoset oli sijoitettava vihollisen tykistötulen kantaman ulkopuolelle, ja kaikille hevosille oli kaivettava sirpalesuojat.

Pioneerihuolto ja viestihuolto

IV Armeijakunnan pioneerikomentajana toimi eversti N. M. Oinonen. Pioneerihuollon suunnittelussa ja johtamisessa häntä avusti pioneerihuoltotoimisto. Armeijakunnan 13. Pioneerivarastokomppanian perustama pioneerikenttämakasiini oli Viipurissa, mistä se siirtyi 18.6. alkaen Pulaan. Osa komppaniasta evakui pioneerimateriaalia Viipurin liikkeistä 20.6. saakka, jolloin viimeiset osat poistuivat komppanian päällikön johdolla juuri ennen Linnansalmen siltojen räjäyttämistä.

Pulsasta yksikkö siirtyi 21.6. alkaen Joutsenoon Ravattilan kylään. Täällä se oli 26.6. täysin toimintavalmiina saatuaan materiaalin siirretyksi uuteen paikkaan. Komppanian siirrettyä kokonai-

suudessaan Joutsenoon siellä toimi IV Armeijakunnan ainoa pioneerikenttämakasiini.

Jokainen divisioona perusti pioneerimateriaalin täydennyspaikan, jonne se haki täydennyksen kenttämakasiinista pioneerikolonnan autoilla. Joukot noutivat tarvitsemansa materiaalin täydennyspaikoilta. Eräät divisioonat perustivat kaksi pioneerimateriaalin täydennyspaikkaa, joista etumainen oli kevyempi. Täydennyspaikat sijoitettiin materiaalikuljetusten yhdistämistarpeen vuoksi ampumatarviketäydennyspaikkojen läheisyyteen.

Pioneerimateriaalia saatiin ratkaisutaisteluissa riittävästi, olihan päämaja muodostanut selvän painopisteen Kannakselle. IV Armeijakunta sai 10.–30.6. täydennyksenä 21 000 panssari- ja 40 000 jalkaväkimiinaa sekä 110 tonnia räjähdysainetta. Heinäkuun lopussa päämaja rajoitti materiaalin saantia siten, että IV Armeijakunnan osuudeksi määritettiin 25 prosenttia panssari-miinoista ja 20 prosenttia jalkaväkimiinoista. Pioneerimateriaalia, erityisesti työvälineitä, menetettiin vetäytymisen aikana paljon.

IV Armeijakunnan viestikomentaja eversti V. J. Veijola vastasi muiden tehtäviensä ohella myös alansa huollosta apunaan viestitöimistö. Armeijakuntaan kuului Viestipataljoona 15, jonka esikunnan viestihuoltojoukkue perusti viestikenttämakasiinin. Makasiini oli aseteitse suoraan viestikomentajan alaisuudessa.

Armeijakunnan viestikenttämakasiini oli Lauritsalassa. Erillinen viestimateriaalin täydennyspaikka toimi 19.6. alkaen Pällin sulun maastossa, mistä se siirtyi myöhemmin kesäkuussa Nuijamaan Räihän maastoon. Kun V Armeijakunnan viestikenttämakasiini ryhmitettiin Luumäelle, IV Armeijakunnan täydennyspaikka palasi heinäkuun alussa kenttämakasiinin yhteyteen.

Divisioonissa viestipataljoonat perustivat viestitäydennyspaikkoja, jotka sijaitsivat esikuntien läheisyydessä. Viestihuollon johto oli organisoitu samalla tavalla kuin armeijakunnassa. Varsinaisten täydennyspaikkojen lisäksi eräät divisioonat sijoittivat etulinjan lähelle autoihin pienen määrän materiaalia, jotta tärkeimmän kaluston tappiot olisi voitu korvata nopeammin.

Kaatuneiden huolto ja hengellinen työ

Kesän 1944 torjuntataistelut muuttivat sotilaspapiston työn täysin, kun nopeat sotatoimet ja vähäiseksi jäänyt lepo rajoittivat sielunhoitoa. Sotilaspastori F. W. Reunanen apunaan kirkollistoimisto johti hengellistä työtä ja kaatuneiden huoltoa IV Armeijakunnassa.

13. Kaatuneiden evakuointikeskus, joka oli itsenäinen armeijakunnan pastorin valvoma yksikkö, vastasi kaatuneiden huollosta. Vahvuudesta varsin suuri osa oli lottia. Koska keskuksen velvollisuutena oli hakea kaatuneet divisioonan perustamasta kokoamispaikasta, sen määrävahvuuteen kuului kolme kuorma-autoa. Kaatuneiden tiedot välitettiin komppanioista puhelimella suoraan evakuointikeskuksen pastorille, joka toimitti tiedot suojeluskunta-piireille.

13. Kaatuneiden evakuointikeskuksen päällikkönä toimi kesällä 1944 pastori V. Lehtinen. Evakuointikeskus joutui pahempaan tilanteeseen kuin mikään muu evakuointikeskus sotiemme aikana. Armeijakunnan tappiot olivat suuret, kuljetukset kärsivät, evakuoitujen kuntien kaatuneiden omaisista ei ollut tietoja, arkut eivät riittäneet ja kuuma kesäsää nopeutti ruumiiden mätänemistä.

Suurhyökkäyksen alkaessa evakuointikeskus toimi Tienhaaras-
sa. Sillä oli Raivolassa kaatuneiden kokoamispaikka, joka lähetti vainajat suoraan kotiseudulle. Kun toiminta vilkastui, vainajat lähetettiin Raivolasta junalla Tienhaaraan. Kokoamispaikka siirtyi aamuyöllä 11.6. Kanneljärven kirkonkylään, jolloin Raivolaan jäi runsaasti materiaalia, esimerkiksi 180 arkkua. Kokoamispaikka ryhmitettiin jo seuraavana päivänä Perkjärvelle, josta kokoamispaikan osia siirtyi kolme vuorokautta myöhemmin Tienhaaraan.

Kaatuneiden kokoamispaikka siirtyi monta kertaa, kunnes se oli 21.6. Rapattilassa, missä se toimi 2.7. saakka. 13. Kaatuneiden evakuointikeskus oli siirrettävä 18.6. Luumäelle, missä keskeytettiin kaatuneiden kotiinlähetykset ja aloitettiin kenttähautaukset. Keskus asetti toisen kaatuneiden kokoamispaikan Jääskeen huoltamaan 3. ja 4. Divisioonan kaatuneet. Kokoamispaikka työskenteli Jääsässä 2.7. saakka.

13. Kaatuneiden evakuointikeskus huolsi kaikki Länsi-Kannaksen vainajat siihen saakka, kunnes V Armeijakunnan 15. Kaatuneiden evakuointikeskus aloitti toimintansa 2.7. Luumäellä, mistä 13. Kaatuneiden evakuointikeskus siirtyi seuraavana päivänä Rauhaan. Samaan aikaan Jääskessä ja Rapattilassa toimineet kokoamispaikat siirtyivät Rauhaan, jossa tilanne alkoi vähitellen helpottua.

Toimintaolosuhteet olivat vaikeat ja vainajia tuli paljon. Esimerkiksi 19.6. Tienhaarassa käsiteltiin 215 vainajaa, ja Rapattilan kautta kulki runsaassa viikossa 781 vainajaa. Kaatuneet lähetettiin kokoamispaikoilta eteenpäin junilla tai autoilla. Autot olivat pääosin lainassa, koska omia ajoneuvoja ei ollut läheskään riittävästi.

Päämaja antoi 28.6. määräyksen, että kaikki vainajat on lähetettävä kotiseudulle, poislukien evakuoidun alueen vainajat ja tuntemattomat. Uusi määräys aiheutti ruuhkaa, minkä vuoksi evakuointikeskuksessa oli pahimmillaan 520 arkutonta vainajaa.

Siirtyessään Rauhaan 13. Kaatuneiden evakuointikeskus jätti Luumäelle komennuskunnan huoltamaan siellä jo olleita vainajia. Komennuskunnan siirryttyä 13.7. Rauhaan oli Luumäeltä lähetetty kotiseurakuntiin 1 319 vainajaa. Kaikki Luumäelle haudatut kaitettiin myöhemmin ylös ja lähetettiin kotiseudulle.

Heinäkuun alussa tilanne vakiintui ja kaatuneiden huolto alkoi toimia normaalisti. Rauhan kenttähautaan haudattiin siirtoväen vainajat ja tuntemattomiksi jääneet. Saksalaisille oli perustettu oma hauta-alueensa. Teloitetut haudattiin Rauhan siviilihautausmaahan.

Arkkupula, lämpimät ilmat ja kuljetusvälineiden puute aiheuttivat vainajien mätänemistä evakuointikeskuksessa. Madot olivat turmelleet verisiä tuntolevykorttejakin lukukelvottomiksi. Tunnistamattomien määrää lisäsi vielä sekin, että monissa pommituksissa tuli runsaasti palaneita uhreja. Lisäksi kaatuneiden tuntolevyjä oli vaihtunut käsittelyn aikana tai levyjä oli vaihdettu jostakin syystä jo aikaisemmin.

Taistelujen aikana jäi evakuoimatta monta kaatunutta, koska kuljetusvälineitä ei ollut riittävästi ja tilanteet vaihtuivat nopeasti.

Esimerkiksi Viipurin Naistensairaalaan jäi noin 30 mätänemistilassa ollutta arkutettua vainajaa, vaikka heidät olisi ehditty evakuoida.

Kenttäposti

Huoltopäällikön alainen kenttäpostitoimisto, jonka päällikkönä oli luutnantti A. Parsikangas, johti IV Armeijakunnan kenttäpostin toimintaa. Kenttäpostin järjestelyistä käskettiin huoltokäsyyissä ja erillisissä kenttäpostiohjeissa.

Kenttäpostikonttorit työskentelivät hyvissä olosuhteissa siihen saakka, kunnes suurhyökkäys alkoi. Jokaisella konttorilla oli kyseistä tarkoitusta varten rakennettu talo. IV Armeijakunta tukeutui Päämajan 2. Keskuskenttäpostikonttoriin. Konttori muutti 22.6. Harjun aseman läheisyyteen, mutta jätti Lappeenrantaan jakelu- paikan IV Armeijakunnan joukkoja varten.

IV Armeijakunnalla ja sille alistetuilla yhtymillä oli omat kenttäpostikonttorit. IV Armeijakunnalle oli alistettu 13. Kenttäpostikonttori, joka vastasi armeijakuntajoukkojen kenttäpostin jakelusta ja lähettämisestä. Kun jalkaväkiprikaatin huoltoa uusittiin toukokuussa 1944, määrättiin kenttäpostikonttori sen organiseksi huoltomuodostelmaksi.

13. Kenttäpostikonttori siirtyi 15.6. Perkjärveltä Kämärälle. Kämärältä konttori joutui muuttamaan 18.6. taistelujen lähestyessä Torikan kylään. Sieltä se siirtyi seuraavana päivänä Mustolaan, missä se olikin taistelujen loppuun saakka.

Divisioonien ja prikaatien kenttäpostikonttorit noutivat postinsa suoraan 2. Keskuskenttäpostikonttorin jakelupaikalta. Kenttäpostiosoitteena oli joukon peiteluvun lisäksi 2. Keskuskenttäpostikonttori. Koska kesäkuun lopulla postin jakelu oli vaikeaa ja kuljetuskapasiteetti oli varattu muihin kuljetuksiin, kiellettiin pakettipostin lähettäminen kotiseudulta rintamalle 19.–30.6.1944.

Kenttäposti sekaantui kesäkuussa niin pahoin, että vielä heinäkuussa oli jakamatta kesäkuun alussa saapuneita pakettilähetyksiä. Tilanne parani, kun uusien pakettien lähetyksielto alkoi vai-

kuttaa ja yksiköille selvisi, mistä osoitteesta niiden posti oli noudettavissa.

K a a s u s u o j e l u h u o l t o

IV Armeijakunnan kaasusuojeluhuoltoa johti kaasusuojelukomentaja majuri T. Lammi apunaan kaasusuojelutoimisto. Divisioonan esikunnassa oli kaasusuojelukomentaja, jota avusti kaasusuojelukomppanian päällikkö. Prikaatin esikunnassa oli kaasusuojelu-upseeri ja -aliupseeri. Armeijakuntaan ja divisioonaan kuului kaasusuojelukomppania, jossa oli huollosta vastaava varasto- ja kuljetusjoukkue. Joukkue perusti yhden tai kaksi kaasusuojelukenttämakasiinia.

IV Armeijakunnalla oli kaksi kaasusuojelukenttämakasiinia. Kaasusuojelukenttämakasiini 1 vastasi kaasusuojelumateriaalista ja Kaasusuojelukenttämakasiini 2 savumateriaalista. Kaasusuojelukenttämakasiini 1 toimi 19.6. alkaen Tanissa, josta se siirtyi kesäkuun lopussa lähelle Savitaipaleen tienhaaraa. Kaasusuojelukenttämakasiini 2 siirtyi samaan aikaan Hovinmaalta Kemppilään. Divisioonien kaasusuojelumateriaalin täydennyspaikat huolehtivat VKT-aseman taistelujen aikana pääasiassa savumateriaalin täydennyksestä.

Kaasusuojelumateriaalia hukattiin runsaasti erityisesti vetäytymisvaiheen aikana, minkä takia kyseinen materiaali kerättiin pois joukoilta kesäkuun lopussa. Kaasusuojelukomppanioiden tehtäväksi käskettiin savutukset. Niiden henkilöstölle annettiin myös uusien panssarinlähitorjunta-aseiden vaatima koulutus.

K u l j e t u k s e t j a l i i k e n n e

Karjalan kannaksella oli runsaasti teitä, joiden kunto oli hyvä. Näin oli varsinkin IV Armeijakunnan alueella. Armeijakunta pyrki antamaan jokaisen divisioonan käyttöön omat tiet, mutta se ei ollut aina mahdollista joukkojen suuren määrän vuoksi. Kuljetusten ja

liikenteen johtamisesta vastasi huoltopäällikön alainen yleinen huolto- ja kuljetustoimisto, jonka päällikkönä toimi majuri B. Falin. Hänen tilalleen vaihtui 2.8. majuri P. H. Toivonen. Kuljetusten ja liikenteen järjestely oli epäilemättä työläin ja vaikein osa huollon johtamista, koska täydennykset divisiooniin toteutettiin pääasiassa armeijakunnan autokomppanioita käyttäen.

Suurhyökkäyksen alettua ryhdyttiin alueella olleita siviilejä ja tuotantolaitoksia sekä tärkeintä materiaalia evakuoimaan Sisä-Suomeen. Evakuoinnit toteutettiin pääasiassa rautateitse tai Saimaan vesistöä käyttäen, mutta varsinkin kesäkuussa myös tiet ruuhkaantuivat pahasti. Päämajan ilmasuojelukomentajan alainen Läntinen evakuointiesikunta johti evakuointia.

Evakuoinnin johtosuhteita muutettiin 27.6. alkaen siten, että armeijakunnan alue muodosti evakuointialueen, jolla armeijakunnan ilmasuojelukomentaja johti toimintaa. Evakuointiin liittyviä maantiekuljetuksia varten IV Armeijakunnan alueella oli kolme erillistä kuljetusesikuntaa, kolme autokomppaniaa, yksi perävau-
nuautokomppania ja auto-osasto. Päämajan kuljetuksia johti IV Armeijakunnan esikuntaan 15.6. yhteysupseeriksi sijoitettu kapteeni Harju.

IV Armeijakunnan liikenteen ohjausta varten koottiin 13. Liikennekomppania 18.6. Viipuriin, jotta sitä olisi voitu käyttää opastustehtäviin VKT-aseman taistelujen aikana. Liikennekomppania asetti liikennevartiopaikat tärkeisiin risteyksiin ja huolehti teiden viitoituksista. Vartiopaikkojen tehtäviin kuului opastuksen ja valvonnan lisäksi kuljetuksien varoittaminen vihollistoiminnasta. Liikennekomppanialle annettiin 25.6. käsky pitää kaikki ajoneuvot, jotka kuljettivat siviilimateriaalia tai olivat liikkeellä ilman asianmukaista ajomääräystä. Komppanian tehtävänä oli myös estää tienvarteen jääneiden ajoneuvojen ryöstäminen.

IV Armeijakunnan esikunta antoi 20.6. käskyn kuljetusten järjestelystä. Käskyn mukaan VKT-asemaan ryhmittymisen jälkeen perustettiin kaksi huoltokeskusta. Huoltokeskus 1 perustettiin Muukon-Lappeenrannan-Pulsan-Simolan-Sinkkolan maastoon. Sitä johti Viipurin huoltokeskus. Huoltokeskus 2, jota johti 49. Kuljetusesikunta, perustettiin Joutsenon-Leppälän-Hyvättilän-Muukon

maastoon. 45. Kuljetusesikunnan tehtävänä oli ainoastaan kuljetusten järjestely.

Huoltokeskus 1:lle alistettiin neljä autokomppaniaa sekä perävaunuautokomppania. Huoltokeskus 2:n alaisuudessa oli autokomppania, perävaunuautokomppania ja auto-osasto. 45. Kuljetusesikunnalle oli alistettu neljä autokomppaniaa.

Kesäkuun lopulla alistettiin 49. Kuljetusesikunnalle 5., 10., 45., 50. ja 80. Autokomppania sekä 86. ja 89. Perävaunuautokomppania. Viipurin huoltokeskuksen alaisuudessa oli vain 21. Autokomppania. V Armeijakunnan käyttöön jäivät 4., 67. ja 94. Autokomppania sekä 4. ja 9. Erillinen auto-osasto. 3. Divisioonalle alistettiin 1. Erillinen auto-osasto, koska sen alueella huoltoetäisyydet olivat pitkiä. Samalla lakkautettiin 45. Kuljetusesikunta tarpeettomana. Tykistökomentajan käyttöön varattiin ampumatarvikukuljetuksia varten 50. Autokomppania ja 89. Perävaunuautokomppania.

Armeijakunnan alaisten joukkojen liikennöimisalueen takarajak-si määrättiin 28.6. linja Luumäki-Lappeenranta-Muukko-Joutse-no-Vuoksen ylikulkuapaikat Imatralla. Takarajan ylittämiseen vaa-dittiin toimisto IV:n lupa. Takarajan määräämisellä pyrittiin sää-nöstelemään liikennettä ja säästämään vähäistä ajoneuvokalustoa. Liikennettä johdettiin käskemällä käytettävät tiet ja niiden liiken-nöimissuunnat. Heti VKT-asemaan ryhmittymisen jälkeen varat-tiin Viipurista Lappeenrantaan johtanut ”kanavatie” vain henkilö-, paketti- ja linja-autoliikenteelle. Ainoastaan sillä tiellä liikenne oli sallittu molempiin suuntiin.

Sotapoliisi- ja liikenteenohjausvoima ei riittänyt Lappeenrannan liikenteen valvontaan ja opastukseen, minkä takia tehtävä annet-tiin 1.7. poliisiviranomaisille. Liikennepartioiden vastuulle jäi vain kaupunkiin pyrkivien autojen pysäyttäminen ja ilmahyökkäyksistä varoittaminen.

Vetäytymisvaiheessa heikentynyttä liikennekuria yritettiin pa-rantaa VKT-asemaan ryhmittymisen jälkeen. Useissa huolto- ja liikennekäskyissä oli määräyksiä ajoneuvojen tarkastuksista sekä rajoituksia teiden ja ajoneuvojen käytölle.

Autoja rikkoutui huonokuntoisilla teillä paljon, minkä vuoksi au-tojen käyttö kiellettiin eräissä yhtymissä joukko-osastojen huolto-

laitosten etupuolella. IV Armeijakunnan alueella teiden kunnossapito oli jaettu siten, että pioneerikomantaja vastasi alueen etuosan tiestöstä ja Viipurin tie- ja vesirakennuspiiri päätiestöstä alueen takaosassa.

Liikenteen häirinnän takia aikalaskelmiin ei voinut koskaan luottaa, vaan huoltokuljetukset myöhästyivät jatkuvasti. Tilanteessa huolto-osasto oli usein epätietoinen siitä, missä sen alaiset kuljetusmuodostelmat olivat. Asiaa pahensi se, että puhelinyhteydet olivat usein poikki ja huolto-osaston sekä kuljetusesikuntien vahvuuksiin kuuluneet moottoripyörät puuttuivat. Huoltopäällikkö joutuikin lähettämään usein upseereita etsimään autokomppaniaita, jotta niille olisi voitu antaa tehtäviä. Eräänä päivänä huoltopäällikkö lähetti viisi upseerilähettiä etsimään kahta kateissa olutta autokomppaniaa.

Ellei IV Armeijakunnalla olisi ollut kuljetusesikuntia ja juuri ennen hyökkäystä alistettua liikennekomppaniaa, huolto olisi lakannut toimimasta. Liikennepartiot olivat tietolähteitä, jotka välittivät myös käskyjä, ja kuljetusesikuntien upseereita oli käytettävä tiedustelijoina sekä käskyjen välittäjinä.

Kuljetuksia ei voitu toteuttaa yli kolmen ajoneuvon kolonnilla, vaan autoja käytettiin pääasiassa yhden-kolmen auton osastoina. Aikataulu liikenne oli täysin mahdotonta, eikä liikennettä kyetty henkilöstöpuutteen takia edes kunnolla säännöstelemään. Ainoa asia, joka pystyttiin valvomaan kunnolla oli naamiointi ja liikenteen rajoittaminen varastopaikoilla.

Rautateiden ja vesistöjen käyttö

Päämaja johti rautatiekuljetuksia ja se oli asettanut yhteysupseerin IV Armeijakunnan esikuntaan. Rautatieliikenne suuntautui alueelle aluksi Kouvolan-Viipurin radalla, mutta myöhemmin käytettiin myös Lappeenrannasta Imatralle ja Kouvolasta Kotkaan johtavia rataosuuksia.

Kuljetukset rautateillä ruuhkaantuivat pahasti varsinkin kesäkuun loppupuolella. Ruuhkat johtuivat pääasiassa purkamistyövoiv-

man puutteesta ja siviiliväestön evakuoinnista. Lappeenrannan-Joutsenon-Pulsan välillä oli purkamatta 25.6. noin 100 polttoainevaunua ja Muukossa sekä Lauritsalassa samana päivänä yhteensä yli 100 ampumatarvevaunua. Päämaja kiirehti vaunujen purkamista. Kuljetusosaston päällikkö kenraalimajuri H. Roos soitti IV Armeijakunnan huoltopäällikölle 25.6. ja vaati tältä toimenpiteitä ruuhkien selvittämiseksi.

Koska IV Armeijakunta ei kyennyt purkamaan kaikkia täydennyskuljetuksia, päämaja ryhtyi säännöstelemään liikennettä Riihimäen ja Elisenvaaran välisellä rataosuudella, jossa vaunuja sai käyttää vain sotilaskuljetuksiin. Kannakselle tarkoitettusta materiaalista osa oli jätettävä matkan varrelle odottamaan ja osa oli palautettava ruuhkien välttämiseksi lähetysasemille.

Rautateiden ruuhkaantumisen vuoksi menetettiin kesäkuun aikana purkamisasemien ilmapommituksissa paljon materiaalia. Lappeenrannan asemaa pommitettiin useita kertoja heinäkuun alussa. Pahimmat tappiot aiheutti 1.7. tehty ilmahyökkäys, jossa kuoli 21 henkilöä ja tuhoutui tavaratoimisto, osia varastoista, juna-toimisto, 12 tavaravaunua sekä 12 raidetta.

IV Armeijakunnalla oli hyvä mahdollisuus käyttää vesikuljetuksia, koska sen alueen läpi kulki Saimaan kanava ja vastuualueen takarajana oli Saimaan vesistö. Päämaja antoi 20.6. käskyn vesikuljetuksista, jotka aloitettiin jo 22.6. lyhyen suunnittelun jälkeen. Lappeenrannasta evakuoitiin huomattava määrä siviiliväestöä aluksilla 1.7. alkaen Ristiinan kautta Mikkeliin.

Armeijakunnalla oli käytössään 6.7. polttoaineilla lastattuna kahdeksan proomua ja kaksi tervahöyryä. Muihin kuljetuksiin oli saatavissa 12 laivaa. Näiden lisäksi toimisto V:n käytössä oli alukset potilasevakuointeihin.

Haavoittuneita evakuoitiin vesitse 13. Kenttäsaarialasta 17. Sotasairaalaan Mikkeliin. Tätä varten Rauhassa oli kunnostettu kesäkuun lopussa kolme alusta, joiden kuljetuskyky oli yhteensä 300–350 potilasta. Alukset olivat IV Armeijakunnan esikunnan alaisuudessa.

Johtopäätöksiä kuljetuksista ja liikenteestä

Armeijakunnan huoltopäällikön tärkein tehtävä oli kuljetusten suunnittelu, koska kaikki kuljetusmuodostelmat olivat hänen alaisuudessaan. Pääosa IV Armeijakunnan huoltokuljetuksista toteutettiin autoilla. Hevosajoneuvoja käytettiin pelkästään etulinjan lähellä.

Päämajan täydennyskuljetuksiin käytettiin miltei yksinomaan junia. Rautatiekuljetukset olivat mahdollisia, koska neuvostoilma-voimat eivät toimineet järjestelmällisesti niitä vastaan. Lisäksi kuljetusten onnistumiseen vaikuttivat tehokas korjaustoiminta ja IV Armeijakunnan alueelle suuntautuneiden rautateiden hyvä kunto. Alueella oli myös suhteellisen vähän rautatiesilloja, joiden tuhoaminen olisi voinut estää täydennyskuljetukset.

Kesäkuun ruuhkat purkausesemilla johtuivat pääosin purkamistyövoiman puutteesta. Työvoimapula johtui osittain IV Armeijakunnan huoltojohdon virhearvioinnista ja järjestelyjen epäonnistumisesta. Purkamiseen ei varattu aluksi riittävästi työvoimaa. Tehtävä yritettiin hoitaa samalla tavalla kuin asemasotavaiheessa, vaikka käsiteltävät materiaalmäärät olivat moninkertaiset ja vihollisen toiminta hidasti työskentelyä. Osasyynä ruuhkautumiseen oli samanaikaisesti suurien täydennyskuljetusten kanssa tapahtunut siviiliväestön evakuointi.

Liikennekuri oli heikentynyt kesäkuun taistelujen aikana ja se pyrittiin palauttamaan ankarin toimenpitein. Armeijakunnassa uhattiin jopa ajoneuvon poistamisella yksikön käytöstä, mikäli ajoneuvo tavattaisiin liikkeellä ilman asianmukaisia papereita.

Kuljetusesikuntien ja Viipurin huoltokeskuksen roolit olivat merkittävät kuljetusten johtamisessa ja järjestämisessä. Autokomppaniat oli alistettu näille esikunnille, jotka päättivät, mitä yksikköä kulloinkin käytettiin. Tämä keskitetty käyttö oli välttämätöntä vähäisen kuorma-autokaluston vuoksi.

Yhdistelmä

Kesän 1944 taistelut käytiin Karjalan kannaksella sellaisessa maastossa ja sellaisissa olosuhteissa, joissa Neuvostoliiton valtava sotakoneisto pääsi oikeuksiinsa. Suurhyökkäyksen alettua näytti siltä, että suomalaiset eivät pystyisi pysäyttämään eteneviä neuvostojoukkoja. Suurin ponnistuksin suomalaiset onnistuivat kuitenkin vakauttamaan taistelut VKT-asemassa kesäkuun lopussa ja heinäkuun alussa. Tässä taistelussa, jossa kysymys oli materiaalin ja erityisesti tykistön kranaattien keskittämisestä, IV Armeijakunnan huollolla oli merkittävä osuus.

IV Armeijakunnan huoltoyksiköt toimivat erityisesti kesäkuun lopussa täydellä kapasiteetilla. Varsinkin täydentävät yksiköt olivat vaikeuksissa suurien materiaalimäärien kanssa. Tästä on osoituksena rautatieasemien ruuhkaantuminen ja siitä aiheutunut täydennysten viivästyminen. Kun tilanne rauhoittui ja huoltoyksiköt pystyivät toimimaan samoilla paikoilla, täydennyskuljetukset alkoivat sujua.

Armeijakunnan huollon johtaminen oli lähes kokonaan huoltopäällikön vastuulla. Huollon johtaminen erosi nykyistä selvemmin operatiivisesta johtamisesta, eikä komentaja puuttanut huollon toimintaan, vaan hänen käskynsä välitti huoltopäällikölle esikuntapäällikkö. Pelkästään se seikka, että huolto-osasto sijaitsi koko ajan erillään operatiivisesta osastosta vaikeutti yhteistyötä. Asiaa pahensi vielä tykistöosaston ja huolto-osaston sijoittuminen eri paikkoihin, vaikka tykistökomentaja johti taisteluvälinehuoltoa.

Huoltoa olisi voitu johtaa määrätietoisemmin. Alaisille olisi pitänyt antaa esikäskyjä huollon toteuttamisesta, koska operatiivisen käskyn ja huoltokäskyn valmistumisen välillä oli jopa vuorokauden aikaviive. Huoltokäskyn laadintahan oli pääosin rutiinia. Tässä suhteessa IV Armeijakunnan huoltopäällikkö ei onnistunut.

Huoltolaitokset pysyivät koko ajan lähes samoilla paikoilla, kun taisteltiin VKT-asemassa. Mahdollisuudet laitosten laajamittaisiin siirtoihin olivat vähäiset, koska lähes kaikki mahdolliset sijoituspaikat ja tiet olivat jo huoltojoukkojen käytössä. Suomalaisten huollon pelastuksena oli se, että neuvostoliittolaiset eivät osanneet toi-

mia tehokkaasti huoltoyksiköitä ja -kuljetuksia vastaan. Koska ilmatorjuntasuojaa ei ollut jakaa huoltokeskuksille, olisivat ne olleet helppoja maaleja lentokoneille.

Vaikka IV Armeijakunta huolsi kesäkuun lopussa myös V Armeijakunnan joukot, se ei aiheuttanut ruuhkia lukuunottamatta suuria vaikeuksia. Tämä johtui siitä, että V Armeijakunnalle alistetut divisioonat ja prikaatit olivat jo aikaisemmin olleet IV Armeijakunnan huoltovastuulla. Vuoksen itäpuolella taistelleen III Armeijakunnan kanssa ei ollut yhteistoimintaa huollon suhteen.

IV Armeijakunnan huollon suurimpana ongelmana olivat kuljetukset. Autoja oli liian vähän ja ne olivat huonossa kunnossa, koska varaosista oli pulaa. Kuljetusten suunnittelu ja johtaminen olikin huoltopäällikön tärkein tehtävä. Huoltopäällikkö ei olisi kuitenkaan voinut järjestellä kuljetuksia tarkoituksenmukaisesti, ellei hänellä olisi ollut käytössään kuljetusesikuntia, jotka vastasivat yksityiskohtaisesta suunnittelusta ja yksiköiden käskyttämisestä.

IV Armeijakunnan huollon tarkastelu antaa selvän kuvan siitä, että täydennykset ja evakuoinnit on suunniteltava ja valmisteltava riittävän ajoissa ennen taistelujen alkamista, koska huollon on pysyttävä toimimaan heti taistelujen alettua. Suunnittelussa pitää ottaa huomioon myös taistelujen kehittyminen, jotta huoltotoiminta ei katkea yllättävissäkään tilanteissa.

Toisaalta IV Armeijakunnan huoltoa johtivat alansa ammattilaiset. Heidän toimintansa ansiota on paljon se, että armeijakunta kykeni taistelemaan vaikeissa oloissa ylivoimaista vihollista vastaan.

Lähteet

Arkistolähteet

Sota-arkisto (SArk), Helsinki

Huolto kolmannen sotavuoden aikana, T 21903.

Kannaksen joukkojen komentajan esikunnan operatiivisen osaston salaista ja yleistä kirjeistöä 1944, T 5761/5.

KaJoKE:n operatiivisen osaston sotapäiväkirja 14.6.–19.9.1944, SpK 14203.

Kan.RE:n toimisto IV:n operatiiviset käskyt 1944, T 8483/8 ja 11.

Maavoimien huoltosuunnitelma 29.5.1941, T 22029/19.

- Puolustusvoimien Pääesikunnan huolto-osaston salaista kirjeistöä 1941, T 4891.
- Puolustusvoimain Pääesikunnan huolto-osaston jäljennöksiä huollon alalta saaduista sotakokemuksista, T 22029/27.
- Pääesikunnan järjestelytoimiston vahvuusilmoitukset 1944, T 22104.
- Päämajan huolto-osaston muistioita 1940, T 4887/8.
- Päämajan salaista ja yleistä kirjeistöä 1939–1940, T 4875/11–12.
- Päämajan huolto-osasto, Huollon järjestelyt sodassa 1941–1944, T 22029/17.
- Päämajan huolto-osasto, Suomen armeijan sotateknillisen materiaalihuollon järjestely 1941–1944 sodan aikana, T 22029/18.
- Päämajan huolto-osaston salaista ja yleistä kirjeistöä 1939–1940, T 4875/3, 4 ja 12.
- Päämajan huolto-osaston salaista ja yleistä kirjeistöä 1944, T 12621/6, 8, 10 ja 15.
- Päämajan huolto-osaston tappioutilastot 1944, T 12086/1.
- Päämajan huolto-osaston tappiutilastoja 1944, jaottelu, T 12086/16.
- Päämajan huolto-osaston tappiutilastoja 1944, Karjalan kannas päivittäin 9.6.–26.6.1944, T 12086/15.
- Päämajan huoltopäällikön esikunnan rautatiekuljetusosaston salaista kirjeistöä 1941–1944, T 22471/11.
- Päämajan koulutusosaston salaista kirjeistöä 1944, T 17654.
- Päämajan operatiivisen osaston salaista kirjeistöä 1941–1944, T 15709/4.
- Päämajan operatiivisen osaston salaista ja yleistä kirjeistöä 1944, T 15708/12.
- Päämajan operatiivisen osaston salaista ja yleistä kirjeistöä 1943–1944, T 15711/5–6.
- Päämajan operatiivisen osaston salaista ja yleistä kirjeistöä 1944, T 15709/3 ja 8.
- Päämajan operatiivinen osasto, sotajaotus ja alistussuhteet 1944, T 15699/4.
- Päämajan operatiivisen osaston tilannepiirroksia Karjalan kannakselta 12.1.1943–21.8.1944, T 15700/3–4.
- Päämajan pääintendentinosaston intendentintoimiston määräykset muonannoksista 1941–1944, T 19497/6.
- Päämajan pääintendentinosaston salaista ja yleistä kirjeistöä 1944, T 19495/8.
- IV AKE:n eläinlääkintätoimiston hevოსvahvuusilmoitukset 1944, T 9710/4.
- IV AKE:n huolto-osaston salaista ja yleistä kirjeistöä 1941, T 9593/1–3.
- IV AKE:n huolto-osaston salaista ja yleistä kirjeistöä 1944, T 9593/13.
- IV AKE:n huolto-osaston salaista ja yleistä kirjeistöä 1944, kaasusuojeluasiat, T 8483/13.
- IV AKE:n intendentintoimiston salaista ja yleistä kirjeistöä 1944, T 13597/2–3.
- IV AKE:n intendentintoimiston salaista ja yleistä kirjeistöä 1944, T 13603/9 ja 20.
- IV AKE:n lääkitätoimiston salaista kirjeistöä 1944, T 9519/18.
- IV AKE:n operatiivisen osaston sota- ja tiedustelupäiväkirja n:o 3, 17.6.–18.7.1944, Spk 4380.
- IV AKE:n operatiivisen osaston sotapäiväkirjan liitteet n:o 1–288, Spk 4381 n:o 289–560, Spk 4382 n:o 561–834, Spk 4383.
- IV AKE:n toimisto III:n salaista kirjeistöä 1944, T 8481/12 ja 19.
- IV AKE:n toimisto IV:n salaista ja yleistä kirjeistöä 1944, T 8483/9–12.
- IV AKE:n toimisto IV:n salaista kirjeistöä 1944, T 8483/17.

IV AKE:n tvältoimiston salaista ja yleistä kirjeistöä 1944, T 13597/13, 14, 16 ja 21.

IV AKE:n toimisto IV:n sotapäiväkirja 9.6.–31.7.1944, Spk 4415.

IV AKE:n tuotantotoimiston sotapäiväkirja 1.6.–31.7.1944, Spk 4426.

3.D:n sotapäiväkirja 10.6.–30.6.1944, Spk 5339.

3.DE:n sotapäiväkirja 1.–31.7.1944, Spk 5441.

3.DE:n tvältoimiston sotapäiväkirja 8.6.–24.11.1944, Spk 5375.

4.DE:n osasto 3:n sotapäiväkirja 1.1.1944–28.8.1944, Spk 5398.

4.DE:n toimisto V:n sotapäiväkirja 23.5.1943–27.8.1944, Spk 5429.

4.DE:n toimisto VI:n sotapäiväkirja 23.5.1943–26.8.1944, Spk 5431.

4.DE:n toimisto VII sotapäiväkirja 1.1.1943–27.8.1944, Spk 5436.

6.DE:n osasto 3:n sotapäiväkirja 3.1.–26.10.1944, Spk 5400.

18.DE:n toimisto IV:n sotapäiväkirja 1.1.1943–20.8.1944, Spk 6277.

18.DE:n toimisto VI:n sotapäiväkirja 19.6.–14.11.1944, Spk 6283.

Ps.DE:n toimisto IV:n sotapäiväkirja 1.1.1944–13.1.1945, Spk 19072.

20.Pr:n sotapäiväkirja 16.11.1943–31.7.1944, Spk 20668.

13.AVar.K:n sotapäiväkirja 1.1.–19.8.1944, Spk 4046.

18.AVar.K:n sotapäiväkirja 20.9.1942–27.7.1944, Spk 4064.

13.Asenkorjauskomppanian sotapäiväkirja 1.1.–19.8.1944, Spk 4810.

10.AutoK:n sotapäiväkirja 1.1.1943–24.8.1944, Spk 4985.

21.AutoK:n sotapäiväkirja 1.1.–13.11.1944, Spk 5006.

50.AutoK:n sotapäiväkirja 1.1.–19.7.1944, Spk 5056.

78.AutoK:n sotapäiväkirja 1.1.–27.11.1944, Spk 5098.

94.AutoK:n sotapäiväkirja 11.6.–10.11.1944, Spk 5123.

5.AutoK:n sotapäiväkirja 13.10.1942–20.8.1944, Spk 6044.

13. Autokorjaamon sotapäiväkirja 1.1.–1.12.1944, Spk 5154.

16. Autokorjaamon sotapäiväkirja 25.5.–15.11.1944, Spk 5158.

18. Autokorjaamon sotapäiväkirja 1.1.–30.11.1944, Spk 5167.

13.EVar.K:n sotapäiväkirja 15.5.1943–2.1.1944, Spk 6361.

2.Er.Auto-os:n sotapäiväkirja 1944, Spk 6472.

13.KHev.S:n sotapäiväkirja 10.9.1943–14.11.1944, Spk 14400.

13. Kenttäpostikonttorin sotapäiväkirja 1.6.–31.7.1944, Spk 14549.

45.Kulj.E:n sotapäiväkirja 23.3.–12.8.1944, Spk 17581.

13.Km.Korj.K:n sotapäiväkirja 1.1.–13.9.1944, Spk 17676.

13.Pion.Var.K:n sotapäiväkirja 16.12.1943–24.7.1944, Spk 20029.

15.SAutoK:n sotapäiväkirja 1.1.–25.8.1944, Spk 22971.

31.SAutoK:n sotapäiväkirja 15.6.–22.10.1944, Spk 22984.

33.SAutoK:n sotapäiväkirja 13.6.–10.10.1944, Spk 22985.

Taistelukertomus 18.D:n ja 3.Pr:n tykistön toiminnasta 19.6.–30.6.1944, Spk 6294.

YE:n Koulutustoimiston Suomen armeijan rauhan- ja sodanajan määrävahvuudet, jaotukset ja organisaatiot 1918–1945, Sota-arkiston määrävahvuuskoelma.

Viipurin huoltokeskuksen sotapäiväkirja 1.1.–22.8.1944, Spk 25408.

Sotakorkeakoulu (SKK), Helsinki

5. Divisioonan esikunnan toimisto IV:n havaintoja ja kokemuksia, 5.D:n huoltotoimiston kirj. n:o 41/TV/40.sal/12.1.1940.

Huollon järjestelyt sotatoimiyhtymässä, 5.D:n huoltotoimiston kirj. n:o 102/IV/40.sal/28.1.1940.

Julkaistut lähteet

Ampumatarviketäydennysohjeet. Viipuri 1939.
Esikunnan virkaohjeet. Helsinki 1939.
Esikuntaopas. Helsinki 1940.
Eläinlääkintäpalvelusohjesääntö (E.O.I.). Helsinki 1921.
Huollon käsikirja. Helsinki 1986.
Jalkavaen ohjesääntö II,1 (J.O.II,1). Helsinki 1932.
Kenttälääkintäpalvelusohjesääntö. Helsinki 1924.
Kenttäohjesääntö III (K.O.III). Helsinki 1934.
Kenttäpostioapas. Päämaja 1939.
Lyhennykset ja taktilliset merkit. Helsinki 1934.
Lääkintähuollon järjestelystä kenttäarmeijassa. Helsinki 1939.
Ohjeet sodan aikaista kirjanpitoa sekä tavaratilauksia, -tilityksiä ym. varten. (Ampumatarvikkeet). Helsinki 1929.

Kirjallisuus, opinnäytteet ja artikkelit

Grandell, Leonard: Joukkojen huolto sodassa. Lappeenranta 1934.
Huoltopataljoona: Huoltopataljoona 1927–1937. Kauppakirjapaino Oy, Viipuri 1937.
Huoltoupeeeriyhdistys: Puolustusvoimien huolto 1918–1986. Länsi-Savon Kirjapaino Oy, Mikkeli 1988.
Heinonen, K: Talin-Ihantalan suurtaistelu kesällä 1944 yhtymän johtamisen kannalta tarkasteltuna. Sotakorkeakoulun diplomityö n:o 1516/1983.
Hurmerinta, E: Linnoittaminen sotatoimiin liittyvänä tekijänä Suomen sodissa 1939–45; päämäärät, saavutettu valmius ja tulosten arviointi nykyolosuhteita ajatellen. Sotakorkeakoulun diplomityö n:o 799/1963.
Koskela, J: Aktiiviupseeristomme sotilaskoulutuksellinen taso ja sijoittumisen tehtäviin 1920–1939. Sotakorkeakoulun diplomityö n:o 1371/1979.
Kuosa, T: A. F. Airo, legenda ja eläessään. WSOY, Porvoo 1979.
Lehtonen, M: Kaatuneiden huollon järjestely Suomen sodissa 1939–1945. Sotakorkeakoulun diplomityö n:o 1106/1973.
Metsälampi, E: Joukkojen siirrot Karjalan kannakselle kesällä 1944, tutkielma strategisen painopisteen siirrosta meikäläisissä olosuhteissa. Sotakorkeakoulun diplomityö n:o 520/1952.
Mikkola, K: Suomalaisten vahvuus Karjalan kannaksella talvisodassa ja sodassa 1941–1944. Sotakorkeakoulun diplomityö n:o 347/1946.
Oesch, K. L: Suomen kohtalon ratkaisu Kannaksella v. 1944. Otava, Helsinki 1956.
Räsänen, K: Huoltokoulutus puolustusvoimissamme. Sen järjestely maavoimien rauhan ja sodan ajan huoltotehtäviä varten. Sotakorkeakoulun diplomityö n:o 605/1954.
Saario, Lauri: Kaatuneiden evakuointikeskusten toiminta talvi- ja jatkosodassa. Sotahistoriallinen Aikakauskirja n:o 8/1989, Helsinki.
Salovaara, A., Räsänen, K., Vuolento E: Lääkintähuolto Karjalan kannaksen suurtaisteluissa kesällä 1944. Sotilaslääketieteellinen Aikakauslehti n:o 4/1959, Helsinki.
Seppälä, H: Näkökohtia kenttätukikistön vaikutuksesta taisteluihin Karjalan kannaksella kesällä 1944. Tykkimies 1970, Helsinki 1970.

Somer, P: Lääkintähuollon yleisjärjestelyt sodassa 1941–1944. Sotilasaika-kauslehti n:o 7/1956, Helsinki.

Sotatieteen Laitos: Suomen Sota 1941–1945, 1., 7. ja 10. osa. Kustannusosakeyhtiö Kivi sekä Sotateos, Kuopio 1961 ja 1965.

Sotatieteen Laitos: Talvisodan historia 1. ja 4. osa. WSOY, Porvoo 1977 ja 1979.

Sotilaslääkinnän Tuki Oy: Suomen sotien 1939–1945 lääkitähuolto kuvina. Karisto Oy, Hämeenlinna 1990.

Tarkki, U: Miksi menetimme Viipurin? Mitä todella tapahtui Viipurissa 20.6.1944. Gummerus Oy, Helsinki 1990.

Usva, K: IV AK:n puolustusvalmistelut Pääasemassa ja vetäytyminen VKT-asemaan vuonna 1944. Sotakorkeakoulun diplomityö n:o 921/1967.

Villanen, K: Ilmatorjuntatykistön toiminta kesällä 1944 Karjalan kannaksella. Sotakorkeakoulun diplomityö n:o 558/1952.

Öhqvist, Harald: Talvisota minun näkökulmastani. WSOY, Porvoo 1951.

Muut lähteet

Everstiluutnantti K. Savonjousen esitelmä II AKE:ssa kesäkuussa 1940, kirjoittajalla.

Summary

THE ARRANGEMENT OF LOGISTICS OF THE IV ARMY CORPS DURING THE BATTLES IN THE VKT-POSITION IN THE SUMMER 1944

The battles of the summer 1944 took place in such terrain and under circumstances that were extremely suitable for the enormous Soviet war-machine. From the beginning of the Soviet major attack, it looked as if the Finns were unable to stop the advancing Soviet troops. However, with great efforts the Finns succeeded in stabilizing the battles along the VKT (Viipuri–Kuparsaari–Taipale)-line at the end of June and in the beginning of July. The arrangement of logistics of the IV Army Corps played an essential role in this battle, the key factor of which was the proper concentration of material, especially artillery ammunition.

The logistics units of the IV Army Corps were operating at full capacity particularly at the end of June. Especially the supply units were in troubles with the huge amounts of material. That was indicated among other things by the traffick-jams of railway-stations and the delays of supply-deliveries caused by that. Supply transportations weren't succesfull until the situation was stabilized and the logistics units were able to operate in permanent locations.

The Chief of Logistics was almost completely responsible for the management of logistics of the army corps. In those days the management of logistics was more clearly separated from the operative command than nowadays. The Commander of the army corps didn't interfere in the activities of logistics and his orders to the Chief of Logistics were passed on by the Chief of Staff. The mere fact that the Section of Logistics was all the time located physically apart from the Operation Section made co-operation complicated. Taking into account that the ordnance was headed by the Commander of the army corps' artillery, the fact that the Artillery Section and the Section of Logistic were also situated in different locations, made the situation even worse.

In fact, it has to be said that it might have been possible to manage the logistics even more purposefully. For instance, certain preliminary orders for executing the logistics should have been issued to subordinates, because after the completion of the operation order it took almost 24 hours before the order of logistics was finished, although working out the latter was mainly routine. In this respect, the Chief of Logistics of the IV Army Corps didn't succeed very well.

The logistics bases were situated in permanent locations nearly at all times when the battle was going on at the VKT-line. The possibilities to extensively relocate the bases were scarce because nearly all the potential sites were already occupied and roads used by some logistics units. The fact that the Soviets were not capable to operate against the logistics units and transportations efficiently, saved the Finnish logistics system. Otherwise, the logistics bases had been easy targets for hostile aeroplanes, because there were no possibilities to provide the bases with any air defence cover.

Even though the IV Army Corps was also maintaining the troops of the V Army Corps at the end of June, there were no major difficulties besides the traffic jams. This was caused by the state of affairs that some divisions and brigades now subordinated to the IV Army Corps had also previously been maintained by the IV Army Corps. With the III Army Corps that operated on the eastern side of the river Vuoksi, there was no logistical co-operation instead.

The transportations formed the biggest problems to the IV Army Corps' logistics. There was not enough trucks and those operable were in a bad shape because of the lack of spareparts. Therefore, planning and conducting the transportations were the main tasks of the Chief of Logistics. However, he could not have been able to organize the transportations appropriately, had he not have had some special Transportation Headquarters at his disposal which were responsible for drawing up detailed plans and giving orders to the units.

The scrutiny of the IV Army Corps logistics illustrates the fact that supplies and evacuations must be planned and prepared early

enough before the battles begin because the logistics must be able to act immediately. Secondly, in the planning process one has to take into account the developments of battles so that logistics will not be interrupted even in the most unexpected situations.

The logistics of the IV Army Corps was managed by professionals. They deserve credit for the fact that the Army Corps was able to fight in such a successful way under difficult circumstances with an enemy, superior in power.

Juhani Paakkinen

ILMATILAN LOUKKAUKSET 1945–1959 SUOMEN RAJOILLA

Rajavartiolaitos otti sisäasiainministeriön alaisena vastuun rajanvartioinnista vuoden 1944 lopussa. Tehtävä oli vaikeissa oloissa vaativa. Kaikki piti aloittaa alusta ainakin satojen kilometrien pituisilla uusilla rajaosuuksilla. Toiminta ulotettiin pohjoiseen sitä mukaa kuin sotatoimet mahdollistivat. Porkkalan tukikohdan ympärille muodostettiin valtakunnanraja, jota vartioitiin kuten itärajaa. Onneksi palvelukseen jäi entisiä rajamiehiä, joilla oli pitkä kokemus työstä. Taitavien rajavaltuutettujen panos osoittautui hyvin keskeiseksi.

Suomen asema koettiin 1940-luvulla uhanalaiseksi. Vartioinnin ja valvonnan päämääränä oli palauttaa normaalit olot rajoille mahdollisimman pian ja ehkäistä ennalta rajatapahtumat. Rajanvartioinnista tuli tärkeä osa Suomen idänpolitiikkaa. Talvisotaa edeltäneeltä ajalta muistettiin, että loukkaukset saattoivat tiettyssä tilanteessa myrkyttää maiden välisiä suhteita. Ne puolestaan heijastuivat yhteistyöhön rajalla, minkä suomalaiset oppivat havaitsemaan aikaa myöten. Luvattomia rajanylityksiä todettiin jo vuoden 1944 lopussa, mutta lähteet ovat perin hataria.

Tässä kirjoituksessa tarkastellaan Suomen ilmatilan loukkauksia ja suomalaisten koneiden aiheuttamia rajatapahtumia vuosina 1945–1959. Päähuomio kohdistetaan siihen, miten tapauksia käsiteltiin naapurimaiden kanssa ja miten yhtäältä Suomi ja toisaalta rikkojat suhtautuivat niihin. Suomen rajavaltuutettujen hankalaa asemaa valaistaan lukuisin esimerkein, koska heidän työnsä ei ole osattu antaa oikeaa arvoa.

Aiheesta ei ole aikaisemmin kirjoitettu – tuskin tutkittukaan – tässä laajuudessa. Suomen ilmatila loukattiin kaikilla rajoilla jatkuvasti, mitä voidaan maan sijainti ja kylmän sodan puitteet huomioonottaen pitää ”luonnollisena”. Yllättävää oikeastaan on se, ettei Suomen valvomatonta ja puolustamatonta ilmatilaa käytetty räikeämmin hyväksi. Naapurimaat katsoivat ilmeisesti kaikkien

eduksi säilyttää Suomen ilmapuolustustyyhjiö ei kenenkään -maana. Sanaton yhteisymmärrys koski vain rauhan aikaa. Varsinkin 1950-luvun kokemuksilla on täytynyt olla vaikutuksensa noottikriisin jälkeisiin kalustohankintoihin.

Ilmatilan loukkaukset 1940-luvulla

Rajavartiolaitos kirjasi ja tutki vuosina 1945–1949 yhteensä 145 lentokoneen luvatonta rajanylitystä. Ylityskertoja oli 151, joidenkin koneiden loukatessa Suomen ilmatilaa useasti. Rajaosuuksittain rikkomukset jakaantuivat seuraavasti: Suomen ja Neuvostoliiton välinen raja (itäraja) 120, Suomen ja Norjan välinen raja (pohjoisraja) 5, Suomen ja Ruotsin välinen raja (länsiraja) 15 ja Porkkalan vuokra-alueen rajalla 5 konetta.

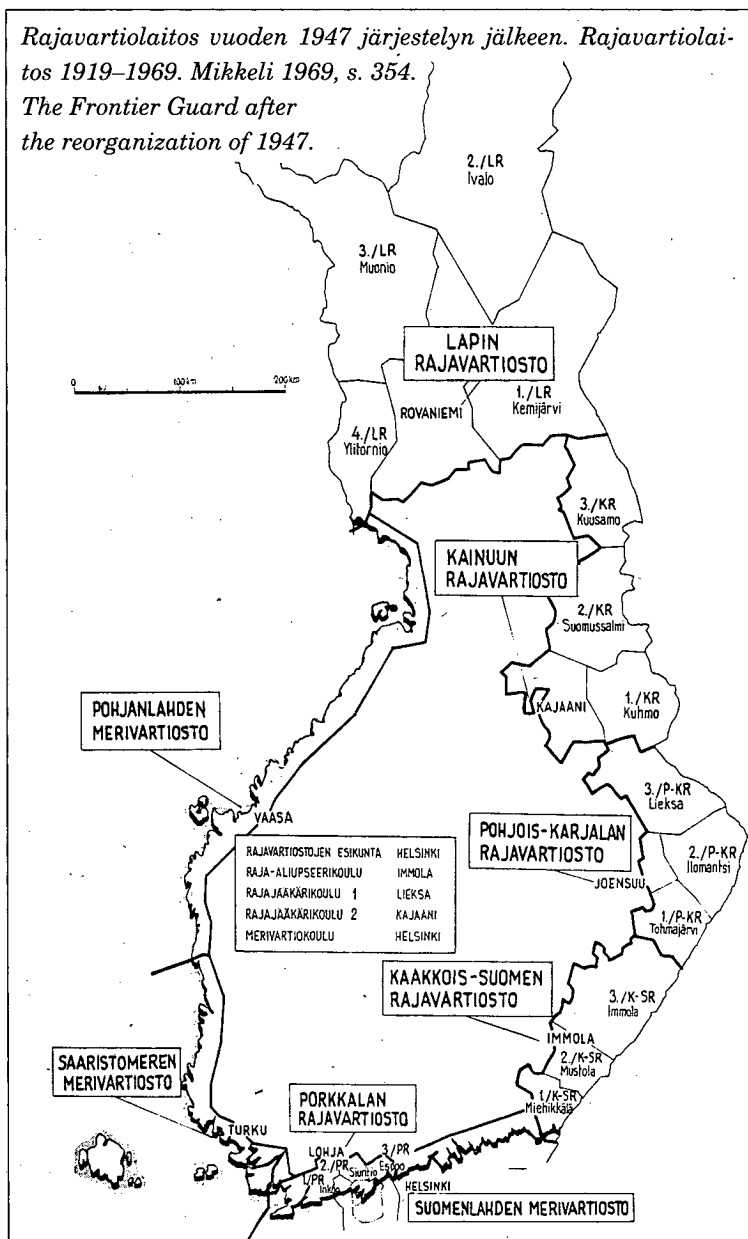
Itärajan lennot (120) jakaantuivat kahteen tapausryhmään: a) 48 konetta, jotka olivat lähes kaikki sotilaskoneita ja lensivät Suomen ilmatilaan sattumanvaraisesti koko rajan pituudelta b) 72 konetta, jotka ylittivät rajan pääosin Nuijamaa–Vainikkala välisellä alueella Kaakkois-Suomessa. Nämä suuntautuivat sekä Neuvostoliitosta Suomeen että päinvastoin. Jotkut tunnistettiin Aeroflotin matkustajakoneiksi.

Paitsi maantieteellisesti lennot keskittyivät myös ajallisesti: 1946 joulukuussa 19 konetta ja 1948 tammi–maaliskuussa 53 konetta. Rajavartiolaitos luokitteli kaikki rajanloukkauksiksi, sillä lentojen luvallisuutta ei pystytty selvittämään. Koska koneet kuitenkin suuntautuivat sisämaahan eikä niiden suhteen esitetty vastalauseita, lennoille on täytynyt olla Suomen viranomaisten hiljainen siunaus.

Helmikuun 1. päivästä 1952 alkaen Moskovon ja Helsingin välillä lentävien koneiden tuli ylittää vältäkunnanraja Salajärven Laihjärven väliltä, noin 20 kilometriä leveän kannaksen päältä Kaakkois-Suomessa. Neuvostoliiton ulkoministeriö saattoi reitin tiedoksi Suomelle. Ilmeisesti 1940-luvulla vastaavaa rajausta ei ollut, vaan koneet lensivät mistä halusivat. Näitä lentoja ei tarkastella tässä kirjoituksessa yksityiskohtaisesti. Kaikkien luvattomien ylityslentojen vuosijakauma ilmenee taulukosta.¹

Rajavartiolaitos vuoden 1947 järjestelyn jälkeen. Rajavartiolaitos 1919–1969. Mikkeli 1969, s. 354.

The Frontier Guard after the reorganization of 1947.

Kaakkoisrajaa loukattiin eniten

Neuvostoliiton tekemistä ilmatilanloukkauksista (48 a-ryhmän konetta) tapahtui 28 kaakkoisrajalla. Kahdeksantoista sattui vuonna 1945: kaksi kolmasosaa Vaalimaan–Virolahden alueella. Pohjois-Karjalassa todettiin seitsemän lentoa Ilomantsin pitäjässä, Kainuussa kahdeksan, joista pääosa sijoittui Suomussalmen pohjoisosaan ja yksi kone Kuusamossa. Länsirajan loukkauksista suurin osa sijoittui Kilpisjärven ja pohjoisrajalla päälaen alueelle. Neuvostokoneet olivat useimmiten pommikoneita tai hävittäjiä. Ne kävivät yleensä 1–4 kilometrin syvyydessä viiheyden muutamasta minuutista puoleen tuntiin Suomen ilmatilassa. Toukokuun 9. päivänä 1945 neuvostoliittolainen kone lensi Joutsenon suunnasta Kaakkois-Suomessa rajan yli Neuvostoliittoon. Se pudotti Suomen raja-alueelle venäjänkielisiä lentolehtisiä, joissa ilmoitettiin Saksan antautuneen.²

Suomen ja Neuvostoliiton rajavaltuutetut aloittivat toiminnan 1944 syksyllä sotaa edeltäneen kokemuksen pohjalta. Vuonna 1945 sovittiin yhteisistä pelisäännöistä.³ Tukeva perusta puuttui aina vuoteen 1948 saakka, jolloin maiden välillä tehtiin sopimus rajaselkkausten ja -tapahtumien selvittämisjärjestyksestä (rajaselkkaus sopimus). Siinä määrättiin rajavaltuutettujen tärkeimmäksi tehtäväksi rajatapahtumien ratkaiseminen. Sopimuksen puuttuminen ei estänyt rajatapahtumien käsittelyä. Neuvostoliiton valtuutetut saattoivat kuitenkin vedota epäkohtaan kieltäytyessään ratkaisemasta omien koneidensa rikkomuksia. Neuvostoliiton rajavaltuutettu jätti useimmiten vastaamatta suomalaisen osapuolen selvityspyyntöihin, joten tapausten käsittelystä oli pakko luopua. Suomen valtuutetut katsoivat, ettei hyödyttänyt ärsyttää vastapuolta. Yhdenmukainen tiukka asenne perustui varmasti poliittiseen päätökseen, jota toteuttivat Suomen rajalla valvontakomission alaiset valtuutetut. Suomen piti hyväksyä vahvemman oikeus, muuten moninaiset rajatapahtumat olisivat saattaneet hiertää maiden suhteita.

Helmikuussa 1948 Pohjois-Karjalan rajavaltuutettu sai tiedusteluunsa myönteisen vastauksen. Lentäjä oli eksynyt sumussa ja toimenpiteisiin vastaavan estämiseksi oli ryhdytty. Valtuutetut saat-

toivat katsoa rikkomuksen loppuunkäsittelyksi. Myöntö oli erikoinen poikkeus yleislinjaan, varsinkin kun lento ulottui vain 500 metriä Suomen puolelle. Heinäkuussa samalla alueella sattui viisi ilmatilan loukkausta, joista monet ulottuivat 3–4 kilometriä Suomen alueelle. Rajavaltuutetun sijainen kiisti, että Neuvostoliiton puolelta olisi loukattu rajaa.⁴

Muutamaa päivää myöhemmin kuudes kone loukkasi kahdesti Suomen ilmatilaa. Everstin arvoinen rajavaltuutettu lupasi ryhtyä toimenpiteisiin tapausten estämiseksi. Hän siis epäsuorasti myönsi neuvostokoneiden ylitykset.⁵ Rajaselkkaussopimuksen mukaiseen yhteiseen ratkaisuun tuskin päästiin kertaakaan 1940-luvulla.

Ruotsalaiset sotilaskoneet käsivarressa

Vuoden 1948 maaliskuussa neljä ruotsalaista hävittäjää lensi Tornion yli Suomen alueelle, ja ne poistuivat omalle puolelleen Kemin tasalla. Vuonna 1949 todettiin ainakin 11 koneen luvaton rajanylitys länsirajalla. Havaintojen epävarmuuden vuoksi lentoja on saatanut olla 3–5 enemmän. Ilmeisesti kaikki olivat sotilaskoneita, jotka harjoittelivat rajan läheisyydessä. Pääosa lennoista – seitsemän konetta – tapahtui käsivarren pohjoisosassa. Kolme konetta ylitti ”peukalon” Kilpisjärven yli heinäkuussa lentäen Norjaan. Muut lennot ulottuivat joitakin kilometrejä Suomen ilmatilaan.⁶ Neljä tai useampi kone loukkasi Suomen aluetta myös Tornion pohjoispuolella Vojakkalassa.

Koneiden tuntomerkkejä ei yleensä pystytty havaitsemaan. Lapin rajavartiosto selvitteli loukkauksia paikallisten ruotsalaisten viiranomaisten kanssa, mikä käytäntö vakiintui 1950-luvulla. Esimerkiksi Kilpisjärven kolmea lentoa rajavartiosto käsitteli maaviskailin kanssa. Tämä ilmoitti saaneensa sotilailta tietää, että oli uskotavaa koneiden olleen ruotsalaisia. Hän valitti tapausta ja toivoi, ettei tutkintaa jatkettaisi pitemmälle. Rajavartiosto raportoi kaikki tapahtumat rajavartiostojen esikunnalle, joka puolestaan piti ulkoministeriön ajantasalla.

Syyskuun 25. päivänä 1949 rajavartiosto käynnisti laajan lennon-

tutkinnan koko Lapin leveydellä tasalla Pello–Rovaniemi–Kuusamo. Sekä länsi- että itärajalla samoinkuin syvällä sisämaassa oli tehty havaintoja lentokoneesta tai -koneista. Rovaniemen ympäristössä useat ihmiset olivat kuulleet lentokoneen ääntä samoin kuin Simojoen varren asukkaat. Samaan aikaan neuvostohävittäjä kävi korkealla rajan tuntumassa Kotalan alueella Sallassa. Lapin rajavartiosto sai Ruotsin maaviskaalin välityksellä yhteyden poliisitar-kastajaan Luulajassa. Tämä kertoi, että lentoja tutkitaan. Ylitor-nion rajakomppanian päällikkö kävi puolestaan ”haastattelumat-kalla” Ruotsin puolella, mutta poliisi ilmoitti, ettei lennontutkinta kuulunut sen toimialaan.

Kemin lentoaseman onnistui selvittää ruotsalaisilta sotilailta, että 25.9. harjoiteltiin Pohjois-Ruotsissa korkealentoja. Tällöin kone oli vahingossa lentänyt Suomen ilmatilaan Vojakkalassa. Ruotsin konsuli Svensk vahvisti ruotsalaisten koneiden tulleen epä-huomiossa Suomen puolelle. Ruotsin suurlähetystö ilmoitti puoles-taan 15.11. ulkoministeriölle, että sotilas- tai liikennekoneet eivät olleet ylittäneet rajaa. Koneitten päiväkirjoja tutkittiin parhaillaan. Joulukuun 20. päivänä lähetystö vastasi toistettuun tiedusteluun, että ruotsalaiset koneet eivät olleet loukanneet Suomen ilmatilaa eikä vieraista koneista ollut havaintoja.⁷ Ristiriitaiset ilmoitukset osoittivat, että tutkinta oli huonosti koordinoitu ja että paikallisvi-ranomaiset ja ulkoministeriö tulkitsivat eri tavalla sotilailta saatuja tietoja.

Kuolajärven rajavaltuutettu ilmoitti puolestaan 4.10., että lennot oli todettu myös Neuvostoliiton puolella. Ilma-alukset eivät olleet neuvostoliittolaisia. Hän pyysi Lapin rajavaltuutettua ryhtymään toimenpiteisiin, koska koneet olivat tulleet Suomen alueelta. Ha-vaintojen epätarkkuuden vuoksi ilmoituksen todenperäisyyttä oli Suomessa mahdotonta tarkistaa.⁸

Lapin rajavartiosto päättyi 45 havainnon perusteella seuraavaan johtopäätökseen: tuntematon kone oli lentänyt 25.9.1949 lännestä itään Rovaniemen eteläpuolitse Sallaan ja sama tai toinen kone idästä länteen Suomen yli Ranuan–Simon–Kemin tasalla. Havain-tojen epätarkkuus oli otettava huomioon.⁹ Teknisesti alle 300 kilo-metrin levyisen ”valvontatyhjiön” ylittäminen oli helppo tehtävä.

Oliko kone jommasta kummasta suurvallasta vai oliko se ruotsalainen, jäi maahavainnoilla selvittämättä. Lennon tarkoitusta voidaan vain arvata. Kyseessä saattoi olla yhtä hyvin vastapuolen valmiuden testaus tai tiedustelu kuin tiedustelupartioiden vienti.

Norjalaiset päälaessa

Norjasta tulleet koneet loukkasivat Suomen ilmatilaa tarkastelujaksona viisi kertaa. Neljä lennoista sattui Utsjoen–Nuorgamin seudulla, jossa koneet oikoivat Suomen puolelle. Yhtä lukuunottamatta ne lienevät olleet sotilaskoneita, joiden kansallisuutta ei kyetty tunnistamaan. Lapin laajoissa, asumattomissa erämaissa todennäköisyys havaita vähäinen rajanylitys oli pieni. Mikäli kone sattui maastossa liikkuvan tai tähystävän rajapartion havaintopiiriin, ylitys useimmiten todettiin.

Lentoja tutkittiin sekä siviili- että sotilasviranomaisten kanssa. Rajavartioston komentajan sijainen, majuri Matti Tiitola, selvitteli Norjan puolella Nuorgamissa elokuun lopulla 1947 sattuneita lentoja norjalaisen everstiluutnantin kanssa. Rajavartiostojen esikunta oli käskenyt tehtävän. Koneet todettiin siviilikoneiksi. Upseerit pääsivät yksimielisyyteen rajanylityspaikasta, mutta kansallisuus jäi kiistanalaiseksi.

Suomalainen hävittäjä ärsytti Neuvostoliittoa

Suomalaiset koneet loukkasivat vuosina 1945–1949 naapurimaiden ilmatilaa kolme kertaa seuraavasti:

- 14.7.1947 PvPE:n luvalla lentänyt Lentokuljetus Oy:n pienkone, joka kuljetti lohenpyytäjiä Tenolle, kaarsi huonossa säässä 100–200 metriä Norjan puolelle.
- 29.10.1947 ilmavoimien kone kävi Kaakkois-Suomesta Neuvostoliiton puolella, syyksi ilmoitettiin vika suunnistuslaitteessa.
- 14.2.1948 suomalainen maalinhinauskone kävi 1,5 kilometriä Porkkalan vuokra-alueella.

Neuvostoliitto reagoi lokakuussa sattuneeseen ylitykseen voimakkaasti. Rajavaltuutettu vaati suomalaista osapuolta rankaisemaan syyllisiä ja estämään tapaukset vastaisuudessa.¹⁰

Suomen valtuutetun sijainen tunnusti 1.11.1947 päivätyssä kirjeessään rajanloukkauksen, selvitti tarkoin lennon kulun ja ilmoitti harhautumisen syyksi teknisen vian. Edelleen hän valitteli sattunutta ja lupasi ilmavoimien ryhtyvän toimenpiteisiin ja lentäjää rangaistavan. Tapaus katsottiin loppuunkäsittelyksi.

Vastaus ei kuitenkaan tyydyttänyt vastapuolta. Neuvostoliiton ulkoministeriö lähetti nootin, jossa todettiin lennon ulottuneen kaksi kilometriä Neuvostoliiton alueelle. Suomen hallitusta pyydettiin ryhtymään toimenpiteisiin, ettei tapaus toistuisi. Käsittelyn nostaminen diplomaattiselle tasolle ilman rajavaltuutettujen keskinäistä sopimusta kuvasi naapurin tiukkaa ja yksipuolista asennetta sotilaskoneiden ilmatilan loukkauksiin. Vastineessaan Suomen ulkoministeriö kertasi lennon yksityiskohdat ja harhautumisen syyn. Edelleen viitattiin Suomen rajavaltuutetun valitteluun ja vakuutettiin, että Suomessa oli ryhdytty tarpeellisiin toimenpiteisiin ja että lentäjää oli rangaistu. Valittelu toistettiin.¹¹

Todettakoon, että siviililentokoneiden lentoja raja-alueella oli rajoitettu voimakkaasti Kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriön päätöksellä vuonna 1945.¹²

Lapissa painopiste 1950-luvulla

Lentokoneiden ja helikopterien luvattomia rajanylityksiä todettiin vuosina 1950–1959 yhteensä 194 kappaletta. Itärajaa loukkasi 104, pohjoisrajaa 41 ja länsirajaa 30 konetta. Merialueella ja Porkkalisassa 22 konetta tuli luvatta ilmatilaamme. Vuodet 1952–1954 olivat idässä vilkkaimmat. Tällöin kirjattiin yhteensä 63 ylitystä.

Pohjoisessa norjalaiset koneet loukkasivat Suomen ilmatilaa vuonna 1959 ainakin 14 kertaa. Niiden lisäksi kuusi muuta konetta kävi Suomen ilmatilassa. Vuosittainen jakauma ilmenee taulukosta. Vuosia 1954–1956 koskevat tilastot eivät ole ehdottoman luotettavia. Vuosikymmenen kokonaismäärä on ilmeisesti jonkin verran

suurempi, koska tilastoihin on otettu vain varmat tapaukset. Näiden lisäksi merivartiostot totesivat puolen tusinaa epämääräistä lentoa, joita ei pystytty havaintojen niukkuuden vuoksi selvittämään. Kokemusten puute vaikeutti sekä maalla että merellä korkealla lentäneiden suihkukoneiden paikallistamista.¹³

Lentojen maantieteelliset painopistealueet olivat seuraavat:

- itäraajalla: Lappi 43, Kainuu 22 ja Kaakkois-Suomi 25 konetta (90)
- pohjoisrajalla: päälaki 22, käsivarsi 15 ja Näätämö 4 konetta (41)
- länsirajalla: käsivarsi 6 ja Tornio-Kolari 15 konetta (21)
- merellä: Ahvenanmaa 6 ja Merenkurkku 7 konetta (13)
- Porkkala 4 konetta (luku ei ole luotettava).

Muut lennot sattuivat edellä mainittujen alueiden ulkopuolella. Alueloukkauksen syvyys vaihteli yleensä länsirajan alle 10 kilometristä pohjoisrajan 30 kilometriin. Useimmiten vieras kone kävi alle 15 kilometrin syvydessä. Jotkut koneet työntyivät syvälle Suomen alueelle ja lensivät 100–200 kilometriä ilmatilassamme. Lokakuussa 1952 kaksi norjalaista hävittäjää lensi Suomen yli Ruotsiin. Toukokuussa 1954 yksi tai useampia tunnistamattomia koneita ylitti Lapin Onkamo-Kemijärvi-Sinettä-Juoksenki tasalla. Neuvostoliittolainen – ilmeisesti siviilikone – lensi vuoden 1956 lokuussa 40 kilometriä Suomen puolelle. Neuvostoliiton helikopteri laskeutui puolestaan viideksi minuutiksi talon pihalle Sallassa 5.9.1957. Seuraavan vuoden alussa tuntemattomaksi jäänyt kone vieraili Porvoon yläpuolella ja maaliskuussa Neuvostoliiton hävittäjä lenteli 80–100 kilometriä väärällä puolen rajaa Sallassa.¹⁴ Ruotsalaiset suihkukoneet lensivät muutamia kertoja Suomen käsivarren yli Norjaan, kuten jo edellisellä vuosikymmenellä. On ilmeistä, että käytäntö perustui naapureiden väliseen sopimukseen.

Alueloukkaajat olivat itäraajalla kahta lukuunottamatta mitä todennäköisimmin sotilaskoneita, joista muutama oli helikopteri. Norjan rajalla siviilikoneita todettiin kahdeksan 41 rajanylittäjästä. Länsirajalla suhde jäi epäselväksi, mutta valtaosa oli sotilaskoneita.

Nuorgamissa todettiin yksi amerikkalainen kone vuonna 1958.¹⁵ Niitä on ehkä ollut useampia tunnistamattomien joukossa.

Suomen ilmatilan loukkaukset vuosina 1945–1959 The Number of Incidents in 1945–1959

(lentokoneitten lukumäärä)

Vuosi Year	Itäraja Eastern border	Pohjois- raja Northern border	Länsi- raja Western border	Porkkala Porkkala	Merialue Sea area	Yhteensä Altogether
1945	19					19 ⁰⁾
1946	20 (19 ¹⁾)					20
1947	17	2		1		20
1948	62 (53 ¹⁾)		4	4 ²⁾		70
1949	2	3	11			16
1950	2		1			3
1951	2	4	4			10
1952	21	4	3			28
1953	21 ⁵⁾	6	1			28
1954	21	1	3	4	3	32
1955	9	3	7			19
1956	8				1	9
1957	8		2		6	16
1958	9	3	6		8	26
1959	3	20	3			26
Yhteensä Altogether	224 ³⁾	46 ³⁾	45 ³⁾	9	18 ⁴⁾	342

Selite:

- 0) Vuoden 1945 tiedot ovat epäluotettavia, koska rajanvartiointin edellytykset olivat monista syistä huonot. Ylityksiä on voinut sattua paljon enemmän.
- 1) Mahdollisesti luvallisia vuorokoneita.
- 2) Yksi kone oli Malmilta lähtenyt englantilainen matkustajakone, joka oikaisi vuokra-alueen yli.
- 3) Useimpien kansallisuus pääteltiin sen perusteella, millä rajaosuudella loukkaus tapahtui. Suurin epävarmuus liittyi käsivarren yli tapahtuneisiin sekä pohjoisrajan lentoihin (ruotsalaisia, norjalaisia vaiko amerikkalaisia?).
- 4) Näiden lisäksi merivartiostot totesivat puolen tusinaa epämääräistä lentoa, joita ei pystytty tunnistamaan eikä rajanylitystä varmistamaan.
- 5) Maaliskuussa 1953 havaittiin Lapissa Selkälän-Onkamon alueella Suomen puolella ainakin kaksi neljän koneen ryhmää, jotka ovat luvussa mukana. Koneita saattoi epävarmojen havaintojen mukaan olla jopa 20–30.

Piittaamattomuutta ja ylimielisyyttä

Luvattoman rajanylityksen syytä voi useimmiten vain arvailla. Valttelun yhteydessä Neuvostoliitto ilmoitti syiksi huonon sään kahdesti, eksymisen kerran ja teknisen vian kahdesti.

Norjan koneet harhautuivat huonon sään vuoksi kaksi kertaa ja eksyivät kerran. Ruotsi vetosi kerran eksymiseen. Viralliset selitykset, jotka kattavat vain murto-osan lennoista, lienevät kyseessä olevien tapausten osalta tosia. Se, että ylityksiä sattui joinakin vuosina jatkuvasti Suomen toistuvista huomautuksista huolimatta, kertovat todellisista syistä. Tottumattomuus suihkukoneisiin, ”suuri kääntösäde” ja kiintopisteiden vähyys erämaan yläpuolella aiheuttivat varmasti osan loukkauksista. Nopeilla koneilla lennettiin rajan pinnassa, kuten potkurikoneilla aiemmin. Tekninen varustelu oli hyvin vaatimatonta verrattuna tämän päivän ilma-aluksiin. Arvostuksen puute ja piittaamattomuus vastalauseista näkyi selvästi lennoista. Naapureilla oli tiedossa, ettei Suomella ollut kykyä valvoa edes tyydyttävästi ilmatilaansa. Tämä ilmeni mm. käsivarren röhkeissä ylityksissä ja norjalaisten toistuvina loukkauksina vuonna 1959. Itärajalla neuvostoliittolaiset eivät antaneet Suomen huomautuksille juurikaan arvoa. Sotilaat, jotka järjestivät harjoituksia rajan pintaan, eivät ehkä totelleet Ruotsissa ja Norjassa poliittisen johdon ohjeita varoa rajaa. Sairaankuljetuskoneiden laskeutuminen rajavesiin tarvittaessa raja ylittäen perustui maiden väliseen vastavuoroiseen sopimukseen.¹⁶ Käytännössä tapaukset aiheuttivat usein tutkimuksia. Lapin olosuhteissa oli vaikea käsittää, että raja asetti keinotekoisen esteen ihmisten perinteiselle kanssakäymiselle. Itärajalla helikoptereilla, jotka olivat erinomaisia liikkuvia tähyystorneja, lennettiin usein raja-aukolla suomalaisten partioiden havaitsemiseksi.¹⁷

Ilmatilan, kuten muunkin alueen, loukkaamiseen on aina liittynyt annos politiikkaa. 1950-luvun rajanylityslennoista osa oli varmasti Naton ja Varsovan liiton keskeistä peliä. Harjoittelu työnnettiin ”löysät pois” -periaatteella Suomen heikosti valvottuun ilmatilaan. Lennoilla oli oma sanomansa toiselle puolelle. Suomen läpilennot käsivartta lukuunottamatta olivat harvinaisia. Loukkauk-

set eri rajaosuuksilla eivät näytä tilaston valossa korreloivan keskenään. Kyseessä oli yhtäältä voimanosoitus ja toisaalta Suomen poliittisen ja sotilaallisen käyttäytymisen testaus, mikä on tuttua myöhemmiltä vuosikymmeniltä. Suomen mahdollisuudet pontevampaan vastalausepolitiikkaan, varsinkin idän suuntaan, olivat jo poliittisista syistä rajoitetut. Tärkeää oli kuitenkin osoittaa, että Suomi ei hyväksynyt alueensa loukkaamista. Rajavartiolaitos tutki jokaisen epäilyttävän lennon ja pyrki selvittämään sen naapurimaan viranomaisten kanssa.

Valvonta rajamiesten varassa

Suomen ilmatilan valvonta oli vielä 1950-luvulla varsin heikko. Matalavalvontatutkia oli harvassa ja niiden erottelukyky oli huono. Katveet, pitkät huoltoajat ja ilmeinen miehistön pula aiheuttivat sen, että tutkahavaintoja ylityslennoista saatiin satunnaisesti. Suomi hankki ensimmäiset suihkukoneensa vuosikymmenen alkupuolella. Koneiden tukikohdat olivat etelässä, joten tunnistuslentoihin ei ollut minkäänlaisia edellytyksiä. Loukkauslento kesti yleensä 4–8 minuuttia. Luvalliset lennotkaan eivät olleet ilmavalvonnan hallinnassa, koska rajavartiostojen raporteissa todettiin, ettei vuorokoneitten lennoista onnistuttu saamaan tietoja. Esimerkiksi vuonna 1954 kirjattiin 66 kaakkoisrajan ylilentoa, joiden luvallisuus jäi rajavartiostolle epäselväksi. Aeroflotin yölennot Vainikkalan yläpuolella joulukuussa 1955 aiheuttivat levottomuutta väestössä ja runsaasti turhaa tutkimusta rajamiehille. Neuvostoliitto ei ilmeisesti ilmoittanut Porkkalan huoltolennoista etukäteen. Paasikivi arvuuttelee päiväkirjamerkinnässään Porkkalasta Suomen ilmatilaan ulottuneiden lentojen laillisuutta. Hän päätyi toteamukseen, että lennot eivät olleet oikeutettuja. Käytännössä raja-alueiden ilmavalvonta oli täysin raja- ja merivartiostojen varassa.¹⁸

Loukkaajat olivat pääosin korkealla ja suurella nopeudella lentäneitä suihkukoneita, joiden tunnistaminen ja paikantaminen rajapoluilta ja tähytyspaikoista oli vaativa tehtävä. Lentojen ulottumi-

nen vartioasematason sisämaan puolelle ja vuosien myötä karttunut kokemus helpottivat lennontutkintaa.

Rajapalveluohjeessa vuodelta 1956 (VI luku: Ilmailu ja ilmavalvonta) määrättiin rajavartiolaitoksen tehtäväksi "todeta tuntemattomien vierasta kansallisuutta olevien ilma-alusten (miehittämättömät kaukoraketit ym. vastaavat ml) suorittamat alueemme loukkaukset ja tehdä niitä koskevat ilmoitukset sekä valvoa kaikkia asianomaisella luvalla tapahtuvia ilma-alusten lentoja lentokieltoluoteella ja valtakunnan rajan läheisyydessä".

Mahdollisuuksien mukaan piti myös tarkkailla, ettei rajavartiolaitoksen valvonta-alueella rikottu ilmakuvauksesta annettuja määräyksiä. Epäilyttävissä tapauksissa kone tuli tarkastaa tai pyytää ilmailuviranomaisia tekemään se laskeutumispäikällä. Ilmalvonnasta annettiin tarkat ohjeet.

Jatkuvaa ilmavalvontaa suoritettiin vain erikseen käskettäessä. Muuten se liittyi normaaliin rajanvartiointiin. Tuntemattomista ilma-aluksista oli ilmoitettava heti ruutukarttaa apuna käyttäen lennonvarmennusasemalle, jolla oli oikeus hälyttää vartioasema. Naapurivartioiden ja pääsijotuspaikat lentosuunnassa piti myös heti hälyttää. Jokainen mahdollinen rajanloukkaus tuli tutkia kiireellisesti ja lähettää tutkimusasiakirjat rajavartiostojen esikunnalle. Yksityiskohtaisten tutkintaohjeiden ja harjoittelun ansiosta asiakirjat olivat varsin korkeatasoisia sekä esitystavaltaan että sisällöltään.

On mahdotonta sanoa, paljonko luvattomia rajanylityksiä jäi toteuttamatta. Partioverkosto ei tietenkään ollut peittävä. Siviili-ihmisiltä saatiin lukuisia ilmoituksia lennoista, jotka sattuivat asutuksen päällä. Oman lentotoiminnan vähäisyys ja rajanloukkausten synnyttämä epävarmuus etenkin itärajalla vahvasti väestön halua ilmoittaa vieraista ilmiöistä. Lentoreitti jäi monesti arvailun varaan. Rajanylityskohdat pystyttiin maalla yleensä selvittämään tarkasti. Asutulla kaakkosrajalla, jossa vartioasemia oli tiheästi, valvonta oli luonnollisesti paljon tehokkaampaa kuin Lapissa, Kainuussa ja merellä.

Käytännössä myös raja-alueiden ilmavalvonta oli raja- ja merivartiostojen varassa. Kuvassa Kaakkois-Suomen Rajavartioston partio maastossa vuonna 1958. Kuva: Kaakkois-Suomen Rajavartiosto.

In practice, the air surveillance of the border areas rester also upon the Frontier Guards. Picture: A patrol of the South-Eastern Finland's Frontier Guard in terrain in 1958.

Neuvostoliiton tunnustus kiven takana

Rajavaltuutetut ryhtyivät heti rauhan tultua tutkimaan rajatapah-tumia perinteen pohjalta. Ennen vuotta 1948 Suomen valtuutetut tyytyivät yleensä vain informoimaan vastapuolta loukkauksesta, koska ei ollut "pumakaa" mihin vedota. Sen jälkeen he vaativat selvitystä tapauksesta rajaselkkaussopimuksen perusteella ja edel-lyttivät, että vastapuoli olisi tunnustanut loukkauksen. Tapauksen loppuunkäsittely vaati yhteisen päätöksen. 1950-luvun puolivälissä vakiintui menettelyksi puolin ja toisin pyytää tutkintaa ja tuloksia tiedoksi sekä ryhtyä toimenpiteisiin, ettei vastaava toistuisi.¹⁹ Neu-

vosto-osapuoli kiisti yleensä tapaukset saman kaavan mukaan: alueella oli lentotoimintaa, mutta koneet pysyivät omalla puolen rajaa. Monesti tutkintapyyntöön ei saatu minkäänlaista vastausta.

Diplomatia säilytettiin reservissä, jottei tapahtumista olisi syntynyt arvovaltaakiistoja. Näistä oli huonoja kokemuksia talvisotaa edeltäneeltä ajalta. Neuvostoliitto nosti kuitenkin joitakin lentoja diplomaattiselle tasolle. Syyskuussa 1950 se myönsi koneen harhautuneen Imatralle. Neuvostoliitto esitti Suomen ulkoministeriölle anteeksipyyntönsä marraskuussa 1954 Kuhmossa sattuneen matkustajakoneen eksymisen vuoksi. Rajavartiosto ei havainnut lentoa. Naapurin ulkoministeriö esitti tuoreeltaan valittelun myös helmikuussa 1955 sotilaskoneen rajanylityksestä huonossa näkyvytydessä Kotkan lähellä. Samalla luvattiin ryhtyä toimenpiteisiin, etteivät tapaukset toistuisi. Merivartiosto ei todennut lentoa. Ilmeisesti loukkausten syvyys ja itsestäänselvyys selittävät omaehtoisen ilmoittamisen. Siviilikoneen ylitys oli luontevaa tunnustaa. Näin suurvalta saattoi myös osoittaa hyvántahtoisuuttaan ja rehellisyyttään.²⁰

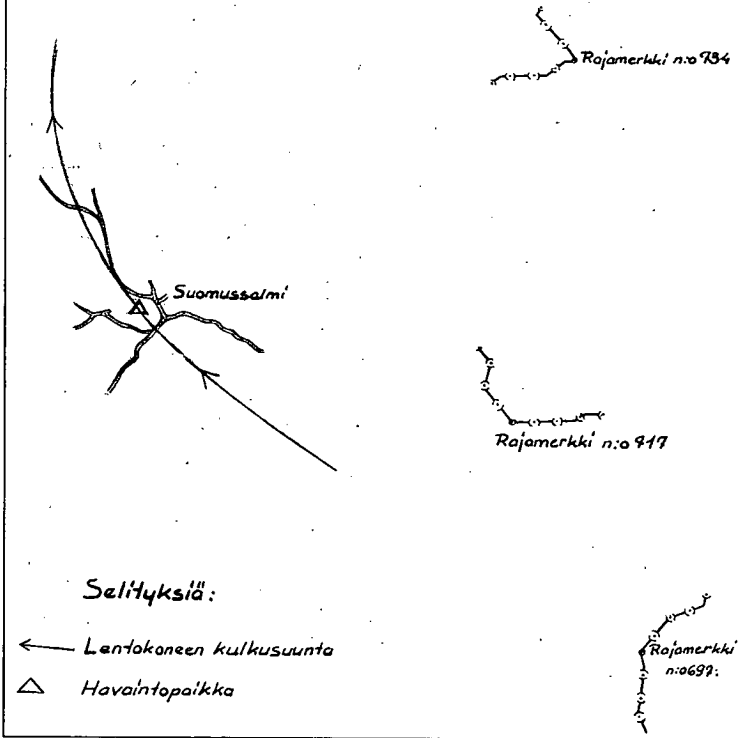
Kainuun alueen rajavaltuutettu, everstiluutnantti Veikko Karhunen, ilmoitti kirjeessään 24.4.1953 Uhtuan rajavaltuutetulle everstiluutnantti Tsukanoville, että neuvostoliittolaisen Mig-hävittäjän mallisen nopean reaktikoneen oli nähty lentävän 6.4.1953 klo 14.15 ”Suomussalmen kirkonkylän yli kaakosta luoteeseen kaartaen koilliseen. Koneen lentokorkeus oli 3 000–400 metriä”. Karhunen päätteli koneen tulleen rajan takaa, koska Suomessa ei ollut tuollaisia koneita. Peitepiirroksesta ilmeni mm. koneen reitti Suomussalmella sekä havaintopaikat. Karhunen pyysi kesäkuussa 1948 tehtyyn rajaselkkaussopimukseen viitaten toimenpiteitä tapausten estämiseksi. Uhtuan rajavaltuutettu vastasi toukokuun lopulla ”etteivät Neuvostoliiton lentokoneet suorittaneet lentoja ... mainitsemaanne aikaan”.

Samansisältöinen kirje lähti 24. huhtikuuta myös Kuolajärven rajavaltuutetulle eversti Gorevatyille. Tämä vastasi puolestaan 12.5., että ”Neuvostoliiton lentokone suoritti lentoja Neuvostoliiton alueella eikä ylittänyt rajaa”. Tapauksen käsittely loppui siihen.²¹

Vastaus oli yleensä sama riippumatta siitä, kuinka syvällä kone oli lentänyt Suomessa. Esimerkiksi maaliskuussa 1958 neuvosto-

Liite n:o 1 Kainuun alueen rajoittuneen
kirjelmään n:o 29/III / 24.4.1953.

Peitepiirros karttaan 1:400'000.

Peitepiirros neuvostoliittolaisen lentokoneen rajanylityksestä Suomussalmella 6.4.1953.

A sketch on the border-crossing of a Soviet aeroplane in Suomussalmi on 6 April 1953.

liittolainen hävittäjä kävi Kaakkois-Suomessa puolentoista kilometrin syvyydellä. Kymmenet henkilöt näkivät koneen. Neuvostoliiton rajavaltuutettu kiisti todistusaineiston eikä halunnut keskustella koko tapauksesta. Hän korosti omien teknisten laitteiden tietoja, joita Suomen puolella ei ollut esittää. Lisäksi hän painotti moneen otteeseen maiden hyviä suhteita päästäkseen eroon kiusallisesta selvittelystä.²² Poliittisiin suhteisiin vetoaminen oli melko tavanomaista ns. loikkaritapausten käsittelyssä.

Joitakin ilmiselviä loukkauksia itänaapurin rajavaltuutetun oli ”pakko” tunnustaa. Repolan ja Uhtuan rajavaltuutetut luonnehtivat 1.11.1954 todettua 25 kilometriä Suomen alueelle ulottunutta matkustajakoneen lentoa ”merkityksettömäksi poikkeukseksi ... huonon näkyvyyden vuoksi ja lentäjän menettäessä oikean suunnan”. Herroille oli ilmeisesti pantu samat sanat suuhun Leningradista. Edelleen myönnettiin ”matkustajakoneen” syvä loukkaus lokakuussa 1955 sekä syyskuussa 1957 helikopterin laskeutuminen suomalaisen talon pihalle. Tammikuussa 1959 tunnustettiin Suomen ilmatilan loukkaus, joka ulottui Haminasta Taavetin kautta Imatralle.²³

Luutnantti Perezhokinin ohjaama Mig-15 putosi noin 18 kilometriä valtakunnan rajasta Ruokolahden Sarajärvelle metsään 25. tammikuuta 1954. Putoamisen syynä oli polttoaineen loppuminen ja suunnistuslaitteiden rikkoutuminen. Lentäjä pelastautui laskuvarjolla Suomen puolelle. Kone oli aseistettu. Suomalaiset asian tuntijat kävivät tutkimassa sen. Kaakkois-Suomen rajavaltuutettu, everstiluutnantti Viljo Kivikko, käsitteli tapauksen Viipurin rajakomissaarin eversti Spiridonovin kanssa kolmessa neuvottelussa 27.–29. tammikuuta. Yhteisessä pöytäkirjassa todettiin rajaloukkauksen olleen tahaton. Kivikko korosti kuitenkin ”lennon rajan yli tapahtuneen Neuvostoliiton ja Suomen välisellä rajalla” ja hän pyysi ryhtymään toimenpiteisiin tapausten estämiseksi vastaisuudessa. Viipurin rajavaltuutettu esitti anteeksipyyntöön aiheutetuista vaivoista, jotka johtuivat lentokoneen putoamisesta, ja hän lupasi ryhtyä toimenpiteisiin tapausten estämiseksi. Kivikko ei yrityksistään huolimatta onnistunut ”puristamaan” suoraa myöntöä, että Mig oli ylittänyt luvatta rajan ja loukannut Suomen ilmatilaa.

Valtuutettujen päätöksen mukaan 26 neuvostoliittolaista asian-
tuntijaa paloitteli koneen putoamispaikalla 28.–29.1. ja kuljetti
jäänökset neljällä kuorma-autolla omalle puolelle.

Suomen rajavaltuutettu hankki lähikuljetukseen kuusi hevosta
ja antoi liikkumisluvut neuvostoliittolaisille. Rajavartiosto valvoi
työskentelyä koko ajan. Rajavartiostojen esikunta ja ulkoministeriö
pidettiin tietoisina tapauksen käsittelystä. Ne antoivat kokeneelle
rajavaltuutetulle täyden toimintavapauden.²⁴

Rajavartiostojen esikunta vaati ulkoministeriön siunauksella jon-
kin kerran Suomen valtuutettuja ottamaan selvittämättä jääneen
rajatapahtuman uudelleen esille ja tiukkaamaan tutkintatuloksia.
Vastapuoli pysyi kuitenkin kannassaan, joka oli ilmeisesti ylem-
mältä taholta käsketty. Suomen linjana oli, ettei Neuvostoliitto
ahdisteltu epävarmoilla todisteilla.²⁵

Rajavartiostojen esikunta käski vuonna 1955 Lapin rajavaltuu-
tettua eversti Antti Pennasta puristamaan totuus 14.8.1955 sattu-
neista tahallisista ilmatilan loukkauksista. Tällöin kaksi neuvosto-
liittolaista suihkühävittäjää häiritsi suomalaisen kuvauskoneen
lentoa pyörimällä sen ympärillä Suomen alueella. Rajapartiot todis-
tivat maasta tapahtuman. Pennanen vaati 15.8. lähettämässään
kirjeessä kiireellistä selvitystä. Kuolajärven alueen rajavaltuutettu
vastasi, että tapaus oli tutkittu. Neuvostoliiton koneet olivat koulu-
tuslennolla. Ne eivät loukanneet rajaa eivätkä millään tavoin esiin-
tyneet uhkaavasti suomalaista ilma-alusta kohtaan.

Syyskuun alussa rajavartiostojen esikunta käski Pennasta vaati-
maan uutta selvitystä. Vastapuolelle piti tutkinta-asiakirjojen avul-
la todistaa koneiden keskinäinen asema ja sijainti Suomen puolella.
Pennasen tuli esittää vastalause rajanloukkauksesta ja vaatia syy-
listen rankaisemista ja tapauksen toistumisen estämistä. Edelleen
hänen oli ohjeiden mukaan vaadittava jatkotutkimuksen tulokset.
Mikäli neuvostoliittolaiset kieltäytyisivät uudesta tutkimuksesta,
Pennasen piti esittää eriävä mielipide ja ilmoittaa harkitsevana
jatkotoimenpiteitä. Tässä vaiheessa ei kuitenkaan saanut suoraan
vedota diplomaattiseen käsittelyyn. Ohjeet olivat harvinaisen tiu-
kat. Vaikka Suomen rajavaltuutetun epäkiitolliset ponnistelut ei-
vät muuttaneetkaan lopputulosta, neuvosto-osapuolelle kävi sel-

väksi, että Suomi ei hyväksynyt alueensa loukkausta eikä keksittyjä selityksiä. Rajavaltuutetun on myös täytynyt ymmärtää, että Penanenin esiintyi esimiestensä valtuuttamana. Pennaselle annetusta ohjeesta oli varmasti neuvoteltu rajavartiostojen esikunnan ja ulkoministeriön kesken. Ohje lähetettiin viimeksi mainitulle tiedoksi.²⁶

Rajanylityslennot, kuten muutkin rajatapahtumat, käsiteltiin mahdollisimman pitkälle rajavaltuutettutietä.

Norja tunnusti yleensä tekonsa

Norjan kanssa ilmatilan loukkauksia käsiteltiin paikallisella ja diplomaattisella tasolla. Lapin rajavartioston rajakomppanian tai jopa lähimmän vartioaseman päällikkö tiedusteli säännönmukaisesti tuntemattomista lennoista Karasjoen ja Kirkkoniemen poliisilta ja tullilta. Norjalainen tullivartija esitti mm. 7.2.1952 Siilastuvan vartiolle virallisen valittelun Norjan valtion puolesta. Myös sotilaitten kanssa neuvoteltiin. Maaliskuussa 1950 Helliskogenissa harjoitusta johtanut kenraali Dahl kertoi, että rajanylityslennot oli kielletty. Hän valitti ja toivoi, että sattuneet tapaukset jätettäisiin sikseen.

Norjan paikallisviranomaiset valittivat rajanylityksiä 1950-luvulla ainakin yhdeksän kertaa. Esimerkiksi syksyllä 1953 Karasjoen nimismies myönsi mahdolliset rajanloukkaukset ja esitti valittelun neljästä ylilennosta. Norjan ulkoministeriö pyysi anteeksi ainakin yhdeksän kertaa. Suomen ulkoministeriö huomautti ilmeisesti vain muutaman kerran koko vuosikymmenellä sen jälkeen, kun rajanylityksiä oli sattunut lyhyellä ajalla useita. Heräte tunnustuksiin kulki paikallisviranomaisten kautta.²⁷

Rajavartiostojen esikunta antoi keväällä 1954 Lapin rajavartiostolle ohjeet ylityslentojen tutkinnasta Ruotsin ja Norjan rajalla. Niiden mukaan vartioston piti selvittää kaikki ylityslennot ja muutkin rajatapahtumat paikan päällä yhteistoiminnassa naapurimaan viranomaisten kanssa, aivan kuten itärajalla. Niitä tuli pyytää tutkimaan tapaus ja ilmoittamaan tulokset rajavartiostolle.²⁸ Ohje itse asiassa vahvisti vallinneen käytännön.

Vuonna 1959 loukkasi 20 konetta 19 päivänä Suomen pohjoisra-

jaa. Norjalaisia koneita oli 14–15, ruotsalaisia kaksi ja tunnistamattomia kolme. Vadsön poliisimestari valitti maaliskuussa loukkauksia ja lupasi Norjan ryhtyvän toimenpiteisiin, etteivät ne toistuisi. Huhtikuussa rajanylitykset jatkuivat. Taas Norja myönsi tapaukset.

Kesäkuussa 1959 sotilaskone tunkeutui 30 kilometriä Suomen ilmatilaan. Ulkoministeriö vaati Norjalta toimenpiteitä. Norja ilmoitti rajanläheisten lentojen ohjeita tiukennetun ja valitti loukkauksia. Heinäkuussa jatkui entinen meno: rajanylityksiä kirjattiin kuutena päivänä. Rajavartiostojen päällikkö, kenraaliluutnantti Vaala, luonnehti loukkauksia ”harvinaisen törkeiksi” ja sanoi niiden osoittavan ”välinpitämättömyyttä ja kunnioituksen puutetta naapurivaltakunnan alueen koskemattomuutta kohtaan”. Hänen apulaisensa kenraalimajuri Pennanen syytti norjalaisia ”häikäilemättömistä rajarikkomuksista”. Rajavartiostojen johto oli syystä tuskastunut. Lokakuussa Norjan suurlähetystö lähetti taas verbaliinootin, jossa pyydettiin anteeksi tuoreinta lentoa. Ilmeisesti poliittinen johto ei onnistunut pitämään sotilaita kurissa tai sitten valitukset olivat vain silmänlumetta. On myös mahdollista, että ylittäjissä oli liittolaiskoneita, jotka vähät välittivät Suomen vastalauseista tai Norjan kiusallisesta asemasta. Rajatapahtumien valossa Neuvostoliiton toiminta oli vastaavana aikana varsin tavanomaisista.²⁹

Ruotsi nosti käsittelyn diplomaattiselle tasolle

Lapin rajavartiosto käsitteli Ruotsin vastaisella rajalla sattuneet lennot paikallisesti mm. maaviskaalin, tullin ja puolustusvoimien kanssa. Menettely perustui pitkäaikaiseen käytäntöön. Monesti tavoitettavuus näytti ratkaisevan vastapelurin. Vuosikymmenen alussa ruotsalaiset myönsivät lähes kaikki loukkaukset. Rajavartioston annettiin kuitenkin vähin erin ymmärtää, etteivät lennot kuuluneet paikallisviranomaisten toimivaltaan ja tapaukset nostettiin Norbottenin läänin tasolle.

Vastaukset alkoivat luonnollisesti viipyä. Kesällä 1954 sattuneet

Jäljennös.

E/IR:n sanoma N° 4075/III/21b/25.6.53.

Rajav.E = Rajatapahtuma N° 15/53.

23.6.53 klo 1330 soitti Vesisaaren poliisipäällikkö Norjasta 2./IR:aan Ivaloon ja ilmoitti seuraavaa: 21.6.53 klo 1700 lensi norjalainen lentokone ollessaan matkalla Norjan Nuorgamista Osloon Suomen alueelle ylittäen Rajaniemen. Lento rajan yli oli puhdas erehdys. Vesisaaren poliisipäällikkö esitti Norjan hallituksen puolesta valittelunsa sattuneen tapahtuksen johdosta. Enempiin toimenpiteisiin ei ole ryhdytty.

Eversti A. Pennanen.

Vakuudeksi

Majuri

O. A. Kaakinen

O A Kaakinen

Norjan kanssa ilmatilan loukkauksia käsiteltiin yleensä paikallisten viranomaisten kesken. Ruotsin kanssa tapausten käsittely nostettiin vuoden 1954 jälkeen diplomaattiselle tasolle.

The violations of aerospace above the Finnish-Norwegian border were generally dealt between local authorities. Concerning Sweden, the handling of the incidents was raised on diplomatic level after the year 1954.

seen kahteen rajanylitykseen selvitys tuli lopulta Suomen Tukholman sotilasasiamieheltä, joka oli saanut viestin Ruotsin puolustus-esikunnalta. Suomen ulkoministeriö pyrki, kuten rajavartiolaitoskin, säilyttämään tutkinnan hyväksi koetulla paikallisella tasolla ja esitti, että Ruotsi nimeäisi ne viranomaiset, joiden kanssa Lapin rajavartiosto voisi hoitaa asiat pois päiväjärjestyksestä. Ehdotuksessa viitattiin vastaavaan käytäntöön Norjan rajalla sekä Suomen ja Neuvostoliiton rajaselkkaussopimukseen, joka delegoi päätösvalan rajavaltuutetulle. Ruotsi vastasi lokakuussa 1954. Se halusi, että jokainen lento, siviilikoneet mukaan lukien, ratkaistaan diplomaattisella tasolla. Maaviskaalilla ei ollut toimivaltaa eikä mahdollisuuksia käsitellä luvattomia lentoja. Ruotsi suostui kuitenkin hoitamaan muut rajatapahtumat paikallisviranomaisten kesken. Ruotsi ei lämmennyt itäiselle rajavaltuutettujärjestelmälle myöhemminkään. Sitä ei ehkä katsottu tarpeelliseksi kahden pienen tasavertaisen demokratian välille.

Ruotsin kanta ilmaisi selvästi sen merkityksen, minkä maa antoi lentokoneiden rajanloukkauksille. Pääosa niistä oli ruotsalaisia sotilaskoneita. Kyse oli kahden valtakunnan välisistä suhteista. Nostamalla jo yhteisen käsittelyn diplomaattiselle tasolle Ruotsi varmisti, etteivät useat lennontutkintaan perehtymättömät viranomaiset tunnustaneet suomalaisille liian helposti. Ehkäpä asepukeisia rajamiehiä vierastettiin, vaikka heihin oli oltu vuosia yhteydessä. Ruotsalaiset olivat tavallaan pakotetut yhteistoimintaan, koska rajamiehet menivät tarvittaessa Ruotsin puolelle ”kuulustelemaan” sikäläisiä viranomaisia. Ruotsin uusi päätös merkitsi käytännössä sitä, että huomautukset ilmatilan loukkauksista ilmoitettiin marraskuusta 1954 lähtien Suomen sotilasasiamiehen kautta Ruotsin puolustus-esikunnalle. Ruotsi puolestaan ilmoitti lähetystönsä välityksellä Suomen ulkoministeriölle. Lapin rajavartiosto tutki vastedes ylilennot yksipuolisesti kyselemättä ruotsalaisten tietoja. Tämä merkitsi paitsi lennontutkinnan vaikeutumista myös reagointikynnyksen merkittävää korottamista. Ulkoministeriö huomautti Ruotsia harvakseltaan. Tämä edellytti yleensä useita tapauksia ja rajavartiostojen johdon aloitetta.³⁰

Suomi hoiti ilmatilansa loukkauksia idässä ja lännessä varsin

epäsymmetrisesti. Itärajalalla rajavaltuutetut ottivat jokaisen tapauksen esille, ja diplomatia pysytteli reservissä. Ruotsin rajalla paikallisten viranomaisten kädet oli sidottu ja ulkoministeriö harjoitti, milloin Ruotsia huomautettiin. Ratkaisu kuvasti sitä painoarvoa, joka annettiin pitkälle itärajalle ja Neuvostoliiton suhteille. Menettely oli toisaalta riittävän tasapainoinen, ettei Neuvostoliitto tietävästi ainakaan rajavaltuutettujen välityksellä asettanut Suomen puolueettomuutta kyseenalaiseksi. Henkilöiden luvattomissa ylityksissä näin joskus tapahtui.

Suomalaiset loukkasivat harvoin

Suomalainen lentokone loukkasi naapurimaan ilmatilaa yhteensä seitsemän kertaa koko vuosikymmenen aikana.³¹

- 29.3.1953 Ilmailuliiton kone eksyi kovassa lumipyryssä Neuvostoliiton puolelle Pohjois-Karjalan Satulavaarassa.
- 17.9.1953 pienkone, joka oli hakemassa potilasta, ylitti rajan noin 40 metriä laskeutuessaan Tenojokeen. Lapin rajavartioston komentaja oli myöntänyt omalla vastuullaan ylitysluvan, jonka norjalainen nimismies myönsi virallisesti 19.9. Potilas ehti kuolla. Lehdistö arvosteli rajavartiostoa byrokratiasta. Rajavartiostojen esikunta esitti ulkoministeriölle, että Norjan tulisi sallia laskeutuminen rajavesiin ilman etukäteislupaa.
- 24.7.1954 Pohjanlahden merivartioston kone käväisi Norjan puolella kuljettaessaan maaherraa.
- 13.3.1957 Satakunnan Lennoston Wihuri eksyi Ylitornion tasalla Ruotsin puolelle.
- 18.3.1957 Lapin rajavartioston pienkone eksyi sumussa noin 10 kilometriä Norjan puolelle. Komentaja ja Hammerfestin poliisimestari loppuunkäsittelivät tapauksen.
- 18.6.1957 Geodeettisen tutkimuslaitoksen kone harhautui kaksi kilometriä Neuvostoliiton puolelle Tenniojoella Lapsissa.
- 2.8.1958 pienkone loukkasi Ruotsin ilmatilaa Enontekiössä.

Suomalaisten koneitten vähäiset rajarikkomukset selittyvät tiukoilla lentorajoituksilla ja valvonnalla varsinkin itärajan kunnissa. Rajanläheinen lentotoiminta oli luvanvaraista ja vartiostot seurasi-

vat lentosuunnitelmien avulla kaikkea ilmailua toimintapiireis-
sään. Valvontaa tehostettiin vuonna 1954 velvoittamalla lentäjät
ilmoittamaan etukäteen lennosta rajavartiostolle ja lennonjohto
puolestaan lentosuunnitelmasta. Määräys koski rajakuntia ja sen
taustalla olivat ilmeisesti itärajan lukuisat loukkaukset. Perimmäi-
senä pyrkimyksenä oli säilyttää rajarauha koskemattomana niin,
ettei Neuvostoliitto olisi saanut aihetta poliittisiin päätelmiin. Raja-
vyöhyke tähtäsi maalla samaan päämäärään. Suomi oli sopimuk-
sella sitoutunut estämään kaikki rajatapahtumat.³²

Rajavartiolaitos edellytti, että asianomaiset viranomaiset puut-
tuivat rikkomuksiin. Näin tapahtuikin. Kulkulaitosten ja yleisten
töiden ministeriö peruutti luvattomaan rajanylitykseen syyllis-
tyneen lentoluvan. Esimerkiksi Tenojoella 17.9.1953 rajan ylittä-
neen lentäjän lentokielto kesti kahdeksan kuukautta. Utin vänrikki
istui 20 vuorokautta putkassa rikottuaan keväällä 1957 Ylämaalla
Kaakkois-Suomessa rajoitusmääräyksiä. Suomi valitti aiheutta-
mistaan loukkauksista välittömästi.³³

Kiista Suomen ilmakuvauksista

Väärinkäsitysten torjumiseksi ja hyvän esimerkin näyttämiseksi
ilmakuvauslennoista ja niiden ehdoista tiedotettiin hyvissä ajoin
Neuvostoliiton rajavaltuutetulle aivan samoin kuin rajanläheisestä
toiminnasta maalla. Lennot eivät ulottuneet yleensä kolmea, eikä
kuvaus yhtä kilometriä lähemmäksi rajaa. Tarkoista ennakoilmoi-
tuksista huolimatta lennoista syntyi erimielisyyksiä.

Viipurin alueen rajavaltuutettu, eversti Spiridonov, asetti
9.8.1954 Kaakkois-Suomen rajavaltuutetulle eversti Viljo Kivikolle
lähettämässään kirjeessä kyseenalaiseksi Suomen oikeuden ku-
vauksiin. Hän kirjoitti, ettei voinut ”myöntää oikeaksi Suomen vi-
ranomaisten määräystä suorittaa rajan läheisen kaistan ilmavalo-
kuvausta siksi, että ilmakuvaukset tällaisissa olosuhteissa voivat
aiheuttaa Neuvostoliiton alueen osien valokuvauksen”. Rajavaltuu-
tettu pyysi estämään toiminnan rajaselkkaussopimuksen 5. kohdan
mukaisesti. Sopimus kielsi yleisesti toisen osapuolen alueen kuvaa-

misen. Sisältö saatettiin ulkoministeriön tietoon. Rajavartiostojen esikunta muotoili Kivikolle vastineen, jonka ulkoministeriö hyväksyi.

Kivikko lähetti tekstin omissa nimissään Viipuriin. Kirjeessä sanottiin, että Suomi oli aina noudattanut ilmakuvauksissa tinkimättä edellä mainitun sopimuksen määräyksiä. Lentäjälle annetut tarkat ohjeet kerrattiin ja vakuutettiin, että hän noudattaa niitä. Edelleen todettiin, että kaikista valtakunnanrajan läheisistä lennoista oli ennalta ilmoitettu Neuvostoliitolle. Kaikkiin toimenpiteisiin sen alueen kuvaamisen estämiseksi oli ryhdytty. Suomen rajavaltuutettu puolusti maansa luonnollista oikeutta seuraavasti: ”Omasta puolestani pidän selvänä, että suomalaisilla lentokoneilla on oikeus rajoituksetta lentää oman alueensa yllä, koska Suomi huolehtii siitä, että rajaloukkauksia ei tapahdu ja että Suomen ja Neuvostoliiton välisiä sopimuksia noudatetaan”. Teksti oli suorasukaista ja maanläheistä. Sanomaa tuskin olisi voitu lähettää yhtä voimakkaana diplomaattista tietä. Viesti tehoi joksikin aikaa ja kuvaukset aloitettiin 10.8.1954.³⁴

Neuvostoliitto seurasi tarkasti koko rajaosuudella kuvausehtojen noudattamista Suomen puolella. Esimerkiksi lokakuussa 1954 Viipurin alueen rajavaltuutettu, eversti Spiridonov, ilmoitti koneen tulleen 500 metrin päähän rajasta 1 500–5 000 metrin korkeudessa. Kaakkois-Suomen alueen rajavaltuutetun sijainen tutkitutti väitteen perusteellisesti ja todisti koneen pysyneen ehtojen mukaisesti yli 3 000 metrin päässä rajasta. Spiridonov lähetti puolestaan yksityiskohtaisen selostuksen, jossa väitettiin koneen lentäneen vastoin ehtoja 500 metrin päähän rajasta. Lopussa pyydettiin Suomen valtuutettua rajaselkaussopimuksen perusteella ryhtymään ”toimenpiteisiin moisten tapausten estämiseksi tulevaisuudessa”. Sopimus ei kuitenkaan rajoittanut kummankaan osapuolen oikeutta lentää omalla alueellaan. Rajavaltuutetun kirjeestä ei ilmennyt, mihin havainnot perustuivat. Suomalaiset todisteet pohjautuivat järjestettyyn tähystykseen ja lentäjien sanaan. Kumpikin osapuoli pysyi kannassaan loppuun asti.³⁵

Sairaalloisen vakoilupelon lisäksi Neuvostoliiton käyttäytymisen takana voidaan nähdä yritys kaventaa pysyvästi Suomen toiminta-

SISÄASIAINMINISTERIÖ

Rajavartiostojen esikunta

Helsinki 23.3.1957

N:o 1715 /III/33 a

Asia suomalaisen lentokoneen suorittama Norjan rajan ylittäminen

Ulkoasiainministeriö

Rajavartiolaitoksen lentokone OH- MVM (päällikkönä kapt Karjalainen, ohjaajana yll Varkila) oli 18.3.57 harjoitus- ja koulutuslennolla Kilpisjärven alueella. Joh- tuen pintasumun aiheuttamasta näkyvyyden heikkenemisestä juuri koneen saapuessa Kilpisjärven alueelle, se ei löytänyt heti Kilpisjärveä vaan lensi rajan yli Norjan puolelle n 10 km:n päähän, mistä palasi takaisin omalle alueelle. Kysymyksessä on puhdas erehdys.

Norjalaisille viranomaisille on Lapin rajavartioston toi- mesta esitetty valittelut tapahtuneen johdosta.

Oheiset rajanylityslentoa koskevat asiakirjat lähetetään Ulkoasiainministeriölle tiedoksi.

1 LIITE = 4 lehteä

Rajavartiostojen päällikön apulainen

Kenraalimajuri

merk A PENNANEN

Järjestely- ja raja-asia- in toimiston päällikön vs

Majuri

( ) A Pennanen

O A Kaakinen

2/OAK/SJ

Suomalaiset tunnustivat aiheuttamansa ilmatilan loukkaukset avoimesti.

The Finns confessed openly the violations of airspace caused by them.

vapautta rajan läheisyydessä. Kuvauskoneet, joiden mitä todennäköisimmin epäiltiin tiedustelevan rajanvartiointijärjestelyjä, tarjosivat sopivan koepallon. Se oli varmasti heitetty joko Leningradista tai Moskovasta rajavaltuutettuorganisaation yläpuolelta. Neuvostoliiton intressit olivat sekä sotilaallisia että poliittisia. Ehkäpä Suomen ajateltiin tiedustelevan ilmassakin lännen toimeksiannosta, mikä oli perusoletus luvattomien rajanylittäjien suhteen maalla. Toisaalta, jos Suomen heikosti valvotun ja puolustetun ilmatilan läpi tapahtui todellisia tiedustelulentoja, pelko oli perusteltu. Myös Ruotsi ja Norja suhtautuivat hyvin varauksellisesti Suomen ilmakuvauksiin 1950-luvun alussa. Kumpikin salli kuvauksen yli rajan, mutta molemmat vaativat filmikasetit heti tarkastettavaksi. Ruotsi asetti upseerin koneeseen valvomaan lentoa.³⁶

Yhteenveto

Suomen sijainti idän ja lännen välissä samoin kuin puolueettomuuspyrkimys korostivat rajojen vartiointin tärkeyttä. Yli 1 000 kilometriä pitkä itäraja ja Porkkalan raja koettiin erityisen arkaluonteisiksi, koska Neuvostoliiton pelättiin antavan rajatapahtumille poliittisen merkityksen. Lukuisten ns. loikka-ritapausten yhteydessä oli käynyt ilmi, että Neuvostoliitto epäili lännen, varsinkin amerikkalaisten, käyttävän Suomea vakoilutukikohtanaan. Rajanloukkaukset ja muut rajatapahtumat pyrittiin ennalta ehkäisemään niin maalla kuin ilmassa. Omien koneiden luvattomat ylitykset onnistuttiin minimoimaan. Kaikki kolme erilaisessa turvallisuuspoliittisessa asemassa ollutta naapurimaata loukkasivat Suomen ilmatilaa yli 340 kertaa tarkasteltavan 15 vuoden aikana. Nyt, kun myöhempien vuosikymmenien tilastot ovat käytettävissä, määrää voidaan pitää varsin tavanomaisena. Lukuisten loukkausten ulottuminen syvälle Suomen alueelle johtui yhtäältä ilmanpuolustustyhjiöstä ja toisaalta kylmän sodan hengestä. Tapahtumien painopiste oli Lapissa toisin kuin maalla. Loukkaajia on saattanut olla todellisuudessa enemmän, koska havainnon tekijöitä oli harvassa laajoilla erämaa-alueilla. Kuinka paljon Lapin ilmatilan läpi len-

nettiin, jää vain arvailtavaksi. Harvan miehityksen vuoksi valvonta merellä oli ilmeisesti vielä hatarampaa kuin maalla. Mikään kolmesta naapurimaasta ei syyttänyt toista Suomen ilmatilan hyväksikäytöstä eikä tapauksilla ilmeisesti ollut poliittista merkitystä. On myös vaikea osoittaa, että loukkausten määrä tai luonne olisi korreloinut johonkin poliittiseen tapahtumaan maiden välillä.

Lähes kaikki todetut ilmatilanloukkaukset olivat sotilaskoneiden aiheuttamia. Rajanylityksen syytä oli yleensä mahdoton selvittää. Pääosa oli epäilemättä tahallisia siinä mielessä, että lennot toistuvista loukkauksista ja huomautuksista piittaamatta ulotettiin liian lähelle rajaa. Jotkut syvälle sisämaahan ja jopa Suomen yli suunnautuneet lennot kertovat tarkoituksellisesta toiminnasta. Se, halusivatko naapurit osoittaa kouraantuntuvasti suomalaisille maan ilmapuolustuksen heikkouden, selvinnee aikanaan.

Rajavartiolaitos valvoi ilmatilaa rajanvartioinnin ohessa. Torneista ja tuntureilta suoritettu tähystys palveli kuitenkin mitä suurimmassa määrin ilmavalvontaa. Tutkavalvonta oli satunnaista ja tehotonta. Siitä ei ollut apua edes lentoreittien selvittämisessä sisämaassa. Puolustuslaitoksen joukko-osastojen tehtävänä oli luonnostaan ilmavalvonta, mutta määräys jäi kuolleeksi kirjaimeksi. Ottaen huomioon loukkausten lyhyen ajallisen keston tunnistuslentoihin ei ollut edellytyksiä. Suomen ilmavalvonta oli 1940- ja 1950-luvuilla täysin rajavartiolaitoksen varassa. Käytännössä se tarkoitti sitä, että toimipisteiden ja partioiden havaintopiiriin tulleet koneet todettiin suurella todennäköisyydellä valoisana aikana. Rajanylityskohdat pystyttiin yleensä määrittämään. Paikallisen väestön aktiivinen apu oli korvaamatonta, varsinkin sisämaan lentoja kartoitettaessa.

Rajavartiolaitos tutki tehtävänsä mukaan kaikki luvattomat rajanylitykset ja tunnistamattomat lennot. Se piti sekä ulkoministeriön että puolustusvoimien pääesikunnan selvillä tilanteesta. Suomen ja Neuvostoliiton välinen rajaselkkaussopimus vuodelta 1948 oikeutti rajavaltuutetut, joina toimi Suomessa kunkin rajavartioston komentaja, ratkaisemaan luvattomat ylityslennot. Päätösten aikaansaaminen osoittautui vaikeaksi, koska Neuvostoliitto kielsi selvätkin ilmatilan loukkaukset. Ulkoministeriö pysytteli viisaasti

taustalla luottaen rajavartiolaitoksen asiantuntemukseen ja välttämättä nostamasta tapauksia liian korkealle tasolle. Tästä oli huonoja kokemuksia talvisotaa edeltäneeltä ajalta. Suomen rajavaltuutettujen, kuten myös poliittisen johdon, oli tunnustettava vahvemman oikeus. Loukkauksia ei silti katsottu läpi sormien, mutta poikkeuksia lukuunottamatta neuvosto-osapuolta ei haluttu liiaksi ärsyttää. Siten olisi vaikeutettu rajayhteistyötä – mm. hankalia henkilöiden palautuskysymyksiä – joka oli kehittynyt myönteisesti 1950-luvulla. Suomen rajavaltuutetut kantoivat itärajalalla lähes yksin vastuun ilmatilanloukkausten selvittelystä ja ratkaisuisista. Porkkalan vuokra-alueen rajalla noudatettiin samaa käytäntöä.

Ruotsin ja Norjan vastaisilla rajoilla paikalliset viranomaiset hoitivat perinnettä noudattaen kaikki rajatapahtumat, lennot mukaan lukien, ilman valtiosopimuksia. Lapin rajavartioston komppanian ja vartioasemien päälliköt ottivat oma-aloitteisesti yhteyttä naapurimaan viranomaisiin lyhimmän etäisyyden periaatteella. Yhteistyö oli muodoiltaan kaavatonta. Sen virallisuutta voi epäillä siihen asti, kunnes pelisäännöistä sovittiin ulkoministeriöiden kesken. Norjalaisen tullivartijan ja ruotsalaisen poliisin välittely maan hallituksen nimissä riitti asian loppuunkäsittelymiseksi sekä rajavartiolaitokselle että Suomen ulkoministeriölle niin kauan, kuin loukkausten määrä pysyi siedettävänä. Suomen pyrittävä virallistamaan lentojen selvittelyn ja tarjottua malliksi rajavaltuutettujärjestelmää Ruotsi nosti sekä sotilas- että siviilikoneiden loukkausten ratkaisun diplomaattiselle tasolle. Päätös yhtäältä vaikeutti suomalaisten lennontutkintaa ja toisaalta vähensi Ruotsille tehtyjä huomautuksia. Kolmen valtakunnanrajan erilainen luonne näkyi siinä, että idässä kaikkiin rikkomuksiin suhtauduttiin tiukemmin ja vakavammin kuin pohjoisessa ja lännessä. Viimeksimainittujen välillä oli vivahde-ero, joka oli ehkä seurausta Norjan liittolaisasemasta ja suurvaltojen vaikutuksen läheisyydestä.

Tämän tutkimuksen opetus, joka jo seuraavalla vuosikymmenellä otettiin todesta, oli se, että Suomi pelkästään sotilasmaantieteellisen sijaintinsa vuoksi tarvitsi sekä tehokkaan ilmavalvonnan että riittävästi samantasoisia lentokoneita kuin naapureilla. Ilman niitä maa oli vaarassa menettää puhevaltansa, jos suurvalta-asetelma

huononisi. Suomelle ja sen naapureille oli selvää, ettei Suomi kyennyt huolehtimaan yya-sopimuksen velvoitteista ilmassa sen enempää pohjoisessa kuin etelässä. Kaikki vakuuttelut olivat katteettomia. Jukka Tarkan sanoin Neuvostoliiton ilmapuolustuksessa oli yli tuhannen kilometrin levyinen ja muutaman sadan kilometrin syvyinen painauma.³⁷ Varsinkin 1950-luvun lopun luvattomilla rajanylityslennoilla on saattanut olla oma merkityksensä noottikriisin laukaisemaan ilmapuolustuksen rakentamiseen ja Neuvostoliiton auliuteen myydä Suomelle kunnan kalustoa.

Lähdeviitteet

1. Rj.R 1:n ja Rj.R 2:n alaisten rajavartiostojen (1–6), vuodesta 1946 rajajääkäripataljoonien ja 1.7.1947 alkaen rajavartiostojen (K-SR, P-KR, KR ja LR), Rj.P 5:n (25.11.1944–30.6.1947) ja Er.R:n (Er.Rj.P 1.1.1946 ja Porkkalan rajavartioston, PR 1.7.1947 lähtien) toimintakertomukset, rajatapahtumatilastot ja tutkinta-asiakirjat 1945–1949, F 1–42, Neuvostoliittolaisten koneiden rajanylityskohta kaakkoisrajalla 1952 alkaen, UM RajavE:lle 25052/19.1.1952. T 22834/ F 31, F 68. SARK.
Vuonna 1953 neuvostoliittolaisia koneita saattoi olla Lapissa huomattavasti enemmän kuin 22 kpl:tta. LR:n tutkinta-asiakirjat 1331/19.3.1953. T 22834/ F 77. SARK.
Em. RajavE:n tilastot ovat ristiriitaisia ja epäluotettavia. Tämän tutkimuksen luvut perustuvat vartiostojen ilmoituksiin, toimintakertomuksiin ja tutkinta-asiakirjoihin.
2. K-SR:n päiväämätön tilasto rajatapahtumista 1945–1956/kansio v 1948 rajavaltuutettu, K-SR:n arkisto (K-SRA).
3. Ev Andrianenkon esitys ev Inkalalle 1.9.1945. 7 c-d. F 2. 1945 ja Inkan vastaus 13.9., everstien neuvottelu 14.9.1945 Pelkolassa Imatralla ja rajavaltuutettujen tapaaminen Kainuussa 17.9.1945. T 22834/ F 2. SARK.
4. P-KR:n tilasto 646/17.2.1948. T 22834/ F 33–35, F 31. SARK.
5. P-KR:n toim.kert. 7/48 ja tilastot 2351/III/16.7.1948 ja 2550/III/2.8.1948. T 22834/ F 33–35, F 31. SARK.
6. LR:n toim.kert:t 1949. T 22834/ F 32, F 40 ja F 33, F 41. SARK.
7. LR:n lennontutkinta-asiakirjat ja toim.kert. 10/49. T 22834/ F 33, F 41 ja F 34–42. SARK.
8. Ev Trigubenkon vastaus ev Pennaselle 4.10.1949. T 22834/ F 32, F 40. SARK.
9. LR:n loppulausunto 8979/III/8.10.1949. T 22834/ F 32. SARK.
10. Evl Ivanotshko maj Toiviaiselle 31.10.1947, K-SR:n tutkinta-asiakirjat ja toim.kert. 10/47. T 22834/ F 33–39, F 22. SARK.
11. Diplomaattinen käsittely, R 12 OsL As Venäjä 113/47. UMA.
12. Kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriön kirjelmä 2425/VIII/17.8.1945. T 22834/ F 2. SARK.

13. Rajavartiostojen toimintakertomukset, rajatapahtumatilastot ja lennonutkinta-asiakirjat 1950–59. T 22834/ F 48–153, T 23682. SARK.
14. Ibidem. Lisäksi RajavE UM:lle tutkinta-asiakirjat 8.5.1954 lennoista 1233/III/13.5.1954, Porkkalan vuokra-alueella koneet ylittivät rajan väärästä kohtaa, esim. Lohjan rajavaltuutettu RajavE:lle 83/8.5.1954 ja 96/14.5.1954. T 22834/ F 82. SARK.
15. Amerikkalainen 2.6.1958 Nuorgamissa, RajavE UM:lle 3510/III/13.6.1958. T 23682/ F 137. SARK.
16. PvPE RajavE:lle 29/Op3/19.5.1950. T 22834/ F 51. SARK.
RajavE LR:lle 578/III/10.3.1954: Norja ilmoitti lähimmälle vartioasemalle ja Suomi Norjan poliisille, Ryhmä 12 L 133, UM 1951–1981, UMA.
17. P-KR:n tutkinta-asiakirjat RajavE:lle 2896/II/29.10.1957. T 22834/ F 34–37, F 125. SARK.
18. Tutkinta-asiakirjoissa viitataan vain muutaman kerran lennonvarmennusasemien havaintoihin. Esim. 2.6.1958 ei toiminnassa, 21.–22.8.58 Kaamasen asema totesi ylitykset käsivarressa. Yhteispohjoismaisessa ilmailuvontakokouksessa kesällä 1958 Norja lupasi parantaa tapansa. LR RajavE:lle 2732/23.8.1958. T 23682/ F 137. SARK.
Paasikiven pvk 2.osa: 15.9. ja 17.9.1954, Paasikiven päiväkirjat 1944–1956, toinen osa 25.4.1949, toimittajat Yrjö Blomstedt ja Matti Klinge, Juva 1986.
19. Esimerkiksi lento 30.3.1954 Kuusamossa RajavE UM:lle 916/III/14.4.1954 ja 8.10.1957 Kaakkois-Suomessa, RajavE UM:lle 5169/III/11.10.1957. T 22834/ F 31–33, F 124. SARK.
20. RajavE UM:lle tutkinnan tulokset 4621/III/10.9.1957 ja 4742/19.9.1957. T 22834/ F 31–33, F 124. SARK.
21. Karhunen Tsukanoville 29/III/24.4.1953, Gorevatyi Karhuselle 4/12.5.1953 KRE ja Tsukanov Karhuselle 6/21.5.1953. Ks. myös 5.8.1957 lento Kaakkois-Suomessa RajavE UM:lle 4084/III/9.8.1957 ja P-KR RajavE:lle helikopterien loukkauksista 2896/II/29.10.1957. T 22834/ F 34–37, F 125. SARK.
22. Neuvostoliitto kielsi mm. 16.2. ja 3.6.1954 sattuneet selvät loukkaukset, Uhtuan ja Repolan rajavaltuutettu evl Karhuselle 1.3. ja 17.6.1954/Kainuun rajavaltuutettu 1953 ja 1954/KR:n arkisto.
Ks. myös 17.3. ja 6.4.1953 tapaukset Kainuussa, kansio Kainuun rajavaltuutettu 1953 ja 1954, KR:n arkisto.
23. Repolan ja Uhtuan rajavaltuutetut Kainuun valtuutetulle 1.11.1954 lennosta 17.11. ja 22.11.1954, Rajavaltuutettu 1953,54. KR:n arkisto.
24. Rajavaltuutettujen neuvottelupöytäkirjat Mig 15:n putoamisesta 25.1.1954: K-S:n rajavaltuutettu RajavE:lle 97/rajavalt/3.2.1954, maj Lassilan (Häv Lv 31) selostus 3.2.1954 K-SR:lle, korvauskysymys K-S:n rajavaltuutettu RajavE:lle 25.2.1954. T 22834/ F 35–51, F 88. SARK.
25. Esim. 8.5.1954 Lapissa todettu lento. RajavE kielsi ev Pennasta toistamasta selvityspyyntöään Kuolajärven valtuutetulle, LR RajavE:lle 1988/II/28.5.1954. T 22834/ F 33, F 86. SARK.
26. Rvstojen päällikön apulaisen, kenrm Vaalan ohje ev Pennaselle ja tiedoksi UM:lle 2321/III/9.9.1955. T 22834/ F 35, F 100. SARK.
Marraskuussa 1952 oli myös Pohjois-Karjalan rajavaltuutettu esittänyt Sortavalaan tiukan vastalauseen RajavE:n käskystä, koska Neuvostoliitto kiisti selvän rajanloukkauksen, Seitamon kirje 88/

- 15.12.1952. T 22834/ F 70. SARK. Ks. myös Lapin lennot keväällä 1953, Suomen rajavaltuutettu Kuolajärvelle 8/20.3.1953 ja RajavE:n ohje KR:lle 1097/21.4.1953. T 22834/ F 77. SARK.
27. Norjan ulkoministeriön selvityksiä Suomen UM:lle koskien syksyn 1953 rajanylityksiä, UM:n kirj RajavE:lle 20756/26.2.1954. LR näki ilmoituksessa virheitä, mutta UM ei katsonut tarpeelliseksi pyytää uusia selvityksiä, reunahuomautus em. kirjeessä Nimismies Nessin valittelu 26.10.1953 lennosta Nuorgamissa, RajavE UM:lle 3114/III/20.11.1953. T 22834/ F 77. SARK. Kirkkoniemen poliisi ilmoitti 8.5.1954 Kivakkajärvellä havaitun koneen tulleen NL:sta, LR RajavE:lle 1781/18.5.1954. T 22834/ F 87. SARK.
28. Puroman ohje LR:lle tutkia "kaikki lentorajanaylitykset" kirjallisesti yhteistoiminnassa Ruotsin ja Norjan paikallisviranomaisten kanssa 864/III/5.4.1954. T 22834/ F 85. SARK. Puroman uudet ohjeet joulukuussa 1954: LR tutki lennot Ruotsin rajalla yksipuolisesti, Norjan rajalla entinen käytäntö, RajavE LR:lle ja mvstoille 3296/III/22.12.1954. T 22834/ F 86. SARK.
29. LR:n lukuisat rajailmoitukset ja tutkinta-asiakirjat RajavE:lle varsinkin heinä–elokuussa 1959. T 23682/ F 147. SARK. Pennanen närkästyi heinäkuun lopun lukuisista loukkauksista ja vaati UM:ltä toimia Norjaa vastaan, RajavE UM:lle 3942/III/29.7.1959. T 23682/ F 147. SARK ja 1645/18.9.1959, 12 L 134, Norja 1954–1961, UMA.
30. Rajanylityslentojen selvittely Ruotsin rajalla: UM RajavE:lle Ruotsin vastaus 31360/30.9.1954, RajavE:n ohje vartiostoille 3296/III/22.12.1954.
Ruotsin ulkoministeriö valitteli 8.12.1954 lentoa. Lento ulottui paljon syvemmälle Suomeen, kuin mitä Ruotsi myönsi. UM RajavE:lle tiedoksi 36022/22.12.1954.
Ruotsi valitti nootilla vuoden 1957 alkupuolella kahdeksan sotilaskoneen lentoja, vihko 1957 12 L 133, UM 1951–1981, UMA.
31. Rajavartiostojen toimintakertomukset ja rajatapahtumailmoitukset 1957. T 22834/ F 34–37, F 125. SARK.
32. Notam/Kulkulaitosten ja yleistentöiden ministeriö K3-4/20.3.1954.
33. RajavE UM:lle 1715/III/23.3.1957 18.3.1957 lennosta, Lapin rajavaltuutettu Kuolajärven rajavaltuutetulle 18.6.1957 lennosta 2289/II/24.6.1957, Suomi kielsi koneensa ylittäneen Ruotsin rajan Kolarissa 6.5.1955. Ryhmä 12 L 158, Ruotsi 1955–1969, UM 1951–1981, UMA.
34. Kivikko Spiridonoville 106/II/3.8.1954, Spiridonov Kivikolle 16/9.8.54, RajavE:ssa laadittu UM:n hyväksymä ja venäjäksi kääntämä ohje Kivikolle 2053/III/19.8.1954. T 22834/ F 35, F 100. SARK sekä Spiridonov Kivikolle 16/4.8.1954 ja Kivikko Spiridonoville 110/17.10.1954/Kansio 1954 II Rajavaltuutettu, K-SRA.
Lapissa neuvostoliittolainen rajavaltuutettu syytti vuonna 1953 suomalaisen kuvauskoneen ylittäneen rajan. Lapin rajavaltuutetun näytettyä kuvat hän luopui syytteestään, LRE:n kirj. RajavE:lle 46/III/23.6.1953. T 22834/ F 77. SARK.
35. Kivikko Spridonoville 110/II/17.10.1954, Spiridonov Kivikolle 29/22.10.1954 ja 32/30.10.1954, Toiviaisien vastaus 145/II/23.10.1954 ja 144/II/30.10.54/1954. II Rajavaltuutettu (-kansio)/K-SRA.
36. Vihko: lentoluvat Ruotsista ja Norjasta kartoitussilmakuvausta suoritavalle suomalaiselle koneelle v. 1953, Ryhmä 12 L 133 Suomen suhteet muihin maihin, Norja 1951–1953. UMA.

37. Jukka Tarkka, Suomen kylmä sota, Keuruu 1992, s. 60. Ks. myös sivut 50–51, 81 ja 93–96, joissa kirjoittaja tarkastelee sotilaspoliittisesta näkökulmasta Porkkalaa, sotilasjohdon huolta maanpuolustuksen heikosta tilasta ja ilmapuolustuksen kehittämistä 1960-luvun alussa.

SARK	= Sota-arkisto
UMA	= Ulkoministeriön arkisto
K-SRA	= Kaakkois-Suomen rajavartioston arkisto
P-KR	= Pohjois-Karjalan rajavartiosto
KR	= Kainuun rajavartiosto
LR	= Lapin rajavartiosto

Summary

THE VIOLATIONS OF AIRSPACE ALONG FINNISH BORDERS IN 1945–1959

The long and heavy war with the Soviet Union was terminated in September 1944. However, some scattered Soviet troops still came on the Finnish soil in Kainuu and Kuusamo in autumn to observe operations conducted against the Germans. The last German soldiers withdrew from Lapland in spring 1945.

Frontier troops had defended the country as part of the field army throughout the whole war. At the end of the year 1944, the responsibility of guarding the Finnish borders was handed over to the Frontier Guard which was attached to the Ministry of the Interior at the same time. The Control Commission enacted Frontier Guard's organization which fixed its strength at 4 100 men all ranks.

The guarding of borders was extended to the High North step by step whenever the situation made it possible. Some troops were also needed in the very vicinity of Helsinki, along the borders of Porkkala naval base that Finland was forced to rent to the Soviet Union. Another change of borders occurred in 1947 when two rapids, Jäniskoski and Niskakoski, situating in the High North, were sold to the Soviet Union.

The quick restoration of normal peace-time law and order was vital for the country although that task was hard for the warweary men. There was lack of everything. The new border splitted villages and courtyards in two. That made the life of inhabitants very inconvenient and it took time before the needs of local inhabitants and the restrictions, laid by the new borders, were balanced.

All kinds of incidents occurred along the 4 000 kilometres long borders of Finland. In his article, the author describes the violations of Finnish airspace as well as violations made by Finnish aeroplanes

in 1945–1959. Altogether, some 350 unauthorized flights were registered, the main portion occurring at the long Eastern border area. Sweden and Norway violated Finnish airspace some 40 times each. In the North, border patrols were able to identify only one American aeroplane although there certainly has been more of them. The identification of violators' nationality was almost solely based on the perception of which country the plane came from.

The violations were mainly caused by military aircrafts. In the 1940's, most of the incidents occurred in South-Eastern Finland while in the 1950's the violations focused on Lapland. The aeroplanes mostly flew only some 20 kilometres inside Finland but there were also quite a many of those incidents in which an aeroplane flew even hundreds of kilometers in the Finnish airspace. In Lapland aeroplanes often crossed the 'Finnish Arm' on their trip from Sweden to Northern Norway or vice versa which 'practice' may have also been based on some mutual agreement.

At that time there were only few radars, and even those existing, were operated only occasionally. Thus, the Finnish aerial surveillance depended practically on patrolling and visual observation pursued by the Frontier and Coast Guards. In those circumstances, the aid of local inhabitants was of great value. The Frontier Guard was able to detect the unauthorized flights along border zone in all probability in daylight, but the vast inland was in fact an air defence vacuum.

Surveillance was naturally more mean and poor in sparsely populated Lapland and at sea than what it was in more densely populated South-Eastern Finland where there was one border station in every 10 kilometers. It was not possible to get the Finnish air defence on a tolerable level until in the 1960's; the first MiG-21 interceptors were acquired from the Soviet Union only after the Diplomatic Note Crisis.

The Frontier Guard investigated all incidents as it does today. In the Eastern border the Frontier Delegates of both countries were responsible for solving the unauthorized crossings of the border according to the Agreement on Border Incidents. In practice, that was not possible very often because the Soviets normally denied all incidents made by them.

The Lapland Frontier Guard handled the incidents with Swedish and Norwegian customs and police officials locally before Sweden raised the issues on diplomatic level. The Finnish Foreign Ministry generally stayed at the background and gave the Frontier Guard and especially the Frontier Delegates the freedom of action. However, the Ministry was fully aware of what was going on along the borders. It only occurred seldom that Finnish aeroplanes got lost in the wrong side of the border. If that happened, an official apology followed immediately.

The motives of violators remained mostly unexplained. However,

in the light of this research, most violations were either intentional or at least they were not accidental. One general object of the flights might have been related with pilots' activities while getting themselves accustomed to jetplanes. Reconnaissance, transport of feelers, testing of Finnish and counterpart's air defence as well as training for war can perhaps provide other explanations.

The twenty violations caused by Norwegian planes in 1959 which were frequently apologized by the Norwegian government, can be interpreted in many ways. Was it so that the politicians were unable to get soldiers in order or were the incidents made by American planes? At least the flights reflected Norwegian disbelief on Finnish ability to attend to her own airspace.

The violations had hardly no effects at all on the political relationships between Finland and her neighbours, neither were there any positive correlations between the violations and individual political events. This research work confirms a lesson which was not taken seriously until in the 1960's and even then only because of pressure from outside. It was not possible for Finland to maintain more than 1 000 kilometres long and hundreds of kilometres wide air defence vacuum between Nato and the Soviet Union without loosing her voice in the matter.

Erik Wihtol

YHDYSVALTAIN ARKISTOT

Yhdysvalloissa hallituksen kaikkien hallintohaarojen arkistonmuodostajien asiakirjat kootaan tietyn ajan kuluttua saman arkistonsäilyttäjän hallintaan eli valtionarkistoon. Tämä keskitetty arkisto on nimeltään National Archives and Records Administration (NARA) eli "Kansalliset arkistot ja asiakirjojen hallinto". Arkiston keskuspaikka on Washingtonissa, mutta sen yleistä organisaatiota palvelevat pisteet, alaosastot ja arkistot, ovat sijoittuneet maantieteellisesti ympäri maata.

Pääarkistot:

The National Archives and Records Administration (NARA), Washington D.C.

Pickett Street Facilities (NNCH), muun muassa presidentti Nixonin arkisto sekä kartografian ja arkkitehtuurin arkisto, Alexandria, Virginia.

Washington National Records Center (WNRC), Suitland, Maryland.

National Personnel Records Center (NPRC), asevoimien henkilöstön arkisto, St. Louis, Missouri.

Federal Records Center, liittovaltioiden ala-arkistot, joita on seuraavissa valtioissa Massachusetts, New Jersey, Pennsylvania, Georgia, Ohio, Illinois, Missouri, Texas, Colorado, California ja Washington.

Regional Archives System, aluearkistoja, joita on 12 kappaletta tasaisesti yli Yhdysvaltojen, liittovaltioiden rajoista piittaamatta.

Presidenttien kirjastot:

Herbert Hoover Library, Iowa.

Franklin D. Roosevelt Library, New York.

Harry S. Truman Library, Missouri.

Dwight D. Eisenhower Library, Kansas.

John Fitzgerald Kennedy Library, Massachusetts.

Lyndon Byrnes Johnson Library, Texas.

Gerald R. Ford Library and Museum, Michigan.

Jimmy Carter Library, Georgia.

Georg Bush-Library, Texas.

Nixon Presidential materials Pickett Streetin arkistossa on edelleen osittain julistettu salaiseksi (50 vuodeksi) sekä

General Marshalls Papers, Virginia Military Institute, Lexington, Virginia. Täällä säilytetään muun muassa Marshall-avun asiakirjat.

Suomen valtiollista elämää koskevaa arkistomateriaalia löytyy NARAssa, WNRCssä sekä presidenttien ja eräiden yliopistojen ja vastaavien laitosten yksityisissä arkistoissa.

Siirtolaisia koskevia asiakirjoja löytyy NARAssa sekä mahdollisesti alue- ja osittain liittovaltioarkistoista. Etsintä on varsin työlästä, koska tutkimuksen lähtökohtana Yhdysvalloissa on yleensä saapuneiden (siirtolais)alusten maihinpääsy- ja matkustajaluettelot. NARAN mikrofilmosastolla esitetään noin 12 minuutin videofilmi menettelystä sukututkimuksessa, ja miten National Archiven arkistotietoja voidaan käyttää siinä hyväksi.

Luottamuksellisten asiakirjojen salattavuusmääräyksen poistamisessa tutkijan on nojattava tarvittaessa "tiedotteiden julkistamisen asetukseen" (FOIA eli Freedom of Information Act), joskaan asiasta ei yleensä synny ongelmia. Kaiken arkistomateriaalin saa yleensä nähtäväksi yleisten julkistamisedellytysten rajoissa. Kopioitaessa on noudatettava tavanomaisia ja siellä voimassa olevia menettelytapoja.

Suomea käsittelevien kokonaisuuksien löytäminen on vaikeaa eli on vaikea tietää, millä osastolla yleensä on tai voisi olla Suomea käsittelevää arkistomateriaalia. NARAssa osastoja on kolmattasataa, johon lukumäärään on lisättävä Japanista, Italiasta ja Saksasta sotasaaaliiksi otettujen arkistojen mikrofilmatut asiakirjat ja muita niistä muodostettuja kokonaisuuksia, joissa Suomikin on mainit-

tu. Kokonaisuuden laajuutta kuvannee muun muassa se, että Saksan sota-aikaisista asiakirjoista on muun muassa asevoimien kaikkien yhtymien ja jopa pientenkin yksiköiden sotapäiväkirjat mikrofilmattu ja monessa, etenkin korkeamman portaalla asiakirjoissa, Suomikin on mainittu.

Vaikka arkistojärjestely on periaatteessa varsin looginen, tämä ei kuitenkaan aina noudata aikoinaan arkistonmuodostajan periaatetta, eivätkä kaikkien virastojen arkistointijärjestelyt suinkaan ole identtiset. "Sinuksi" tuleminen arkistojärjestelmän kanssa vie täälläkin oman aikansa.

Suomen Valtionarkistoon ja Sota-arkistoon Yhdysvalloista aikoinaan ja nyt hankitun arkistomateriaalin lisäksi Yhdysvaltain arkistoissa on runsaasti asiakirjoja, joissa käsitellään yleisiä ja erityisiä Suomea koskevia asioita tai suomalaisia tutkijoita kiinnostavia erikoisuuksia.

Valtionarkistossa ja Sota-arkistossa olevien mikrofilmattujen tai paperikopioina otettujen asiakirjojen lisäksi löytyi Suomea koskevaa arkistomateriaalia Yhdysvaltain arkistojen alaryhmistä:

RG (Record Group) 59 NARA (arkistointijärjestelmä muuttunut vuonna 1954).

Internal Affairs of Finland (760E.00) 1950–1954, box (= yksi noin kuuden cm:n mappi) 3794, State Departmentin asiakirjoja. Internal Affairs of Finland (760.00) 1955–1959, box 3487–3488, State Departmentin asiakirjoja.

Political Relations between United States and Finland (611.00) 1950–1954, box 2939, State Departmentin asiakirjoja.

Political Relations between United States and Finland (611.80) 1955–1959, box 2641, State Departmentin asiakirjoja.

Political Relations between Finland and other States (611.60) 1955–1959, box 2519, State Departmentin asiakirjoja.

Records of the Department of State Relating to Political Relations of Eastern Europe (760d.61) 1930–1944, mikrofilmi T 1243, rullat 19, 21–22.

RG 273 NARA

United States Policy towards Finland.

NCS (National Security Council) reports sekä niihin liittyvät Actions't, noin 20 asiakirjaa vuosilta 1948–1961.

RG 84 WNRC

Records of Foreign Service Posts. Consular Dispatches.
Helsingfors 1851–1906, mikrofilmi M 0483 1 rulla.

Records of Foreign Service Posts. Helsinki Legation–Embassy.
General Records 1942–1955, 1–136 boxes.
Classified General Records 1942–1955, 1–33 boxes.
Classified General Records (Secret files) 1944–1949, 1–3 boxes. Top Secret file 1947–1955, 1958, 1 box.
Helsinki Consulate, Office of Commercial Attaché 1924–1943, 1–31 boxes.

Yleinen huomautus:

1. Sisältö: Mapeissa Yhdysvaltain Helsingin lähetystön (suurlähetystön) asiakirjoja ja niissä kannanottoja.
2. Laajuus: Records dated later than December 31, 1942:
– Finland Diplomatic Posts 1920–1938, 14 juoksujalkaa,
– Finland Consular Posts Helsinki 1840–1935, 67 juoksujalkaa, Viborg 1900–1922, viisi juoksujalkaa.

RG 38 NARA

Presidentti F. D. Rooseveltin merivoimien tiedustelupalvelulle antama tehtävä selvittää tiedusteluilmoituksista vihjeitä sodan syttymisen todennäköisyydestä ja arvioita potentiaalisesta sotilaallisesta voimasta, mikrofilmi M 0975, kolme rullaa.

RG 330 NARA, Secretary of Defense.

OSD (Office of Secretary of Defense), haja-asiakirjoja vuosilta 1947–1952. Muun muassa taustaa NSC:n raporteille, tietoja löytyy myös RG 273:sta.

RG 80 NARA Index to Forrestal papers, boxes 1–10 (John Forrestal, Secretary of the Navy 1940–1945), ei erityisiä Suomea koskevia asiakirjoja.

RG 43 NARA WW II conference.

Paris Conference on Reparation, General subject File 1944–1948, Box 13, entry 319. Katso General Marshalls Paper, Virginia Military Institutessa, jossa on Marshall-avun asiakirjojen kokonaisuus.

RG 165 NARA

OPD (Operational Planning of Defense), Index 09, Finland from box 10, 1942–1949. Eri esikunnissa koottuja pikkutietoja muun muassa: Jatkosodan ajalta kesäkuulta 1942 taisteluselostuksia ja yhteenvetoja tapahtumista, vuodelta 1944 tietoja Neuvostoliiton ja Suomen suhteista, vuosilta 1945–1949 tietoja eversti Alpo Marttisesta ja muista suomalaisista upseereista

sekä heidän palveluksestaan Yhdysvaltain maavoimissa. Vuonna 1949 on käsitelty neuvostoliittolaista taktiikkaa, taitelutekniikkaa ja vastatoimenpiteitä.

RG 165 WNRC E.77

Boxes 784–798, Hylly 7/11:50–1 Finland 1920–1944 (boxes 797–798, myös Formosaa). Records of the War Department. General and Special Staffs 1922–1944. Maavoimaministeriön asiakirjoja. (Yleis- ja erikoisesikunnat), MIA (Military Intelligence Agency = Maavoimien tiedustelupalvelu), MID (Military Intelligence Division) ja MIS (Military Intelligence Section). Erinomaisen paljon pikkutietoja maavoimien tiedusteluelimiltä käsittäen tavalla tai toisella Suomea, jaettuna noin 9 000 alaryhmään, ei yhteenvetoja.

Moskovan sotilasasiamiehen (maa- ja maavoimien ilmavoimien = ilmavoimat) tiedusteluilmoituksista ei löydy erityistietoja Suomen rintaman tapahtumista.

Vertaile RG 319 E77 Boxes 406–407 ja 172.

RG 319 WNRC E.77

Boxes 406–407, Hylly 7/26.8–5 Finland 1939–1945. (Box 172:ssa on Suomea käsittelevää tietoa Far Eastin ja Formosan välissä). Yleistä sodan ajalta ja hiukan vuodelta 1945. Eräitä yleisiä englanninkielelle käännettyjä Suomen julkaisemia asiakirjoja, sotavankikysymys, eräitä yhteenvetoja. Vertaile RG 165 E.77, Boxes 784–798. Kumminkin WNRC:n E.77:n asiakirjakokoelmat Finland ovat osin päällekkäisiä, koska ne on koottu eri johtoportaista eri aikoina.

RG 218 NARA Records of JCS (Joint Chiefs of Staffs) 1942–1945.

Muun muassa mapit CCS (Combined Chiefs of Staffs) 092, 381, 387 jne. Paljon pieniä hajailmoituksia sodan ajalta muun muassa: apua Suomelle vuonna 1943 (!), tilanneilmoituksia vuodelta 1944, aselepoa koskevia asiakirjoja CCS 383.21, 381, 385 muun muassa miten Ruotsista voitaisiin (Yhdysvaltain joukot) toimia. Box 730 CCS 381 USSR sections 1–6 Red Army Offensive Actions to facilitate OVERLORD, ei yhteenvetoja.

RG 319 NARA Army Staff P&O (Plan and Operation), index 091

Finland 1946–1948, box 6 muun muassa Finnish contingents to US Army (Ev Marttinen ja muut upseerit).

Army Staff (ACofS) (G–3) (Army Chief of Operations eli General staff 3) Operations, Finland 091.714 1946–1950, muun muassa Finnish contingents to US Army.

P&O index 091 Finland 1949–1950, Box 7, muun muassa brittien tekemiä yhteenvetoilmoituksia tilanteesta Suomessa, asiakirjat ovat kuitenkin poistettu brittien pyynnöstä.

- RG 334 NARA US Military Mission to Moskow (NNRM osasto), tällä hetkellä (tammikuu 1993) ei tietoa sisällöstä. Correspondence, Memorandum, Plans and Other Reports, Relating to Coordination Oct. 1943–Oct. 1945 N:o 309, 10 juoksujalkaa.
Incoming and outgoing messages N:o 310, 10 juoksujalkaa.
Pendelum bombing Oct. 1943–Oct. 1945 N:o 311, kaksi juoksujalkaa.
- RG 334 WNRC War College Libraryn arkistosta pitäisi löytyä Suomea käsittelevää asiaa jonkun korkean esikunnan yleiskatsauksessa. Kyseessä on kuitenkin yli 100 mappia, mutta tieto voi tarkoittaa US Military Mission to Moskow'n arkistoa, joka kuitenkin sijaitsee NARAssa osastolla NNRM.
- RG 38 NARA Naval Intelligence.
Naval Attaché Reports 1920–1939, 20 indeksilaatikkoo á noin 1 800–2 000 indeksikorttia, runsaasti pikkutietoa, ei yhteenvetoja.
Naval Attaché Intelligence Reports 1940–1945, mikrofilmillä M 1332 rullat 1–20, kussakin rullassa noin 2 000 vientiä. Varsin runsaasti pikkutietoa, ei yhteenvetoja.
Naval Attaché Reports 1945–1947, boxes 1–16 (boxes 1–9 käsittelevät yksinomaan Välimerä), box 17– ovat Washington Navy Yard US Navy Historical Branchilla eivätkä ole käytettävissä. Kussakin mapissa on noin 1 800 vientiä, runsaasti pikkutietoa. Moskovan laivastoasiamiehen ja laivaston ilmavoimien tiedusteluilmoituksista ei löydy mainintoja Suomen rintaman tilanteesta.
- RG XXX OSS (Office of Strategic Survey vuoteen 1945), SSO–CID (Central Intelligence Department) ja CIA (Central Intelligence Agency) vuodesta 1947.
Vuosien 1940–1945 indeksilaatikossa FINLAND noin 2 500 korttia, joissa 1–5 vientiä selostuksineen, runsaasti pikkutietoa Suomesta.
Vuosien 1945–1947 indeksilaatikossa FINLAND noin 800 korttia, pikkutietoa Suomesta.
Aika 1945–1949 hakusana FINLAND (koskee Suomea tai Suomen entisiä tai nykyisiä kansalaisia USA:n rajojen sisäpuolella), 11 osaisen hakuteoksen 3 kirjassa 18 pääsarjaa, jossa kussakin parisen sataa asiakirjaa. Näiden kautta pääsee ENTRIES-kirjaan, josta vasta löytyy signum varsinaiselle alkupe-
räiselle asiakirjalle.
Alkuosa kaikista maapallon tiedoista mikrofilmattu yli 150 mikrofilmirullalle, vientien kokonaismäärä lähentelee puolta miljoonaa!

RG 353 NARA SWNCC (State, War, Navy, Coordinating Committee) ja SANAC (State, Army, Navy, Airforce Committee) sodan jälkeiseltä ajalta eivät sisältäneet Suomea koskevaa tietoutta.

Kuten yllä olevasta on todettavissa, Yhdysvaltain Suomea käsittelevät arkistot ovat varsin laajat. Suomea koskevaa tietoutta löytyy myös muiden kuin State Departmentin, Defense Departmentin tai CIA:n kokoelmista. Tässä voi vain viitata esimerkiksi maataloustai teollisuusministeriöiden arkistoihin.

Valtionarkistosta ja Sota-arkistosta löytyvät Yhdysvalloista saadun ja varsin runsaan aineiston tarkemmat lähdeluettelot. Syytä on myös tutustua englanninkielisiin Yhdysvaltain arkistojen käytön ohjeisiin sekä suomenkieliseen opasteeseen. Nämä löytyvät Valtionarkistosta.

- Opaste tutkijalle hänen tullessaan ensi kertaa Yhdysvaltojen National Archiveen, viisi sivua;
- Regulations for the Public Use of Records in the National Archives, 64 sivua;
- Select list of Publications of the National Archives and Records Administration, 38 sivua;
- National Archives, Notice to researchers, neljä sivua.

Tietomäärällisesti Suomen osuus Yhdysvaltain arkistoista on näennäisestä runsaudesta huolimatta siltäkin varsin pieni. Tämä on ymmärrettävää, koska maapallon joka kolkasta on säilytyksessä runsaasti mitä erilaisinta asiakirjatietoutta, eikä Suomella ole ollut mitään erityisasemaa.

Jälkikirjoitus

NATIONAL ARCHIVESSA syksyllä vuonna 1993 suoritetuissa tutkimuksissa löytyi Suomea koskevia tietoja RG 334 US Mission to Moscow'n asiakirjakokoelmista muun muassa:

- Neuvostoliiton US Missionille toimittamat viralliset venäjänkieliset Puna-armeijan kommunikateat ja erityiskommunikateat 5-108 ajalta 5.6.-30.9.1944.

- US Missionin laatimat tilanneilmoitukset ajalla 12.6.-26.10. 1944, joissa Suomi on mainittu.
- US Missionin itselleen laatimat kokousmuistiot ajalta 13.11. 1943-joulukuu 1944 Neuvostoliiton viranomaisten kanssa, joissa Suomi on mainittu.
- Erinäisiä Suomea koskevia hajatietoja, muun muassa yhdysvaltalainen matkakertomus Leningradin rintamalle vuodenvaihteessa 1943-1944.

Yllämainitut asiakirjat löytyvät kopioina Sota-arkistosta Helsingistä.

**SOTAHISTORIALLINEN SEURA r.y. - KRIGSHISTORISKA
SAMFUNDET r.f.**

VUODEN 1992 TOIMINNASTA

Hallinto

Sotahistoriallisen Seuran vuosikokous pidettiin Helsingissä Katajanokan Kasinolla 25. helmikuuta 1992. Kokouksen puheenjohtajana toimi eversti Matti Lappalainen ja sihteerinä Mika Smedberg. Pöytäkirjan tarkastajiksi valittiin toimistos sihteeri Pirjo Pesonen ja diplomi-insinööri Matti Hongisto.

Vuosikokouksessa suoritettussa vaalissa Seuran hallitus sai seuraavan kokoonpanon: puheenjohtaja, valtiotieteen tohtori Martti Turtola, everstiluutnantti Sampo Ahto, eversti Pekka Kurenmaa, apulaisprofessori Ohto Manninen, valtiotieteen maisteri Markku Palokangas, toiminnanjohtaja Pentti Parvio, majuri Heikki Pohjapäätä, varatuomari Heikki Pohjolainen ja kommodori Erik Wihtol; varajäsenet: filosofian lisensiaatti Eero Elfvingren, majuri Ove Enqvist ja ekonomi Hannu Taunula.

Toimintavuoden aikana Seuran hallitus kokoontui kuusi kertaa. Puheenjohtaja on toiminut Seuran edustajana Maanpuolustuslehden Kustannus Oy:n hallituksessa ja varapuheenjohtaja eversti Pekka Kurenmaa vuosikokouksessa. Seuran edustajana Tieteellisten seurain valtuuskunnan vuosikokouksessa on toiminut puheenjohtaja.

Vuosikokouksen valitsemina tilintarkastajina ovat toimineet ekonomi Seppo Okko HTM ja toimistopäällikkö Leo Saulamo; varalla kamarineuvos R. W. Palmroth ja kapteeni Jarl Engström.

Rahastonhoitajana on toiminut ekonomi Hannu Taunula ja sihteerinä humanististen tieteiden kandidaatti Mika Smedberg.

Vuosikokous päätti hallituksen esityksestä pitää ennallaan jäsenmaksut: vuosijäsenmaksu 70,- mk, ainaisjäsenmaksu 700,- mk ja lahjoittajajäsenmaksu 1 400,- mk.

Jäsenistö

Vuoden lopussa Seurassa oli jäseniä 451, joista kunniajäseniä 2, lahjoittajajäseniä 1 ja ainaisjäseniä 25 sekä kirjeenvaihtajajäseniä 4. Toimintavuoden aikana Seuraan liittyi 22 uutta jäsentä. Tuonen lepoon vaipui Seurastamme yhdeksän jäsentä: pääsihteeri Niilo Norilo, kontra-amiraali Stig-Olof Wikberg, osastopäällikkö Lars-Eric Ilmoni, kamarineuvos, majuri Reino Wilhelm Palmroth, kihlakunnanneuvos Arvi Suilama, tilintarkastaja Hannu Raekivi, myyntipäällikkö Eino Marjamo, eversti Niilo Simojoki sekä toiminnanjohtaja, majuri Olavi Ruutu.

Jäsentilaisuudet ja retket

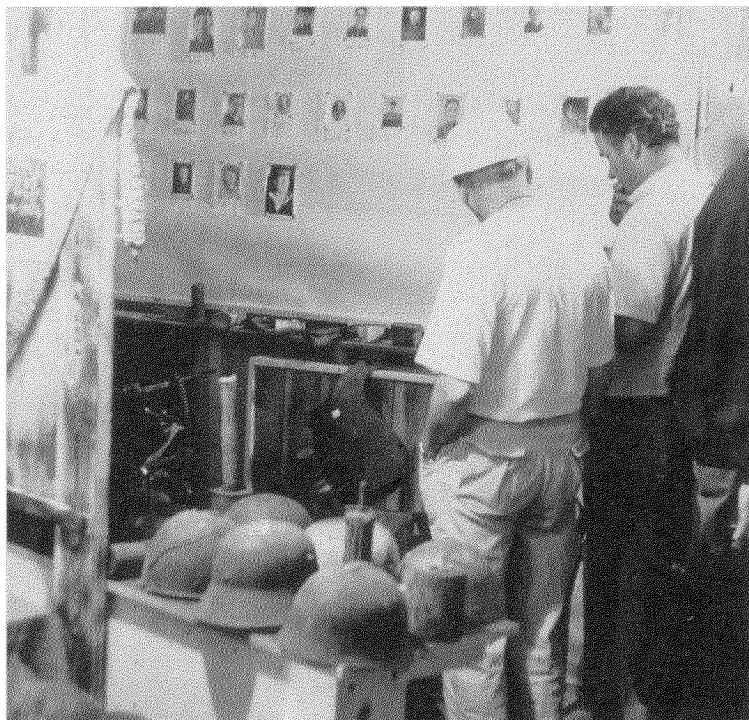
Vuosikokouksen sääntömääräisten asioiden käsittelyn jälkeen kommodori Olavi Vitikka piti esitelmän aiheesta ”Mannerheim ja meripuolustus”. Kokouksessa oli läsnä 71 jäsentä.

Kevätkokous pidettiin 28. huhtikuuta Katajanokan Kasinolla. Kokouksessa apulaisprofessori Ohto Manninen piti esitelmän aiheesta ”Neuvostoliiton operatiivinen suunnittelu 1935–1941”. Kuuntelijoita oli 50 henkilöä.

Syyskokous pidettiin 20. lokakuuta jälleen Katajanokan Kasinolla. Kokouksessa valtiotieteen tohtori Tuija Hietaniemi piti esitelmän aiheesta ”Poliisi ja puolustuslaitos”. Esitelmää oli kuuntele-massa 41 jäsentä.

Joulukokous pidettiin 8. joulukuuta Katajanokan Kasinon juhlasalissa, jossa peräti 97 henkilöä kuunteli eversti Matti Lukkarin asekatkenta-jutusta pitämää alustusta. Esitelmää kommentoivat eversti Paaavo A. Kairinen, majuri Olavi Arimo sekä filosofian tohtori Jukka Kempainen.

Seura järjesti toimintavuonna kaksi retkeä. Ensimmäinen suun-tautui edellisvuoden toisintona 21.–24.5. Itä-Kannaksen taistelu-paikoille. Retken johtajana toimi everstiluutnantti Anssi Vuorema. Toisena retkenä toteutettiin 13.–16.8. Laatokan-Karjalan matka kohteina Kollaa, Lemetit, Pitkäranta ja Syvärin luostari.

Seuran toinen kesäretki suuntautui Laatokan Karjalaan. Kuvassa retkelle osallistuneita ihmettelemässä Loimolan koulun sotahistorialliseen perinnehuoneeseen koottua kokoelmaa, jonka Wladimir Stepura on koulun oppilaiden kanssa kerännyt maastosta.

The second summer excursion of the society was headed for those parts of Karelia which are situated west and northwards of Lake Ladoga. In the picture, some participants wondering at the collection of the military-historical traditional room at Loimola school. The items have been gathered from the terrain by Wladimir Stepura and his pupils. Loimola is situated behind the Kollaa front.

Matkalla yövyttiin Käkisalmissa, Pitkärannassa ja Aunuksenlinnassa. Paluu tapahtui Syväri ylittäen ja Laatokka kiertäen Pietarin kautta. Retken johtajana toimi everstiluutnantti Antti Juutilainen.

Julkaisutoiminta

Sotahistoriallisen Aikakauskirjan toimituskuntaan ovat kuuluneet FL Eero Elfvingren (pj), evl Antti Juutilainen, apul.prof. Ohto Manninen, VTM Markku Palokangas sekä VTM Aila Helenius (toimitussihteeri). Aikakauskirja 11:n ilmestyminen siirtyi vuoden 1993 puolelle.

**SOTAHISTORIALLINEN SEURA r.y. - KRIGSHISTORISKA
SAMFUNDET r.f.**

Seuraan kuuluu henkilöitä ja oikeuskelpoisia yhteisöjä, joita kiinnostaa Suomen sotahistoriallisten muistojen tallentaminen ja vaaliminen. Edelleen seura toimii kaikkien ase- ja varushistorian harrastajien ja tutkijain yhdyselimenä. Seuran lähimpänä päämääränä on aatteellisesti ja taloudellisesti tukea sotahistoriallista tutkimustyötä ja asianharrastusta. Tätä työtä seura suorittaa järjestämällä näyttelyitä, esitelmia, elokuvaesityksiä ja muunlaisia valistustilaisuuksia sekä harjoittamalla julkaisutoimintaa.

Seuran puheenjohtajana toimii valtiotieteen tohtori Martti Turto-la, varapuheenjohtajana eversti Pekka Kurenmaa, sihteerinä humanististen tieteiden kandidaatti Mika Smedberg (puh. Helsinki 161 6389) ja rahastonhoitajana ekonomi Hannu Taunula (puh. Helsinki 6939 4278). Seuran postiosoite on PL 266, 00171 Helsinki.

Seuran lahjoittajajäsenmaksu on 1 400 markkaa, ainaisjäsenmaksu 700 markkaa ja vuosijäsenmaksu 70 markkaa. Vuosikirja sisältyy jäsenmaksuun.

ISSN 0357-816X